

DEBRECENI ANIKÓ

INTEGRÁLT IRODALOM

5

MŰNEMEK

LÍRA

EPIKA

DRÁMA

ÉLMÉNYT FEJEZ KI

TÖRTÉNETET MOND EL

KONFLIKTUST JELENÍT MEG
PÁRBESZÉDES FORMÁBAN

CÉLJA A KIFEJEZÉS:
A BESZÉLŐRE IRÁNYUL

CÉLJA A TÉNYKÖZLÉS:
A VALÓSÁGRA IRÁNYUL

CÉLJA A FELHÍVÁS:
A HALLGATÓRA IRÁNYUL

ÁLTALÁBAN VERSES

ÁLTALÁBAN PRÓZAI

VERSES ÉS PRÓZAI

DAL, ELÉGIA, ÓDA,
EPIGRAMMA,
EPISZTOLA, EKLOGA STB.

EPOSZ, REGÉNY, NOVELLA,
MESE, KARCOLAT STB.

TRAGÉDIA, KOMÉDIA,
TRAGIKOMÉDIA STB.

VERSES REGÉNY

DRÁMAI KÖLTEMÉNY

ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNY

BALLADA

(lírai és verses formájú, a párbeszéd drámaivá, a történetmondás epikussá teszi)

DEBRECENI ANIKÓ

INTEGRÁLT IRODALOM

(magyar és világirodalom)

5. osztály

Tankönyv

az általános középfokú oktatási intézmények számára

Második, az érvényes magyar nyelvű tantervnek megfelelően
átdolgozott kiadás

Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

Львів
Видавництво „Світ”
2018

УДК 821.511.141(075.3)
Д 25

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 10.01.2018 № 22)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Дебрецені О.

Д 25 Інтегрований курс „Література” (угорська та зарубіжна). 5 клас :
підруч. для закл. заг. серед. осв. / О. О. Дебрецені. – Вид. 2-ге, доопрац.
відп. до чинної навч. прогр. – Львів : Світ, 2018. – 236 с. : іл.

ISBN 978-966-914-089-0

УДК 821.511.141(075.3)

ISBN 978-966-914-089-0

© Дебрецені О. О., 2018
© Видавництво „Світ”,
оформлення, 2018

BEVEZETŐ

Kedves ötödikesek!

Általános iskolások lettetek. Bizonyára nagy érdeklődéssel lapozgatjátok az új tankönyveiteket. Amikor az irodalomkönyvre kerül a sor, láthatjátok, nagyon sok érdekes olvasnivalót kínálunk az emberről, aki igazságra, tudásra, szépre, boldogságra vágyódik, sok izgalmas, ámulatba ejtő kalandot élhettek át a mesék, mondák hőseivel együtt. Megismerkedhettek a magyarok eredetéről szóló mondákkal és a kárpátaljai mondákkal is. Találkozhattok a világirodalom és a magyar irodalom legszebb népmeséivel és műmeséivel, a verses mesével, a meseregényekkel, a novellákkal és az ifjúsági regényekkel.

Biztos vagyok benne, hogy szívesen követitek majd nyomon a Kukorica Jancsiból János vitézzé, majd Tündérország királyává lett Petőfi-hős történetét, kalandjait, a *Négyszögletű Kerek Erdő* hőseinek tisztaságát, önzetlenségét, humorát, a Százholdas Pagony lakóinak életét, a Pál utcai fiúk grundért folytatott harcát, Nemeček Ernő erkölcsi győzelmét, a farkasok által felnevelt embergyermek, Maugli fejlődését.

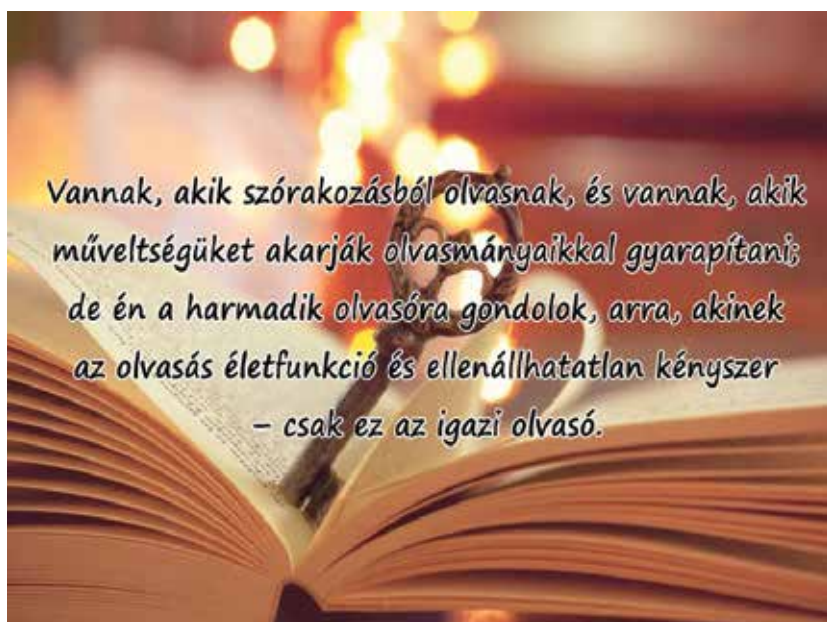
A művek titeket is véleményalkotásra, állásfoglalásra készítenek: helyesen jártak-e el a szereplők az adott helyzetben, te mit tettél volna az ő helyükben. Követendő példákat látsz magad előtt, vagy éppen olyan szereplőkkel találkozol, akiknek viselkedését, tetteit elítéled. A döntés a tied.

Célunk az, hogy biztos kézzel vezessünk téged a művészetek, elsősorban az irodalom több ezer éves világában. Egy hasznos tanács a tankönyv használatával kapcsolatban. Mindig vedd figyelembe az egyezményes jeleket!

<i>Nota bene!</i>	Jegyezd meg!		Olvassátok el szereposztásban
	Tudáspróba		Szómagyarázat
	Háttér-információ		Énekeljétek együtt!
	Irodalomelméleti ismeretek		Olvassátok el
	Kérdések és feladatok		Amit a műről tudnod kell!
	Kérdezz, kutass!		Házi feladat
	Játék		

Jegyezzétek meg, az olvasás: az felfedezés! Sikeres és örömteli munkát kívánunk!

A szerző

Szerb Antal: *A világirodalom története*

AZ IRODALOM KEZDETEI

Mai tudásunk szerint évezredekre volt szükség, amíg a szájhagyomány útján terjedt ismereteket az írás váltotta fel. Az irodalom fogalma tehát az írásos rögzítéshez kapcsolódik, és kezdete a homályba vész.

Az írás nélküli, szóbeli társadalmakban a beszéden kívül a mítoszok, mondák, mesék és balladák, valamint a népdal, zene és tánc tartották össze a közösség tagjait. A nagy népességű városok kialakulásával és az írás megjelenésével (i. e. IV. évezred) ezt a szerepet fokozatosan átvette az irodalom, mint a kommunikáció új formája.

Az irodalom, a művészetek kialakulásában a vallási hiedelmek, a vallási szertartások megjelenésének is fontos szerepe volt. Megszülettek a különleges, sejtelmes hangzású varázsigék. A természettől való félelem, az istenek tisztelete létrehozta az imákat (könyörgés) és a himnuszokat (dicsőítő ének).

A történelem során a művészeteknek számos formája, változata alakult ki: képző- és iparművészet, építészet, irodalom, színházművészet, fotó- és filmművészet. Az egyes művészeti ágak más-más érzékszerveinkre hatnak, más oldalról közelítik a valóságot, annak más oldalát, jellemzőjét emelik ki, és természetesen más anyaggal dolgoznak.

Mi az irodalom? • Az irodalom tágabb értelemben véve írott művek, szövegek összessége. Szűkebb értelemben irodalmon nyelvi alkotásokat, történeteket, költeményeket és színdarabokat értünk, amelyek művészeti alkotásként határozhatók meg.

Nota bene! Az irodalom a szavak, a szép beszéd, a szépen megfogalmazott gondolatok művészete. Az ilyen irodalmat a tudományos és egyéb szövegektől a **szépirodalom kifejezéssel különböztethetjük meg.**

Az irodalom egy olyasféle művészet, amellyel az ember kifejezheti érzéseit, leírhatja és közzéteheti ismereteit, és megőrizheti hagyományait. Nemzeti imádsággá is olyan verseink váltak, amelyekben a nemzet legmélyebb szándékai szólaltak meg. A jobb nemzeti sorsért könyörgő *Himnusz*, a hazához való hűség *Szózata* és a szabadság-küzdelem esküjét fogalmazó *Nemzeti dal*.

Sokféle érték van egy irodalomban, de nem véletlen az, hogy egy-egy nemzet tudatában azok a művek élnek közösségformáló erőként, amelyekben a nemzet létének igazsága lép működésbe.

Az irodalmi mű tehát művészeti alkotás, melynek legfontosabb eszköze, közvetítője a *nyelv*, és a *belső látásunkra* épít. A belső érzékelés, látás egy sajátos jelrendszer segítségével történik, amit *művészi* vagy *költői nyelvnek* hívunk. Általa érthetjük meg az irodalmi alkotások üzeneteit. Minden író, költő felhasználja és tovább fejleszti a nyelv meglévő szókincsét, sajátos szóhaszná-

latot és mondatfűzést alakít ki. Ezért beszélhetünk például Petőfi, Arany vagy Weöres költői nyelvéről.

A valódi művészeti értékeket tartalmazó irodalmi alkotás tehát élményt nyújt, megrendít vagy örömet szerez, kiszakítja az embert a hétköznapi világából, érzelmileg gazdagabbá, erkölcsileg tökéletesebbé, lelkileg szabaddabbá teszi. Ezért van szükség arra, hogy minél több igazi irodalmi alkotást olvassunk, hogy az napi szükségletünké váljon. Az irodalom nagymértékben alakítja a modern társadalom emberének nyelvét, műveltségét, ízlését, világképét és nemzeti tudatát. Kitűnő műfordítóinknak köszönhetően nemcsak a magyar irodalmi alkotások olvasása révén történhet mindez, hanem a világirodalom remekműveinek a megismerése által is. A *világirodalom* a világ valamennyi nyelvén született irodalmak összefoglaló elnevezése. A kifejezés a Johann Wolfgang von Goethe (e.: johan wolfgang göte) által 1827-ben bevezetett német *Weltliteratur* szó magyar megfelelője.

Az esztétikai igényeket mutató szépirodalom mellett ugyanakkor megjelent a nagy tömegben gyártott ponyvairodalom, az álirodalom, a giccs, ami átmenetileg szórakoztat ugyan, de hamis képet fest a valóságról, az emberi viszonyokról. A XX. század óta a tömegkommunikációs eszközök nagy kihívást jelentenek az irodalom számára. Az internet interaktív lehetőségei pedig végképp átalakítják a hagyományos irodalmi formákat és tevékenységeket.

Az irodalom művészet, ezért alkalmas a nevelésre, az érzelmi ráhangolódásra, a továbbgondolásra. Örkény István a következőképpen fogalmazott: „*Amit az író nem mond el, azt az olvasó képzelete egészíti ki, és ez végül olyanná válik, mint egy közös játék, egy újfajta társasjáték író és olvasó között, amelyben persze sohasem párhuzamosak az érzések, mert mindnyájan más élményeket hozunk magunkkal, és egy-egy szó, gondolat mást indít el bennünk.*”

Az irodalmi művek csoportosítása • Az irodalmi műveket formai szempontok alapján két nagy csoportra oszthatjuk: **prózára** és **versre**.

A **prózai** szövegben a szavak szabadon követik egymást, nincsenek formai megkötései, elsődleges szempont a tartalom, az érthetőség. Ilyen általában a mindennapi beszédünk. Az irodalmi próza a hétköznapi beszédnél igényesebb, pontosabb megfogalmazásával, művészi igényével tér el.

Ezzel szemben a **vers** úgynevezett kötött beszéd, a tartalom mellett bizonyos formai kötöttségek is jellemzik. A vers legfontosabb kötöttsége a *ritmus*. Alkothatja a ritmust a visszatérő, részben vagy egészben ismétlődő gondolat, a hosszú és rövid szótagok, vagy hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos változása. A vers tehát *ritmikus beszéd*.

A magyar nyelvben mindig az első szótagon van a hangsúly, ezért ezt ejtjük nyomatékosan (eltérően az ukrántól és az oroszról, ahol nem állandó a hangsúly, a szó bármelyik szótagjára eshet): *Tűzesen süt le a nyári nap sugára...*

A ritmuson kívül a versnek egyéb formai kötöttségei is lehetnek. A vers mindig *meghatározott hosszúságú sorokból* áll. A versnek nagy része több verssorból álló egységekre: *versszakokra* tagolódik. A verssorok vége hangzásban hasonló lehet, összecsenget. Ez az összecsengetés a *rím*. A versszakok végén ismétlődő sorok adják a *refrént*.

Az irodalom műnemei • Az irodalmi műveket jellegzetességeik, tartalmi és formai jegyeik alapján szokás csoportosítani, műnemekbe sorolni. Az irodalom műnemek szerinti felosztását Arisztotelész¹ alkotta meg *Poétika* című művében. Így alakult ki a klasszikus hármas felosztás: a **lírai**, **drámai** és **epikai** műnem.

LÍRA	EPIKA	DRÁMA
A költők a saját énjük által feldolgozott valóságot fogalmazzák meg többnyire képszerű formában, érzelmeiket, érzéseiket, gondolataikat fejezik ki.	Eseményeket mondanak el, történeteket tárnak elénk, vagyis elbeszélnek. Az epikus közlés történhet az elbeszélő által közvetlen módon, vagy a szereplők segítségével közvetett módon a párbeszédok segítségével.	A legfőbb jellegzetessége a cselekmény közvetlen megjelenítése. Az események a szemünk előtt játszódnak, arról, ami a színpadon történik, párbeszédéből vagy monológokból értesülünk.

¹ *Arisztotelész* (Kr. e. 384–322) – görög filozófus, az ókor szellemi eredményeinek kiemelkedő hatású szerzője, a tudományelméletek megalapítója. Esztétikáját a *Poétika* tartalmazza, amelyben a költészet műfajait rendszerezi a kifejezőeszközök, a tárgy és a közlésmód alapján. Legmagasabb rendűnek az eposzt és főleg a tragédiát tekinti. A reneszánsz kortól (XIV. sz.) tételeinek, fogalmainak értelmezése az esztétika alapkérdéseire tartozik.

A KÖNYVEK BIRODALMA

*A könyben nem is az az érték, ami le van írva, hanem amit kiolvastunk belőle.
Minden szó arra való, hogy megindítson bennünk egy folyamatot...*

(Kosztolányi Dezső)

A KÖNYVTÁR

A fölfedezést, a megismerést, az élettapasztalat gyarapítását lehetővé tevő, segítő olvasás egyik feltétele a könyvtár rejtelmes világának birtokba vétele.

A könyvtár • A *Magyar értelmező kéziszótár* szerint a könyvtár – nagyobb mennyiségű könyvek rendszerezett gyűjteménye. Az *Új magyar lexikon* meghatározása a következő a könyvtárról: „A könyveknek, más nyomtatványoknak, írásos dokumentumoknak, újabban mágneses lemezen rögzített információknak, továbbá hangszalagoknak, CD-nek a megőrzésére és tanulmányozására (olvasásra, művelődésre, kutatásra) szánt, valamint erre a célra alkalmassá tett gyűjteménye.”

Az emberekben a legrégebb idők óta él a vágy a világ titkainak megismerésére, a bölcsességre. Hajdan azonban csak a nagy uralkodóknak állt módjukban az, hogy gyűjtsék az emberi tudást tartalmazó könyveket, könyvtárakat hozzanak létre. Am az első könyvtárakat ne olyanoknak képzeljétek, mint amilyenek a maiak, hisz külső formájukban az akkori könyvek sem hasonlítottak mai utódaikhoz. De hogyan alakult ki az írás?

Az írás kialakulása és az első könyvek • Eleinte különféle képekkel ábrázolták a mondanivalót. Ez volt a *képirás*. A képirásos jeleket *piktogramoknak* nevezzük. A legősibb ismert képirás Kr. e. 3000 tájáról való. A mezopotámiai

sumérok több mint 5000 éve találták fel az ékírást, a legősibb ismert írásrendszert. Az első könyvek is ékírásos jelekkel ellátott égetett agyagtáblák voltak. Az írásjeleket a kiégetés előtt nyomták a puha agyagba nádhegygel.

Az ókor leghíresebb könyvtárában, az alexandriai könyvtárban sok ezer *papirusztekercs* sorakozott. Az egyiptomi írástudók ugyanis – de még hosszú ideig az ókori görögök és rómaiak is – a papirusznád beléből préselt tekercekre írtak.

A középkor már valóban könyv formájú könyvei, a *kódexek* a IV. században jelentek meg. Lapjai vékony állatbőrből (*pergamen*) készültek. Kötése általában bőrrel bevont, fémkapcsokkal összefogott két fatábla (innen származik a neve, a latin *codex* – fatáblát jelent). Az értékesebbeket néha arannyal, ezüsttel és drágakövekkel díszítették. A legtöbb kódex a kolostorokban született. Az itt élő papok, szerzetesek kézírással másolták sokszor több évig tartó munkával a már meglévő műveket is. A papír európai elterjedéséig, körülbelül a XI. századig csak pergamenre írtak.

Kódexek Magyarországon is készültek. Nagy királyaink (Könyves Kálmán, Nagy Lajos, Mátyás király) is pártfogolták a könyvgyűjtés, könyvmásolás ügyét. A magyar reneszánsz kultúra legnagyobb és leghíresebb alkotása Mátyás király budai könyvtára, a *Corvina*. Olyan alkotás, amely nemcsak elérte a kor legmagasabb európai színvonalát, hanem hozzá mérhető, a maga nemében és a maga korában, az Alpoktól északra sehoh sem akadt.

Gutenberg János német nyomdász találmányát, a *könyvnyomtatást* is Mátyás udvarában alkalmazták először: Hess András 1473-ban készítette el az első Magyarországon nyomtatott könyvet, a *Budai krónikát*.

A művelődéstörténet fejlődése során sokféle könyvtárat hoztak létre. Hosszú út vezet Assurbanipál király (Kr. e. 668–626) több ezer agyagtáblából álló ninivei gyűjteményétől a különböző, ma is élő népek nemzeti, illetőleg közművelődési könyvtárainak kialakulásáig. Ma már minden városban, kis falvakban is van könyvtár. Valamennyi az emberi tudás és kultúra terjedését segítette és segíti elő. Legyetek hát ti is aktív látogatói, olvasói az iskolai, városi könyvtáraknak!

A könyv és formai jegyei • A *Magyar értelmező kéziszótár* így mutatja be a könyvet: „*Egybekötött, lapozható ívekből álló, rendszerint fedéllel ellátott (nyomtatott) írásmű.*” Hozzátehetjük, hogy a könyv írásban rögzített szellemi termék, sokféle titok hordozója. De a titkokat csak akkor adja át olvasójának, ha figyelmesen, alaposan tanulmányozza a versekbe, elbeszélésekbe, regényekbe foglaltakat.

A könyv formai jegyei: borítófédél, a könyv teste (lapokká hajtogatott és fűzés vagy ragasztás révén egybefogott ívekből áll), címlap, kiadói, nyomdai adatok (kolofon).

A könyv használatát segítő kiegészítők: fülszöveg (a művet az olvasó figyelmébe ajánló információ, általában a kötet védőborítóján található), előszó, tartalomjegyzék, utószó, jegyzetek, hivatkozások, illusztráció, irodalomjegyzék.

Könyvtári ismeretek • A könyvek birodalmában a könyvtári ismeretek hiányában nehezen boldogulnátok. Tudnotok kell, hogy a **könyvtári** tevékenység kereteit három fő terület adja:

- *válogatja és gyűjti a könyveket* és más ismerethordozókat;
- *gyűjteménnyé rendezi ezeket;*
- valamint a legkülönbözőbb körű és igényű használóknak *rendelkezésére bocsátja.*

Napjainkban tevékenységük alapján a következő kategóriákba soroljuk a könyvtárakat: *nemzeti könyvtár, közművelődési könyvtár, szakkönyvtár, felsőoktatási könyvtár, iskolai könyvtár.*

Külön, sajátos csoportot képeznek az *egyházi könyvtárak*, melyeknek fenntartója valamely felekezet.

Valamennyi könyvtárban az ott található könyvek bizonyos rendszerben sorakoznak a polcokon. A gyermekkönyvtárakban három csoportba sorolják a könyveket, s ennek megfelelően vannak *szépirodalmi könyvek, ismeretterjesztő könyvek és kézikönyvek.* Külön polcon vannak az újságok, folyóiratok.

A szépirodalmi művek között a gyermekirodalom legnagyobb alkotásaival, mesekönyvekkel, verseskötetekkel, ifjúsági regényekkel és elbeszélésekkel találkozhattok.

Az ismeretterjesztő könyvek a tudományok, a művészetek, a technika, a sport világába visznek el titeket.

A kézikönyvek a gyors tájékozódás eszközei. Ezek a *szótárak*, az *enciklopédiák* vagy *lexikonok*, amelyek az emberi tudás írásos, a fogalmakat valamilyen rend szerint tárgyaló gyűjteményei. Tanulás, olvasás, a házi feladatok elkészítése közben mindig kéznél kell lenniük. Nemcsak a nyelvtanulásnál, de az élet nagyon sok területén elengedhetetlen a **szótárak** rendszeres használata. Például, ha bizonytalanok vagytok egy szó értelmében, lapozzátok fel a *Magyar értelmező kéziszótárt*, amelyben a magyar irodalmi nyelv csaknem teljes szókészlete megtalálható megfelelő értelmezéssel. Az *Idegen szavak szótárában* az adott szó magyar megfelelőjét találhatjátok meg. A *Magyar szinonimaszótár* fogalmazások írásakor lehet segítségetekre. A kétnyelvű szótárak a nyelvtanulásnál elengedhetetlen társaitok.

A **lexikonok** rövid szócikkek gyűjteménye, amely egy-egy fogalom rövid, tömör magyarázatát adják. A feladatod az, hogy kikeresd azt a szócikket, ami éppen érdekel, és hasznos információkra tehetsz szert. Az *Új magyar irodalmi lexikon*ban például olvashatsz minden egykor élt és ma élő magyar íróról, költőről, kritikusról, munkásságukról. De átfogó jellegű lexikonokkal is találkozhattok, mint a *Pallas nagylexikon*, a *Tolnai világlexikon*, vagy a részterületekkel foglalkozó művekkel: *Magyar néprajzi lexikon*, *Orvosi lexikon* stb.

Az **enciklopédiák** a tudomány (vagy egy tudományterület) egészét kívánják felölelni, betűrendben adják a fogalmakat. Van közöttük speciális célra vagy olvasókörnek szóló: *Zsebenciklopédia*, *Gyermekek enciklopédiája*, és olykor nevükben is vállaltan külön figyelmet fordítanak az egyetemes tudás mellett egyes nemzetek, kultúrkörök tudására. Ilyen például az *Encyclopaedia Britannica*.

Ha igazi barátokra, barátságokra, kalandokra, vidám percekre, meghatározó könyvélményekre, hasznos elfoglaltságra akarsz találni, akkor olvasd! Biztatásul álljon itt Rónaszegi Miklósnak, a kiváló gyermek- és ifjúsági írónak vallomása az olvasóvá válásról.

Hogyan lettem olvasóvá?

Megkérdezték tőlem, hogyan lettem író. Egyszer azt is elmondom, de előbb elmesélem, hogyan lettem olvasóvá. Előbb ugyanis az olvasást kell megtanulni, csak azután lehet az emberből író. Fordítva nem megy.

Aztán, ti vajon tudtok-e olvasni? Úgy igazán! Hm?

Akkora gyerek lehettem, mint ti. Tíz vagy tizenkét éves. Már nem emlékszem, hogy a vadnyugati filmek hatására-e (akkoriban még nem volt televízió), vagy pedig legkedvesebb pajtásom, Peti unszolására történt, egyszerre csak azon kaptam magam, hogy folyvást a messzi országok, hegyek, völgyek, tengerek világán jár az eszem, és mert ábrándozásra amúgy is hajlamos voltam, százszor is elképzeltem, milyen jó is volna a Szahara forró homokjában gyalogolni, vagy elmerülni a szavannák vad világában...

Gondolom, sejtitek, mi lett az ábrándozás vége. Elhatároztuk Petivel, hogy világgá megyünk. Én Afrikába akartam menni, mert kíváncsi voltam az oroszlanokra, Peti ellenben eltökélte magában, hogy fűvöcsöves indián lesz Brazíliában. Az egész nem látszott nehéz kirándulásnak. Iskolai atlaszunkban megmértük a távolságot is. Afrika mindössze kétujjnyira volt Budapesttől, Dél-Amerika pedig háromujjnyira Afrikától. Ha nem hiszitek, mérjétek utána...!

Az indulás napját is kitűztük. S ahogy az a nap közelgett, egyre izgatottabbak lettünk. A szünetekben folyton azt terveztük, hogy harcolunk majd

a vadállatok ellen. Sajnos, éppen az indulást megelőző napon intőt kaptam földrajzból, mert nem tudtam Afrika legmagasabb hegyének a nevét. Hegymászás ugyanis nem szerepelt az útitervünkben.

Másnap hajnali fél ötkor kellett volna útra kelnünk. Természetesen szüleink tudta nélkül. Meg is állapodtunk Petivel, hogy mindent úgy csinálunk, mint máskor, gyanút ne fogjanak. Hazamenet azonban eszembe jutott, hogy mégiscsak jó volna valami útikalauz abban a távoli Afrikában. Beugrottam hát a közeli papírkereskedésbe..., ahol megleltem Kittenberger Kálmánnak, a híres magyar vadásznak a könyvét. A címe ez volt: Kelet-Afrika vadonjaiban.

Ez kell nekem! Vágtattam haza. A megbeszélés szerint megebédeltem, mint máskor (sokat), aztán megtanultam a leckémet, mint máskor (keveset), akkor aztán lefekvésig beletemetkeztem Kittenberger könyvébe. Mire lefekvésre került a sor, úgy éreztem, mindent tudok Afrikáról. Akkor ágyba bújtam, és lehunytam a szememet, hadd higgyék a szüleim, hogy alszom, akár csak máskor...

Édesanyám szavára ébredtem. „Kisfiam, elkésel az iskolából...”

Hej, a mennydörgős mennykő csapjon a világra! Bizony elaludtam a világgá menést! Peti azóta már hegyen-völgyön túl jár...

Lógó orral, bánatosan mentem az iskolába.

Hát mit gondoltok, ki jött velem szemben a folyosón? Peti. Szontyoli képet vágott, mert ő is elaludt. Most már mi legyen? Néztünk, néztünk magunk elé, aztán egyszerre csak kitört belőlünk a nevetés, és nagy vidáman hátba veregettük egymást. Ej, micsoda butaság ez a világgá menés! A magunkfajta gyerekeknek még otthon a helye!

S talán azért voltunk vidámak, mert rájöttünk, hogy nem veszítettünk semmit. Jómagam akkor kötöttem egy életre szóló barátságot a könyvekkel. Akkor lettem igazán olvasó emberré! ... Azontúl a könyvet olyan varázsszerszámnak tekintettem, amelynek segítségével térben és időben óriási utazásokat tehetek, enyém lehet mindaz az élmény és tapasztalás, amit az emberiség összegyűjtött vagy megálmodott és könyvekbe zárt. Ahány könyvet csak elolvasok, annyi étellel gazdagabb az én életem.

Mégse higgyétek, hogy valami morc, diákos elszánással veselkedtem neki az olvasásnak! A könyv számomra akkor lett igazán szórakozás és gyönyörűség. Egyforma lelkesedéssel faltam a regényeket, az útleírásokat, a verseket vagy az ismeretterjesztő munkákat. Mindent.

Megsúgom – még a tankönyveket is.

A NÉPKÖLTÉSZET VILÁGA

Száll az ének, / szájrul szájra ...

(Arany János)

A népköltészet ismeretlen szerzőjű költészet. Az egyén és a közösség kapcsolata teremti meg e költészet alkotásainak értékeit. Szóbeli előadásban, szájhagyomány útján terjednek, élnek. Szerkezete egyszerű, állandóan változik. Alkalmom szüli, alkalomhoz kötött. Ezért szövegeik többféle változatban maradtak fenn. Írásbeli rögzítésükre a legutóbbi évszázadokban került sor. Vers és zene gyakran együtt él benne.

A népköltészet fontosabb műfajait így csoportosítjuk:

1. Prózai formájúak: *mese, monda, mítosz.*

2. Verses formájúak: *mese, népdal, népballada, köszöntő, munkadal, ráolvasás, sirató.*

Prózai és verses formában is megjelenhetnek a *mondókák, találós kérdések, közmondások, gyermekjátékok, csúfolók és kikiáltók.*

***Nota bene!* A nép körében keletkezett, változatokban élő, szájhagyomány útján terjedő verses és prózai művek összessége a népköltészet.**

A népköltészetnek idegen szóval **folklór** a neve (a folklóre szó szerinti fordításban a nép tudását jelenti, s megalkotója ide értette a szájhagyomány útján terjedő népköltészeti alkotásokat éppúgy, mint a különféle hiedelmeket, szokásokat, zenét, táncot is). A népi kultúra ezzel a rétegével foglalkozó tudomány szakot a folklór alapszóból képezve, **folklorisztika** néven ismerjük. Ide kíváncsoznak Petőfi Arany Jánoshoz intézett szavai: „...*Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá!...*”

A népköltészet a világ népeinek értékes öröksége. Nemcsak a régi életről és gondolkodásmódról tanúskodik, hanem a költői képzelet segítségével kife-

jezi az emberek tapasztalatát, vágyait, érzéseit, törekvését az igazságra. Nagy íróink, költőink is gyakran merítenek a népköltészetből.

KÖZMONDÁSOK, SZÓLÁSOK, TALÁLÓS KÉRDÉSEK

Színhagyományozó költészetünk kisebb terjedelmű alkotásai között találjuk a közmondásokat, szólásokat, találós kérdéseket, mondókákat. Néprajzkutatók szerint ezek mögött is valamikori esemény áll, vagyis egy-egy történet rajzolódik ki, ha mondjuk őket. Az eredeti történet azonban idővel elfelejtődik, teljesen a múlt homályába vész, a tanulság viszont megmarad, s átértelmeződik.

A közmondás • A közmondás is népköltészeti alkotás. Olyan rövid és velős, könnyen érthető mondás, mely a mindennapi élet valamely tapasztalati vagy gyakorlati szabályát, erkölcsi elveket, vagy bölcséleti szabályokat tartalmaz, mely a nép ajkáról szállván el, az irodalomban is megtartja népies formáját. Más szóval: a közmondások oly szólásmódok, melyek a józan ész alapigazságait, az apák tapasztalatait a néptől örökölt formában, velős szavakban adják át az utókornak. A közmondás tehát valamely általános tapasztalaton alapuló igazság, bölcsesség rövid alakban való kifejezése.

A közmondásoknak három fajtája ismert:

1. Megállapítanak valamit minden magyarázat nélkül. A megállapítást többnyire képi formában közlik anélkül, hogy mellette vagy ellene állást foglalnának: pl.: *Ki korán kel, aranyat lel; Kutyából nem lesz szalonna; Lassú víz, partot mos; A cérna is ott szakad, ahol a legvékonyabb.*

2. A megfigyeléshez már **vélemény, ítélet** is tartozik: *Nem mind arany, ami fénylik; Könnyebb az acélt eltörni, mint meghajtani; Az ábécét sem tudja, mégis papolni akar; Jobb becsülettel szegényen élni, mint rossz úton meggazdagodni.*

3. A megfigyelésből, véleményből, tapasztalatból **tanács** lesz: *Ne szaladj olyan kocsi után, amelyik nem akar felvenni; Ne csak tudd a jót, hanem tedd is; Ki többet költ, mint a jövedelme, hamar koldusbotra jut.*

Szólások • Állandósult szókapcsolatok, amelyeket nem szó szerint, hanem átvitt értelemben használunk. Képszerű, gazdag hangulatú kifejezések, amelyek évszázadok óta változatlan formában élnek nyelvünkben. Mi sem változtathatunk rajtuk, például nem törhetünk *botot* valaki fölött, csak pálcát. A szólásokat nyelvünk virágainak is szoktuk nevezni. Sajátos csoportja a szólásoknak a **szóláshasonlat**: *Ritka, mint a fehér holló; Reszket, mint a nyárfalevél; Ordít, mint a fába szorult fereg.*

A szólások eredeti jelentését sokszor csak komoly néprajzi, szokástörténeti kutatások tudják kideríteni. O. Nagy Gábor *Mi fán terem?* című könyvében számos ismert és kevésbé elterjedt szólás eredetét magyarázza meg.

Megtudhatjuk például, hogy a *saját* (vagy a más) *malmára hajtja a vizet* szólás a középkorból ered, amikor nem volt ritka, hogy egyik-másik hatalmaskodó földesúr elterelte a patak medrét, hogy a maga malmára vezesse a vizet.

A közmondásokat és szólásokat változatlan formában kell megőrizni. Helytelen használatuk képzavart okoz. Gyakori hiba, hogy rokon jelentésű szólásokat összevegyítenek: *cöveket vert a lába*, helyesen: *áll, mint a cövek* vagy *gyökeret vert a lába*.

Találós kérdés • Rövid, epikus műfaj, célja a mulattatás, szórakoztatás. A találós kérdésben egy tárgy, jelenség vagy fogalom körülírása kérdés formájában hangzik el. Tárgya sokféle lehet, legrégebbiek az időjárásra és a természeti jelenségekre vonatkozóak. Tartalmuk szerint két nagy csoportra oszthatók: **tudáspróbákra** és **tréfás kérdésekre**. Az előbbieken főleg iskolában, templomban megszerezhető ismeretekre vonatkozó kérdések vannak, megoldásuk nem nélkülözheti az ötletességet. Ide tartoznak a számrejtvények is, amelyeknek lényege, hogy rögtön, gondolkodás nélkül kívánják a feleletet: *Két anya, két gyermek, mennyi az?* (Három: nagymama, anya és gyerek), *Öt cseh, öt görög, öt török, hány ember?* (Tizenöt.)

A **tréfás kérdések** nagy része képtelenség: *Mikor fél a nyúl?* (Amikor kétfelé vágják), másik részének pedig etimológiai (szófejtés, szónyomozás) alapja van: *Hét betűből álló nevem / város, híres várral, / ahol Árpád réges-régen / megpihent hadával. / Utolsó három betűm meg / mesterember-fajta. / Nevem toldva egy betűvel / művész nevét adja* (Munkács, ács, Munkácsy).

Mondókák • Biztosan ti is sokféle mondókát hallottatok a szüleitől, tanultatok az óvodában, az elemi osztályban. Ezek a ritmikus, dallamos verseken keresztül kerültek kapcsolatba az anyanyelvünkkel, mint ahogy évszázadok óta sok más gyermek. A mondókák fejlesztik a ritmusérzékét, és megtanítanak játszani a szavakkal.

Egy – megérett a meggy,
Kettő – csipkebokor vessző,
Három – te vagy az én párom,
Négy – te kis leány hová mégy,
Öt – érik a tők,
Hat – hasad a pad,
Hét – zsemlét süt a pék,
Nyolc – üres a polc,
Kilenc – kis Ferenc,
Tíz – tiszta víz,
Ha nem tiszta, vidd vissza,
Majd a cica megissza.

Radványi Zsuzsa rajza

Kerekecske, dombocska,
Itt szalad a nyulacska.
Erre megyen, itt megáll,
Itt egy körutat csinál,
Ide bújik, ide be,
Kicsi gyermek keblibe.

1. Mit nevezünk népköltészetnek? Hogyan terjed?
2. Hogyan csoportosítjuk a népköltészet fontosabb műfajait?
3. Sorold fel a szájhagyományozó költészet kisebb terjedelmű alkotásait!
4. Hogy mit illik tudni ismeretlen szerzőjű költészetünknek e gazdag műfajairól, megtudhatjátok, ha rendezitek a következő fogalomgyűjteményt: *tréfás fejtörő, képszerű, gazdag hangulatú kifejezés, közkeletű igazság, tudáspróba, átvitt értelemben használjuk, életbölcesség, meglepő fordulat, fejleszti a ritmusérzéket, nyelvünk virágai, célja a mulattatás, erkölcsi elveket tartalmaz, dallamos, ritmikus vers.*

Közmondás	Szólás	Találós kérdés	Mondóka

1. Gyűjtsetek három-négy közmondást, szólást, találós kérdést és egy mondókát! Indokoljátok meg, melyiket miért választottátok! Beszéljetek arról is, hogy milyen történet állhat az egyes példák mögött!

Jankó János: *A népdal születése*, 1860

A NÉPDAL

A népdal • A népdal a magyar népzene legősibb formája. Emberi érzelmeket és gondolatokat testesít meg, fejez ki. Szerzőiket nem ismerjük, a legtöbbször nemzedékről nemzedékre szállva, szájhagyomány útján maradt ránk. Legrégibb dalaink feltehetően munkadalok voltak, de dalok kísérték a különböző élethelyzeteket: születést, esküvőt és a halált is. Művészetté akkor emel-

kedett, amikor a pihenés, a szórakozás, az emlékidézés, a megőrzés eszköze lett. A témák, a mondanivalók, a költői formák, az érzelemmegnyilvánulások hatalmas gyűjtőmedencéje a dal. Éppúgy való közös éneklésre, mint magányos dúdolásra.

Stílusuk szerint a magyar népdalok két csoportra oszthatók:

- **régi stílusú** népdalok: nagy részük több száz éves, gyökereik a honfoglalás előtti időkre nyúlnak vissza. Régi stílusú népdalok például a *Felszállott a páva*, *Megrakják a tüzet*. Legértékesebb zenei kincseink ezek a dalok. A nagyon régi népdalok közé sorolhatók a **siratóénekek**, **regös dallamok** és **gyermekjátékdalok** is. Az ősi magyar siratók két-, háromezer éves archaikus formák, amelyek a magyarság ázsiai őshazájából származnak. A legismertebb a *Kiszáradt a tóbul* és a *Katona vagyok én* kezdetű dallam.

- **új stílusú** népdalok: keletkezésük a XVIII–XIX. századra tehető. Új stílusú népdalok például *A csitári hegyek alatt*, *Csillagok, csillagok* címűek.

A régi- és új stílusú magyar népdalok egymásnak szerves folytatásai.

A népdalok jellemzői ● Más népköltészeti műfajokhoz hasonlóan, mint például a mese, a monda, a ballada, a közmondás és a találós kérdés, a népdalok is **közösségi alkotások**. **Szerzőjüket** éppen ezért **nem ismerjük**. Pontokba szedve a népdal további jellemzői a következők:

- a népdal rövid, tömör, képszerű;
- a szöveg a dallammal együtt keletkezik;
- szóbeli hagyomány útján terjed, közben változik;
- nincs írásban rögzített szövege;
- gyakran természeti képpel vagy természeti megfigyeléssel kezdődik;
- egységbe forr benne a személyes és az általános emberi érzelm;
- több változatuk is kialakult, őrzik a népszokásokat és nyelvjárásokat.

A népdalok rendszerint egyszólamúak, de egyes népeknél előfordulhat két- és többszólamú is.

A népdalok fajtái ● Sok fajtája ismert a népdaloknak a téma, a hangulat és az éneklés alkalmá szerint: *varázsszertartási énekek*, *szerelemi-*, *harci-*, *munka-*, *gyermekdalok*, *dalok a szabadságról*, *kesergők*, *régi népi imádságok*, *virágénekek*. A sok változatot magában foglaló műfajból csak néhányat tekintünk át.

A legismertebbek a **szerelemi dalok**, amelyek örömet, csalódást, vágyakozást, a kedves elvesztése miatti panaszt vagy az irigyek miatti bosszankodást, vagyis a legegyszerűbb és legmélyebbről jövő érzéseket fejezik ki. Ilyen például a *Megrakják a tüzet* című népdal.

Megrakják a tüzet

Megrakják a tüzet,
Mégis elaluszik,
Nincs az a szerelem,
Ami el nem múlik.

Szerelem, szerelem,
Átkozott gyötrem,
Mért nem virágoztál
Minden falevelen?

Rakd meg babám, rakd meg
Lobogó tüzedet,
Had melegítsem
Gyöngye kezeimet.

Szól a kakukkmadár,
Talán megvirrad már,
Isten veled rózsám,
Magad maradsz immár.

A **virágénekek** is szerelmi dalok. Abban különböznek a szerelmes népdaloktól, hogy nem az egyszerű nép ajkán születtek, hanem ismeretlen énekmondók, diákok, katonák szerezték őket. Azért nevezzük őket virágénekeknek, mert az énekmondó virágnevekkel ékesíti fel benne azt, akihez szól (rózsám, violám, gyöngyvirágom stb.). A virágénekek átmenetet képeznek a népköltészet és a műköltészet között. A következőkben két virágéneket olvashatsz.

Tavaszi szél vizet áraszt

Tavaszi szél vizet áraszt
Virágom, virágom.
Minden madár társat választ,
Virágom, virágom.

Hát én immár kit válasszak,
Virágom, virágom?
Te engemet s én tégedet,
Virágom, virágom.

Bakos Veronika: *Tavaszi szél...*

Zöld pántlika, könnyű gúnya,
Virágom, virágom.
Mert azt a szél könnyen fújja,
Virágom, virágom.

De a fátyol nehéz ruha,
Virágom, virágom.
Mert azt a bú nyomdogálja,
Virágom, virágom.

Az árgyéus kis madár

Az árgyéus kis madár nem száll minden ágra;
Én sem fekszem mindenkor szép paplanos ágyba.
Szállj le, szállj le, gyöngé kis madárka!
Szánj meg, bánj meg, gyöngé kis madárka!
Az én kedves vacsorám csak egy piros alma;
Az én vetett nyoszolyám csak egy marék szalma.
Szállj le, szállj le, gyöngé kis madárka!
Szánj meg, bánj meg, gyöngé kis madárka!

A népdalok szövegei a néplélek rezdüléseit tükrözik vissza, hívebben ábrázolva egy-egy történelmi korszakot, mint az egykori krónikák leírásai. A népdalok közt tekintélyes számú úgynevezett **katonadalt** is találunk. Ezek kialakulása és elterjedése háborús, konfliktussal terhelt időszakokra nyúlnak vissza. Témájuk szerint lehetnek *toborzók*, *sorozási nóták*, *katonakisérők- és siratók*, *kaszárnyadalok*, *menetdalok*, *csatadalok*, *leszerelő dalok*, *hadifogolynóták* és *bujdosók*.

A magyar katonadalok írásos rögzítése a török megszállás idejére nyúlik vissza, ekkor emelkedtek ezek a szövegek világi szintre, nőttek ki a szájhagyomány homályából a nemesség szintjére. A török kiűzését a Habsburgok elnyomása követte, ami kiobbantotta a kuruc lázadást, ez időből már jelentős számú népdal maradt fenn ránk. A következő mérföldkő az 1848–1849-es szabadságharc volt, benne a népszerű *Kossuth-nótákkal*, majd a szabadságharc leverését követő szomorúság és bánat ihlette strófákkal. A XX. század világháborúi ismét kitermelték a műfaj dalait.

Az aradi nagykaszárnya dombon van

Az aradi nagy kaszárnya dombon van.
Akármerről fújja a szél, hideg van.
Három évig katonának kell lenni.

Katonának kell lenni a legénynek.
A gazdának csakúgy, mint a szegénynek;
De a gazda – seje-haj – győzi pénzzel, bangóval,
De a szegény siralommal, jajszóval.

A **bujdosóénekek**ben a szülőföldhöz való ragaszkodás és a honvágy jelenik meg. A hosszabb dalok hangja balladás; érzelmkifejező líra és epikus

elbeszélés keveredik bennük. Régibb rétege a kurucdal, az újabb a népi líra műfaja, a bujdosásra kényszerült legények életéről, érzelmeiről szóló bánatos hangú panaszdal. A régi bujdosóénekek a Thököly és Rákóczi közötti, illetve a bukás (1711) utáni időszak termékei. Szerzőik személye többnyire vitatott vagy ismeretlen, lehet végvári vitéz (*Buga Jakab éneke*), kuruc katona (*Egy bujdosó szegénylegény*), kóbor diák (*Szegénylegény dolga*) stb. A szövegeket XVII–XVIII. századi kéziratos énekeskönyvek, kései maradványaikat pedig a szájhagyomány tartotta fenn. Legnépibbek az elbocsátott végvári vitézek bujdosóénekei (*Mit búsulsz, kenyeres*).

Elindultam szép hazámból

Elindultam szép hazámból,
Híres kis Magyarországból.
Visszanéztem félutamból,
Szememből a könny kicsordult.

Bú ebédem, bú vacsorám,
Boldogtalan minden órám.
Nézem a csillagos eget,
Sírok alatta eleget.

Én Istenem, rendelj szállást,
Mert meguntam a bujdosást,
Idegen földön a lakást,
Éjjel-nappal a sok sírást.

Már tudjuk, hogy a népdalok sok mindenről szólhatnak: szerelemről, katonáskodásról, munkáról, lakodalomról, mulatságról, bujdosásról, bánatról. A különböző témák sokszor keverednek. A hangvételük is igen változatos. A szerelemhez vagy a katonasághoz gyakran kapcsolódik a szomorúság. Ezt dallamuk is kifejezi. Az ilyen dalokat **kesergők**nek nevezzük. A gyászdallal rokon, a veszteséget az egész közösség élményeként, többnyire a közösség hangján megszólaltató lírai műfaj. Magyarországon a XVIII. században terjedt el. A kuruc kesergők legnevesebb darabjai az 1730-as években felbukkant *Rákóczi-nóta* és az ismeretlen keletkezésű *Rákóczi kesergője*. A Rákóczi-szabadságharc bukása után keletkeztek, bennük a vereség, a kiábrándulás hangja szólal meg.

Rákóczi kesergője

1.

Hallgassátok meg magyarok, amit beszélek,
Tanácsoljatok vitézim, mitévő legyek?
Jön a német, dúl, fül, éget,
Mindent pusztít, rabol, kerget,
Haj! már mit tégyek?

2.

Tanácsoljuk Fölségednek, meg se is vesse,
Aranyait, ezüstjeit rudakba veresse,
Rakassa fel, vitesse el,
Hordassa el, és menjen el,
Merre szeme lát!

3.

Megcselekszem, elkövetem, mondja valaki,
Sőt szeretem, meg se vetem, oktasson akárki.
Ki az oka: minden látja!
De tudja meg, hogy megbánja
Spion Károlyi!

4.

Megfizeti még az árát az árulásnak,
Kipótolja maradéka Esze Tamásnak,
Ha nem másnak! Árulónak,
Úgy léssen még dolga neki,
Miként Júdásnak!

5.

Országomból, a hazámból már ki kell menni,
Mordságimról, hibáimról megengedjete ti!
Megöllek, megcsókollak,
Amíg élek, mindig szánlak
Kedves Bercsényim!

6.

Sok pénzembe, költségembe került váraim,
Azokhoz pompásan épült sok szép palotáim!
Itt hagylak már, pataki vár!
Nem látlak már, munkácsi vár!
Isten megáldjon!

7.

Megengedjen a magyarság, már ezt kiáltom,
Édes hazám, mire jutál, csak azt sajnálom!
Német lesz már a vezéred,
Jaj! de néked az nem véred!
Haj! ki ne szánna?

8.

Hej, Rákóczi, magyarok vezére, Bercsényi,
Országunk fejedelme vezére: Thököly!
Hová lettek, hová mentek,
Országunknak híres-jeles
Magyar vezéri?

9.

Oh! égre kiáltó vétek, hogyha képzelem:
Országából elbujdosott a jó fejedelem!
Nem képzelem, nem is vélem,
Más országnak királyánál
Helyét ne lelje!

10.

Nézd, a német lakóföldünket már mivé tette!
Asszonyainkat, leányainkat megszeplősítette!
Német már a vezéretetek,
Jaj, be szánlak benneteket!
Isten veletek!

Népdalaink egy része azt példázza, hogy az egyszerű magyar emberek vigaszt kerestek történelmi szenvedéseikre is, nemcsak személyes bánatukra. Az idegen elnyomók ellen csakúgy felemelték szavukat, mint saját uraikkal szemben. Ebbe a csoportba tartoznak a dalok a szabadságról. Példaként álljon itt a *Felszállott a páva* című népdal.

Felszállott a páva

Felszállott a páva
Vármegyházára,
Sok szegény legénynek
Szabadulására.

Várj meg páva, várj meg,
Hadd izenjek tőled,
Apámnak, anyámnak
Szívbeli mátkámnak.

Ha kérdi: hogy vagyok,
Mondjad, hogy rab vagyok
A jó Isten tudja
Mikor szabadulok.

Rab vagy rózsám, rab vagy,
Én meg beteg vagyok;
Ha el nem jössz hozzám
Talán meg is halok.

A népdalgyűjtők • A népdalokat hosszú ideig csak az írástudatlan falusi emberek együgyű énekének tartották. Ám körülbelül 200 éve egyre több költő, író és tudós kezdett érdeklődni a népdalok egyedi szövege és dallamvilága iránt. A népdalok és a szövegek feljegyzése már a XIX. században elkezdődött. Először a szövegeket gyűjtötték össze és jegyezték le. Petőfi Sándor és Arany János is gyűjtött népdalokat. A nép költészete számukra már a magyar irodalom meghatározó részét jelentette. Érdekes, hogy néhány Petőfi- és Arany-vers annyira hasonlított a népdalokra, hogy megzenésítették őket, s elterjedtek a nép körében (pl. *Befordultam a konyhára*).

Később a szöveg mellett a dallamot is rögzítették. A népdalok a zenére is óriási hatást gyakoroltak. A tudományos népdalgyűjtéssel a XX. század elejétől foglalkoznak népdalgyűjtőink. Népdalaink eredetének kinyomozása elsősorban Kodály Zoltán és Bartók Béla – XX. századi zenetudósaink, zeneszerzőink – nevéhez fűződik. Népdalaink a népi kultúra virágai.

IRODALOMELMÉLETI ISMERETEK

Az ütemhangsúlyos verselés • Az ütemhangsúlyos verselés (magyaros) a magyar népdalok verses formája, melyre a műköltészetben a középkortól találhatunk példákat. *Hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozásán alapuló* versrendszer. A magyarban mindig az első szótag a hangsúlyos, az utána következő egy, kettő vagy három szótag hangsúlytalan. Az általános jelölés a következő: a hangsúlyos szótagot vízszintes vonallal: –, a hangsúlytalan szótagot pedig felül nyitott félkörrel: ∪. A magyaros verselés gyökerei egészen a bölcső-, sirató- és népdalokig nyúlnak vissza.

<i>Érik a szőlő,</i>	– ∪ ∪ – ∪
<i>Hajlik a vessző,</i>	– ∪ ∪ – ∪
<i>bodor a levele.</i>	– ∪ ∪ – ∪ ∪

Az ütemhangsúlyos verselés alapegysége az ütem, melyben egy hangsúlyos szótagot 1–3 hangsúlytalan szótag követ. A sorok 2, 3 vagy 4 üteműek. Mint látjuk, az *Érik a szőlő...* népdal kétütemű. Az ütemhatárokat a ritmikusan következő hangsúlyos szótag határozza meg. Az ütemhangsúlyos vers gyakran rímel.

Érik a || szőlő,
Hajlik a || vessző,
bodor a || levele.

A ritmus és a rím • A népdal verses formában írt alkotás. A vers legfontosabb eleme a *ritmus*. Hullámzást, lüktetést jelent. Ezt a lüktetést a hangsúlyos és hangsúlytalan, vagy a hosszú és rövid szótagok rendezett, szabályos váltakozása, ismétlődése hozza létre. Különösen szembeötlő ez, ha olvasás közben ceruzánkkal kop-pintunk is egyet a hangsúlyosabb szótagoknál. A versszakok sorai a legtöbb esetben összezsengenek, *rimelnek*.

A refrén • A versszakok végén visszatérő egy vagy több verssor. A refrén hangulatot teremt, miközben az alapgondolat, a mondanivaló tömör összefoglalóját is megadja:

*Rab vagyok, rab vagyok, szabadulást várok.
A jó Isten tudja, mikor szabadulok.*

Ebbe a két sorba sűrűsödik a *Röpülj, páva, röpjélj* című népdal szereplőjének, rabjának szabadulásvágya, kilátástalan helyzete.

A természeti kép • A népdalok kezdő soraiban előforduló természetből és a falusi életből vett képeket, virághasonlatokat, virágjelzőket nevezzük természeti képeknek. A dal hangulatával mutatnak szoros összefüggést, azzal párhuzamosak vagy ellentétesek, előkészítik, bevezetik az éneklő közölnivalóját.

*Megrakják a tüzet,
Mégis elaluszik;
Nincs az a szerelem,
Aki el nem múlik.*

A **tűz** olyan jelenség, amely magára vonja figyelmünket, gyönyörködünk benne, melegsünk mellette – és tartunk tőle, mert meg is perzselhet. A szerelem érzésével ősidők óta, minden nép költészete párhuzamba állítja. Jelentőségét igazából itt a *szerelem párhuzama* adja meg. Minden tűz elalszik – és minden szerelem elmúlik.

1. Keress népdalokat az interneten vagy a könyvtárban, melyekben természeti kezdőkép szerepel!
2. A családotban milyen népdalokat ismernek? Sorolj fel néhányat! Melyik milyen hangulatot tükröz?
3. Kérjétek ki a könyvtárból Petőfi Sándor *Összes versei* c. kötetet, és olvassátok el a *Befordultam a konyhára* c. verset!

Énekeljétek el együtt a tanult népdalokat!

1. Írj a füzetedbe 5–6 mondatos történetet arról, hogy miért kényszerült bujdosásra az *Elindultam szép hazámból* c. népdal hőse!
2. Vitassátok meg, hogy napjainkban vannak-e bujdosók!

A NÉPMESE

*Mesével indul az olvasóvá nevelés.
Nem lesz jó olvasó az, aki nem hallgatott elég mesét.*

(Vekerdy Tamás)

A mese • A valóság és a képzelet alkotta *hol volt, hol nem volt* birodalom nemcsak a gyermekeké. Az irodalomtörténet a mesét az elbeszélő irodalom ősi műfajaként tartja számon. Azóta létezik, amióta ember él a földön.

Nota bene! A mese csodás elemekkel átszótt, kitalált történetek ki-meríthetetlen kincsesháza.

Ma többnyire két válfaját különböztetjük meg: a **népmesét** és a **műme-
sét**. Közös vonásuk, hogy szereplőik a legfantasztikusabb kalandokat élik át, képzelet szülte alakokkal kerülnek kapcsolatba (törpék, óriások, tündérek, manók, sárkányok stb.). Gyakran ruháznak fel emberi tulajdonságokkal álla-
tokat, növényeket, tárgyakat.

Az európai népmesék a keleti mesékben gyökereznek. A mesék és más népi elbeszélések nagy része Indiából terjedt el világszerte. Elsősorban a *Pancsatantrá*ból, az ókori India legnépszerűbb alkotásából és az *Ezeregy-
éjszaka meséiből*.

A népmese • A népmesék *ismeretlen szerzőjű* mesék, melyek nemcsak az egyhangú munkát megkönnyítő, szórakoztató alkotások, hanem a magatar-
tásformáknak, az embereknek egymáshoz való viszonyulásának is formálói. Terjedésük és fennmaradásuk a *szájhagyományhoz* kötődik. Mondanivalója valami általános, örök érvényű *igazság*, a világ jobbításának szándéka. A *jó mindig elnyeri jutalmát*, míg a rossz, a gonosz szándékú példásan megbűnhő-
dik. A népmese a nemzeti irodalom része.

Az események fűzése szempontjából megkülönböztetünk *valós mesét* (Az okos lány), *tündérmesét*, *hősmesét*, *állatmesét*, *hazugmesét*, *csalimesét*, *szólásmagyarázó mesét*. A különböző meseműfajok különböző népek, idők, korszakok termékei, mégis közös jellemzőjük a szilárd szerkezet, nyelvi ritmus, költői megkomponáltság. Ezért a népmesék költői alkotások, melyek a közköltészet részei. A népmese tulajdonképpen az alkotásformáknak összefoglaló neve. Meghatározása a következő:

***Nota bene!* A népmese epikus jellegű, csodás elemekkel átszótt, verses vagy prózai népköltészeti alkotás.**

A vándormotívum • A népmese vándorol egyik néptől a másikhoz. A különböző népek meséinek alapgondolatai, egyes mozzanatai, tehát a motívumok azonosságokat, hasonlóságokat mutatnak (próbatételek, különleges tulajdonságokkal rendelkező segítők, varázsszerszámok, varázsszámok stb.). A vándormotívumokat helyi színekkel, nemzeti vonásokkal gazdagítják, s mindez elkülöníti a különböző népek mesevilágát egymástól. Például a *Csiperózsika*, a Grimm-féle német népmeseegyűjtemény meséje, megtalálható a francia és az orosz népmesék között, magyar változata azonban nincsen.

A népmese hősei • A mesékben az egész teremtett világ engedelmeskedik a mese hősének, de bármilyen természetfeletti vagy varázserővel rendelkezik is, mindig megőrzi valamiképpen emberi mivoltát. Főként szenvedései, magányos harcai, töprengései teszik őt nagyon emberivé.

A hősök lehetnek emberek, állatok és csak a mesében létező lények. Általában csodálatos tettek véghezvitelére képesek. Mindehhez gyakran van szükség *varázsszerekre*. A táltos paripa szőre, a galamb tolla, a szépen szóló furulya, a varázspálca, a repülő szőnyeg, a beszélő állatok vagy varázssital sokszorozza meg a hős erejét. A varázsszerkezlet lendíti át a nehézségeken, és összességében mindig a mondanivaló igazságát segíti elő, és a mese optimista befejezését biztosítja.

A népmese szerkezeti felépítése • A népmesékben, főként a tündérmesék elején, mindig találunk hosszabb-rövidebb *bevezető formulát*: „Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer a világon egy...” Ezután következik a *kiindulópont*, amely bemutatja a hőst, esetleg szüleit, születése körülményeit, társadalmi rangját, és *elindítja a cselekményt*. A bevezető már azt is sejteti, mi a célja a hősnek, mit kell majd a mesei igazságtétel során jóvátennie. A *bonyodalom* mindig erősen drámai felépítésű, amely hol peregve, hol késleltetve, főleg párbeszédés formában halad a mese *tetőpontja* felé. Majd következik a *megoldás*, az optimista befejezés. A mesék többsége *záróformulával* fejeződik be: „*Itt a vége, fuss el véle*”, „*Aki nem hiszi, járjon utána*” stb.

A mesék szerkezeti felépítésében a *hármastagozódás* figyelhető meg, s a *szereplők száma* ritkán haladja meg a hetet. A *mesei számok* is a leggyakrabban a három, a hét és a tizenkettő körében mozognak: a három kívánság, hétmérföldes csizma, tizenkét fejű sárkány.

1. Mi a mese? Milyen két fajtája ismert?
2. Sorold fel a népmese jellemzőit! Mi a mondanivalója a népmeséknek általában?
3. Mi a vándormotívum?
4. Hogy épül fel a mese? Milyen állandó formulák szerepelnek a mesében?
5. Kik a népmesék hősei? Sorold fel általad ismert mesehősöket!

1. Kedvenc mesédet mutasd be osztálytársaidnak szép felolvasással!

A kis kakas gyémánt félkrajcárja

Volt a világon egy szegény asszony, annak volt egy kis kakasa. Csak ott keresgél, csak ott kapirgál a kis kakas a szeméten, egyszer talál egy gyémánt félkrajcárt. Arra megy a török császár, meglátja a kis kakasnál a gyémánt félkrajcárt, azt mondja neki:

- Kis kakas, add nekem a gyémánt félkrajcárodat!
- Nem adom bíz' én, kell a gazdasszonyomnak!

De a török császár erővel is elvette tőle, hazavitte, betette a kincseskamrájába. A kis kakas megharagudott, felszállott a kerítés tetejére, elkezdett kiabálni:

- Kukurikú, török császár, add vissza a gyémánt félkrajcárom!

A török császár csakhogy ne hallja, bement a házba. De akkor meg a kis kakas az ablakába repült, onnan kiabálta:

- Kukurikú, török császár, add vissza a gyémánt félkrajcárom!

Megharagudott erre a török császár:

– Eredj, te szolgáló, fogd meg azt a kis kakast, hogy ne kiabáljon, vesse bele a kútba!

A szolgáló megfogta, kútba vetette. De a kis kakas csak elkezdte a kútban:

- Szídd fel, begyem, a sok vizet, szídd fel, begyem, a sok vizet!

Arra a begye mind felszívta a vizet a kútból. A kis kakas megint felszállt török császár ablakába:

- Kukurikú, török császár, add vissza a gyémánt félkrajcárom!

Megint azt mondja a török császár a szolgálójának:

– Eredj, te szolgáló, fogd meg azt a kis kakast, vesse bele az égő kemencébe!

Várnai György rajza, 1948

A szolgáló megint megfogta a kis kakast, s az égő kemencébe vetette, de a kis kakas megint csak elkezd:

– Ereszd ki, begyem, a vizet, hadd oltsa el a tüzet!

Erre a begye mind kieresztette a vizet, eloltotta a tüzet. Akkor megint csak felszállott az ablakba:

– Kukurikú, török császár, add vissza a gyémánt félkrajcárom!

Még nagyobb méregbe jött erre a török császár.

– Eredj, te szolgáló, fogd meg azt a kis kakast, vesd bele a méhkasba, hadd csípjék agyon a méhek!

A szolgáló bevetette a kis kakast a méhkasba. Ott megint elkezd a kis kakas:

– Szídd fel, begyem, a sok méhet, szídd fel, begyem a sok méhet!

Arra a begye mind felszívta a sok méhet. Akkor megint felszállott a török császár ablakába:

– Kukurikú, török császár, add vissza a gyémánt félkrajcárom!

Már a török császár nem tudta, mit csináljon vele.

– Eredj, te szolgáló, hozd ide azt a kis kakast! Hadd tegyem ide a bő bugyogóm fenekébe!

Megfogta a szolgáló a kis kakast. A török császár beteszi a bő bugyogójába. Akkor a kis kakas megint csak elkezd:

– Ereszd ki, begyem, a sok méhet, hadd csípje meg a török császárt!

A begye mind kieresztette a méhecskét, azok jól megcsípték a török császárt. Felugrik erre a török császár:

– Jaj, jaj, a fránya egye meg a kis kakast, vigyétek hamar a kincseskamrába, hadd keresse meg a gyémánt félkrajcárját!

Bevitték a kis kakast a kincseskamrába, ott megint elkezd:

– Szídd fel, begyem, a sok pénzt!

Erre a begye mind felszívta a török császár három zsák pénzét. A kis kakas hazavitte, odaadta a gazdasszonyának, s még máig is élnek, ha meg nem haltak.

félkrajcár – csekély értékű aprópénz; **szídd** – szívód

1. Kik a népmese szereplői?
2. Milyenek ismertétek meg a kis kakast?
3. Mi történt volna, ha a kis kakas nem megy el a török császárhoz?
4. Miért akarta mindenáron visszaszerezni a félkrajcárt?
5. Kinek ért többet a pénzérme: a kis kakasnak vagy a török császárnak? Miért?
6. Hányszor próbálta elkérni a pénzt a kis kakas?
7. Milyen akadályokat kellett leküzdenie, hogy hazavihesse gazdasszonyának a félkrajcárt?
8. Mit érezhetett a gazdasszony, amikor meglátta a kis kakasát?
9. Milyen csodás elemmel találkozótál ebben a mesében?
10. Milyen más címet adnál a mesének?

Olvassátok el a mesét szereposztásban!

Játsszátok el beszéd nélkül, mutogatással:

- A kis kakas megtalálja a gyémánt félkrajcárt.
Arra jön a török császár, meglátja a kis kakast.
Az örök elveszik tőle a pénzt.
- A kis kakas bátran elindul a török császár udvarába.
Ott felszáll a török császár ablakába.
- A kis kakas hazaérkezik gazdasszonyához a gyémánt félkrajcárral.

1. Hogy gondolod, mikor keletkezhetett ez a népmese? Nézz utána a neten, mikor uralkodtak a törökök Magyarországon!

AZ ÁLLATMESE

Az **állatmesék** (tanmesék) a mesekincs legősibb rétegét képezik. Az állatmese: az antik görög-római irodalom egyik legelterjedtebb prózai vagy verses formájú epikus műfaja, tanítás, példázat.

Nota bene! Állatmesének nevezünk minden olyan tanító jellegű mesét, amelyben az állatok az emberrel egyenrangúan gondolkodnak, beszélnek és cselekszenek.

Bizonyos állatokhoz a különböző állatmesékben ugyanaz az emberi tulajdonság kapcsolódik. Így például a galambok hűségesekek, a hangyák, a méhek szorgosak, a rókák ravaszok, a kígyók alattomosak, a békák rútak stb. Igazi célja az állatmesének, hogy torz, fonák emberi tulajdonságokat vagy társadalmi viszonyokat állítson pellengérré az állatszereplők kapcsán. A történetek

mindig példázatszerűek: azt a célt szolgálják, hogy erkölcsi tanulságokat lehessen levonni belőlük, pozitív vagy negatív magatartásformákra mutassanak mintákat, tanítsanak. A tanító állatmesét **fabulának** is hívjuk.

Hangneme, valamint tanító-okító szándéka miatt az állatmese népszerű műfaj volt Magyarországon. A magyar állatmesék legkedveltebb állatai: a róka, a farkas, a medve, a kakas, a sün, a macska, a kutya, a ló, a nyúl, az egér, a béka és az oroszlán. Az állatok közötti viszony mindenkori alapja az állatmesékben a versengés. Nemcsak a vadállatok között folyik vetélkedés, hanem a vadállatok, a háziállatok, valamint az állatok és az emberek között is.

Szerkezetileg az állatmese két részből áll: a meséből és a belőle levont tanulságból.

Az európai kultúrkörben a tanmesék, fabulák megteremtőjének Aiszóposzt (e.: ezópusz) tekintik, a híres ókori görög meseköltőt. Magyarországon többek között Heltai Gáspár, Fáy András, Kazinczy Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály írt tanmeséket.

AISZÓPOSZ

A legendás elemekkel átszőtt hagyomány szerint Kr. e. 600 körül élt, frígiai rabszolga volt, és felszabadulása után vándor mesemondóként élt. A felszabadított rabszolga a meseirodalom egyik legnagyobb alakja, az állatmese műfajának továbbvivője, a művészi, rövid, csattanóra kiélezett forma kidolgozója. Meséinek szereplői állatok és szegény emberek, állásfoglalásuk a szegények és gyengék igazságának védelme. A neki tulajdonított ún. *ezópusi mesék*, jórészt latin fordításokon keresztül az egész világirodalom kincsévé váltak. Legtöbbjük állatok alakjában figuráz ki emberi gyengeségeket, bűnöket és társadalmi visszasságokat. Művei gyűjteményes munkákban maradtak fenn, leginkább az *Aiszóposz-regényben*.

Aiszóposz elképzelt alakja egy XV. századi fametszeten

A róka és a szőlő

A róka aranyló napsütésben szaladt keresztül a mezőn. Hegyes füleivel fészülten figyelt. Beleszimatolt a levegőbe, hogy érezhető-e valamilyen veszély. Mivel róka volt, minden embert ellenségnek tekintett. A szőlőtőkék végénél megállt. Több ezer összevissza tekeredő szőlővessző fonta be a magas karókat, a vesszőkről pedig hatalmas, zamatos szőlőfürtök lógtak.

– Lopok egy kicsit, mielőtt a gazda ideér – határozta el magát. Felágaskodott és megpróbálta elérni a legközelebbi fürtöt, de az túl magasan volt. Fogát

vicsorgatva hátrált, és a levegőbe ugrott, de elvétette. Dühében morogva ismét nekiveselkedett. Több mint egy órán keresztül rohángált és ugrált, de egyetlen szőlőfürtöt sem tudott elérni.

Végül feladta és elsompolygott.

– Tulajdonképpen nem is akartam azokat a fürtöket – mormogta. – Úgyis savanyúak és íztelenek.

Robert Bateman:
A róka és a szőlő, 1997

LA FONTAINE (1621–1695)

1621 nyarán egy jómódú hivatalnokcsaládban született La Fontaine (e.: lá fonten). Francia költő. Az állatmesékbe szöve éles iróniával bírálta kora társadalmi erkölceit, az emberi gyarlóságokat. Noha sokat merített a görög Aiszóposz állatmeséiből, fő műve, a 12 kötetben megjelent *Mesék*, amellyel eredeti költészeti formát teremtett.

Az első hat könyv jobbára a rövid, hagyományos példákat követte, majd a későbbiekben a műfajt szatirikus színezettel ötvözte, idilli, elégikus, végül politikai töltetű lett. Elemzői szerint az utolsó állatmesék írásának idején La Fontaine már azzal a szándékkal alkotott, hogy az állatok javára ítéljen az emberek felett. Leghíresebb állatmeséi

A holló és a róka, *A tücsök és a hangya*.

A holló meg a róka

Holló úr ült a fatetőn,
Csőrébe sajt volt, jókora,
S kit a jó illat csalt oda,
A Róka szólt hízelkedően:

„Á, jó napot, te drága Holló!
Mi szép vagy! nincsen is hozzád hasonló!
Nem tódítok, de hogyha hangod

Olyan, mint rajtad ez a toll, ó
Akkor a madarak között első a rangod.”

Aranyi-Aszalós Vivien
illusztrációja

A Holló erre rendkívül örül,
Torkán egy hangot köszörül,
Kitátja csőrét, földre hull a sajtja.
A Róka felveszi és egyre hajtja:
„A hízelgő, akármilyen fajta,
Azokból él, akiknek hízeleg:
Felér a sajttal ez a lecke – vedd.”
A Holló ámul, pironkodva, végre
Megesküszik, hogy nem megy soha lépre.

(Kosztolányi Dezső fordítása)

Barabás Miklós festménye, 1850

FÁY ANDRÁS

(1786–1864)

Péceli Fáy András író, politikus és nemzetgazda, a magyar reformkor¹ irodalmi és társadalmi mozgalmának egyik legtevékenyebb alakja. Mikszáth Kálmán egyik Fáy Andrásról szóló írásában írta: *»Ha nem Széchenyit illetné „a legnagyobb magyar” jelző, akkor ez Fáy Andrásnak járna ki, és ha nem Deák Ferenc volna a „haza bölcse”, akkor Fáy Andrást illetné ez a cím; így azonban csupán „a nemzet mindenese”.*» Híres íróvá mesegyűjteménye tette: *Fáy András eredeti meséi és aforizmái* (Bécs, 1820.).

Az Aiszóposz, Phaedrus és La Fontaine által ihletett mesegyűjtemény – a hozzácsatolt aforizmákkal – az erkölcsi tanítás példatára.

Több mint hétszázötven az általa írt állatmesék, parabolák, aforizmak száma, melyekbe életelvéit, tanácsait, észrevételeit burkolta, nagyon sok emberi vagy nemzeti gyarlóságot és előítéletet tesz nevetségessé. A közönség meg is értette a mesék célzásait, és nagyon kedvelték.

A fiatal daru

Az ősszel költöző darucsapatot a legöregebb vezette. Lassan, de biztosan haladt a csapat. Az ifjabbak békétlenkedni kezdtek a lassúsága miatt.

– Eressz engemet az élre, bátya! – szóló végre a legtüzesebbik közülük. – Hiszen, ha ilyen lassan haladunk, a tél vége vet bennünket haza.

Az öreg vezetőnek mit volt mit tennie, kénytelen-kelletlen engedett.

¹ *reformkor* – 1825-től az 1848-as forradalomig tartó történelmi, politikai és művelődés-történelmi időszak

Átveszi a fiatal daru a vezetést, s villámsebességgel hasít előre az utazó csoport. Ámde nemsokára lihegni kezd az ifjú kormányos, s fáradt mellette fulladozik.

– Vedd vissza a vezérést, kedves bátya! – így rimánkodott ekkor, bocsánatot esdekelve. – Máskor megbírom benned, mert te tapasztalt vagy!

LEV TOLSZTOJ

(1828–1910)

Lev Nyikolajevics Tolsztoj az orosz irodalom és a világirodalom egyik legnagyobb alkotója, „legragyogóbb lángelméje”, a realista orosz próza mestere.

A nagy realista mesemondóként sem tagadja meg önmagát: mindvégig mértéktartó, logikus elbeszélő, színes állatfigurái – az aiszóposzi hagyományt követve – valójában népi alakok, észjárásuk s kalandjaik, erényeik és gyarlóságaik egyaránt a természetben élő emberről vallanak. A klasszikus hagyományt követi Tolsztoj abban is, hogy állatmeséi többnyire rövid példázatok: mély életismeretről tanúskodó megfogalmazásai egy-egy meglátásnak, igazságnak. Tanításának máig érvényes alaptétele az összetartozás, az egymásra utaltság: tehet jót egy kiséger is, a hangya is segíthet a galambnak. Alighanem ez a „humanizmus” Tolsztoj állatmeséinek egyik legrokonszenvesebb vonása.

Az oroszlán és az egér

Aludt az oroszlán. Egy egér végigszaladt a testén. Felserkent és megragadta. Az egér kérlelni kezdte, hogy engedje el; így könyörgött neki:

– Ha te eleresztesz, jót cselekszem veled.

Nagyot nevetett az oroszlán ezen az ígéreten; hogy mondhat olyant az egér, hogy jót cselekszik vele s elengedte.

Nemsokára vadászok fogták el az oroszlánt és fához kötözték. Az egér meghallotta az oroszlán ordítását, odafutott, elrágta a kötelet és így szólt:

– Emlékszel, neveltél – nem hitted, hogy jót is tudok cselekedni veled, de most már láthatod: tehet jót egy kis egér is.

A TÜNDÉRMESE

Nota bene! A tündérmese olyan mese, ahol tündérek, tündérkirálynők, Tündérország, törpék, óriások, ördögök, boszorkányok, táltosok, griffmadarak, három-, hét-, tizenkét fejű sárkányok szerepelnek. Tágabb értelmezésben mágikus vagy varázsmese.

A tündérmese gazdag fantáziával alkotott szórakoztató mese. Cselekményét úgy alakítják alkotói, hogy minden lehetséges benne, a hősöket nem korlátozzák természeti törvények. Varázseszközök sokasága (varázspálca, varázssíp, varázsköpeny stb.), természetfölötti erők beavatkozása gátolja vagy segíti a szereplőket, akik közül a jók minden ármánykodást és nehézséget legyőzve jutnak el az elképzelhető legjobb világba, ahol a teljes igazságosságot élvezve élnek tovább.

Lássuk, melyek is a tündérmese jellemzői!

- Nincs tündérmese *csoda* nélkül. Minden sorában felbukkannak csodás kalandok, csodás tárgyak, csodás személyek.

- A hős az elindulása után fokozódó nehézségű próbákat áll ki, majd a végén feleséget, rangot és vagyont kap.

- A mesehős ugyanolyan természetességgel közlekedik a csodás helyszíneken – az Óperenciás-tengeren, az Üveghegyen, égig érő fán, mint a faluszéli erdőben vagy a határban.

- A tündérmesékben ötvöződik a valóság és a képzelet, s a mesehallgatás ideje alatt – sőt, még utána is sokáig, a csoda nemcsak a mesehősnek, hanem a mese hallgatójának is hihető lesz.

A leghíresebb magyar tündérmese a *Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi*.

Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi

Volt egyszer egy király és annak három fia. Volt a királynak egy almafája, amelyen aranyalmák termettek. Olyan különös fa volt az, hogy éjjel virágzott, s meg is ért rajta az alma minden éjjel. Így a király gazdagsága napról napra annyira szaporodott, hogy oly gazdag király nem volt az egész világon.

Egyszer azonban a király, amikor szokása szerint korán reggel kiment sétálgatni gyönyörűsége kertjébe, az aranyalmáknak csak a hült helyét lelte. Így történt ez másnap is, harmadnap is.

Böröcz Petra rajza

Összehívta a király erre az egész udvart, s kihirdette, hogyha olyan emberrel találkozik, aki az aranyalmákat megőrzi, fele vagyonát neki adja.

Az öröknek sem kellett egyéb, odaállottak az almafához. De hiába volt minden, mert éjfél tájban mély álom ereszkedett rájuk, és alig múlt el negyedóra, mire felébredtek, az aranyalmák mind eltűntek. Egyszer azután a tanácskozásban felszólalt a három

királyfiú, és megjelentették, hogy ők fogják őrizni az almafát.

Legelőször is a legidősebb ment örködni. De vele is csak ugyanaz történt, ami a többivel.

A középső sem járt jobban.

Végre a legkisebb vállalkozott, Árgyéus királyfi. Legelőször is dohánnyal jól megtömött aranyszelencét dugott a zsebébe, így ült le az almafa alá.

A holdvilág szépen világított Árgyéus királyfi arcára, már érezni kezdte, hogy az álom össze akarja a szemét húzni, szippantott hát egy kis dohányt, jól megdörzsölte a szemét, nagyokat prüszentett. Aztán másodszor is nagyot szippantott a dohányból, még egyszer megdörzsölte a szemét. Egyszer csak halk suttogást hallott. Feltekintett, hát a feje felett tizenkét hollót látott repülni. Egyenest az almafához tartottak; a tizenharmadik holló mint vezér, elől repült. Árgyéus megkapta a tizenharmadik hollónak a lábát, s felkiáltott:

– Megvagy, tolvaj!

De midőn rátekintett, hát látja, hogy karja közt gyönyörű szép lány fekszik, arany fürtjei eltakarják szép fehér vállát.

– Ki vagy te, szép tolvaj? – kérdi a királyfi. – Soha többé el nem eresztelek!

– Én Tündérszép Ilona vagyok – mondta a szép lány –, ezek a hollók pedig a lánypajtásaim. Mulatságból minden este iderepülünk, hogy a sok aranyalmákat leszedjük. De nálad nem maradhatok, pedig megvallom, hogy te vagy, akit soha felejtene nem lehet, mert csak téged szeretlek!

– Maradj nálam – kérte Árgyéus.

– Nem maradhatok – felelte Tündérszép Ilona –, de megígérem, hogy ezentúl mindennap el fogok jönni, de az almákat többé el nem viszem. Légy mindig itt, ha látni akarsz!

Ezzel nagy robajjal elrepült a tizenhárom holló.

Másnap az egész udvar nagy csodálkozására az aranyalmák mind megvoltak. A király homlokon csókolta a fiát. Árgyéus csak azt kérte az apjától, engedje meg, hogy tovább is őrizhesse az almafát.

Ki is ment minden éjjel Árgyéus királyfi örködni, hogy láthassa Tündérszép Ilonát.

De volt a király udvarában egy Vénbanya, aki Árgyéus királyfit nagyon szemmel tartotta. A király is kezdett kíváncsi lenni, mi lehet az oka, hogy Árgyéus annyira szeret az almafánál örködni. Magához szólította hát a Vénbanyát, és így szólt hozzá:

– Látom, hogy Árgyéus királyfit te szemmel tartod. Vigyázd meg egyszer, mikor az almafánál örködik!

A Vénbanya úgy tett. Mikor Árgyéus az almafához ment örködni, a Vénbanya a bokrok mögé bújt. Másnap korán reggel már jelentette a királynak:

– Meglestem Árgyéus királyfit. Gyönyörűséges aranyhajú lánnyal láttam az almafa alatt ülni; holló képében jött az almafára, úgy lett belőle aranyhajú lány.

– Hazudsz, Vénbanya! – mondta a király. – Nem igaz!

– De úgy van az, felséges uram. Ha kell, holnap jelet is hozok arról, hogy igazam van.

Másnap este Árgyéus és Tündérszép Ilona megint egymással mulattak. Maguk sem tudták, hogyan történt, mélyen elaludtak mind a ketten. Ekkor előcsúszott a Vénbanya, és egy aranyfürtöt levágott Tündérszép Ilona hajából, azután lassan elment.

Felébredt Tündérszép Ilona, sírni, jajgatni kezdett, felébredt erre Árgyéus is.

– Mi bajod van, kedvesem?

– Jaj, Árgyéus, élj boldogul, én téged soha többé nem láthatlak, nálad nem maradhatok; a házadban tolvajok laknak, nézd, aranyfürtjeimből egyet levágtak. Ezzel megölelte Árgyéust, újjáról egy gyűrűt vett le, és Árgyéusára húzta.

– Neked adom – mondta –, erről akárhol megismerlek. – Ezzel összecsapta kezét, hollóvá változott és elrepült.

Másnap reggel a Vénbanya megmutatta az aranyfürtöt a királynak. Nagyon csodálkozott a király, és tüstént magához hívatta Árgyéhus királyfit.

– Édes fiam, testvéreidet már mind kiházasítottam, megjött az idő, hogy téged is megházasítsalak; gazdag királylányt kerestem számodra, azt hiszem, nem lesz ellenvetésed.

– Kedves atyám, én meg fogok házasodni, de csak úgy, ha én választok magamnak feleséget. Már találtam is. Tündérszép Ilona lesz a feleségem!

A királynak nem tetszett a felelet, de bármint akarta is lebeszélni Árgyéhus a kívánságáról, az nem engedett. Kardot kötött az oldalára, és elment, hogy Tündérszép Ilonát megkeresse. Az egész udvar gyászba borult utána.

Már majdnem az egész világot összejárta Árgyéhus, de Tündérszép Ilonának még a nyomára sem talált.

Egyszer egy kis házhoz jutott, a házban egy vén anyóra talált. Illendően köszöntötte. A vén anyó széken ült, csodálkozva kérdezte Árgyéhus:

– Hol jársz erre, ahol a madár se jár?

– Öreganyám – mondta Árgyéhus –, nem tudná nekem megmondani, merre lakik Tündérszép Ilona?

– Nem biz én, édes fiam, de talán ha hazajön az uram, a Nap, mindenüvé odasüt, az talán meg tudja mondani. De bújj el, mert meglát, felfal!

Erre elbújt Árgyéhus. Hazajött a Nap, belép a szobába, mindjárt kezdte:

– Pfü, pfü, anyó, emberhús, бүдös!

Erre kimászott az ágy alól Árgyéhus, s köszöntötte a Napot.

– Szerencséd, hogy szépen köszöntöttél – mondta a Nap –, másként felfaltalak volna! Tündérszép Ilonáról nem tudok semmit, de talán Hold bátyám tud felőle valamit.

Elment hát Árgyéhus oda is. Ott is úgy járt, mint a Napnál. Az a Szélhez utasította.

Oda is eljutott, szépen beköszöntött, és a Széltől is megkérdezte, hogy nem tud-e valamit Tündérszép Ilona felől.

– Én – mondta a Szél – nem tudok semmit, de nem messze tőlem abban az erdőben lakik az Állatkirály, az talán tud valamit.

Ment, mendegélt újra Árgyéhus, már egészen beesteledett, úgy, hogy majdnem semmit sem látott, felmászott egy fára, szétnézett, nem lát-e valahol világot. Csakugyan messze távolban észrevett egy kis világocskát, egy szép kastélyból szüremlett. Bekopogott, kinyílt az ajtó, és egy óriás jött elébe, akinek a szeme a homlokán volt.

– Jó estét, felséges király – köszönt Árgyéhus –, nem tudnál te nekem Tündérszép Ilonáról valamit mondani, hol lakhat?

– Szerencséd, hogy úgy köszöntöttél, mint illik, másként halálfia lettél volna! Én az Állatkirály vagyok. Tündérszép Ilonáról nem tudok semmit, de talán az állataim közül valamelyik tud felőle valamit.

Ezzel egyet füttyentett, és az egész palota azonnal tele lett mindenféle állattal. Megtette a király a kérdést, de az állatok közül sem tudott senki semmit. Végre is előkullogott egy sánta farkas:

– Én – mondta a sánta farkas – tudok Tündérszép Ilona felől valamit. A Fekete-tengeren túl lakik, ott törték el a lábamat.

– Nahát, akkor vezesd oda ezt a szegény királyfit – mondta a király.

A sánta farkas azonnal odaállt, hogy Árgyélus üljön rá. Így mentek száz meg száz esztendeig. Egyszer csak letette a farkas Árgyélust.

– Már én tovább nem vihetlek, oda most már magad is eltalálsz, hisz nincs már messzire, csak száz esztendőt kell még menni! – ezzel elbúcsúzott tőle, és elsántikált.

Ment, mendegélt Árgyélus tovább, egyszer csak egy völgyet lát, mely három hegygel volt körülvéve. A völgyben épp három ördög verekedett. Odament hozzájuk, és kérdezte tőlük, miért verekednek.

– Az atyánk meghalt, s maga után ezt a köpönyeget, ostort és a bocskort hagyta. Ez a köpönyeg olyan köpönyeg, hogyha magadra veszed, és aztán a bocskort a lábadra húzod, és ezzel az ostorral egyet csattantasz, és azt mondd: „Hipp-hopp! Ott legyek, ahol akarok” ott vagy azonnal; ezen nem tudunk mi megegyezni. Nem tudjuk, kire mi jusson.

– No – mondta Árgyélus –, ha csak az a baj, majd elosztom én köztetek; hanem egyik hágjon fel erre a hegyre, a másik arra, a harmadik meg amarra!

Az ördögök felmentek a hegyre. Árgyélus pedig felvette magára a köpönyeget és a bocskort, az ostorral egyet csattintott, és azt mondta: „Hipp-hopp! Ott legyek, ahol akarok, legyek azonnal Tündérszép Ilonánál!”

Azonnal egy kristálytisza palota előtt termett.

Éppen kitekintett az ablakon Tündérszép Ilona egyik játszótársa, megismerete Árgyélust, beszaladt hangosan Tündérszép Ilonához:

– Itt jön Árgyélus!

Tündérszép Ilona azt hitte, hogy csak játszanak vele, pofon vágta a lánypajtását.

De jött a másik, a harmadik, a negyedik, a tizenegyedik, de úgy jártak mind a tizenegyen, mint az első.

Árgyélus bekopogott az ajtón. Egy öregasszony jött ajtót nyitni. Nagy csodálkozással nézett Árgyélusra. Aztán a csodálkozása nagy örömmé változott.

– Jaj, de jó, hogy itt vagy, Árgyéus, legalább megszabadítod a királykisasszonyunkat! Most nem lehetsz vele, csak éjfélutánban, mert csak akkor járhat szabadon. Akkor, ha te háromszor megcsókolod, a Varázslónak nem lesz több hatalma rajta. Most éppen jókor jöttél, mert nincs itthon, másként halálfia lennél.

– Nem félek én tőle sem – mondta Árgyéus –, megvívok én vele!

Az öregasszony behívta Árgyéust, selyemágyat vetett neki, pompás vacsorát készített számára, aztán azt mondta:

– Minden éjjel eljön ide Tündérszép Ilona, ne aludj el!

De az öregasszony gonosz boszorkány volt. Volt egy sípja, melyet ha megfúj, akit akart, elaltatott vele. Most is kihúzta a sípot, elfordult és sípolt, és attól Árgyéus úgy elaludt, hogy azt sem tudta, hogy a világon volt-e valaha. Éjfélutánban eljött Tündérszép Ilona, meglátta a kedvesét, és felkiáltott:

– Ébredj fel, kedvesem! Ha háromszor megcsókolsz, megszabadulok a varázslattól.

De Árgyéus nem ébredt fel. Reggel azt mondja a vén banya:

– Itt volt Tündérszép Ilona, de te aludtál, mint a bunda.

Másnap is úgy történt, harmadnap is.

De egyszer, amint a Vénboszorkány elbóbiskolt, Árgyéus meglátta a nyakán a sípot. Leoldotta, és kíváncsiságból belefúj. Hát látja ám, hogy az egész cselédség elaludt tőle.

Ekkor tért észre, hogy azért aludt ő is olyan mélyen, mikor a vén banya sípolt. Most a maga nyakára akasztotta a sípot, és valahányszor a boszorkány fel akart ébredni, ő mindannyiszor sípolt egyet. Így volt éjfélig.

Ekkor jött Tündérszép Ilona. Árgyéus háromszor megcsókolta, és azonnal az egész vár kivilágosodott, minden ajtó felnyílt, a Vénboszorkány elsüllyedt.

De hogy másodszor megcsókolta volna Árgyéus Tündérszép Ilonát, előbb tizenegyszer pofon vágta.

– Ez azért van, mivel te tizenegy játszótársadat pofon vágta, mikor igazat mondtak.

– Megérdemlem – rebegte Tündérszép Ilona.

Ekkor Árgyéus karjába vette Tündérszép Ilonát, felhúzta a köpönyegét és bocskorát, ostorával egyet csattantott.

– Hipp-hopp! Ott legyenek, ahol én akarok, legyenek az apám várában! – Azonnal odarepültek egy szempillantás alatt.

Árgyéus hatalmas király lett, Tündérszép Ilona hatalmas tündér; ha meg nem haltak, most is élnek.

(Magyar népmese – *Illyés Gyula* feldolgozása)

az álom össze akarja a szemét húzni – a fáradtság miatt le akar csukódni a szeme; **bocskor** – egyetlen darab bőrből készült, szíjjal rögzített lábbeli; **ekkor tért észre** – rájött

1. Keresd meg a mese három nagy szerkezeti egységét! Foglald össze néhány mondatban, mi történik ezekben a részekben!
2. Sorold fel a mese szereplőit! Csoportosítsd őket: kik rokonszenvesek, kik ellenszenvesek! Indokold véleményed!
3. Gyűjtsd össze Árgyélus királyfi tulajdonságait!
4. Hol, merre járt Árgyélus, míg megtalálta kedvesét?
5. Mennyi idő telt el a keresés közben?
6. Hogyan látják egymást viszont a fiatalok?
7. Kik segítették, és kik gátolták Árgyélust célja elérésében? Valóságos vagy mesebeli lények ők?
8. Helyesen cselekedett-e Árgyélus, amikor pofon ütötte Tündérszép Ilonát? Szabad-e pofzkodni? Megalázó dolognak tartod-e?

Játsszátok el elképzeléseitekkel kibővítve a mese egy-egy jelenetét! Például: *Árgyélus és az ördögök találkozása* vagy *Tündérszép Ilona a lánypajtásai között*.

1. Keressetek a mesében jellegzetes népi kifejezéseket! Például: a Vénbanya szemmel tartotta Árgyélust. Írjátok be a füzetetekbe!

A HŐSMESE

Nota bene! A hősmese a tündérmese egyik fajtája, melyben a főszereplő természetfeletti képességekkel rendelkezik, amely nagyszabású tettekben (pl. az égig érő fa megmászása, az elrabolt királykisasszonyok megszabadítása stb.) **mutakozik meg, és legyőzhetetlen hőssé válik a történet során. Legfontosabb eleme a küzdelem.**

A magyar mesekincs ilyen hősmeséje a *Fehérlófia* című mese, amely abból az őspogány típusból való, mely a honfoglalás előtti korokból fennmaradva él népköltészetünkben. A finnugorság és a türk népek mesetermékeit magában foglaló nyugat-ázsiai meseterülethez tartozik. Jelképrendszere a pusztai nomád társadalom rendjét tükrözi.

A főhős neve (lótól ellettl!) is a pusztai lovas eredetre utal. A szereplők közül *Fehérlófia* a *hódító nomád* életmódot folytatókat, *Fanyűvő* az *erdőlakó* népet, *Kőmorzsoló* a *földművelőket*, *Vasgyúró* az *iparral* foglalkozó népeket jelképezi. Kapcsolatuk a sztyeppei népcsoportok szigorú rangsorát tükrözi. Mesebeli szerepük életmódjukat, harcmódorukat és viselkedésüket példázza.

A cimborák rangsorát, a harci rendet ismerve nem csodálkozhatunk például azon, hogy Fanyűvő első szóra átadja a kását *Kaponyányimonyóknak*. Kőmorzsoló ugyan szembeszáll vele, de végül megfutamodik, így a törpe a hátáról eszi meg a kását. Vasgyúró a legbátrabb hármójuk közül, keményen

ellenáll, szembefordul az ellenséggel, ezért a hasa bánja a kásaevést. Győzni azonban csak Fehérlófia tud, még az alvilágba is követi a manót, hogy leigázza.

Fehérlófia

Egyszer volt, hol nem volt, még az Óperenciás-tengeren is túl volt, volt a világon egy fehér ló. Ez a fehér ló egyszer megellett, lett neki egy fia, azt hét esztendeig szoptatta, akkor azt mondta neki:

- Látod, fiam, azt a nagy fát?
- Látom.
- Eredj fel annak a legtetejébe, húzd le a kergét.

Hajnal Gabriella rajza

A fiú felmászott, megpróbálta, amit a fehér ló mondott, de nem tudta megtenni. Akkor az anyja megint szoptatta hét esztendeig, megint felküldte egy még magasabb fára, hogy húzza le a kergét. A fiú le is húzta.

Erre azt mondta neki a fehér ló:

– No, fiam, már látom, elég erős vagy. Hát csak eredj el a világra, én meg megdöglöm.

Azzal megdöglött. A fiú elindult világra. Amint ment, mendegélt, előtalált egy rengeteg erdőt, abba be is ment. Csak bódorgott, csak bódorgott, egyszer egy emberhez ért, ki a legerősebb fákat is úgy nyútte, mint más ember a kenderet.

– Jó napot adjon Isten! – mondja Fehérlófia.

– Jó napot, te kutya! Hallottam hírének annak a Fehérlófiának, szeretnék vele megbirkózni.

– Gyere no, én vagyok!

Megbirkóztak. De alig csavarított egyet Fehérlófia Fanyúvőn, mindjárt a földhöz vágta.

– Már látom, hogy erősebb vagy, mint én – mondja Fanyúvő. – Hanem tegyük össze a kenyerünket, végy be szolgálatodba. – Fehérlófia befogadta, már itt ketten voltak.

Amint mennek, mendegélnek, előtalálnak egy embert, aki a követ úgy morzsolta, mint más ember a kenyeret.

– Jó napot adjon Isten! – mondja Fehérlófia.

– Jó napot, te kutya! Hallottam hírének annak a Fehérlófiának, szeretnék vele megbirkózni.

– Gyere no, én vagyok!

Megbirkóztak. De alig csavarított Fehérlófia Kőmorzsolón hármát-négyet, mindjárt a földhöz vágta.

– Már látom, hogy teellened nem csinálhatok semmit – mondja Kőmorzsoló. – Hanem tudod mit, végy be szolgálatodba, hű szolgád leszek halálig.

Fehérlófia befogadta; már itt hárman voltak. Amint mentek, mendegéltek, előtaláltak egy embert, aki a vasat úgy gyúrta, mint más ember a tésztát.

– Jó napot adjon Isten! – mondja neki Fehérlófia.

– Jó napot, te kutya! Hallottam hírének annak a Fehérlófiának, szeretnék vele megbirkózni.

– Gyere no, én vagyok!

Sokáig birkóztak, de nem bírtak egymással. Utoljára Vasgyúró gáncsot vetett, földhöz vágta Fehérlófiát, erre ez is megharagudott, felugrott, s úgy vágta a földhöz Vasgyúrót, hogy majd odaragadt. Ezt is szolgálatába fogadta; már itt négyen voltak.

Amint tovább mennek, mendegélnek, rájuk esteledett, ők is megtelepedtek, kunyhót csináltak. Másnap azt mondja Fehérlófia Fanyúvőnek:

– No, te maradj itt, főzz kását, mink elmegyünk vadászni.

Elmentek. De alighogy tüzet rakott s a kásafőzéshez fogott Fanyúvő, ott termett egy kis ördög; maga nagyon kicsi volt, de a szakálla a földet érte. Fanyúvő nem tudott hova lenni ijedtében, mikor meglátta, hát még mikor rákiáltott:

– Én vagyok Hétszűnyű Kapanyányimonyók, add ide azt a kását, ha nem adod, a hátadon eszem meg!

Fanyúvő mindjárt odaadta. Hétszűnyű Kapanyányimonyók megette, azzal visszaadta az üres bográcsot. Mikor hazajöttek a cimborák, nem volt semmi

ennivaló, megharagudtak, jól eldöngették Fanyűvőt, de az nem mondta meg, hogy mért nincs kása.

Másnap Kőmorzsoló maradt otthon. Amint kezdte főzni a kását, odament őhozzá is Hétszűnyű Kapanyányimonyók, és kérte a kását:

– Ha ide nem adod, a hátadon eszem meg! – De Kőmorzsoló nem adta, Hétszűnyű Kapanyányimonyók sem vette tréfára a dolgot, lenyomta a földre, hátára tette a bográcsot, onnan ette meg a kását.

Mikor a többi három hazafelé ment, Fanyűvő előre nevette a dolgot, mert tudta, hogy Kőmorzsolótól is elveszi a kását Hétszűnyű Kapanyányimonyók.

Harmadnap Vasgyúró maradt otthon.

De a másik kettő se neki, se Fehérlófiának nem kötötte az orrára, mért maradtak két nap kása nélkül.

Ahhoz is odament Hétszűnyű Kapanyányimonyók, kérte a kását, s hogy nem adta, a meztelen hasáról ette meg. Amint a többi három hazajött, ezt is jól elpáholták.

Fehérlófia nem tudta, mért nem csinált egyik se kását. Negyednap maga maradt otthon. A többi három egész nap mindig nevette Fehérlófiát, tudták, hogy ahhoz is odamegy Hétszűnyű Kapanyányimonyók. Csakugyan oda is ment, de bezzeg megjárta, mert Fehérlófia megkötözte szakállánál fogva egy nagy fához.

Amint a három cimborá hazaért, mindjárt feltálalta a kását. Amint jóllaktak, megszólalt Fehérlófia:

– Gyertek csak, mutatok valamit.

Vezette volna őket a fához, amelyikhez Hétszűnyű Kapanyányimonyókat kötötte, hát látja, hogy nincs ott, hanem elvitte a fát is magával.

Mindjárt elindultak a nyomon. Mindég mentek hét nap, hét éjjel, akkor találtak egy nagy lyukat, amelyen a másvilágra ment le Hétszűnyű Kapanyányimonyók. Tanakodtak, mitévők legyenek, utoljára arra határoztak, hogy lemennek.

Fanyűvő font egy kosarat, csavart egy hosszú gúzszt a faágakból, s azon leeresztette magát. De meghagyta, hogy húzzák fel, ha megrántja a kötelet. Alig ért le negyedrészt a mélységnek, megijedt, felhúzatta magát.

– Majd lemegyek én – mondja Kőmorzsoló. De harmadrésztől az útnak ő is visszahúzatta magát.

Azt mondja Vasgyúró:

– Ejnye, be gyávák vagytok! Eresszetek le engem! Nem ijedek én meg ezer ördögtől sem!

Le is ment fele útjáig, de tovább nem mert, hanem megrángatta a gúzszt, hogy húzzák fel.

Azt mondja Fehérlófia:

– Eresszetek le engem is, hadd próbáljak szerencsét!

Bezzeg nem ijedt ez meg! Lement a másvilágra, kiszállt a kasból, elindult széjjelnézni. Amint így kódorog előre-hátra, meglát egy kis házat, bemegy belé, hát kit lát? Nem mást, mint Hétszűnyű Kapanyányimonyókot. Ott ült a kuckóban, kenegette a szakállát meg az állát valami zsírral; a tűzhelyen ott főtt egy nagy bogrács kása.

– No, manó – mondja neki Fehérlófia –, csakhogy itt vagy! Másszor te akartad az én kásámat megenni a hasamról, majd megeszem én most a tiédet a te hasadról. – Azzal megfogta Hétszűnyű Kapanyányimonyókot, a földhöz vágta, hasára öntötte a kását, úgy ette meg, azután kivitte a házból, egy fához kötötte, odább ment.

Amint megy, mendegél, előtalál egy várat rézmezővel, rézerdővel körülvéve. Amint meglátta, mindjárt bement belé; odabent egy gyönyörű királykisasszonyt talált, aki nagyon megijedt, amint meglátta a felvilági embert.

– Mit keresel itt, felvilági ember, ahol még a madár se jár?

– Hát biz én – felelt Fehérlófia – egy ördögöt kergettem.

– No, hát most jaj neked! Az én uram háromfejű sárkány, ha hazajön, agyonvág. Bújj el hamar!

– Nem búvok biz én, megbirkózom én vele.

Arra a szóra ott termett a sárkány.

– No, kutya – mondja Fehérlófiának –, most meg kell halnod! Hanem viaskodjunk meg a rézsűrűmön!

Meg is viaskodtak. De Fehérlófia mindjárt a földhöz vágta a sárkányt, s levágta mind a három fejét. Azzal visszament a királykisasszonyhoz. Azt mondja neki:

– No, most már megszabadítottalak, királykisasszony, jere velem a felvilágra!

– Jaj, kedves szabadítóm – felel a királykisasszony –, van nekem idelent két testvérem, azokat is egy-egy sárkány rabolta el; szabadítsd meg őket, neked adja az édesatyám a legszebb leányát meg fele királyságát.

– Nem bánom, hát keressük meg.

Elindultak megkeresni. Amint mennek, találnak egy várat ezüstmezővel, ezüsterdővel körülvéve.

– No, itt bújj el az erdőben – mondja Fehérlófia –, én majd bemegyek.

A királykisasszony elbújt, Fehérlófia meg megindult befelé. Odabent egy még szebb királykisasszonyt talált, mint az első. Az nagyon megijedt, ahogy meglátta, s rákiáltott:

– Hol jársz itt, felvilági ember, hol még a madár se jár?

– Téged jöttelek megszabadítani.

– No, akkor ugyan hiába jöttél, mert az én uram egy hatfejű sárkány, ha hazajön, összemorzsol.

Arra a szóra ott termett a hatfejű sárkány. Amint meglátta Fehérlófiát, mindjárt megismerte.

– Hej, kutya – mondja neki –, te ölted meg az öcsémet, ezért meg kell halnod! Hanem gyere az ezüstszűrűmre, viaskodjunk meg!

Azzal kimentek, soká viaskodtak, utoljára is Fehérlófia győzött, földhöz vágta a sárkányt, levágta mind a hat fejét. Azután magához vette mind a két királykisasszonyt, s így hárman útnak indultak, hogy a legfiatalabbat is megszabadítsák. Amint mennek, mendegélnek, találnak egy várat aranymezővel, aranyerdővel körülvéve. Itt Fehérlófia elbújtatta a két királykisasszonyt, maga meg bement a várba. A királykisasszony majd meghalt csodálkozásában, amint meglátta.

– Mit keresel itt, ahol még a madár se jár? – kérdi tőle.

– Téged jöttelek megszabadítani – felelt Fehérlófia.

– No, akkor hiába fáradtál, mert az én uram egy tizenkét fejű sárkány, aki ha hazajön, összeviszza tör.

Alig mondta ezt ki, rettenetes nagyot mennydörgött a kapu.

– Az én uram vágta a buzogányát a kapuba – mondja a királykisasszony –, mégpedig tizenkét mérföldről. De azért ebbe a nyomba itt lesz. Bújj el hamar!

De már akkor ha akart volna, se tudott volna elbújni Fehérlófia, mert a sárkány betoppant. Amint meglátta Fehérlófiát, mindjárt megismerte.

– No, kutya, csakhogy itt vagy! Megölted két öcsémet, ezért, ha ezer lelked volna is, meg kellene halnod! Hanem gyere aranyszűrűmre, birkózzunk meg!

Nagyon soká viaskodtak, de nem tudtak semmire se menni. Utoljára a sárkány belevágta Fehérlófiát térdig a földbe; ez is kiugrik, belevágja a sárkányt derékig; a sárkány kiugrik, belevágja Fehérlófiát hónaljig; már itt Fehérlófia nagyon megharagudott, kiugrott, s belevágta a sárkányt, hogy csak a feje látzott ki, erre kikapta a kardját, levágta a sárkánynak mind a tizenkét fejét.

Azután visszament a várba, elvitte magával mind a három királykisasszonyt. Elérkeztek ahhoz a kosárhoz, amelyiken Fehérlófia leereszkedett, próbálgatták minden módon, hogy férhetnének bele mind a négyen, de sehogy se boldogultak. Így hát Fehérlófia egyenként felhúzta a három királykisasszonyt, ő maga meg várta, hogy őérte is eresszék le a kosarat. Csak várt, csak várt, három nap, három éjjel mindig várt. Várhatott volna szegény akár ítéletnapig is. Mert amint a három szolga felhúzta a három királykisasszonyt, arra határozták, hogy ők magok veszik el a három királykisasszonyt, s nem

eresztik le megint a kosarat Fehérlófiáért, hanem otthagyják őt a másvilágon. Mikor Feherlófia már nagyon megunta a várakozást, kapta magát, elment onnan nagy búslakodva. Alig ment egy kicsit, előfogta egy nagy záporosó, ő is hát beléhúzta magát a szűrébe, de hogy úgy is ázott, elindult valami fedelet keresni, ami alá behúzódjék. Amint így vizsgálódik, meglát egy griffmadár-fészket három fiókgrieffmadárral; ezt nemcsak hogy el nem szedte, de még betakarta a szűrével, maga meg bebújt egy bokorba. Egyszer csak jön haza az öreg griffmadár.

- Hát ki takart be benneteket? – kérdi a fiaitól.
- Nem mondjuk meg, mert megöled.
- Dehogyan bántom! Nem bántom én, inkább meg akarom neki hálálni.
- No, hát ott fekszik a bokor mellett, azt várja, hogy elálljon az eső, hogy levehesse a szűrét rólunk.

Odamegy a griffmadár a bokorhoz, kérdezi Fehérlófiától:

- Mivel háláljam meg, hogy megmentetted fiaimat?
- Nem kell nekem semmi – felel Fehérlófia.
- De csak kívánj valamit; nem mehetsz úgy el, hogy meg ne háláljam.
- No, hát vigy fel a felvilágra!

Azt mondja rá a griffmadár:

– Hej, ha ezt más merete volna kívánni, tudom, nem élt volna egy óráig; de neked megteszem; hanem eredj, végy három kenyeret meg három oldalszalonnát; kösd a kenyeret jobbról, a szalonnát balról a hátadra, s ha jobbra hajlok, egy kenyeret, ha balra, egy oldalszalonnát tégy a számba. Ha nem teszel, levetlek.

Fehérlófia éppen úgy tett mindent, ahogy a griffmadár mondta. Elindultak azután a felvilágra. Mentek jó darabig, egyszer fordult a griffmadár jobbra, akkor beletett a szájába Fehérlófia egy kenyeret, aztán balra, akkor meg egy oldalszalonnát. Nemsokára megint megevett egy kenyeret meg egy oldalszalonnát, azután az utolsót is megette. Már látták a világosságot idefent, hát egyszer csak megint fordítja a griffmadár balra a fejét. Fehérlófia kapta a bicskáját, levágta a bal karját, azt tette a griffmadár szájába. Azután megint fordult jobbra a madár, akkor a jobb lába szárát adta neki.

Mire ezt is megette, felértek. De Fehérlófia nem tudott se té, se tova menni, hanem ott feküdt a földön, mert nem volt se keze, se lába.

Itt benyúl a griffmadár a szárnya alá, kihúz egy üveget tele borral. Odadja Fehérlófiának.

– No – mondja neki –, amiért olyan jószívű voltál, hogy kezed-lábad a számba tetted, itt van ez az üveg bor, idd meg.

Fehérlófia megitta. Hát lelkem teremtette – tán nem is hinnétek, ha nem mondanám –, egyszerre kinőtt keze-lába! De még azonfelül hétszer erősebb lett, mint azelőtt volt.

A griffmadár visszarepült az alvilágba. Fehérlófia meg útnak indult, megkeresni a három szolgáját. Amint megy, mendegél, előtalál egy nagy gulyát. Megszólítja a gulyást:

- Kié ez a szép gulya, hé?
- Három úré: Vasgyúró, Kómorzsoló és Fanyűvő uraké.
- No, hát mutassa meg kend, hol laknak.

A gulyás útba igazította, el is ért nemsokára a Vasgyúró kastélyához, bement belé, hát majd elvette a szeme fényét a nagy ragyogás, de ő csak ment beljebb. Egyszer megtalálta Vasgyúrót, aki mikor meglátta Fehérlófiát, úgy megijedt, hogy azt se tudta, leány-e vagy fiú. Fehérlófia megfogta, kihajította az ablakon, hogy mindjárt szörnyethalt. Azután fogta a királykisasszonyt, vezette Kómorzsolóhoz, hogy majd azt is megöli, de az is meg Fanyűvő is meghalt ijedtében, mikor megtudta, hogy Fehérlófia feljött a másvilágról. Fehérlófia a három királykisasszonyt elvezette az apjokhoz.

Az öreg király rettenetesen megörült, amint a leányait meglátta. S hogy megtudta az egész esetet, a legfiatalabbat Fehérlófiának adta fele királyságával együtt. Nagy lakodalmat csaptak, s még máig is élnek, ha meg nem haltak.

(Magyar népmese – Arany László feldolgozása)

bódorgott – kószált, bolyongott; **gúzs** – kötél; **szűrű: szérű** – itt: kerek térség, tisztás; **vigy** – vigyél; **griffmadár** – mesebeli szárnyas állat, a sas és az oroszlán keveréke; **felvilág** – a mi világunk, a földi világ

1. Milyen különös helyszínekről olvastál a mesében?
2. Különösek a mese szereplői is. Mit tudtál meg Fehérlófia származásáról?
3. Kikkel találkozott először Fehérlófia világjáró útján? Mutasd be őket sorrendben, ahogy megismerkedett velük a főhős!
4. Milyenek az ellenfelek? Figyeld meg a nevüket is!
5. Milyen próbatételeket kell kiállniuk egymás után a mese különböző szereplőinek?
6. Milyenek képezed el Hétszűnyű Kapanyányimonyókat?
7. Milyen tulajdonságai alapján tud Fehérlófia legyőzni minden akadályt, s még az alvilágból is visszatérni?
8. Megérdemli-e a sorsát szerinted Fanyűvő, Kómorzsoló és Vasgyúró?
9. Hasonlítsd össze a *Fehérlófia* és a *Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi* című mese főszereplőit! Melyik mesehős hasonlít jobban a valóságban élő emberekhez? Miért?

1. Fehérlófia megkapta az öreg királytól birodalma felét. Vajon milyen kalandokban mutathatta még meg nagy erejét, bátorságát? Folytasd a mesét! Adj címet a mesédnek!

A TRÉFÁS MESE

Az eddig olvasott mesék különleges hősookról, csodálatos lényekről és eseményekről szóltak. A most következő történetek másfélék. Ezek többnyire akkor hangzottak el, mikor a mesemondó már elfáradt, kifogyott a kalandokból, és véget akart vetni a mesélésnek. Máskor pedig csak az volt a cél, hogy megnevettesse vagy megtévessze a közönséget.

A népmesék egy másik jeles csoportja az úgynevezett *tréfás mesék*, melyek a magyar népmesekincs mintegy 12 százalékát alkotják. Ezek a mesék, ha nemegyszer átjátszanak is a tündéries mesék csodákkal átszótt világába, vaskosabbak és reálisabbak az előbbieknél, s néha eléggé kíméletlen humorral mulatnak a gyöngébb botladozásain, s ha a gonosz pórul jár, hát a tréfás mesében alaposan elveszi büntetését. Kemény, szinte kegyetlen humor, vigasság ez, nyomban megérezhetjük, hogy ezek a tréfák csak a nehéz, sokszor alig elviselhető sors ellenében születtek, vagy vertek gyökeret a nép hagyományai között. Ezekben nem a csodálatos, hanem a nevetséges, furcsa, különös, torz (groteszk) elem az uralkodó.

Sokszor ezekben a kis tréfás történetekben is feje tetejére áll a világ, de nem mindig azért, hogy a felsőbb igazságok jelképeivel vigasztalódjon, mint a tündérmesék erkölcsstana, hanem csupán az elképesztés, a megnevettetés kedvéért. A tréfás mesék általában a falusi környezetben játszódnak le. Hiányoznak belőlük a varázslók, a boszorkányok, a csodák. Központi alakjuk gyakran az ostoba házaspár, az ostoba lány vagy fiú.

***Nota bene!* A tréfás mesék kifigurázzák az emberi rossz tulajdonságokat: lustaságot, kapzsiságot, fukarságot, irigységet. A nép egészséges, csúfolódó hajlama, humora csillan meg benne.**

Ilók és Mihók

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon túl, volt egy özvegyasszony s egy Mihók nevű boldogtalan fia. Egyszer azt mondja Mihók az anyjának:

- Édes anyókám, házasodhatnám.
- Kit vennél el, édes Mihókom?
- Ilókot, édes anyókám.
- Eredj, fiam, kérsd meg!

Mihók elmegy az Ilókék házához, és ott egy tút kapott ajándékba. Jövet megunta a kezében tartani, és amint egy szénásszekeret ér, beszúrja a szénába. Megérkezik a szénásszekér, s Mihók váltig keresi a lehányt szénában a tút, de nem lelte meg. Elment haza, az anyjához.

- Hol voltál, édes Mihókom?

- Ilóknál, édes anyókám.
- Mit vittél neki?
- Nem vittem semmit, adtak.
- Mit adtak?
- Egy tüt.
- Hadd lássam!
- Egy szekér szénába szúrtam, és nem lelem sehhol benne.
- Jaj, fiam, nem jól tettél; a csákódba kellett volna szúrni.
- Másszor úgy teszek.

Megint azt mondja az anyjának:

- Édes anyókám, házasodhatnám.
- Kit vennél el, fiam?
- Ilókot, édes anyókám.
- Eredj, fiam, kéreld meg.

Mihók elmegy lánynézni, és kap ajándékba egy ekevasat. Hazamenet beleteszi a csákójába, de az nem akart megállni: hol jobbra, hol balra húzta le a csákót, a fejét is összeverte. Utoljára megrestellte Mihók, s elhajította a sárba. Hazamegy üres kézzel.

- Hol voltál, édes Mihókom?
- Ilóknál, édes anyókám.
- Mit vittél neki?
- Nem vittem semmit, adtak.
- Mit adtak?
- Egy ekevasat.
- Hadd lássam.

– A csákómba szúrtam, de nem akart megállani, s elhajítottam.
 – Jaj, fiam, nem jól tettél, a válladra kellett volna vetned, s úgy hoznod haza.

- Másszor úgy teszek.

Megint elkezd Mihók:

- Édes anyókám, házasodhatnám.
- Kit vennél el, fiam?
- Ilókot, édes anyókám.
- Eredj, fiam, kéreld meg.

Elmegy Mihók a lányos házhoz, kap ajándékba egy kis kutyát. Hazamenet a vállára veti, és úgy viszi haza. A kis kutyának sehogy sem tetszett az a hely, minél jobban nyomta oda, annál jobban fickándozott, utoljára mardosni kezdte a vállát. Mihóknak fájt, és eldobta.

- Hol voltál, édes Mihókom?

– Ilóknál, édes anyókám.
– Mit vittél neki?
– Nem vittem semmit, adtak.
– Mit adtak?
– Egy kis kutyát.
– Hadd lássam.
– A vállamra vetettem, de marta, s eleresztettem.
– Jaj, fiam, nem jól tettél. Egy darab madzagra kellett volna kötnöd, magad után húznod, s szólítgatnod: Kucó! Kucó!

– Másszor úgy teszek.
Aztán megint elkezd:
– Édes anyókám, házasodhatnám.
– Kit vennél el, fiam?
– Ilókot, édes anyókám.
– Eredj, fiam, kéreld meg.

Elmegy Mihók Ilókhöz, és kap ajándékba egy fél szalonnát. Jó erős madzagot köt reá, maga után vonszolva ballag hazafelé, és minduntalan szólítgatja: Kucó! Kucó! A kutyák nem kéretek sokáig magukat, az egész faluból reágyültek a szalonnára, s amíg Mihók hazaért, mind megettek, csak az álla csontját hagyták meg, amelyikre a madzag volt kötve.

– Hol voltál, édes Mihókom?
– Ilóknál, édes anyókám.
– Mit vittél neki?
– Nem vittem; adtak egy nagy darab szalonnát, ezt ni!
– Hisz ez csak az álla csontja.
– Madzagra kötöttem, magam után húztam, talán megettek a kutyák.
– Jaj, fiam, nem jól tettél; a hátadra kellett volna vened, hazahoznod s a házba felakasztanod a füstre.

– Másszor úgy teszek.
Aztán kezdi újra:
– Édes anyókám, házasodhatnám.
– Kit vennél el, fiam?
– Ilókot, édes anyókám.
– Eredj, fiam, kéreld meg.

Mihók ismét maga ment a lányos házhoz, és kapott egy borjút. Kötelet hurkolt a nyakára, hátára vette, s akármennyit feszengett, kapálózott és rugdosta, hazavitte nagy nehezen. Otthon felvonszolta a padlásra s felakasztotta a kakasülőre.

– Hol voltál, fiam?

– Ilóknál, édes anyókám.
– Mit vittél neki?
– Nem vittem, adtak egy borjút.
– Hol van, nem látom.
– Hazahoztam a hátamon, s felakasztottam a füstre.
– Jaj, édes fiam, nem jól tettél. Gyengén kellett volna körülkeríteni a nyakát egy kötéllel, szépen hazavezetni, a pajtában a jászol elébe kötni s szénát vetni eleibe.

– Másszor így teszek.

Aztán megint elkezd:

– Édes anyókám, házasodhatnám.

– Kit vennél el, fiam?

– Ilókot, édes anyókám.

– Eredj, fiam, kéreisd meg.

Mihók elmegy, és odaadják neki a lányt. Mihók kötelet vet Ilók nyakába, vezeti hazafelé, szólíthatja: „Ne, bocikám, ne! ne!” Hazaérve beköti a pajtába, szénát vet eleibe, aztán bereteszeli az ajtót, s bemegy a házba.

– Hol voltál, fiam?

– Ilóknál, édes anyókám.

– Mit vittél neki?

– Nem vittem, adtak.

– Mit adtak?

– Ilókot.

– Hát hol van?

– Bekötöttem a pajtába.

– Jaj, fiam, nem jól tettél. Eredj hamar, cirógasd meg, vess szép szemeket rája, s hozd be a házba.

Mihók el is ment mindjárt, a háznál valamennyi aprómarhának kivájta a szemét, a pajtába ment, megcirókálta Ilókot, és ráhányta a szemeket. Ilók szegény azt gondolta, hogy Mihók csúfolódik vele, megszokallta a tréfát, s elszaladt haza.

Azalatt a násznép összegyűlt a lakodalomra, elment a vőlegénnyel a menyasszony után, megengesztelte, s elvitte haza Mihókékhoz. Mikor vége lett a vendégeskedésnek, felvitték Mihókot és Ilókot a pajta padlására, és lefektették a szénába. Ilóknak nem volt kedvére ez a nyoszolya, azon járt az esze, hogy elillanhasson, s valami szín alatt lekéredzett egy kis időre. Mihók nem hitt neki, s egy hosszú zsinórt kötött a nagy lábujjára, úgy bocsátotta le. Ilók pedig, mihelyt künn volt az udvaron leoldta a zsinórt, egy kecske lábára kötötte, s maga elillant haza. Mihók csak várta, várta. Kiszaladt utána, s hogy

nem jött, rángatni kezdte a zsinórt. A kecske a rángatásra mekegett. Mihók anyja meg a lármára kinézett, aztán felment a pajta padlására, hogy lássa, mi baj.

- Hol van Ilók, fiam?
- Odale, megkecskésedett, édes anyókám.
- Hogy kecskésedett volna?
- Zsinórt kötöttem a lábára, s most húzom fel, de nem felel, csak mekeg.

Az anyja, a zsinórt tapogatva, megkapja a kecskét, s észreveszi, hány hét a világ. Megint felkölti a vendégeket, elmennek a menyasszony után, kibékítik nagy bajjal, s még egyszer elviszik a vőlegényhez. Egybekelnek, s máig is élnek, ha meg nem haltak.

(Magyar népmese – *Illyés Gyula* feldolgozása)

1. Hogyan kezdődik ez a mese? Hasonlít-e az eddig tanult mesékhez?
2. Kik a szereplői a mesének?
3. Hányféle ajándékot kapott Mihók Ilóktól és hogyan bánt velük?
4. Hogyan jellemeznétek Mihókot?
5. Szerintetek illik-e Ilók Mihókhoz? Milyen lány lehet Ilók?
6. Keress népmesei jellemzőket az olvasott mesében!

1. Magyarázd meg írásban: *észreveszi, hány hét a világ!*

A CSALIMESE

A tréfás mesék egyik csoportját a *csalimesék* alkotják. A csalimese becsapja a hallgatóit. Úgy indul, mint a szokványos mese, annak beszédfordulatait használja. Ám a mesélő egy ponton hirtelen lezárja a történetet egy nem várt csattanóval, többnyire tréfás megoldással, így téveszti meg a folytatást váró hallgatóságot.

Nota bene! A csalimese rendszerint prózai, ritkábban verses történet. Fő jellemzője a váratlan, meglepetésszerű és többnyire tréfás befejezés.

Figyeljétek meg a következő csalimesét!

Volt egyszer, hol nem volt, volt a világon egy ember, annak volt egy nagy juhnyája, ezt a juhnyáját át kellett neki hajtani egy keskeny hídon.

Hajtotta, hajtotta, hajtotta, de a juh nagyon sok volt, a híd meg igen keskeny volt, biz' azt még mostanáig se hajtotta keresztül.

Várjuk meg, míg áthajtja, akkor majd tovább mondom.

(Magyar népmese – *Arany László* feldolgozása)

1. Milyen jellegzetes mesefordulatokkal találkozta a szövegben?
2. Elemezd a mese első mondatát! Keresd ki az időt, a helyet, a szereplőket és a célt!
3. Keresd meg, hol van a fordulat a mesében, amely megrázza a hallgatót!

1. Hogyan folytatná a mesét, ha nem csalimeséről lenne szó?

Csalimese

Egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, meg az üveghegyeken is túl, ahol a kurta farkú malac túr, volt egyszer egy szegény ember. Ez a szegény ember kiment a fiával a földre szántani, s amint egyet fordul, egyszerre csak elkiáltja magát a fiú:

– Nézze, apámuram, nézze, egy kulcsot találtam.

– Az ám, egy kulcs – mondja a szegény ember. – Ejnye, de jó volna, ha egy ládát is találnál hozzá!

Na, ez annyiban maradt.

Tovább szántanak, kettőt-hármat térülnek-fordulnak. Megint elkiáltja magát a fiú:

– Nézze, édesapám, megtaláltam a ládát is.

Próbálják a kulcsot, hát jól belétalál a zárba. Kinyitják a ládát, felemelik a fedelét, nézik, mi van benne, hát abban bizony nem volt egyéb, csak egy kurta farkú egerecske.

Ha az egérnek hosszú farka lett volna, az én mesém is tovább tartott volna. Hát jól van, na, mondok mégis hozzá egy versecskét:

*Mese, mese, mátká
fekete madárka,
úri bunda, kopasz egér
ugorjon a nyakadba.*

*Mese, mese, fakakas,
bújj a lyukba, ott hallgass,
Kata, Kata, két garas,
neked adom, csak hallgass.*

(Magyar népmese – *Benedek Elek* feldolgozása)

1. Mi a csalafintaság ebben a mesében?
2. Elemezték a csalimeséhez tartozó versikét!

1. Alkoss hangulatos csalimesét! Írd le a kulcsszavakat, tervezd meg a címet, állítsd össze a szerkezet főbb vázát (bevezetés – főrész – befejezés)!

HAZUGMESE

A *hazugságmese* vagy *bolondmese* képezi a műfaj másik csoportját, ahol a hazugságok, lóditások sorozata alakítja ki a mesét, aminek nincs is igazi egységes tartalma. A történetet úgy mondja el a mesemondó, mintha vele

történt volna meg. A képtelen kalandok, a hazugságok a valóságot a feje tetejére állítják, ezzel megnevetetik a hallgatóságot. Verses forma jellemzi, mely fokozza ezt a hatást. Semmit sem szabad elhinni ezekből a mesékből.

A *bolondmese* képtelenségeivel készlet nevetésre. A nevetés jótékony hatású. A nevetetés pedig valóságos művészet.

A középkor királyi udvaraihoz hozzátartozott a bolond. Vicces történeteivel, tréfáival szórakoztatta az uraságokat. Szókimondása, szabadszájúsága miatt még maga a király sem sértődhetett meg. Többnyire kistermetű embert kerestek erre a szerepre. Mókás öltözetet adtak rá, amelynek elengedhetetlen kelléke volt a csörgősipka. A bohókás külső azonban nem buta vagy bolond embert takart, sőt! A bolond gyakran az udvar legnépszerűbb, ezért legbefolyásosabb embere volt. Sokszor olyan ügyeket is képes volt elintézni a királynál, amelyeket más nem tudott. Keresték is a kegyeit az uraságok. Így sok udvari bolond szépen meggazdagodott.

A középkori „humoristák” közül néhánynak fennmaradt a neve, sőt szórakoztató történetei is. Mátyás királynak két híres udvari bolondja is volt: Beckó és Mujkó.

A süket, a vak és a kopasz

Egyszer egy süket, egy vak és egy kopasz elmentek répát lopni. Mikor huzigálták a répát, elkezdi a süket:

– Ott valamit hallok!

A vak meg:

– Nézzétek, valamit látok!

Erre felugrott a kopasz:

– Uccu, bizony szaladjunk!

Hadd lobogjon a hajunk!

Hazugmese

Egyszer volt, hol nem volt, még az Óperenciás-tengeren is túl, volt egy szegény ember, volt annak három fia.

Egyszer a király kihirdeteti az egész országban, hogy annak adja a leányát, aki előtte olyat tud mondani, amit ő el nem hisz; meghallja ezt a szegény ember legöregebb fia, akit Péternek hívtak, kapja, fogja, elmegy a királyhoz, megmondja egy szolgának, hogy ő beszélni akar a királlyal. A király mindjárt gondolta, hogy mit akar a legény, de nem mondta senkinek, csak azt parancsolta, hogy eresszék be tüstént. Pedig már akkor annyi királyfi meg isten micsoda nagy úr megfordult a király előtt – akik közül mindegyik a királykisasszonyt akarta volna elvenni –, mint csillag az égen, mint fűszál a réten, de biz’ ott egy se tudott olyat mondani, amit a király el ne hitt volna.

Bemén hát Péter a királyhoz, köszön neki:

- Jó napot adjon Isten, király uram!
- Adjon Isten neked is, fiam! Hát mi járatban vagy?
- Én bizony házasodni akarok, uram király!
- Jól van fiam, de hát aztán mire vinnéd az asszonyt?
- Tudja az Isten! Majd csak eltartanám valahogy ... Az apámnak van egy háza meg egy kis földe is.
- Elhiszem fiam – mondja a király.
- Aztán meg van három darab marhánk is.
- Azt is elhiszem.
- Most nem régiben a tőzeg annyira meggyült az udvarunkon, hogy már nem is fértünk tőle.
- Elhiszem.
- Egyszer azt mondja az apánk: Fiaim! hordjátok ki ezt a dudvát arra a kis földre, majd talán használ neki valamit.
- Elhiszem.
- Hanem tévedésből a szomszéd földjére hordtuk mind egy szálig.
- Elhiszem.
- Mikor már ez is megvolt, haza mentem, megmondtam az apámnak.
- Elhiszem.
- Akkor aztán én, az édesapám, meg a két kisebb testvérem, úgy négyecskén kimentünk a földünkre.
- Elhiszem.
- Aztán megfognak a szomszédunk négy földjének a négy sarkát, felemeljük, mint az abroszt szokás, és a dudvát róla a mi földünkre fordítottuk
- Elhiszem.
- Aztán a földünket teleszórtuk fűmaggal.
- Elhiszem.
- Oszt olyan gyönyörű erdő nőtt rajta, hogy ki látott olyat, ki nem!
- Elhiszem.

– Az apám aztán sajnálta kivágnatni azt a gyönyörű fákat: hát vett egy farka disznót.

– Elhiszem.

– Aztán a fölséged öregapját megfogadta kanásznak ...

– Hazudsz! akasz ... – hanem a királynak hirtelen eszébe jutott a fogadása, rögtön papot, hóhért hivatott, a szegény ember fiával összeadatta a lányát, csaptak akkora lakodalmat, hogy hét országra szólt a híre, még az árva gyerekeknek is akkora kalácsot adtak a kezébe, mint a karom; volt lé, meg lé, hát még a sok hús nélkül való lé!

*Gallér hóján köpönyeg,
Hazudtam, mert volt kinek.*

1. Miről szól, és kik a szereplői a mesének?
2. Milyen hazugságokkal próbálta Péter a királyt kizökkenteni nyugalmából?
3. Hogyan sikerült rászedni Péternek a királyt?
4. Mit jelent: *volt lé, meg lé, hát még a sok hús nélkül való lé?*

1. Írj olyan hazugmesét, melyben te is szerepelsz! Mesehősökhöz hasonlóan neked is ki kell állnod három próbát!

Bolondmese

Egyszer volt, hol nem volt,
felnyergeltem a fakót,
kimentem a kerek erdőbe.
Ott volt jó tűz, jó víz,
jót ittam, jót melegedtem.
Lefeküdtem.

Fejem alá tettem a fakót,
kipányváltam a nyeret.
Éjfél tájban felébredtem.
– Uccu fakó, hol a nyereg,
talán a farkas ette meg?

Odamentem a csipkebokorhoz,
megráztam az eperfát,
úgy hullott róla a dió,
majd agyonvert a mogyoró.
Odajött egy vén anyó:
– Nem azért vetettem a retket,
répát, csicsókát,

hogy más egye le az uborkát!
Úgy hozzám vágott egy tököt,
hogy még most is csereg-csattog
a hátam a fejszefoktul.

Nyúltam a zsebembe,
kivettem egy mogyorót,
kétfelé haraptam.
Egyikből lett evező,
másikból hajó.
Áteveztem a Tiszán,
kilenc orsókarikán.
Tisza partján volt egy kis ház,
ott főzték a jó juh-húsos káposztát,
úgy jóltartottak,
hogy még a hasam is kicsucorodott.
Jöttem visszafelé, hát
papok, rácok, nagylábú diákok

felszántották a Tiszát,
vetettek bele
rókakutya tamburát.
Tamburásnak volt egy lánya,
annak volt egy cipellője,

cipellője számarbórból,
hetven gombra meg kettőre.

Aki ezt hallásból elmondja,
Egy akó bor a díja.

(Magyar népmese)

A LÁNCESE

A *láncese* kiindulópontja általában valamilyen sérelem vagy baj. A mesehős elindul, hogy segítséget kérjen. Vándorútja során mindenütt elmondja az addig történeteket. Jellemzője ennek a mondókának, hogy a mondatai ritmusosan ismétlődnek. Az egyre bővülő történet végül fordított sorrendben megismétlődik, mikor egy szereplő megszánja a történet hőst, és teljesíti kérését. Így sikerül a mese elején jelentkező problémát megoldani.

***Nota bene!* A feltételek, amelyeket az újabb és újabb szereplők szabnak, láncot alkotnak. Ezért ezeket a meséket láncmeséknek nevezzük.**

A láncese próbára teszi a mesélő és a hallgató emlékezőtehetségét is. Az egyes feltételek között gyakran a valóságban nem lehet kapcsolat, csak a mesében fordulhat elő.

A kakas és a pipe

Egyszer volt egy kakas meg egy pipe. Meghalt szegénykéknek az aszszonyuk, nem volt, mit egyenek, s elbujdostak az erdőbe. Amint ott mennek, mendegélnek, a pipe talál egy vadkörtét, bekapja. Az ám! De nagyobb volt a körte, mint a pipe gégéje, s megakadtott.

– Jaj – mondja a pipe –, szaladj, édes kakaskám, hozz egy csepp vizet, mert mindjárt megfulladok!

Elszalad a kakas a kúthoz, s kéri:

– Adj, kút, egy csepp vizet, hadd viszem pipének, mert megfullad a körtétől.

– Adok én jó szívvel – mondja a kút –, ha koszorút hozol szép leánytól.

Szalad a kakas a szép leányhoz.

– Szép leány, adj nekem egy koszorút, koszorút viszem kútnak, kút nekem vizet ad. Vizet viszem a pipének, hogy meg ne fulladjon szegényke a körtétől.

Mondja a leány:

– Adok én jó szívvel, ha tejet hozol nekem a tehéntől.

Szalad a kakas a tehénhez, mondja:

– Tehén, adj nekem tejet!
Tejet viszem leánynak, leány
nekem koszorút köt, koszorút
viszem kútnak, kút nekem vizet
ad, vizet viszem pipének, hogy
meg ne fulladjon a körtétől.

– Adok én jó szívvel –
mondja a tehén –, ha szénát ho-
zol nekem.

Szalad a kakas a rétre, de
a rét nem ad addig szénát, míg
kaszát nem hoz a boltból.

– Jaj, istenem! – szalad a kakas a boltba, kéri szépen:

– Bolt, adj kaszát, kaszát viszem rétnak, rét ad szénát, szénát viszem te-
hénnek, tehén ad tejecskét, tejecskét viszem szép leánynak, szép leány ad
nekem koszorút, koszorút viszem kútnak, kút ad vizet, vizet viszem pipének,
mert különben szegény megfullad a vadkörtétől.

Mondja a bolt a kakasnak:

– Hozz előbb pénzt, kakaskám, addig nem adok kaszát.

Szaladt a szegény kakaska mindenfelé nagy búsan, aztán megállott egy
szemétdombon, s ottan addig kipirgászott-kapargászott, míg egy krajcárkát
nem talált.

Uccu, szalad a krajcárkával, vitte a boltnak, bolt mindjárt adott kaszát,
ment a réthez. Rét adott szénát. Szénát vitte tehénnek, tehén adott tejecskét.
Tejecskét vitte szép leánynak, szép leány kötött koszorút. Koszorút vitte a
kútnak, kút adott vizet. Vizet vitte pipének. Haj, de mire odavitte, megdöglött
a szegény pipécske.

Ha a kakas a vizet egy kicsit előbb vitte volna, az én mesém is tovább
tartott volna.

(Magyar népmese – *Benedek Elek* feldolgozása)

Radányi Zsuzsa rajza, 1997

1. Foglald össze röviden a mese történetét!
2. Szegény pipe miért nem élhette túl a fulladozást?
3. Milyen szerepe van a mesében a véletlennek?
4. A mesének mely részéből ismerhető meg az egész történet?
5. Gyűjtsd ki a legfontosabb szavakat, amelyekből összeállítható a mese váza!
6. Milyen mondatfajtákból épül fel a mese?

1. Mi történhetett a pipével, amíg a kakas távol volt? Segíthetett-e valaki rajta? Írj más befejezést a történetnek!

A KELETI MESÉK

Meséi és mesemondói talán a világ minden népének vannak. De a meséket és a mesemondókat sehol sem tartották olyan tiszteletben, mint Keleten – a régi Arábiában, Perzsiában, Egyiptomban, Mezopotámiában, Indiában és Kínában. Ott a mesemondók emberek tömegeit voltak képesek összefogni. Tudták, hogy a mesemondás bölcsesség, a bölcsesség pedig hatalom.

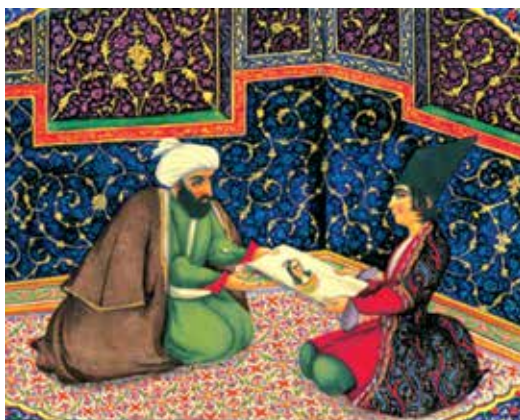
A mesék az évszázadok során szájról szájra szálltak, annyi szépség és varázs gyűlt össze bennük, hogy nem kerülhették el a bölcs uralkodók figyelmét sem. Ezek lejegyeztették a meséket, és féltett kincsként a királyi kincstárakban őrizték őket. A mesék és más népi elbeszélések nagy része innen, a mesés Keletről terjedt el világszerte.

Az Ezeregyéjszaka meséi • *Ezer éjszaka és egy éjszaka könyve* a legismertebb arab mesegyűjtemény, amelynek különféle változatait évszázadok folyamán különböző szerzők, fordítók és tudósok állították össze.

A kerettörténet két főszereplője Sehrezád (ismert *Seherezádé* néven is) és Sahriár király. Amikor a király felfedezi, hogy a korábbi felesége hűtlen volt, szörnyű bosszút áll az asszonyokon. Mindennap elvesz egy hajadont, akit másnap kivégeztet. Végül a vezíre már nem talál több lányt a birodalomban. Ekkor Sehrezádra, a vezír lányára kerül a sor. A szépséges, ifjú Sehrezád mesemondással hosszabbítja meg éjszakáról-éjszakára az életét. Mesélni kezd a királynak, de mikor pirkad a hajnal, egy nagyon izgalmas fordulatnál hirtelen abbahagyja. Sahriár nagyon kíváncsi a történet végére, ezért elhalasztja a kivégzést, hogy éjjel meghallgathassa a folytatást. Másnap éjszaka, amint Sehrezád befejezi a mesét, elkezd (de csak elkezd) egy másikat. És ez így folytatódik ezeregy éjszakán keresztül, míg végül a király már el is felejt, hogy valamikor haragjában ölni akart. A gyönyörű és okos lány meséi szívet-lelkét szelídítették meg. Átváltozásában a mese hatalma mutatkozik meg. Beleszeret Sehrezádba, és feleségül veszi.

Bizony, ha majd te is ezeregy mesét fogsz ismerni, s türelmed is lesz mesélni őket, lehet, hogy annyival több varázserőd is lesz, ahány mesével kevesebbet tudnak mások. A Kelet országaiban állítólag ez ma is érvényes.

A mesefolyam műfaji tekintetben igen-igen változatos: tör-

Szani ol-Molk: Az *Ezeregyéjszaka meséi* perzsa kiadásának illusztrációja (1849–1856)

ténelmi elbeszélések, szerelmi történetek, tragédiakezdemények, vígjátéki betétek, versek, humoreszkek és muszlim vallásos legendák is vannak közöttük. A leghíresebb történetek: *Ali baba és a negyven rabló*, *az Aladdin és a bűvös lámpa*, *Az ébenfa paripa*, *A halász és az ifrit* és a *Tengerjáró Szindbád utazásai*.

A halász és az ifrit

Volt egyszer egy öreg halász, feleségével és három fiával éldegélt, és nem mondhatni, hogy fölvetette volna őket a jómód. Ez az öreg halász valamiért még kora ifjúságában megfogadta, hogy napjában csak négyszer veti ki a hálóját, s amit egyszer megfogadott, azt egész életében híven meg is tartotta. Napjában négyszer halászott hát, s éppen csak annyit fogott, amennyi otthon a konyhára kellett, meg néhanapján még egy kevéskét a piacra, hogy kenyeret, ruhát, miegymást vehessen maguknak.

Nos, egy délelőtt szokása szerint megint kiballagott a partra, letette a kosarát, kivetette a hálóját, s várta, hogy megrezdüljön a kötél, jelezze a halakat. A háló egy idő múlva elmerült, az öreg halász megpróbálta volna kifelé húzogatni, de mozdítani se bírta, olyan nehéz volt. Ej – gondolta magában –, még utóbb valami cápa akadt bele! Levetkezett, begázolt a vízbe, nekiállt vállával tolni kifelé azt a nehéz valamit, ami a hálóban volt. Végre kitolta, kivonszolta; hát egy döglött szamár volt benne.

Elbúsult a halász, hogy kárba ment az ideje is, a munkája is; s egy döglött szamárral csak nem állíthat be az éhes családhoz. Pihent egyet, aztán újra kivetette a hálót. Megint megvárta, míg a háló elmerül, aztán megint húzni kezdte; megint nehéz volt, megint be kellett gázolni miatta a vízbe, és küszködni vele, hogy kivontassa. Most meg egy nagy, rozsdás fazék volt benne, szíinig iszappal.

– Ó, keserves világ! – jajdult föl a halász, s állt neki harmadszor is a halászatnak. Mit szaporítsam a szót: most is ugyanúgy járt, mint az előbb, csak hogy most se döglött szamarat, se rozsdás fazekat nem fogott, hanem egy halom diribdarab cserepet, üveget, faroncsot.

„Nagy baj, nagy baj” – dünnyögte magában, s mert napjában csak négyszer vetette ki a hálót, elkövetkezett a negyedik, az utolsó halászat, s ha most sem fog semmit, bizony nem tudta, mivel fognak asznap jóllakni.

Fohászkodott egyet, nézte, hogyan merül el a háló, aztán még egyet fohászkodott, s húzni kezdte kifelé. Azaz csak húzta volna, mert a háló elakadt valamiben a víz alatt. Gázolhatott be érte újra. Húzogatta, ráncigálta; végre, nagy nehezen boldogult is vele, hát most meg egy rézpalackot lelt benne. Örülni ugyan nem örült neki, de azt gondolta, hogy a döglött szamárnál, roz-

dás fazéknál, csip-csup cserépnél mégis jobb, ezt legalább eladhatja az ócskapiacon, kap érte kenyérrelvalót. Illetve előbb megnézi, nincs-e benne valami, s ha van, ami megéri, azt megtartja magának, a többit meg eladja. Addig mesterkedett hát, míg meg nem lazította a palack kupakját; meglazította, aztán vigyázva leszedte, és szájával lefelé rázni kezdte a palackot, kijön-e belőle valami.

Először nem jött semmi, aztán füst jött ki, szétterjedt a földön, majd nyúlni kezdett, föl a magasba, hajladozott, formálódott, nagy kerek feje, vasvillaforma karja-keze, iromba árboclába lett, s ott állt az öreg halász előtt egy ifrit.

Szegény öreg, azt sem tudta, hová legyen rémületében. Az ifrit meg lenézett rá a magasból, és így szólt hozzá:

– Örvendezzél, halász, mert jó hírt mondok neked.

– Mi az a jó hír, dicsőséges és hatalmas szellem? – rebegte a szerencsétlen halász.

– Az, hogy tüstént meg kell halnod, de magad választhatod meg, hogyan pusztítsalak ki a világból.

– Ó, jaj – kesergett a halász –, ez hát a jótett jutalma? Kihalásztalak a tengerből, kiszabadítottalak a palackból, és te hálából meg akarsz ölni érte? Legalább tudnám, mit vétettem ellened!

Azt mondta az ifrit:

– Kár itt siránkozni: amit mondtam, megmondtam. De ha mindenáron tudni kívánod, mielőtt megöllek, hogy miért ölök meg, nem bánom, arra még ráérünk, hogy elmondjam neked.

– Ó, kegyes ifrit, igazán szép tőled, hogy ilyen nagy irgalmasságot gyakorolsz velem – hálálkodott a szegény halász, s azt gondolta, legalább ennyivel is tovább él, s hátha közben történik valami, ami menekvésére szolgál.

– Jól van – mondta az ifrit. – Hát figyelj a szavamra. Ezernyolcszáz esztendővel ezelőtt, a nagy Salamon király idejében, addig jártam-keltem ennek a királynak az országában, míg egyért s másért meg nem haragudott rám, és ellenem nem küldte nagy sereggel a legügyesebb vezírjét. Ez a vezír csellel elfogott, a király elé hurcolt, a király meg, mivel bizonyos károkért nem akartam elégtételt szolgáltatni neki, előhozatta ezt a rézpalackot, belezárt, ólom-

kupakot csináltatott a palackra, és bedobott a tengerbe. Száz évig ültem a palackban a tengerfenéken, s egyre azon töprengtem, hogyan szabadulhatnék ki. De mert erre semmi utat, s módot nem tudtam kiszelni, azt mondtam magamban a századik év végén: „Aki engem kiszabadít innét, annak jutalmul adom a föld valamennyi kincsét.” S vártam megint négyszáz esztendő. Hiába vártam, nem jött senki. Akkor azt mondtam: „Aki engem kiszabadít innét, annak teljesítem három kívánságát.”

S vártam megint sok száz évet, de nem jött senki. Ekkor aztán mérhetetlen haragra keltem, és föltettem magamban, hogy aki engem kiszabadít innét, azt azon nyomban megölöm, de előbb megengedem neki, hogy ő maga válassza meg, miként öljem meg. Sokáig most sem jött senki; hanem aztán végül jöttél te, és kiszabadítottál. Most már tudod a dolgot, egy-kettő, válassz hát, ne teketóriázzunk sokat! Szegény halásznak alaposan inába szállott a bátorsága. Könyörögni kezdett a félelmetes ifritnek, legyen kegyelmes hozzá, s ha már jutalmat nem ad neki, amiért kiszabadította, legalább a pusztá életét hagyja meg.

– Nem elég jutalom neked, hogy magad választhatod meg, milyen halállal halj meg? – mondta az ifrit haragosan.

– Jutalom, jutalom, kétségkívül tisztos jutalom – siránkozott a halász –, s a magamfajta szegény ember nem is méltó ekkora jutalomra. Éppen elég lenne nekem, ha ezt a nyomorúságos életemet nem kellene tovább hurcolnom, enni adnom a családomnak, törődnöm a feleségemmel, nevelnem a három fiamat – s mindezt csak azért sorolta, hogy időt nyerjen, s magában erősen gondolkodott közben, hogyan nyerhetne egéruat. – Bizony, a három fiamat is föl kellene nevelnem; és ha most hazamennék, és elmondanám nekik, hogy mi történt velem, és hogy hal helyett rézpalackot halásztam, s abban a rézpalackban egy ifritet találtam, mind a három fiam elkezdene teli torokból nevetni, a feleségem meg azt mondaná: „Ej, ej, öregem, ha már csak loptad a napot, s egy árva halat sem fogtál, legalább ne bolondozzál velünk, mert vagy bolondozol velünk, vagy megháborodott az elméd, hisz azt, amit összevissza locsogsz-fecsegsz, ugyan el nem hiszi senki!”

– Mit? – kérdezte az ifrit. – Mit nem hisz senki?

– Azt, hogy egy ekkora hatalmas ifrit, amilyen te vagy, beleférne egy ilyen hitvány rézpalackba. S én sem hinném, ha saját szememmel nem láttam volna, sőt láttam ugyan a saját szememmel, mégsem hiszem, mert lehet, hogy csak káprázat volt, vagy csak éhemben álmodtam az egészet.

– Ó, te bolond halász – nevetett föl harsogva az ifrit –, hát azt sem hiszed, amit a saját szemeddel látsz?

– Nem én! – csóválta fejét a halász. – Mondom, hogy csak álmodtam az imént, és józan ember csak azt hiszi el, amit ébren lát.

– És most ébren vagy? – kérdezte az ifrit.

– Igen – felelte a halász. – Most azt hiszem, hogy ébren vagyok.

– Hát akkor ide nézz! – mondta az ifrit, s elkezdett hajlongani, tekerőzni, visszaváltozni füstté. Először a feje tűnt el, aztán a villás karja, aztán az árboclába: már csak nagy, égis éró füstoszlop volt, aztán ez a füst is lassan zsugorodni kezdett, lelapult a földre, közeledett a palack szájához, s lassan-lassan becsúszott a palackba, mint valami füstből való kígyó.

Mikor egészen bent volt, és már nem volt kint belőle egy pamacsra való füst sem, a halász fölkapta a kupakot, és rácsavarta a palackra.

– Mit csinálsz, te halász? – kérdezte bent a palackban az ifrit. – Csavard le rögtön azt a kupakot, különben nem bírok kijönni!

– Nem is akarom én, hogy ki gyere! – mondta a halász. – Ha ezernyolc-száz esztendeig kibírtad odabent, kibírod a következő ezernyolcig is. És nem mondhatod, hogy nem bánok veled irgalmasan. Mert én megmentettem az életedet, és te hálából meg akartál ölni érte. Én, viszont nem öllek meg téged, amiért a vesztetre törtél, hanem csak visszateszlek oda, ahová való vagy: a tenger mélységes fenekére. S nehogy valaki boldogtalan még egyszer kihalásszon, elhíresztelek szerte a környéken, hogy errefelé megromlott a víz, megszöktek a halak belőle, s aki itt kiveti a hálóját, egyebet se fog, mint dögöltt szamarat, rozsdás fazekat meg diribdarab cserepet.

Azzal visszahajította a tengerbe a rézpalackot.

(Rónay György feldolgozása)

ifrit – dzsinn, általában rossz szándékú szellem

A MŰMESE

A műmese története • A műmese eredete az ókorba nyúlik vissza és az írásbeliség megjelenése tette lehetővé, hogy egy mese szerzőjének személye fennmaradjon. A XVII–XVIII. századi francia meseirodalomban jelentek meg a tündérek, mint meseszereplők. A XIX. században a műfaj visszanyúlt a népmesei gyökerekhez. E. T. A. Hoffmann meséi már filozófiai tartalmat is hordoztak. A Grimm-fivérek által gyűjtött mesefeldolgozások adtak új löketet a meseírásnak. Oscar Wilde számos remekművet alkotott. Ebben az időben a mesék még mindig inkább a felnőtt hallgatósághoz szóltak. H. C. Andersen nyomán alakult át a műfaj gyermekirodalommá.

A magyar műmese története 1817-tel kezdődött, amikor megjelentek Vitkovics Mihály meséi, melyeket egészen Aiszóposz szellemében írt. Czuczor Gergely és Greguss Ágoston kisebb gyermekek számára írt meséit 1885-ben adta ki *Képes mesék* címen. Jelentős Fáy András munkássága, aki közel 700 rövid történetet írt. Ma már a magyar meseírók klasszikusai közé tartozik: Benedek Elek, Móricz Zsigmond, Móra Ferenc, Gárdonyi Géza, Illyés Gyula, Lázár Ervin, Csukás István és még sokan mások.

A műmese • A műmese írói felhasználják a népmesei hagyományokat, népmesei elemeket, azonban művükben a saját képzelőerejükkel kitalált történetet írnak le egyéni kifejezésmóddal. Leggyakrabban a tündérmesék szereplői, szerkezete, tartalmi és formai elemei és stílusa hat az írókra, akik ezáltal az eltűnőben levő paraszti mesemondók utódainak tekinthetők.

Nota bene! A műmese, olyan mese, amelynek szerzője ismert. A műmese lehet verses vagy prózában írott.

Már időszámításunk előtti századokból származó meséknél is előfordult, hogy fennmaradt a szerző neve, de amíg az írás és olvasás nem volt széles körben elterjedt és használatos, addig számos ilyen mű szájhagyomány útján is terjed. Így fordulhatott elő aztán, hogy az ókori görög Aiszóposz a *Farkas és a hét kecskegida* műmeséje később némileg átköltve magyar népmesévé vált. Habár a műmeséket az idő múlásával időnként átírhatják, sajátosságánál fogva jobban ellenáll a szájhagyománynál megfigyelhető változásnak.

Szűkebb értelmezésben a műmesét a 'modern mese' szinonimájának használják és olyan új keletű meséket értenek alatta, amely művek már csak írásban terjednek. A mai meseírók a csodás elemeket valós elemekkel helyettesítik, vagy együttesen szerepeltetik. A vasorrú bábának például porszívó gyára van, vagy tündérországba telefonálnak a szereplők.

A modern műmese (fantasy) • Feltétlenül meg kell itt említenünk a műmese napjainkban igen elterjedt műfaját, a *fantasyt*, amely a XX. század fordulóján induló, és a század második felében kibontakozó fantasztikus irodalmi, képzőművészeti, és iparművészeti stílus volt. Az angolszász irodalomban fejlődött először önálló irányzattá, de mára eltérő formákban más európai nemzetek művészeteiben is jelentkezett. Számos mese- és fantasztikus elemeket tartalmazó modern mű keletkezett az elmúlt időszakban. Igazán elismertté ez a műfaj mint mese J. R. R. Tolkien *A Gyűrűk Ura* regény megjelenése után vált. Fantasy műnek számít J. K. Rowling *Harry Potter* regényciklusa és R. E Howard *Conan, a barbár* is.

A *fantasy fő jellemzője*, hogy a tartalma (a történet) többnyire olyan elképzelt, mitikus, irreális jellegű, az író által teremtett, csak annak *fantáziájában* létező világot mutat be, mely felépítésében, törvényeiben, értékeiben, élőlé-

nyeiben, rokonságot mutat a vallások és mítoszok által megteremtett képzeletbeli világokkal.

1. Mi a népköltészet? Melyek a legismertebb műfajai?
2. A meséknek milyen két nagy fajtáját különböztetjük meg?
3. Határozd meg a népmese fogalmát! Mi a mondanivalója a népmeséknek általában?
4. Mi a vándormotívum?
5. Hogyan épül fel a mese? Milyen állandó formulák szerepelnek a mesékben?
6. Kik a népmesék hősei? Sorolj ismert népmesehősöket!
7. Miben tér el a műmese a népmesétől? Mikor alakult ki?
8. Kik a legkedvesebb meseíróid?
9. Mi a fantasy?

JACOB ÉS WILHELM GRIMM

Jacob Ludwig Karl 1785. január 4-én, Wilhelm Karl Grimm 1786. február 24-én született Hanau am Main-ban. Német nyelvészek, irodalomtörténészek, tudósok és írók voltak. Az irodalomtörténelem együtt, Grimm testvéreként emlegeti őket.

A testvérek Németország Hessen tartományában, Steinauban nőttek fel. Apjuk, a jogász Philipp Wilhelm Grimm már tekintélyes könyvtárral rendelkezett. Édesanyjuk, Dorothea Grimm (született Zimmer) egy hanai tanácsos lánya volt.

A két fiú együtt üldögélt esténként és hallgatták a mesemondókat. Kezdetben illetlenül figyeltek, majd úgy döntöttek: ők is felcsapnak krónikásnak. Jöttek sorban a falusi asszonyok és egy pohár bor, esetleg egy szűkös vacsora mellett mondták „tollba” a történeteket. Jacob és Wilhelm nekilátott a meseírásnak, Ludwig öccsük pedig a rajzolásnak.

Meséikben megtalálhatók az európai népmesék visszatérő motívumai: a kisebb testvér ügyessége, a jó győzelme a gonoszon, az ész, a furfang fölénye a nyers erő felett.

Ludwig Emil Grimm metszete (1843. január 1.) alapján készült festmény a Grimm fivérekről (ismeretlen festő műve)

A békakirály

Élt egyszer egy király; annak a legkisebbik lánya olyan szép volt, hogy még a nap is elcsodálkozott, ha rásütött, pedig az már látott egyet-mást, mióta fent jár az égen.

A királyi palotától nem messze egy rengeteg nagy erdő sötétlett; sűrű lombos kerek hársfák álltak a szélén, a legvénebb, legterebélyesebb hársfa alatt pedig volt egy kút. Ha nagyon meleg volt, a királylány kisétált az erdőszélre, leült a kút kávájára, úgy pihent a mélyből áradó hűvösségben. Volt úgy, hogy

elunta magát; ilyenkor fogta az aranygolyócskáját, földobta meg elkapta, ez volt a legkedvesebb játéka.

Történt egyszer, egy szép nyári napon, hogy amint így játszadozott, túl magasra találta dobni a golyót; nem tudta elkapni, a fényes aranygömb leesett a földre legurult a kis lejtőn, be egy lyukba, azon át a kútba. A királylány már csak a loccsanását hallotta, ahogy elmerült a vízben. Ijedten hajolt át a káván, de hiába: a kút olyan mély volt, le se lehetett látni a fenekére. Egy ideig csak nézett, nézett a fekete semmibe, aztán nagy búsan leült egy kőpadra, szeméből kibuggyant a könny, egyre hangosabban sírt-rítt, sehogyan sem tudott megvigasztalódni.

Hát, ahogy ott sírdogál, egyszer csak azt mondja valaki:

– Mit búslakodol, szép királykisasszony? Olyan keservesen zokogsz, a kőszikla is meglágyulna tőle!

A királylány körülnézett, kereste honnét jó a hang, de senkit nem látott. Hanem amint így kémlelődik, észreveszi, hogy egy csúnya, kövér béka mászik ki a kút repedezett kövei közül.

– Csak nem te szólítottál meg, öreg sárdagasztó? – kérdezte csodálkozva.

– De bizony én! – felelte a béka. – Azt tudakoltam, milyen bánat nyomja a szívedet.

– Úgyse tudsz te azon segíteni! – sóhajtotta a királylány. – Beleesett az aranygolyócskám a kútba, azt siratom.

– No, csak csendesedjél; inkább azt mondd meg, mit adnál nekem, ha visszahoznám a játékodat.

– Amit csak akarsz: királyi ruhámat, gyöngyömet-gyémántomat, még az aranykoronát is a fejemről!

– Nem kell nekem sem a ruhád, sem gyöngyöd-gyémántod, sem az aranykorona a fejedről. Csak egyet kívánok: hadd legyek a játszópajtásod; ültess asztalodhoz, etess tányérodból, itass poharadból, altass az ágyadban; ha ezt megígéred, leszálok a kútba, fölhozom az aranygolyócskádat.

– Mind megteszem, amit kívánsz, csak hozd vissza a golyómat! – mondta örvendezve a királylány, magában azonban ezt gondolta: „Ugyan mit fecseg ez a buta béka! Csak nem képzeli komolyan a dolgot? Hogy lehetne pajtásom, ha egyszer odalent kuruttyol a vízben?”

A béka pedig, amint az ígéretet megkapta, lebukott a kútba, s alighogy a királylány a gondolata végére ért, máris előbukant; szájában az aranygolyóval; odatotyogott vele a gyepre, és a lány elé gurította. Annak nagyot dobbant a szíve az örömtől, amint kedves játékát viszontlátta; fölkapta, és elszaladt vele, ügyet se vetett többet a békára. Az nagy brekegéssel kiáltott utána:

– Várj csak! Várj csak! Vegyél az öledbe; én nem tudok olyan gyorsan futni, mint te!

De hiába hajtogatta, ahogy a torkán kifért, hogy „Kvakk! Kvakk!” meg „Várj csak! Várj csak!” – a királylány dehogyis várta meg, örült, hogy megszabadult tőle. Attól fogva, hogy hazaért, eszébe sem jutott többé a csúnya jószág. Hanem másnap, mikor éppen ebédnél ültek, és a királykisasszony jóízűen falatozgatott az aranytányérjából, egyszerre csak valami furcsa placcsogás hallatszott odakint a márványlépcsőn, pliccs-placcs, pliccs-placcs, aztán – egypercnyi csend után – kopogtattak az ebédlőterem ajtaján, és valaki azt kiáltotta:

– Kis királylány nyiss ajtót!

– Neked szólnak – mondta a király –, eredj, lányom, nézd meg, ki az.

A királylány nem szívesen mozdult a helyéről, de hát az édesapjának nem mondhatott ellent. Kinyitotta egy arasznyira az ajtót, de nyomban be is csapta, és halotthalványan szaladt vissza az asztal mellé.

– Mi az, édes lányom? – kérdezte a király. – Mitől ijedtél meg annyira? Talán egy óriás van odakünn, és el akar rabolni?

– Jaj, dehogy, édesapám – felelte a királylány –, nem óriás az, csak egy rusnya béka.

– És mit akar tőled az a béka?

Mit tehetett mást a királykisasszony? Elmondott mindent töviről hegyire: hogy hogyan vesztette el az aranygolyóját, meg hogy mit ígért érte cserébe a békának.

Mire végére ért a történetnek, a szeme tele lett könnyel, és úgy rebegette:

– Jaj, ha én ezt tudtam volna! De sosem gondoltam, hogy kibúvik a kútból, és utánam jön!

Akkor a béka megint kopogtatott, és másodszor is bekiáltott:

Kis királylány,

nyiss ajtót!

Elfeledd,

mit ígértél

tegnap künn a kút vizénél?

Kis királylány,

nyiss ajtót!

Én vagyok itt,

nem hallod?

Hogyne hallotta volna szegény! Hiszen éppen az volt a baja, hogy hallotta. Hát még mikor az édesapja ráparancsolt:

– Amit megígértél, meg is kell tartanod! Menj, és engedd be!

A királylány ajtót nyitott, a béka meg nyomban beugrott, és a lány nyomában egészen a székéig placcsogott. Ott leült és rákiáltott:

– Végy föl magad mellé!

A királykisasszony tétovázott, de a király megint rászólt:

– Ígéret szép szó, ha megtartják, úgy jó!

Erre aztán, bárhogy utálkozott mit tehetett? – fölvette. Hanem a béka nem érte be ennyivel: a székről fölkívánkozott az asztalra, mikor pedig az asztalon ült így szólt:

– Told közelebb a tányérodát, hogy egy tálból ehessünk, ahogy megígérted.

Azzal jóízűen nekilátott a falatozásnak nem sokat törődött vele, mit szól hozzá a királynő. Evett a tányérből, ivott a poharából, s mikor már jóllakott, azt mondta:

– Ettem-ittam eleget, most aztán pihennék egyet. Vigyél a szobádba, vedd meg nekem a selyemágyad, hadd aludjam.

A királynő sírva fakadt; úgy irtózott ettől a hideg békától, hozzá sem mert nyúlni, és most belefektesse a szép habos ágyba! A király azonban haragosan ráncolta a homlokát:

– Ha a bajban jó volt, ne vedd meg a baj múltán sem!

Szegény kis királynő megfogta két ujjával a békát, fölvitte a szobájába, és letette a sarokba. Igen ám, de a béka megszólalt:

– Én is olyan kényelmesen akarok aludni, ahogyan ti alusztok, jó puha ágyban, nem itt a sarokban.

Erre a királynő kénytelen-kelletlen felemelte a békát, és akárhogy is irtózott tőle, ágyába fektette.

– Nesze rusnya jószág! De most aztán nyugton maradj!

A béka befeküdt a szép fehér selyemágyba. S abban a szempillantásban híre-nyoma se volt többé békának; a királykisasszony egy takaros, szép szemű, mosolygó királyfit látott maga előtt.

– Egy gonosz boszorkány békává varázsolt; te vagy az egyetlen a világon, aki megszabadíthatott a varázslattól – mondta. – Most aztán felelj: állod-e,

amit ígértél, elfogadsz-e pajtásodnak; nem is pajtásodnak, de hites társadnak?

A királynő igent mondott. Még aznap este megtartották a lakodalmat, és úgy határoztak, hogy másnap hazatérnek a királyfi országába.

Ahogy a nap fölkel, fényes nyolclovas hintó gördült a palota elé, mind a nyolc ló habfőér, arany a szerszám-

Jelenet *A békakirály* c. mesefilmből, 2010

juk, strucctollas csótár a fejükön; hátul a hágcsón pedig ott állt a királyfi szolgája, a hűséges Henrik.

Ez a derék szolga úgy elbúsult, mikor a boszorkány békává varázsolta a gazdáját, hogy hármias vaspántot kellett a szíve köré kovácsoltatnia, nehogy szétrepedjen bánatában.

A hintó előállt, a hűséges Henrik besegítette az ifjú párt, aztán visszakapaszkodott a hágcsóra, onnét tekingetett széjjel a vidéken, s közben halkan füttyörészett, mert hát azt sem tudta, hová legyen örömeiben, amiért a gazdája megszabadult a varázslatból.

Amint így mennek, egyszerre csak reccsenés hallik, mintha kettéroppant volna valami. A királyfi hátrakiáltott:

– *Tengely törik, rúd szakad tán?*

A hűséges Henrik meg azt felelte:

– *Egyiknek sincs baja, gazdám;*

csak a szívem pántja pattan:

bánatomban rávonattam,

mikor a kút vizében

béka voltál a mélyben.

Még kétszer hallották útközben a reccsenést. A királyfi mind a kétszer azt hitte, a kocsival történt valami baj.

Pedig csak a vaspántok pattantak le a hűséges Henrik szívéről.

(Rónay György átdolgozása)

kútkáva – ázott kút nyílását körülvevő aronesszerű perem; **csótár** – a nyereg alá terített díszes takaró – *it*: bojtos dísz; **hágcsó** – függőleges, kötélből készült létra, amelyen az ostromlott vár falára lehetett feljutni, ostromlétra

1. Milyen meséket ismertek a Grimm-testvérektől? Melyik a kedvencetek?
2. Hogy is volt? Mit ejtett a kútba a királylány?
3. Miért segített a béka? Önzetlenül segített, vagy érdekből?
4. Mi kellett ahhoz, hogy a királyfi megszabaduljon a varázslattól?
5. Hogyan inti a király a lányát? Keresd ki a szövegből a bölcs mondásokat?

Játsszátok el azt a jelenetet, amikor a békából királyfi lett! Milyen arcot vághatott a királylány?

1. Mi a véleményetek Henrikről? Hogyan jellemeznétek őt?
2. Értelmezd: ...*hármias vaspántot kellett a szíve köré kovácsoltatnia, nehogy szétrepedjen bánatában.*

Amit a műről tudnod kell!

A műmesékben gyakori motívum a megváltás, erről szól *A békakirály* című mese is. A kis királylány belejti a kútba kedvenc aranygolyóját, és mindent meg-

ígér a békának, csak hozza vissza neki. Az elkényeztetett királylány azt gondolja, úgysem kell betartania azt, amit egy csúf békának fogad meg. Hanem az apja most a sarkára áll, és betartatja vele az ígétét. Az elvarázsolt béka minél közelebb kerül a királylányhoz fizikailag, az annál jobban undorodik tőle.

Ebben a mesében nem áldozatot kell hoznia a királykisasszonynak, a női főszereplőnek, hanem önmagát kell legyőznie, olyasmit kell megtennie, amitől eredendően irtózik. Az elvarázsolt férfi az elfogadás által válhat újra emberré. Bizonyos értelemben a mese arról szól, hogy ahhoz, hogy valaki szeretni tudjon, először képesnek kell lennie érezni, még akkor is, ha ezek az érzelmek ellenségesek, mert még az is jobb, mint egyáltalán nem érezni.

Christian Albrecht Jensen:
H. Ch. Andersen, 1836

HANS CHRISTIAN ANDERSEN (1805–1875)

Andersen dán meseíró. Aki a nevét hallja, annak azonnal valamelyik közismert meséje jut az eszébe. 30 éves korában – pénzkeresés céljából – meséket kezdett írni egy olcsó füzetsorozat számára. És ezek váratlanul híressé, majd rövid időn belül világhíressé tették. Kezdetben egy kicsit szégyellte is ezt a főleg gyerekeknek szóló műfajt, de a váratlan siker folytán fel kellett ismernie, hogy ehhez van igazi, rendkívüli tehetsége. Ezért élete további, negyvennél is több esztendeje alatt a meseírás lett a fő műfaja. Művei több mint 80 nyelven jelentek meg. Ez pedig igen nagy gyűjtemény, hiszen 70 évre terjedő élete folyamán 156 mesét írt. Némelyiket annyiszor és oly sokat utánozták, mesélték újra, hogy már népmesének tűnik. *A király új ruhája*, *A kis gyufaárus lány*, *A rút kiskacsa* vagy *A rendíthetetlen ólomkatona* úgy beleépült

az európai olvasók köztudatába, hogy már arra se szokás gondolni, hogy ezeket is Andersen írta.

Andersen meseköltészetének varázsos újdonsága **az élettelen tárgyak életre keltése, megszemélyesítése**. Feledhetetlenül izgalmas mesehőssé változtatja az ólomkatonát, a teáskannát, az utcai lámpást. Megelevenített tárgyai nem tesznek csodás dolgokat. Hétköznapi életet élnek, amelyben öröm és bánat váltakozik, mint az ólomkatona sorsában is. Műveiben az önzést, a góg csúfságát, a megalázottság, a szegénység okozta szenvedés fájdalma s az élet sok apró örömét mutatja be. Meséinek művészi szépsége, finom hangulata, különös fantasztikumuk a világ gyermekirodalmában.

A rendíthetetlen ólomkatona

Volt egyszer huszonöt ólomkatona, egytestvér valamennyi, mert ugyanabból az ócska ólomkanálból öntötték mindegyiket. Puskájuk a kézben, szemük egyenesen előretekint, piros-kék egyenruhájuk pompázó szép. Amikor kinyitották a dobozt, amelyben feküdtek, meghallották az első szót ebből a

világból: „Ólomkatonák!” Ezt egy kisfiú kiáltotta, és boldogan tapsolt. Születésnapjára kapta az ólomkatonákat. Sorba állította őket az asztalon. Egyik katona szakasztott mása volt a társának, csak a huszonötödik különbözött valamennyire a többitől: fél lába volt, mert öt öntötték utolsónak, s két lábra már nem futotta az ólomból. De fél lábán is éppen olyan szilárdan állott, mint társai a két lábukon. Mégis éppen ez az egy volt az, akinek a sorsa különösre fordult.

Az asztalon, ahol az ólomkatonákat fölállították, sok más játék is volt, de valamennyi közt a legszembetűnőbb egy takaros kis papírmasé kastély. Apró ablakain egyenest a termeibe lehetett látni. Előtte parányi fák szegélyeztek egy tükördarabkát, amely tavat akart ábrázolni. Viaszhattyúk úsztak a tavon, és visszatükrözödték benne. Minden takaros és csinos volt a kastélyban, de a legtakarosabb mégis a tárt kastélykapuban álló kis teremtés volt. Őt is csak papírból ragasztották, de szoknyáját a legfinomabb gyolcsból varrták, vállát keskeny kék pántlika fődte, a mellén pedig egy nagy aranycsillám rózsza tündökölt, akkora, mint a kis hölgy arca. A papírhölgyecske táncosnő volt; két karját kitérte, egyik lábát pedig olyan magasra nyújtotta, hogy az ólomkatona nem is látta, és azt gondolta, hogy féllábú, mint ő maga.

„Ez volna még csak nekem való feleség – gondolta –, bár túlságosan előkelő, lám, kastélyban lakik! Nekem csak egy skatulya a házam, abban is huszonötöd-magammal szorongok, oda nem vihetem. Hanem azért mégiscsak meg kell ismerkednem vele!” Azzal lefeküdt, egész hosszában, egy tubákosszelence mögé, innen jól szemügyre vehette a finom hölgyecskét, aki fél lábón álldogálva sem veszítette el egyensúlyát.

Este lett, a többi ólomkatona bevonult skatulya házába, nyugovóra tért a háznép is. Most a játékok keltek életre, s végre maguk is játszhattak: hol az ollót meg rabló-pandúrt játszottak, bált rendeztek. Az ólomkatonák izgatottan dörömböltek skatulya házuk falán: ők is szerettek volna játszani, de nem tudták fölemelni a skatulya födelét. A diótörő bukfenceket hányt, a palavessző csikorogva szaladgált a táblán: olyan lárma kerekedett, hogy a kanári fölébredt a kalitkájában, és énekbe kezdett, méghozzá versben. Ketten voltak csak, akik nem mozdultak a helyükről: az ólomkatona meg a kis táncosnő, aki fél lába hegyén egyenesen állott, s két karját a magasba tárta éppúgy, mint addig; a katona is éppolyan rendíthetetlenül állt a fél lábán, s nem vette le a szemét a táncosnőről.

De tizenkettőt vert az óra, és hopp! – fölpattant a tubákosszelence födele, de nem tubák volt benne, nem bizony, hanem egy fekete ördögfiók, mert amit tubákosszelencének gondoltunk, az bűvös doboz volt.

Szecskó Tamás illusztrációja, 1987

– Hallod-e, te ólomkatona! – szólította meg az ördögfiók. – Minek mereszted a szemed olyanra, aki ügyet se vet rád?

Az ólomkatona úgy tett, mintha nem hallotta volna.

– No, várjuk meg a holnapot! – mondta az ördögfiók.

Reggel, amikor a gyerekek fölkeltek, az ólomkatonát az ablakpárkányra állították. Az ördögfiók műve volt-e, vagy a szélé: egyszer csak kivágódott az ablaktábla, s az ólomkatona hanyatt-homlok zuhant lefelé a harmadik emeletről. Rettene-

tes utazás volt. Fejjel zuhant az utcakőre, csákója meg a szuronya hegye két macskakő közé szorult, fél lába az égnek meredt.

A kislány rögtön leszaladt a szolgálóval, hogy megkeresse. Ott topogtak a közelében, mégse vették észre. Ha az ólomkatona elkiáltja magát: „itt vagyok!” – biztosan meghallották volna, de a katona nem tartotta illendőnek a kiabálást, mert egyenruhában volt.

Megeredt az eső, egyre sűrűbben kopogott, valóságos felhőszakadás támadt; amikor kisütött a nap, két utcagyerek futott el arra.

– Oda nézz! – kiáltotta az egyik. – Egy ólomkatona! Fölveszem, megcsónakáztatjuk.

Újságpapírosból csónakot hajtogattak, beleültették a közepébe az ólomkatonát, s az már röptül is lefelé az utcacsatornán; a két gyerek tapsolva futott mellette. Irgalmas isten! Mekkora hullámok csapkodtak a csatornában, s micsoda erős sodra volt a víznek! Persze mert nagy eső esett. Táncolt, himbálózott a papírcsónak, forgott is olyan sebesen, hogy az ólomkatona beleremegett, de azért csak állt rendületlenül, arcizma se rándult, szemét előreszőgezte, és keményen markolta a puskáját.

Aztán egyszer csak egy hosszú csatornahíd alá ért vele a papírcsónak. Olyan sötét volt körülötte, mint nemrég a skatulyában.

„Ugyan hová érek? – töprengett magában. – Ez biztosan az ördögfiók műve. Legalább a hölgyecske itt ülhetne mellettem, akkor nem bánám, ha még egyszer ilyen sötét volna!”

Egy hatalmas vízi patkány bukkott föl mellette; itt lakott a híd alatt a csatornában.

– Van útleveled? – kérdezte a katonától. – Ide az útlevéllel!

Az ólomkatona hallgatott, csak a puskáját markolta még keményebben.

Továbbropült a csónak, és a vízi patkány utána iramodott. Huh! – hogyan vicsorgatta a fogait! Előrekiáltotta a forgácsnak meg a szalma-szálnak:

– Tartóztassátok föl! Tartóztassátok föl! Nem fizetett vámot! Nem mutatta meg az útlevelét!

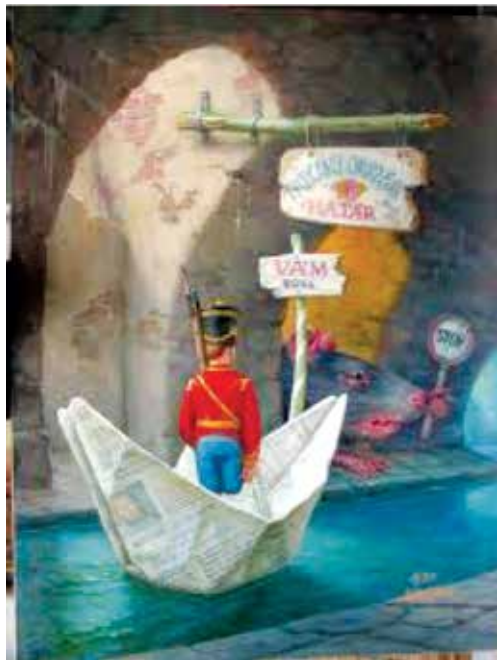
De a víz sodra egyre erősebb lett; az ólomkatona már-már kiért a híd alól, oda, ahol az isten napját megpillanthatta volna, de ott szörnyű zúgást-morgást hallott, olyat, ami a legbátrabb embert is halálra rémítette volna. Mert képzeljétek csak: a híd túlsó oldalán a csatorna vize a nagy gyűjtőcsatornába zuhogott bele; egy ólomkatonának ez éppen olyan kockázatos utazás, mint nekünk egy roppant vízesésen lehajózni.

A csónak már olyan közel volt a vízeséshez, hogy az ólomkatona nem tarthatta vissza. Már sodorta is lefelé a víz; a szegény ólomkatona erősen megvetette a lábát, ahogy csak bírta, nem vethetné senki a szemére, ha az arcizma is rándult volna. A csónak hármát-négyet fordult maga körül; színültig megtelt vízzel, és süllyedni kezdett. Az ólomkatona már nyakig állt a vízben, egyre jobban süllyedt a csónak, már a papírja is szétázott, már átcsapott a víz az ólomkatona fején. A szegény katona akkor a szép kis táncosnőre gondolt, akit soha többé nem láthat, s egy régi dal csendült a fülébe:

*Isten áldjon, jó vitéz,
halálba mégy, halálba!*

Kettészakadt a papír, a katona kibukott a csónakból, s a következő pillanatban elnyelte egy nagy hal.

Ó, milyen sötétség volt a hal gyomrában! S még félelmetesebb, mint a csatornahíd alatt. A hely is szűk volt, mozdulni is alig tudott a katona. De azért fektében is rendíthetetlenül markolta a puskáját.

Szecskó Tamás illusztrációja, 1987

A nagy hal ide-oda úszkált; rettenetes volt, ahogy cikázott a vízben. Egyszer csak elcsöndesedett; az ólomkatonára szeme előtt mintha villámfény lobbant volna: ragyogott körülötte a nap, s valaki hangosan kiáltotta:

– Az ólomkatonára!

A nagy halat kifogták, piacra vitték, s ott eladták – így került a konyhárra, ahol a szakácsnő a nagykéssel fölhasította. Két ujja közé csippentette a katonát, s bevitte a szobába. Mindenki látni akarta a világjárót, aki még hal gyomrában is utazgatott. De az ólomkatonának nem szállt a fejébe a dicsőség. Az asztalra állították, hát – furcsa dolgok esnek meg a világban! Ugyanabban a szobában lelte magát, ahol valamikor meglátta a napvilágot; ugyanazokat a gyerekeket, ugyanazokat a játékokat látta maga körül. Ott volt a kis papírkastély is, kapujában most is ott állt fél lábón a takaros kis táncosnő, másik lába a magasban – ő is rendíthetetlen maradt. Ez úgy meghatotta az ólomkatonát, hogy hajszal választotta el a sírástól, már-már kicsordultak szeméből az ólomkönnyek. De a sírás mégsem illett volna hozzá. Csak nézte a táncosnőt, a táncosnő meg őt, de szót nem váltottak.

Az egyik kisfiú most, se szó, se beszéd, fölkapta az ólomkatonát, és behajította a kályhába. Senki sem tudta, hogy mért tette. Biztosan a tubákosszelencében lakó ördögfiók műve volt ez is.

Az ólomkatonára ott állt a tűz vörös fényében, és kibírhatatlan forróságot érzett, de nem tudta, a kályha tüze hevíti-e vagy a szerelemé. A piros-kék festék is lepattogzott róla; a viszontagságos utazástól-e vagy az emésztő szomorúságtól, azt sem tudta. A táncosnőt nézte, a táncosnő meg őt. A katona egyszer csak érezte, hogy olvad, de csak állt rendíthetetlenül, s keményen markolta a puskáját. Akkor kicsapódott egy ajtó, a léghuzat fölkapta a kis táncosnőt, s az, mint egy lenge tündér, beröppent a kályha nyitott ajtaján a katona mellé, lobbant egyet, s vége volt.

A katona akkor zsugorodni kezdett, kicsi ólomgomolyaggá olvadt, s másnap, amikor a szolgáló kiszedte a kályhából a hamut, egy kis ólomszívet talált benne – ennyi maradt a katonából. A táncosnőből nem maradt más, mint az aranycsillám rózsza, az is szénfeketére perzselődött.

(*Rab Zsuzsa* fordítása)

papírmásé kastély – vastag, kemény papírból készült játék; **skatulya** – doboz; **tubákos szelence** – dohányport tartó szelence; **palavessző** – rudacska a palatáblára való íráshoz

1. Mi Andersen meseköltészetének újdonsága?
2. Milyen mese *A rendíthetetlen ólomkatonára*? Figyeld meg a helyszínt, a szereplőket, a mesei fordulatokat stb.! Miben tér el Andersen meséjének cselekménye a népmesék sajátos építkezésmódjától?

3. Miért adta ezt a címet szerintetek Andersen a mesének? Miben rendíthetetlen az ólomkatona? Bizonyítsd rendíthetetlenségét a szövegből vett részletekkel!
4. Mondjátok el tömören az ólomkatona kalandjait!
5. Hogy gondolod, miért dobta a kisfiú tűzbe az ólomkatonát? Miért, és kire haragudhatott?
6. Annak ellenére, hogy az ólomkatona elbukik, a rendíthetetlenség, a hűség erkölcsi érték. Te mit gondolsz ezekről a dolgokról?
7. Miután a mese főszereplőit elemésztette a tűz, mi maradt utánuk?
8. Képzeljétek el, hogy a ti játékaikatok is életre kelnek éjjel. „Ők” mit csinálnának? Miről beszélgethetnek?

1. Nagyon szomorú a mese vége. Találj ki más befejezést! Adj új címét a mesének! Írd le a füzetedbe!

Amit a műről tudnod kell!

Andersen *A rendíthetetlen ólomkatona* című szomorú történetben is páratlan érzékkel szólaltatja meg a városi élet tárgyait. A féllábú ólomkatona és a balerina a mese főszereplői. A mellékszereplők közül feltétlenül meg kell említenünk a fekete ördögfiókat, a vízi patkányt és az embergyerekeket. Romantikus történet olvashatsz, és a játékok által igaz, emberi érzelmeket figyelhetsz meg, ami még ma is aktuális. Pl. a gyönyörű balerina egyedül van, nincsenek barátai, mert mindenki féltékeny rá. Ma is megfigyelhető ez az emberek körében.

A féllábú katonát a bajtársai sem kedvelik, lenézik a testi hibája miatt. Ma is furcsa szemmel nézik sokan azt, aki más, mint ők, aki kilóg a sorból, azt kiközösítik. A külsőségeket fontosabbnak tartják a belső értéknél. Az ólomkatona azért volt féllábú, mert őt készítették utoljára és elfogyott az ólom. A többi játék is kiközösítette a fogyatékosága miatt. A katona a gyönyörű balerinába volt szerelmes, aki elérhetetlen volt számára. A fekete ördögfiók felfigyel a katona érzelmeire és eltünteti a „színről” a féllábút. A mai világban is sokszor megesik, hogy külső erők irányítanak egy kapcsolatot és sokszor ezek a gonosz erők nyernek, mert a saját érdeke, nézete szerint irányítja a párt. Sajnos, nem biztos, hogy egy ilyen dolgot egy kapcsolat túlél, és nem biztos, hogy a külső erő ezáltal jól jár. Ekkor kezdődik meg a kis katona visszontagsága, utazása a házon kívül: leesik az ablakból, papírsónakban hajóztatják, „vízi szörnyeket” kerülget, elnyeli egy hal, hogy aztán annak gyomrából visszakerüljön otthonába, és a tűzben lelje halálát a papírmásé táncosnóval együtt.

Székely Bertalan: *Vérszerződés* című freskója, 1897

A MONDÁK VILÁGA

A monda fogalma • A magyar *monda* szó a nyelvújítás korából származik. A *mende-monda* ikerszóból keletkezett szóelvonással. Korábban *históriának*, *igaz történetnek*, *boszorkánymesének* hívta a népnyelv.

Nota bene! A monda olyan meseszerű történet, amelynek valós alapja van. A cselekmény mindig a főszereplő köré épül. Az azonos témájú mondák mondakört alkotnak.

Juhász Gyula szerint mondája olyan mesélő népnek van, amelynek múltja van. Tehát a monda olyan „igaz történet”, melyet egy mese magyaráz. Felosztása mindig az igaz történet alapján történik. Ez foglalja magába az ismeretet, mely jellege szerint történelmi, földrajzi vagy természeti lehet. A mese funkciója, hogy valamiféle valós, ám rendkívüli dolgot magyarázzon meg. A „rendkívüli” fogalmába sok minden belefér: esemény, hős, jelenség. Rendkívüli lehet mindaz, ami az emberek rendes, mindennapi tapasztalatától eltér.

A mondák csoportosítása • Az európai kutatók négy fő mondacsoportot állapítottak meg: az első *valamely nép természetismeretével kapcsolatos*, a második *történelmi-földrajzi érdeklődését tükrözi*, a harmadik *forrása a néphit*, a negyediké *a vallás*. Ehhez a tematikához igazodik a mondák csoportosítása:

MONDAFAJTÁK	MIRŐL SZÓLNAK?
Eredetmagyarázó természeti mondák	A világ keletkezéséről és végéről; egy-egy népcsoport eredetéről, vándorlásáról, letelepedéséről; állatok, növények, természeti jelenségek eredetéről szóló történetek.

MONDAFAJTÁK	MIRŐL SZÓLNAK?
Történeti és kultúrtörténeti mondák (helyi mondák)	Jelentős történelmi eseményekről, személyiségekről szóló történetek; valamilyen földrajzi képződményhez (barlanghoz, tóhoz, hegyhez, sziklához) kötődő történetek.
Hiedelemmondák	Természetfölötti lényekről és erőkről szólnak: boszorkányokról, lidércekről, garabonciásokról stb.
Vallásos legendák	A szentek életéről szóló csodás történetek.

A magyar mondák első írott változatát középkori krónikáink őrizték meg, keletkezésük azonban a honfoglalás előtti időkre tehető. Ilyen az *Emese álma*, az Árpád-nemzettség totemisztikus¹ mondája, a *Csodaszarvas-monda*, a magyarság eredetmondája. A *fehér ló mondája* már az új hazáért folytatott harcokról szól. Ezeket a mondákat valószínűleg hivatásos énekesek terjesztették, őrizgették évszázadokon át, és így váltak forrásaivá a krónikáknak is.

A mondák összegyűjtését és lejegyzését a nemzeti múlt és a hagyományok iránti lelkes érdeklődés indította el a XIX. században. Orbán Balázs és Ipolyi Arnold nyomdokain haladva Benedek Elek folytatta ezt a munkát.

A magyar történelmi mondák alkalmasak a történelmi szemlélet kialakítására, az identitástudat formálására. Ezt igazolja Benedek Elek ötkötetes munkája is: *Magyar mese- és mondavilág* (1849–1896). Gál Mózses feldolgozása a kisebb olvasókhoz szól: *Magyar hősök és királyok* (1900–1901). Számos mondai elemet találunk Jókai Mór, Mikszáth Kálmán és Krúdy Gyula műveiben. A legátfogóbban Lengyel Dénes dolgozta fel a különféle történelmi mondákat: *Régi magyar mondák* (1972), *Magyar mondák a török világból és a kuruc korból* (1975), *Kossuth Lajos öröksége* (1977). Haszonnal forgathatók Komjáthy István kötetei is: a *Mondák könyve* (1955) és a *Botond* (1958).

AZ EREDETMAGYARÁZÓ MONDA

Az embert ősidőktől napjainkig űzi a vágy, hogy az őt körülvevő világot, annak törvényeit megismerje. Miképpen volt régen? Mindig ilyen volt a világ, s ha nem, akkor hogyan és miért változott meg? Egyáltalán, hogyan keletkezett, s hogyan keletkeztek a rajta lévő dolgok? Minden nép költészete őrzi valamilyen formában annak a kornak az emlékét, amikor e kérdésekre az ősi

¹ *totemizmus* – állattisztelet, az őskor végén megjelenő vallásos képzet, mely a közösséget valamely állatostól (turul, medve, oroszlán stb.) származtatja, s tagjai ettől remélnék védelmet és segítséget

közösségi művészet adott választ. A népköltészetnek ez az a területe, amely az európai és a természeti népek folklórjában a legtöbb hasonlóságot mutatja, éppen a legősibb kérdésfeltevés miatt.

A magyar népköltészet is, hasonlóan a világ valamennyi népének költészetéhez, nagy számban ismer *eredetmagyarázó mondát*. Az eredetmagyarázó monda a mítosszal, legendával, mesével rokonítható műfaji csoport.

***Nota bene!* Az eredetmagyarázó monda a világ teremtéséről, az égitestek, meteorológiai jelenségek, földfelszíni formációk kialakulásáról, egy nép, az ember és az emberi tulajdonságok, társadalmi viszonyok, intézmények, valamint az állat- és növényvilág eredetéről szóló elbeszélő néphagyomány.**

Mielőtt az egyistenhit (monoteizmus) megszületett volna, az emberek úgy képzelték, hogy ők valamilyen nagy, erős állatostól származnak: a déli népek az oroszlántól, az északiak a medvétől, a magyarok a turultól. A magyar mitológia szerint Emese az Árpád-házi uralkodók ősanja. A név jelentése: anyácska, maga a szó pedig a magyar nyelv legősibb uráli rétegéből származik. Emeséről Anonymus is megemlékezik híres *Gestájában*; szerinte a magyar fejedelmek származása a következő: Nimród – Hunor – Etele – Ügyek (az ő felesége Emese) – Előd – Álmos – Árpád. Anonymus Magóg királytól származtatja Ügyek vezért, Emese kérését, Emese férjhezmenetelét pedig 819-re teszi.

Álmos fejedelem születéséről Anonymusnál ezt olvashatjuk: „... *nyolcszáztizenkilencedik esztendőben Ügyek... Magóg király nemzetségéből ... feleségül vette Dentu-mogyerben Önedbelia vezérének Emese nevű lányát. Ettől fia született, aki az Álmos nevet kapta. Azonban isteni csodás eset miatt nevezték el Álmosnak, mert teherben levő anyjának álmában isteni látomás jelent meg héja-forma madár képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Egyszermind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el.*”

László Gyula: *Emese*
fejedelemasszony, 1980-as évek

A *Képes Krónika* szövegében a középső rész így hangzik:

„*Álmos vezér anyjának álmában egy héja-forma madár jelent meg, rászállott és ettől teherbe esett, méhéből sebes patak fakadt, mely nem a saját földjén növekedett meg. Ezért történt, hogy ágyékából dicső királyok származtak.*”

Emese gyermeke test és vér szerint az apáé volt, Ügyek vezéré, aki maga is a Turul

nemzetségből származott. Az álomban érkező turul, a közvetlen ős, csak ennek az apaságnak az érvényét erősítette meg, és azt, hogy az utód az apánál különb, a régi ősre hasonlító, de annál nagyobb hatalmú fejedelem lesz. Ez tipikus dinasztikus eredetmonda, melynek lényege, hogy a születendő utódokat már előre magasztalja, és fényes jövőt jósoljon egy még nem létező dinasztiának.

Kézai Simon *Gesta Hunnorum et Hungarorum* (A hunok és a magyarok cselekedetei) című művében maradt fenn az a monda, mely szerint a Hunor és Magor nevű testvérpárt, akiktől a monda szerint a hunok és a magyarok származnak, új, letelepedésre alkalmas területre vezette vadászatuk közben egy szarvas.

Az Anjou-házból származó lovagkirályunk, Nagy Lajos uralkodása alatt, 1358 körül készült a pompás, 147 képpel illusztrált kódex, a *Képes Krónika*. A krónika a magyarok történetét örökíti meg, a legendák ködébe vesző kezdetűtől Lajos uralkodásáig. Itt olvashatjuk, hogy a magyarok és a hunok rokonságban állnak egymással, ennek históriáját írja le a *Csodaszarvas* szépséges legendájában.

A csodaszarvas-monda

(Jordanes és Kézai Simon krónikája nyomán)

Szalai András rajza

Történt pedig egy napon, hogy Magóg király és Ené királyné két fia, Hunor és Magor vadászni igyekeztek, s amikor a pusztaságban egy gímszarvas futott eléjük, ők üldözőbe vették, az meg a Meotisz¹ ingoványába futott előlük. S miután ott hirtelen eltűnt a szemük elől, noha sokáig keresték, semmiképp sem tudták megtalálni. Végül

bebarangolva az említett ingoványokat, fölfedezték, hogy az alkalmas nyájak táplálására. Ezután visszatértek az apjukhoz, s engedélyét elnyerve minden ingóságukkal együtt a Meotisz ingoványai közé költöztek barmaikat legeltetni, s azzal a szándékkal, hogy majd ott laknak.

¹ *meotiszi ingoványok* – az Azovi-tenger, a Fekete-tenger északi öble. Régi nevét az itt lakó (latinul *Maeotae*) népről, új keletű nevét az északkeleti partján fekvő Azov városáról kapta. A Fekete-tengerrel a Krím és Tamany-félsziget közt levő Kercsi-szoros köti össze.

Mármost Meotisz vidéke Perzsia országával szomszédos, egyetlen gázló kivételével mindenütt tenger veszi körül; bővelkedik folyóvízben, fűben, erdőben, halban, szárnyasban és vadban; nehéz oda a ki- és a bejárás...

Öt évig el nem mozdultak onnan. Mikor a hatodik esztendőben kijöttek, a pusztaságban véletlenül a Belár király fiainak feleségeire és gyermekeire bukkantak, akik a férfiak nélkül sátoroztak, s éppen a kürt ünnepét ülték és zeneszóra táncot jártak. Jósággaikkal együtt gyorsan elragadták őket a Meotisz ingoványaiba. A vízözön után ez volt az első zsákmány. Történt pedig, hogy abban a küzdelemben ama gyermekek között az alán fejedelemnek, Dulának két leányát is elfogták, egyiküket Hunor, a másikat Magor vette feleségül. Ezekből az asszonyoktól származtak azután az összes hunok, illetve magyarok...

(Lengyel Dénes feldolgozása)

1. Határozd meg a monda fogalmát! Mi a mondakör?
2. Milyen tematika szerint csoportosítják a mondákat a tudósok?
3. Sorold fel a mondafajtákat!
4. Mi az eredetmonda? Ki volt Emese?
5. Melyik monda meséli el a magyarok és hunok származását?
6. Foglald össze egy mondatban, miről szól a monda?
7. Sorold fel, kik a szereplők! Mely népek tartják őket ősapjuknak?
8. Mennyi időt ölel fel a monda?

Kölcsönözzétek ki az iskolai könyvtárból Lengyel Dénes *Régi magyar mondák* című könyvét! Számoljatok be olvasmány-élményeitekről társaitoknak!

A TÖRTÉNETI ÉS HIEDELEMMONDA

Nota bene! A mondák azon csoportját, amely történeti személy vagy esemény emlékét őrzi, történeti mondának nevezzük.

A magyar történeti monda főbb alcsoportjai

Alapítási mondák (birtokalapítás, családok eredete, falvak keletkezése stb.)	Névma-gyarázó mondák	Háborús történetek	Kiemelkedő hősköz fűződő történeti mondák	Betyármondák	Bűnök természetfeletti megtorlásról szóló történeti mondák
---	----------------------	--------------------	---	--------------	--

A magyar történeti mondák első emlékeit – a honfoglalás, a kalandozások, az Árpád-házi királyok mondakörét – középkori latin krónikákból kivonatolva ismerjük. Szent László emléke még az újabb kori néphagyományban is

megtalálható. Gazdag mondahagyomány övezi Mátyás király alakját. Rajta kívül Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos vonzotta magához a legtöbb Európa-szerte ismert vándormotívumot. A háborús események közül a tatár-török dúlás hagyta a legmélyebb nyomokat (*török, tatár mondakör*). A Rákóczi-felkelés (*kuruc mondák*) emléke különösen nálunk és Észak-Magyarországon eleven. A szabadságharc emléke országszerte él. E hagyományanyagban az „igaz” történetek keverednek a folklórral. A történeti monda jelentősége különösen az írástudatlanság korában volt nagy, amikor az események emlékét kizárólag a szóbeli hagyomány tartotta fenn generációkon keresztül. Az írásbeliség korában a történeti mondák egy része felülről, írásbeli közvetítéssel került a szóhagyományba. A történeti mondat nehéz elhatárolni a monda többi csoportjától, valamint a kötetlen élménytörténettől. Így összefonódik a hiedelemmondával, hiszen középpontjában többnyire valamilyen hiedelem áll.

***Nota bene!* A hiedelemmonda a mondák olyan fajtája, mely az élő hiedelmekből táplálkozik, a hiedelmek epikus vonásait alakítja kerek elbeszéléssé.**

A hiedelemmonda szereplői valóban megnevezett személyek, akiket a közösség személyesen vagy hallomásból ismer, a megnevezett helyek a településen és környékén elhelyezhetők, a cselekvések ideje is pontosan kikövetkeztethető.

Ékes bizonyíték erre a *Lél- (Lehel-) monda* hőse, aki a német császár fogóságába esett, s tudván, hogy az halálra ítéli, kürtjével fejbe vágta a császárt, s ezeket mondta: „*Te előttem mégy, és szolgám leszel a másvilágon.*” Ez a magyarok honfoglalás utáni kalandozásának egyik történeti mozzanatával kapcsolatos cselekmény azt az ősmagyarok körében is megvolt hiedelmet őrzi, hogy a hőst halála után azok szolgálják, akiket életében a csatában megölt.

Említsük meg az új hazáért folytatott harcosok mondai megfogalmazását, *A fehér ló mondáját*, mely a régi magyarok békekötési szertartásainak emlékét őrzi, mely állatáldozatokból, a víz földre öntéséből, megérintéséből, a nyereg megfordításából és egy marék föld égnek emeléséből állt.

A legrégebbi mondák tehát a magyar őstörténetről adnak érdekes, végső magjukat tekintve történetileg is hiteles képet; az új haza megszerzéséért folytatott hősi harcokat ismerjük meg belőlük.

A *Botond-monda* például a régi magyarok hadüzeneti szertartásainak emlékét őrzi, mely egy kopjának, hadicsákánynak az ellenség kapujába való beütésével kezdődik.

1. Mit nevezünk történeti mondának?
2. Melyek a történeti mondák főbb alcsoportjai?
3. Mit nevezünk hiedelemmondának?
4. Kik a szereplői a hiedelemmondának?
5. Miről adnak hiteles képet történeti és hiedelemmondáink?

Kérdezd meg nagyszüleidet, milyen történeti és hiedelemmondát ismernek!

1. Olvassátok el Lengyel Dénes *Régi magyar mondák* című könyvéből *A honfoglalás* és *A fehér ló mondáját*! Állítsátok össze a mondák cselekményvázlatát!

Botond legyőzi a görög óriást

A 955-ös augsburgi csatavesztés után nagyjából lezárultak a magyar kalandozások a nyugati országok felé és inkább déli irányba, főleg Bizánc felé történtek ezután már csak hadjáratok. 958-ban, április 14-én már Konstantinápolynál volt a magyar sereg.

A magyarok csak nem tudtak nyugodni, harci kedvük nem lohadt a németországi nagy veszedelem után sem. Amint erőre kaptak, meg sem álltak a görög császár városáig. Megijedt a görög császár a magyar sereg láttán, lezáratta a városnak mind a hét kapuját, hogy a magyarok be ne mehessenek. Azt tanácsolta, ne ontsák egymás véré, kár volna a görögért is, a magyarért is, inkább álljon ki a görögök részéről is, a magyarok részéről is egy-egy vitéz bajvívásra. Ha a görög győz, a magyarok szépen menjenek vissza a hazájukba, ha pedig a magyar vitéz győz, akkor Göröghon nagy adót fizet a magyaroknak.

– Jól van – mondta a magyarok egyik vezére –, hát csak jöjjön a vitéz!

Elmentek a követek, s egy óra sem telt belé, kijött egy roppant méretű óriás, két karját a melle előtt összefonva megállt, s nagy büszkén odakiáltott a magyaroknak:

– Hadd lám, ki mer kiállni velem! De kettő jöjjön egyszerre, egyel nem is kezdtek! Összenéztek a magyarok, szikrázott a szemök a haragtól, s egyszerre száz is kiáltotta: én is kiállok! Én is! De a legmerészebb köztük Botond volt, egy köpcös, tagbaszakadt ember, s egy szempillantásra vált ki a seregből. Miután ledobta kaftánját, s levette ingét, így szólt a görög vitézhez:

– Hallj ide, te görög óriás, Botond az én nevem! A legkisebb vitéz a ma-

László Gyula rajza

gyarok között. Állíts csak te magad mellé még két görögöt! – Azzal megmarkolta súlyos buzogányát, kétszer megforgatta feje fölött, s úgy vágta a vár vaskapujához, hogy az egyszeriben kettéreccsent. Akkora lyukat ütött a kapun, hogy egy növénydek gyermek ki-be sétálhatott volna rajta.

– Hé, no – mondta az óriás – kár volt úgy eldobnod azt a buzogányt!
– Nem kell nekem sem buzogány, sem kard – mondta Botond, s pusztá kézzel ment a görögnek.

– Huj-huj! – biztatta a többi magyar Botondot. Ő megmarkolta erősen a görögöt, aztán jobbra, majd balra lódította; s végül úgy a földhöz vágta, hogy ha hét lelke lett volna, az is kiszalad belőle! De bezzeg szégyellte ezt a görög császár! Ott ült a vár fokán, egész háza népével, udvarával, s szentül hitték, hogy az óriás le tudja győzni bármelyik magyart. S lám, a legkisebbet sem tudta legyőzni. Szégyenszemre visszavánszorogtak a palotába, s a császár akkora adót vállalt, amekkorát csak kívántak, csak hogy hagyják őket békében a magyarok!

(*Benedek Elek* feldolgozása)

1. A *Botond-monda* a magyar őstörténet egy valóságos mozzanatát, a Bizánc ellen folytatott háborút örökíti meg. Mit tudtok a hadakozó magyarokról a történelemből?
2. Mit ajánlott a görög császár a magyaroknak?
3. A magyarok közül ki állt ki a görög óriással szemben?
4. Hasonlítsátok össze a görög óriást és Botondot külső és belső tulajdonságaik alapján!
5. Mi a véleményetek a két harcosról?

1. Fogalmazd meg a monda tanulságát! Gyűjts olyan közmondást, amelyik illik a mondához!

A munkácsi vár kútja

Kárpátalja legmélyebb (86 méter) kútja a munkácsi vár területén található. A vár kútját titokzatos történetek, legendák övezik. Érdekes története, hogy az 1700-as években a 71. méternél titkos alagutat vágtak a falába, amely a Latorca partjával köti össze a várat. Az egyik legenda szerint Korjatovics Tódor (1396–1414) herceg úgy döntött, hogy egy kutat ásat a várban azért, hogy ily módon biztosítson vizet a vár lakói számára. A munkások egyre csak ástak és ástak, végül jelentették: itt nincs víz. Amikor a herceg kétségbeesett, hirtelen megjelent az ördög és felajánlotta, hogy egy zsák aranyért cserébe segít neki. Korjatovics elfogadta az ajánlatot és láss csodát, a következő napon vízzel volt tele az addig üres kút. Hogy miképpen járt túl a herceg Belzebub eszén, azt az alábbiakban olvashatod.

A Kárpátok lábánál, a rónaságból kiemelkedő magányos sziklakúpon áll Munkács harci dicsőséggel övezett vára. Korjatovics Tódor herceg alakította át a XIV. század végén. Ő építtette a lakótornyot, melyet aztán később „öreg toronynak” neveztek. Az öreg torony alatt egy mély kutat vájtattak a sziklába emberfeletti munkával. A herceg azonban el volt keseredve, mert a vajúrók már átvájták az egész várhegyet, a csúcstól egész az aljáig, de víz még mindig nem volt a kútban.

Elkeseredésében a herceg így kiáltott fel: „Egy zsák aranyat adok annak, aki vizet varázsol a kútba.”

Kovács Sándor fotója

Hirtelen csak elébe toppan egy kis sötét bőrű, mokány emberke.

– Ha jól hallottam, herceg, egy zsák aranyat ígértél annak, aki megcsinálja, hogy legyen a várkútban víz.

– Úgy is van – felelte Tódor herceg.

A kis mokány ember erre a kútba ugrott. A mélyből moraj hallatszott és kén-gáz csapott ki, utána pedig megcsillan a víz.

A kis ember kibújt a kútból, s azzal búcsúzott el a hercegtől, hogy másnap eljön a zsák aranyért, addig készítse elő.

Tódor herceg csak most döbönt rá, hogy elhamarkodott ígéretet tett. Honnan vegyen ő most hirtelen annyi temérdek aranyat.

A herceg udvari bolondja látta, hogy gazdája teljesen odavan. Odasompoly-

gott hozzá és megkérdezte:

– Miért vagy annyira elszomorodva, komám?

– Még kérdés? Hát honnan vegyem azt a sok aranyat, amit meggondolatlanul megígértem.

– És te kikötötted, milyen nagy legyen az a zsák? Nem? Hát akkor nincs baj. Lökj neki oda egy kis zsákocskát.

A herceg úgy is tett. Amikor a kis emberke másnap eljött az aranyért, odalökött neki egy apró kis zsákocskát.

A kis emberke méltatlankodni kezdett, de a herceg kiiktatta, hogy hát az alkuban nem volt meghatározva, milyen nagy lesz a zsák.

Pedig a kis emberke maga volt Belzebub, és dühében, hogy őt a vén ördögöt, így becsapták, belevetette magát a kútba, és még most is lehet hallani néha, amint ott a kút mélyében dühöng.

(Keresztyén Balázs gyűjtése)

Mikes kútja

Rákóczi maradék kurucával kis csapatokban szétszóródva Salánk határába ért. A Szalván kellett átkelniük a Kóvár-domb melletti hídon. A híd rozoga volt. A fejedelem elől vágatott, s a lova megbotlott a fahídon, majdnem leejtette lovasát.

Kissé odébb a Szalva vizében meg-itatták a gőzölgő lovakat, s amint a fejedelem a folyó partján felfelé kaptatott a lovával, rálépett a ló egy nagy kőre, melyből sok volt azon a tájon. A domb alján még ma is található jó néhány. A kőben ott maradt a ló lábnyoma. Ezeket a köveket az emberek megtalálták és ereklyeként őrizték.

A salánki Mikes kútja emlékmű

Mármost ivóvíz után kellett nézni. Nem volt könnyű találni, mert a környék erősen mocsaras volt. Mikes Kelemen talált rá a domb aljában egy kristálytisza vizű forrásra. Bemerítette kalapját, és úgy vitt vizet szeretett gazdájának.

Rákóczinak igen megízlett a víz, s míg Salánkon tartózkodott, annak a forrásnak a vizét fogyasztotta, és mindig Mikes Kelemen volt a vízholdó.

A forrást róla nevezték el Mikes-forrásnak, vagy – ahogyan itt mondják – Nyikes-forrásnak.

Később kutat építettek rá, az is a Mikes kútja nevet kapta. A dombot, amelynek a lábánál volt a kút, ma is Mikes-dombnak hívják.

(Keresztyén Balázs gyűjtése)

A derceni hegy mondája

Dercen község határában van egy hegy, amelynek pár ezer évvel ezelőtt még nyoma sem volt. Abban az időben az egész felvidék északon hatalmas egységes sziklatömbből, délen pedig végeláthatatlan síkságból állt.

Történt abban az időben, hogy két ördög nagyon megharagította az Úristent.

Kevélyek, engedetlenek voltak, amit egy ideig csak tűrt az Isten, de amikor javulni semmi áron nem akartak, letaszította őket az égből. Az egyik a déli rónaságra esett, és pedig oly szerencsésen, hogy még horzsolást sem szenvedett, de a másik, aki az északi sziklatömbre pottyant, bizony lábát törte.

Sokáig ült szomorúan a törtlábú ördög a magas sziklatömbön, amely körülbelül ott állhatott, ahol ma a hatalmas Sztoj hegység, és unalmában megbolondult. Akkor még nem voltak emberek, akiket megronthatott és rosszra csábíthatott volna, nem volt tehát semmi szórakozása és foglalkozása. Mikor nagysokára hatalmas lábcsontja összeforrt, kivágott magának egy tölgyfát,

A dereceni hegy

amelyből egy egész erdő terült el a sziklatömb alatt, ágait letördelte és a vastag törzset mint egy botot kezébe fogva, bicegve ördögtársa keresésére indult.

Messze, lent, a nagy síkságon talált rá társára és végtelenül megörültek egymásnak.

A hegyi ördög sírva mesélte el balesetét és megemlítette, hogy gyakrabban kéne találkozniuk. Csak az a baj, hogy a sziklatömb,

amelyen székel, nagyon meredek és a le-feljárkálás rajta bizony veszedelmes. Pedig milyen jó dolog is lenne elbeszélgetni és visszaemlékezni a régi jó napokra, amiket az égben töltöttek.

Mikor az alföldi ördög legközelebb visszaadta társának a látogatást, a nagy mászásban annyira kiizzadt, hogy szinte patakokban folyt róla a verejték. Belátta, hogy így csak nagy ritkán lehet összejönniük, sietett tehát társának tanáccsal szolgálni.

– Barátom, könnyű ezen a dolgon segíteni. Nem kell egyebet tenned, csak a sziklatömb délnyugati oldalát kicsit behorpasztanod, hogy ez a rész kissé lejtősebb legyen, a fölösleges földet pedig lábbal a síkságra tolnod, hiszen ott bőven van hely.

– Engedd meg, komám – felelte a másik furfangosan –, de én nem hiszem, hogy ez a terv keresztülvihető lenne.

– Nem hiszed? – kérde az alföldi ördög csodálkozó hangon. – Pedig ez egy cseppet sem lehetetlen. Hiszen tudod, hogy mi, akik örök életre vagyunk kárhoztatva, mindent megtehetünk ezen a földön.

– Engedd meg, pajtás – felelte a hegyi ördög –, de én nem érzek magamban annyi erőt, hogy erre képes lennék. Te is csak úgy mondod, de megtenni nem tudnád.

– Nem tudnám megtenni? – pattant fel az alföldi ördög dühösen. – Nem szeretem, ha ilyen balgaságokat beszélsz. Ha akarod, fogadjunk.

– Nem bánom – felelte a hegyi ördög és keblét kaján öröm töltötte el. – De miben álljon a fogadás, komám?

– Ígérd meg – volt készen a válasszal az alföldi ördög –, hogy aláveted magad hatalmamnak és addig fogsz szolgálni engem, mint uradat, míg ez alól fel nem mentelek.

– Jól van, komám – felelte a bicegő ördög. – Áll a fogadás, ha három nap alatt megcsinálod.

És olyat csapott társa tenyerébe, hogy belezendült az ég.

– Most pedig vonulj földre és nézd meg, hogyan teljesítem ígéretemet – mondta az alföldi ördög. – Háromszor sem kel fel a nap, és ennek a hegynek az oldalán olyan lépcsőzetes völgyet csinállok, hogy azon kényelmesen le-fel járhatsz.

Az alföldi ördög azonnal hozzálátott a munkához. Vett egy darab éles sziklát, vele jó mélyen párhuzamos vonalat húzott a nagy sziklahegy délnyugati oldalán, aztán egyik lábával megtámasztotta magát a hegy tetején, a másikkal pedig tolta lassan a földet a nagy déli síkságra. Nehéz munka volt, izzadott szegény pára, de azért gurult a sok szikla és a föld a síkság felé. Még két teljes napot sem dolgozott az ördög és már kész is volt a lépcsőzetes völgy.

Mikor a hegyi ördög látta, hogy a társa megnyeri a fogadást, nagyon megijedt és sajnálni kezdte könnyelmű ígéretét. Elvégre nem tréfadolog alárendelni magát társának, engedelmességni neki évezredekken keresztül, sőt, talán mindörökre, míg csak fel nem szabadítja.

Hirtelen ravasz gondolata támadt.

– Jó, jó, barátom – kezdte gúnyosan –, a lépcsős völgyet már majdnem teljesen elkészítetted, csak hogy ez a sok sziklatörmelék és föld nem maradhat ám itt a síkságon szétszórva. A fogadást csak akkor nyered meg, ha amit itt szerteszörtál, mind egy rakásba hordod.

– Nem bánom, azt is megteszem – morgott az alföldi ördög mérges hangon –, pedig kikötve nem volt. De ha már kívánod tőlem, akkor legalább mutasd meg azt a helyet, ahová összehordjam.

A szabadságát féltő ördög erre kiszemelt egy jó messze álló fát és rámutatott.

– Az elé a fa elé óhajtánám.

– Teljesüljön kívánságod – szólta az alföldi ördög bosszúsan. – De nehogy kifogást emelj újra, hogy nem a kijelölt helyre hordtam össze a törmeléket, ezért engedd magad a fához kötni, hadd emeljem a szemed előtt a halmot.

– Nem bánom – felelte jóhiszeműleg a hegyi ördög és ráállott, hogy a társa jó erősen a fához kötözzék.

Erre aztán az alföldi ördög hozzálátott a munkához. Hányta a sok sziklatörmeléket, földet arra a helyre, ahol a társa állott. Először azt hitte a balga hegyi ördög, hogy csak véletlenségből hanyja köréje, nem pedig eléje a törmeléket, de mikor már alig látszott ki a magas halomból, próbálta a testét kiszabadítani, ám az erős kötelék és a körülötte feltornyosuló halom nem engedte.

Erre irtózatoss kiabálásba, bömbölésbe kezdett, szinte minden reszketett, de a mérges alföldi ördög, akit ravasz kollégája nagyon megharagított, nem törődött vele, csak dobálta egy rakásra a sok törmelékot, amíg társát teljesen be nem temette.

Így keletkezett az a szép hegy, amelyet ma Derceni hegynek neveznek. Valamikor jóval magasabb volt, de egy része az alatta lévő ingoványos talajba süllyedt. A kiásott lépcsőzetes völgy pedig nem más, mint a havasokból lenyúló Latorca völgye.

(Keresztyén Balázs gyűjtése)

A MONDAKÖR

A magyar és szomszédos népek folklórjának kiemelkedő hőse Mátyás király és II. Rákóczi Ferenc. Mátyás király nevéhez számtalan monda és anekdota fűződik. Szólásokat, meséket, sőt balladát is ismerünk Mátyás királyról.

Nota bene! A magyar történeti mondák, ha egyazon személyhez vagy eseményhez fűződnek, mondakört alkotnak.

A Mátyás-mondakör gyakoribb típusai: *Mátyás királyvá választása*. Az egyszerű szolgálégény, gazdájával együtt végzi a mezei munkát, majd fordított vaskérőlr fogyasztja el az ebédet, amikor híre jön a királyvá választásnak. Olyan királyt választanak, aki vasasztalról eszik. További jelei elhivatottságának: a száraz ág kivirágzik; a korona a fejére száll. (Mindkettő nemzetközi vándormotívum.) Ez a típus Mátyás király nevével kapcsolatosan a szlovák és rutén mondákban is elterjedt.

A mondák legnagyobb csoportja *Mátyás igazságos voltát* igazolja. Álruhában járja az országot, hátrahagyott írásából tudják meg kilétét. Máskor elővillanó királyi öltözete árulja el. Szőlőben kapáltat az urakkal, maga is velük dolgozik. Közös bográcsból kanalaz az öreg juhásszal, aki kezére üt, amikor előle is eleszi a húst. Inas ruhában Bécsbe megy, hogy kikémlelje az ellenséget, maga előtt nagy kereket görgetve.

A szomszédos szláv népeknél Mátyás király hagyománya rendkívül gazdag. A rutén és szlovák népmondákban a magyarokhoz hasonlóan a királyvá választás és az álruhás „jó király” motívumai dominálnak. Tündérmesei hős-ként is ismerik.

A kuruc mondák a Rákóczi-szabadságharc eseményeihez, hőseihez fűződnek, mégpedig főképpen Rákóczi Ferenchez és gyakran olyan helyekhez, amelyek a néphagyomány szerint valamilyen módon a fejedelemhez vagy híres vezéreinek (pl. Esze Tamásnak, Vak Bottyánnak) csatáihoz, tetteihez

kapcsolódnak. A Keresztyén Balázs által összeállított, 1992-ben napvilágot látott *Rákóczi virágai* című mondagyűjtemény történeti és helyi mondáink 1945 utáni első gyűjteménye. Az itt közölt mondák szerint a nép II. Rákóczi Ferencet nemes lelkűnek (*Rákóczi virágai*), hűségese a felnevelő tájhoz (*A kis Rákóczi és a térkép*), népszerűnek a szegények – mind a ruszinok, mind a magyarok – körében (*A Lemacskin*), leleményesnek (meneküléskor a kováccsal fordítva üttette fel lova lábára a patkót, hogy megtévessze az ellenséget, *Rákóczi menekülése*), higgadtnak, határozottnak (még a Salánkon megtartott utolsó országgyűlésen hozott rendeleteiben is hűségre, hitre, reményre buzdította a népet), hálásnak (a segítséget viszonzta, és az első adandó alkalommal megjutalmazta, *A máramarosi Bovcár-kút*), szerénynek (a legrosszabb körülmények között élő szegény emberek otthonát és eleségét is köszönettel fogadta, *A fejedelem utolsó éjszakája*) látja.

Mátyás királlyá választása

(Benczédi Székely István és Thuróczi János krónikája nyomán)

Amikor László király meghalt, erősen megijedtek azok az urak, akik Hunyadi László halálát okozták. Hogyne ijedtek volna meg, amikor Szilágyi Mihály nagy sereggel közeledett Buda felé.

Pedig Szilágyi Mihályt nem a bosszúállás szándéka vezette, ő ennél többre vágyott: a trónt akarta megszerezni unokaöccsének, Hunyadi Mátyásnak.

Amikor Szilágyi Mihály a fegyveres sokasággal Pest városába érkezett, az isteni akarat csodálatos jeleket mutatott. Az első éjszakán, abban a hideg télben minden csillag fényesen ragyogott az égen, a Duna vize pedig olyan erősen befagyott, hogy a jég hátán úgy járhattak, mint a sík mezőn.

Reszkettek is az urak a budai várban, mert Pest felől minden baj nélkül fel lehetett vonulni a várba. Ha most Szilágyi Mihály bosszút forral, vége az életüknek.

De Szilágyi Mihály megüzente az uraknak, hogy nem áll bosszút Hunyadi László haláláért.

Ekkor az urak felbátorodtak, levonultak Pest városába, hogy a király megválasztásáról tárgyaljanak. Ott sokat tárgyalni nem kellett, mert a köznemesség sokasága, negyvenezer ember állott a Duna jegén, és mind Hunyadi Mátyást éltette.

A gyerekek pedig ezt a dalt énekelték a pesti utcákon:

*Mátyást mostan választotta
Mind ez ország királlyágra,*

*Mert ezt Isten adta nekünk
Mennysországból oltalmunkra.*

Ezen a napon is csoda történt: a választás híre még ki sem szívárgott, de a pesti nagytemplomban már felhangzott a hálaadó ének.

Amikor aztán az egész nép megtudta, hogy Mátyás lett a király, mindenki nagy örömmel ujjongott. Minden templomban meghúzták a harangokat, harsogtak a kürtök, szóltak a sípok, és olyan nagy hangon énekelt mindenki, hogy megtelt a levegő.

A választás éjszakáját annyi máglyaradás világította meg, hogy az emberek azt hitték, a csillagok szálltak le az égboltról. Soha még királyválasztás ennyi örömmel, ennyi dicsőséggel nem történt.

De nemcsak Magyarországon örültek ennek a választásnak! Erdélyben még sokkal nagyobb volt az öröm, mert a Hunyadiak onnan származtak, s maga Mátyás Kolozsvár városában született.

Ezért aztán Szilágyi Mihály, aki az egész választást rendezte, a választás után levelet küldött az erdélyi rendeknek. Azt írta a levelében:

„Ti láttátok a fenséges Mátyás urat, amikor megszületett, szemetek előtt nevelkedett, ezért magatokénak nevezhetitek. Nyissátok hát meg a vigasság forrásait, örvendjete, vigadjatok, ujjongjatek, és adjatok hálát a jóságos Istennek azért a boldogságért, amelyben a magyar nemzet részesült.”

Örült egész Magyarország, vele örvendezett szép Erdélyország, amiért a törökverő Hunyadi János fiát, az ifjú Mátyást királlyá választották.

(Lengyel Dénes feldolgozása)

1. Mit nevezünk mondakörnek?
2. Kinek a nevéhez kapcsolódik a legtöbb magyar történeti monda?
3. Mit tudtok Mátyás királyról, származásáról?
4. Hogyan történt Hunyadi Mátyás királlyá választása?

1. Állítsd össze három-öt mondatból az eseménysort! Jegyezd le a vázlatot!

Mátyás király Gömörben

Egyszer Mátyás király Gömörben vendégeskedett. A helybéli nemesekkel mulatozott, vacsorázott. Itták a jó gömöri borokat. Emelgették az ékes-fényes aranykupákat. Éltették a királyt, ittak az ország boldogulására, ittak egymás egészségére. Áldották a hegyet, amelyik ilyen felséges levet eresztett. Csak egyről feledkeztek meg, a szegény emberről, aki a jó bort megtermelte.

Megszólalt Mátyás király:

– Jó uraim, valakiről nem feledkeztünk meg a nagy áldomásban? – Törték a fejüket az urak, de semmi nem jutott eszükbe, amit, vagy akit éltetniük kellene.

– Hát a szegény szőlőmunkást nem áldjuk, akinek a jó bort köszönhetjük? kérdezte a király. – Arra nem gondolunk, aki a szőlőt megkapálta? – Összenéztek az urak. Az egyik megszólalt:

– Semmi az! Ahhoz nem kell ész.

– No, ha semmi, akkor holnap reggel kimegyünk valamennyien a hegyre kapálni! – mondta a király kemény hangon. Az urak nem mertek ellenkezni.

Másnap reggel Mátyás kivitte az urakat a szőlőbe, a hegyre. A parasztok éppen reggeliztek a fák alatt. Vöröshagyma, kenyér és szalonna volt az eledejük.

– Pfuj! De nagy szaggal vannak – fintorgott az egyik úr. Mátyás király úgy tett, mintha nem hallotta volna, de nem eresztette el a füle mellett.

Az urak elvették a munkások kapáit, s felkaptattak a meredek hegyoldalban. Mátyás úgy rendelkezett, hogy felülről lefelé kapáljanak. Természetesen

Jelenet a *Mátyás király Gömörben* c. rajzfilmből. Rajzolta *Lőrincz László*, 1981–1983

ő is beállt a sorba. A nagypotrohos urak majd orra buktak a meredek lejtőkön, csorgott róluk a verejték. Kiguvadt a szemük a nagy igyekezetben. A király nem irgalmazott, délig hajtotta őket, megállás nélkül.

Délben végre letelepedhettek ők is egy kicsit az árnyékba. Meg is éheztek, meg is szomjaztak rettenetesen. Ki-ki elővette a tarisznyáját, amibe otthon a szolgák isten tudja miféle finomságokat csomagoltak. Mátyás király nem hagyta, hogy az urak a hazai sültekből, főttetekből falatozzanak. Hagymát, kenyeret, szalonnát adott nekik. Amilyen éhesek voltak, még az is nagyon jól esett. Vízet ittak rá, s aztán újra kapálniuk kellett. Úgy érezték soha nem jön el az este, hogy végre hazamehessenek. Ölte őket a szomjúság is, mert a vörshagyma meg a szalonna kívánta a vizet.

Na, valahogy csak eljött az este. A fáradt, izzadt urak alig bírtak hazavánszorogni.

– Semmi-e a kapálás? – kérdezte Mátyás király a tegnapi urat.

– Ó, uram, sose gondoltam volna, hogy ennyire nehéz munka ez, de ők bizonyára megszokták.

Mátyás keserűen elmosolyodott. Kutyából nem lesz szalonna. Az urak soha nem fogják megérteni a szegények életét.

Azok pedig fogadkoztak, hogy ezután gondolni fognak a föld népére is. Addig legalábbis gondoltak, míg Mátyás volt a király, de aztán hamarosan elfelejtették a gömöri leckét.

(Népmonda)

1. Mi a véleményetek Mátyás királyról?

2. Gyűjtsetek három-négy közmondást Mátyás királyról!

Gyakoroljátok a Mátyás királyról szóló tanító történet szerepekre bontott (dramatizált) felolvasását! Játsszátok el!

Rákóczi virágai

Harmadfélszáz évvel ezelőtt a hegytetőző munkácsi vár udvarát Zrínyi Ilona messze vidéken híres virágai díszítették. A gyönyörű virágok között a legeslegszebbek a tulipánok voltak. A hullámos szélű zöld levélszatórnák közül kiemelkedő csodás virágok tekingettek körül a történelmi levegőjű várudvarban.

A tulipánokat a vár úrnője kisfiával, Rákóczi Ferencsel együtt gondozta, locsolgatta.

Egy hideg viharos éjszakán a kis Rákóczi habfehér ágyában azt álmodta, hogy édesanyjának tulipánjai megfáztak és nagy veszedelemben forognak. Kilopakodott a kertbe és sorra betakargatta a szenvedő tulipánokat. Jócsele-

kedete közben megjelent előtte egy angyal és jutalmul átadott neki egy védelmező aranytrombitát. A tulipánok megmenekültek a pusztulástól. A kis Rákóczi pedig boldogan helyezte el ágya mellé angyali kincsét.

Egyszer a vár udvarán játszogatót. Távoli zajt hallván, a vár falára ment és észrevette, hogy nagy ellenséges lovas sereg közeledett a vár felé. A helyzet végzetesnek látszott. Pillanatok alatt kihozta aranytrombitáját, belefűjt. És csodák csodája: a varázstrombita hangjára a tulipánok egymás után színes kacagányú vitézekké lelkesültek, belőlük teljes fegyverzetű lovasok vágattak elő és mindjárt fiatal vezérük mögé sorakoztak. Rákóczi fehér lován vezette vitéz virághadát az ellenségre és győzelmet aratott.

(Keresztyén Balázs gyűjtéséből)

1. Kiknek a nevéhez, és milyen eseményhez kapcsolódnak a kuruc mondák?
2. Mit tudtok Zrínyi Ilonáról? Ki volt ő?
3. Mondát vagy mesét olvastatok? Indokoljátok meg az állásfoglalásotokat!
4. Milyen meseelemekkel találkoztatok a mondában?

Mutassátok be hangulatteremtő felolvasásban a művet!

1. Hogyan értelmezed a *Jótett helyébe jót várj!* közmondást? Hogyan valósul meg a mondában? Írj néhány mondatos fogalmazást az erkölcsi tanításról!

MONDÁK AZ IRODALOMBAN

A mondákba öltözött történelmi múlt, a legendás hősök megragadták íróink, költőink nagy részének lelkét. Igazi művészi formába öntötték a mondákat, legendákat amellet, hogy lejegyezték és összegyűjtötték azokat.

A magyar mondakincset leginkább Vörösmarty Mihály, Arany János, Jókai Mór, Tompa Mihály, Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula használta fel. Példaként álljon itt a *Csodaszarvas* hun-magyar eredetmonda Arany János által átdolgozott és szépirodalmi formába öntött *Rege a csodaszarvasról* (a *Csodaszarvas*-mondáról már tanultatok, így össze tudjátok hasonlítani Kézai Simon és Arany János művét), Mikszáth Kálmán *Beckó vára*, amely Zsigmond király uralkodása idejéből való és Tompa Mihály feldolgozásában *Beregszász* keletkezésének mondája.

Szalai András rajza

Barabás Miklós:
Arany János portréja, 1848

ARANY JÁNOS (1817–1882)

Rege a csodaszarvasról

(Buda halála, Hatodik ének)

Száll a madár ágrul ágra,
Száll az ének, szájrul szájra;
Fű kizöldül ó sirhanton,
Bajnok ébred hősi lanton.

Vadat üzni feljövének
Hős fiai szép Enéhnek:
Hunor s Magyar, két dalia,
Két egytestvér, Ménrót fia.

Ötven-ötven jó leventét
Kiszemeltek, hogy követnék;
Mint valamely véres hadra,
Fegyverkeztek könnyű vadra.

Vad előttük vérbe fekszik,
Őz vágyszarvas nem menekszik;
Elejtették már a hímet –,
Üldözik a szarvas-gímet.

Gím után ők egyre törnek
Puszta martján sós tengernek,

Hol a farkas, hol a medve
Sohasem járt, eltévedne.

De a párduc, vad oroszlán
Végig üvölt a nagy pusztán,
Sárga tigris ott kölykezik,
Fiát eszi, ha éhezik.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Már a nap is lemenőben,
Tüzet rakott a felhőben;
Ők a szarvast egyre üzik, –
Alkonyatkor ím eltűnik.

Érték vala éjszakára
Kur vizének a partjára;
Folyóvíznek partja mellett
Paripájok jól legelhet.

Monda Hunor: itt leszálljunk,
Megitassunk, meg is háljunk;
Monda Magyar: virradattal
Visszatérjünk a csapattal. –

Haj, vitézek! haj, leventék!
Micsoda föld ez a vidék,
Hogy itt a nap száll keletre?
Nem, mint mászol, naplementre?

Szólt egy bajnok: én úgy nézem,
Hogy lement az déli részen.

Szólt egy másik: nem gondolnám:
Ott vöröslik éjszak ormán.

Folyamparthon ők leszálltak,
Megitattak, meg is háltak,
Hogy majd reggel, virradattal
Hazatérnek a csapattal.

Szellő támad hús hajnalra,
Bíborodik az ég alja;
Hát a szarvas nagy merészen
Ott szökdécsel, túl a vízen

A feltűnő szarvast ismét üldözőbe veszik. Átúsznak utána a Kur folyón, s egy nagyon sivatagos, kietlen tájra vetődnek. Már bánják is, hogy idáig eljöttek utána, de reggelre visszatér beléjük a vadászszenvedély és tovább kergetik: A Meótisz-tengerig jutnak, túl a Don folyón. A szarvasnak ismét nyoma vész. Ekkor döbbenek rá, hogy már nem is tudják az utat hazafelé. Így hát elhatározzák, hogy letelepednek ott, ahova értek, elég vadat s halat ad ez a terület. Később innen is kisebb vadász utakra indulnak. Egy ilyen alkalommal egyszer csak zeneszót hallanak. A közelbe merészkedve látják, hogy lányok táncolnak ott, Belár és Dúl lányai. A legények elhatározzák, hogy mindegyikük rabol magának egyet közülük.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek.
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Dúl leányi, a legszebbek,
Hunor, Magyar nője lettek;
S a leventék, épen, százan,
Megosztottak mind a százon.

Büszke lányok ott idővel
Mebékéltek asszony-fővel;
Haza többé nem készültek;
Engesztelni fiat szültek.

Tó szigetje édes honná,
Sátoruk lón szép otthoná,
Ágyok áldott nyugalommá;
Nincs egyéb, mi őket vonná.

Fiat szültek hősi nemre,
Szép leányt is szerelemre;
Dali törzsnek ifjú ágot,
Magok helyett szűz virágot.

Hős fiakból ketten-ketten,
Két vezéré kétszer-ketten,
Feje lón mind egy-egy nemnek
Száznyolc ágra ezek mennek.

Hunor ága hun fajt nemzett,
Magyaré a magyar nemzet;
Szaporaság lón temérdek;
A szigetben nem is fértek.

Szittyá földet előzőnlék,
Dúl királynak dús örökjét; –
És azóta, hősök párja!
Híretek száll szájrul szájra.

levente – hős, vitéz harcos; **lant** – húros hangszer; **Ménrót király** – a monda szerint Perzsia földjén uralkodott; **mart** – meredek part; **Kur** – a Kaszpi-tengerbe ömlő folyó; **Belár** – az alánok fejedelme; **Dúl** – a bolgárok királya; **mennek óvást** – óvatosan lépdelve, lopakodva mennek; **lepe** – a lepke régies változata; **felszél** – északi szél; **nem – itt**: faj, nemzetség; **Szittyia föld** – a Fekete-tengertől északra fekvő pusztá, amelyet a mondák a magyarok őshazájának tartottak

1. Népünk eredetéről szól Arany János *Rege a csodaszarvasról* című költeménye. Kiket énekel meg a regés-mesés történet?
2. Hol játszódnak az ősrégi események?
3. Beszéljétek el a leventék tetteit!
4. Foglaljátok össze a főbb eseménypontokat!
5. Arany János milyen eszközökkel biztosítja a verszenét?

1. A hetedik versszakkal lezárul a rege első, bevezető része. Keresd ki ebben a részben azt a versszakot, amely leginkább emlékezetedbe idézi az első rész tartalmát! Írd ezt be a füzetedbe! Ezt a műveletet ismételd meg mindig, amikor eléred a refrént, a *Száll a madár ...* kezdetű versszakot! Így megkapod a rege vezérszavas vázlatát.

Amit a műről tudnod kell!

Arany János tervezte, hogy pótolja a magyarok hiányzó ősi eposzát. A krónikákból indult ki, s a történetírók munkáit figyelembe véve írta meg a magyarság eredetét. A világhódító hun fejedelem, Attila és öccse, Buda történetét *Buda halála*, Attila fia, Csaba legendáját pedig *Csaba királyfi* címmel írta meg. Ezek a műeposzok befejezetlenül is igen értékesek. A *Rege a csodaszarvasról* című epizód a *Buda halálában* található.

Arany János írásmódja is itt-ott eltér a mai helyesírástól. Régiesen fejezi ki magát. Éreztetni, hogy régi időkbe vezet az olvasót, a magyarok ködbe vesző múltjába. Nemes zengést ad így a műnek. Ágról ágra helyett *ágrul ágra*, szájról szájra helyett *szájrul szájra* változatot ír, melyet egyes magyar tájakon még ma is hallhatunk. Arany költői képekben gazdagon mesél: *Fű kizöldül ó sírhanton, / Bajnok ébred ősi lanton* – tömören, szépen fejezi ki a gondolatot: ahogy a fű zöldül ki a régi hősök sírján, úgy támad fel a régi idők két bajnoka, a hun–magyar legenda hősei, a nemzetalapító Hunor és Magyar.

Arany János olyan versformát választott, amely a népköltészetre jellemző. A költemény verselése hangsúlyos. Páros rímeket alkalmaz a költő, a népdalok névtelen énekeseihez hasonlóan: a négysoros versszakok első és második, majd harmadik és negyedik sora cseng össze egymással. Egy ismétlődő versszak van a regében olykor némi változással. Ez a mű refrénje. A refrén itt a népköltészeti alkotások keletkezését, terjedését és fennmaradását érzékelteti: *Száll a madár ágrul ágra, / Száll az ének, szájrul szájra*. A párhuzam azt fejezi ki, hogy miként a madár száll ágról ágra, úgy adják egymásnak az emberek a népköltészet kincsét.

Benczúr Gyula festménye, 1910

MIKSZÁTH KÁLMÁN

(1847–1910)

Beckó vára

Zsigmond király idejében a hatalmas Stibor vajda volt a legbolondabb okos ember (akit pillanatnyi szeszélyek vezettek néha a legkomolyabb dolgokban). Ellenben Beckó volt a legokosabb bolond.

Óriás birtokain vadászatot rendezett Stibor vajda egy napon. Hasonlóan az indus nábobokhoz, a Vág melletti kiskirály is ezerekre menő hajtókkal, százakra menő társzekerekkel és roppant vendégrajjal verte fel az őserdők csöndjét.

Színhagyományok szerint egy ebédre éppen azon kopasz szikla alatt települt meg a vidám társaság, melyen később az ország legszebb vára állott. Derült hangulatba hozta a vajdát ebéd alatt a házi bolondja, a virgonc eszű Beckó.

– Vajon mit csinál most Zsigmond király? – tűnődék a főurak egyike, mire azt felelte a bolond:

– Adósságot.

Bezzeg kitört erre a hahota mindenfelé.

A nyitrai püspök a hatodik kupa bornál azon kezdett sopánkodni, hogy miért nem hisznek a zsidók a Krisztusban? Abba is beleszólt Beckó:

– Ugyan hogy is hihetnének ott a fiúban, ahol az apa örökéletű?

Talált a felelet, ez is, az is. Úgy szórtá Beckó a szikrákat, mint a legnemezebb kő a színeket. Mindenki bámulta. Maga Stibor vajda el volt kápráztatva.

– No, Beckó – monda –, ma nagyszerű voltál.

– Az szoktam lenni – felelte mosolyogva a bolond.

– Hálás leszek hozzád – folytatta Stibor.

– Nem szoktál az lenni – vágott vissza a bolond.

A vendégek gúnyosan mosolyogtak a gazda rovására, ami kissé felbosszantá Stibort.

– No hát, kívánj valamit!

– Jól van, jól. Én azt kívánom, építs nekem erre a sziklára itt fölöttünk egy várat; szebbet Visegrádnál.

És néhány nap múlva csakugyan elkezdődött az építkezés, vésték a kemény sziklába az alapokat.

Miroslav Vass fotója, 2007

Persze Stibor vajda kitalálta az építkezés legokosabb módját, az igazi *köz-munkát*: aki a hegy alatt ment el, lett légyen az lengyel kereskedő, vándorló legény, vagy bárkinek a jobbágya, azt befogták és tíz napig dolgoznia kellett, hogy aztán tovább mehessen. Ha szekéren jött, vagy lóháton, annál jobb, mert a szekérnek és lónak is hasznát lehetett venni az építés körül. Még az átutazó urak és úrasszonyok sem voltak kivéve; egész kíséretükkel ott marasztották nyolc napig. Ha már bolondnak épül a vár, hadd legyen egészen bolond az építési módja is.

Egypár év múlva fölépült a vár, olyan fényesnek, elragadónak, hogy a „legszebb”-nek tartották az országban. Stibornak magának is nagyon megtetszett, mikor először meglátogatta az immár várúrrá lett Beckót.

- Te Beckó, nekem ez a vár nagyon tetszik.
- Elég csinos.
- Cseréljük el, Beckó.
- Mit adsz érte?
- Annyi aranyat, amennyit te magad egy zsákban elbírsz és egy másik várat.
- Nem bánom, cserélek egy föltétel alatt: legyen a vár a tied, de viselje az én nevemet.

Ez a vár építésének meséje. Így lett halhatatlanná Beckó. De a mesének folytatása is van, mely szomorú véget szán Stibornak.

Ott lakott Beckón, itt tartá fia lakadalmát is Szechen Katalinnal. Egy álló évig és egy napig tartott a dáridó. Az első napon nagy kegyetlenséget köve-

98

tett el Stibor; egyik szolgáját, aki kedvenc vadászebét megütötte, ledobatta a szikla tetejéről a mélységbe. Az utolsó napon (éppen egy évre rá) ebéd után pityókosan ledőlt a várkertben a gyepre szundikálni. Mérges kígyó mászott elő a bokorból és kivájta az alvó főúr szeméit. Stibor fölriadva az irtóztató fájdalomtól, örülten futott a sziszegő kígyó elöl, amely üldözte. Futott, futott világtalanul... aztán meg röpült; mert arra a helyre érve, ahonnan a szolgát ledobatta, lezuhant és szörnyű halálát lelte.

Roppant birtokait fia örökölte, akiben 1434. évben kihaltak fiágon a Stiborok, s Beckó az alsólendvai Bánfyaké lett királyi adomány útján. Ostromló had nemigen nyugtalanítá Beckót, mert erős is volt, hozzáférhetetlen helyen is állott, mindössze egyszer próbáltak szerencsét az Ibrahim budai basa arra kalandozó hadai, de Bánfy Kristóf benn a várban föl sem vette, gúnyos levelet dobott le az ostromlók közé:

„Jó reggelt kívánok kegyelmeteknek mind közönségesen, ha sikerül a várat bevenniök, kalapot emelek kegyelmetek előtt.”

Biz az nem sikerült. Eltakarodtak szégyenletesen, s a gyönyörű sziklavár a „bevehetlenség” hírébe esett. Zajtalan, békés fészek volt, hol nyugodtan írhatta Bornemisza uram a Bánfyak protektorsága alatt az ő református prédikációit.

Még tán ma is állana Beckó, ha a Bánfyak lendvai ága ki nem hal, s a vár nem kerül hat atyafira. Amit az ellenség nem bírt véghezvinni, megtette a hat tulajdonos. Közös lónak túros a háta, közös épületnek becsurog a fedelén.

A beckói várban, melyből egy-egy hatodrész illetett meg egyet, senki sem lakott, senki sem javított semmit többé. Villám ha lecsapott, szél ha valamit letépett, idő amit megrongált, az úgy maradt.

Lassankint rom lett; de olyan rom, mely még ma is mutatja Stibornak királyi fényűzését: a kőbe vésett Stibor-címerek, a művészi faragványok. Sőt a festők ecsetjét is igénybe vette a hatalmas vajda. Az ivóterem düledék falain még most is jól ki lehet venni két képet, egy táncoló medvét a vezetőjével s egy oroszlánnal vívó lovat.

A rege szerint két holló röpköd szüntelen az omladék fölött. E két holló Stibor és gonosz neje Dobrochna, akik arra vannak elátkozva, hogy őrizték a várat, míg egészen egyenlővé nem lesz a föld színével.

Amit a műről tudnod kell!

A hajdani várak, a sokszor omladékaikban is impozáns erősségek mindig fölkellették a fiatalok érdeklődését és fölgyújtották az írók képzeletét is. Mikszáth Kálmán is megírta a múlt század utolsó éveiben a maga várhistória-gyűjteményét, mert kitűnő alkalmat látott egy-egy erőd vagy várkastély történetében arra, hogy

meséljen a gyerekeknek a múltról, a magyar nép régi dicsőségéről, a vitézek hősiességéről, esetleg csalafintaságáról, emberi bűnökről és esendőségekről. Kötete elején ugyan azt írja: „Csapjuk el hát a történelmi adatok száraz könyvét, s kérdezzük meg a regétől. Annak szabad tudnia mindent.” Valóban úgy tesz, mintha csöppet sem érdekelnék a történelmi tények, a folklór motívumai, a helytörténet tényei; bő mesélőkedve valósággal ontja az izgalmasabbnál izgalmasabb történeteket, miközben a maga epikus színező hajlamát sem fékezi. Mégis a figyelmes olvasó rendre találkozik a valós adatok fölhasználásával, egykori krónikák, szájhagyományozású regék, mondák és legendák állításaira való hivatkozásokkal. Mikszáth úgy mesél – a szónak legeredetibb értelmében –, hogy a fordulatos események mögött földereng a történelmi hitel, és még inkább megérezhető a história levegője.

A *Beckó vára* monda két részből áll. Az első részben a vár keletkezésének történetével ismerkedünk meg, a másodikban pedig Stibor vajda bűnhődésével.

TOMPA MIHÁLY
(1817–1868)

Tompa Mihály arcképe a *Vasárnapi Újságban* (1856. április 20.)

Beregszász

A lomha Vérke partján, jó pásztoremberek,
Egyet-mást emlegetvén, pipázva ültenek;
A csendes nyári éjben tisztán sütött a hold,
Szélsőprött udvarában egy szál felleg se volt.
S fehérre bémeszelvén tetőit és falát,
A távolabb Beregszász feltűnt az éjen át,
Honnan nyersen kivágott az őrkakas szava. –
S élesen felsikoltott a rendontó kasza,
Sziszegő fütyöléssel futkosva élein
A kaszafén, a rétek távol vidékein.

Amelyet a serény pór nehéz igába fog:
Kérözve meghevert a fejr szarvú tulok;
Míg csürkin, a falánk ló, béklyót csörgetve járt,
Porcogva foghegyelvén a lóherés határt.

– Nem így állt e vidéken
Régenten a világ!
Egy éltés pásztorember
Mélázva felkiált, –
Amikor még, az egymást
Érő falvak helyett,
Nagy földön pusztaság volt,
S a vízparton berek.
Itt hízott gömbölyűre
A jóvérű csikó;
S nem egykönnyen szorult be,
Midőn lehullt a hó.
Hát még a zöld mezőben
Legelésző gulyák...!
Hejh – mondom – hajdanában
Másképp állt a világ!

Kik lakták hideg őszig,
A messze nyúlt gyöpöt,
Volt egy vígkedvű pásztor
A többiek között:

Szásznak hitták az embert,
Tréfálva szüntelen,
A vén csont azt se tudta,
A bú mi fán terem.
Megérzé már két dülő –
Földről a bor szagát;
De a gáton legény volt,
S nem húzta el magát.
Ha összement, bogárczott,
S ezerfelé szaladt
Deréknyárban a jószág:
Megállta a sarat.
S ha olykor összekaptak
A pásztoremberék,
És kard ki kard! zajongva
Egymásra történek:
Szász közbe jöve, szent volt
A béke általa;
S máskor a táncingerlő,
Ha kellett, ő vala.

Egykor delett a jószág a bokrok enyhiben,
S elszenderült subáján Szász pásztor édesen;
De morgó lárma kelt, mely a berket áthatá,
S a szunnyadót, riadva, talpára ugratá.

Hát, mint a barna felleg, mely mennydörögve jő,
A szomszéd csorda kormos bikája tört elő;
De más kegyetlen állat, Szász nyájából, viszont
Az ellenség szavára választ ad és kiront.

Bömbölve nézte egymást a két viaskodó,
Tajték szakadva száján, mint a fáról a hó;

Vastag kötélnek hinnéd a feldagadt eret,
Mely sügyin és nyakában duzzadva lüktetett.

Szemén mely vérbe' forgott, szilaj düh lángja gyúlt,
Míg bojtos farka csiklós tekercsiből kinyúlt;
S első lábával a port hányván az ég felé,
Még távol, már előre nyakát meg-megszegé.

Most a két bús bikának türökje, homloka,
Dühöngve összeütvén, keményen csattoga;
De társát a berekbe tolá egyik korán,
Míg barna vér patakja csordula meg nyakán.

S a vér látása jobban felgyújtva a dühet,
A bokrok közt megújult a véres ütközet;
Az összevágott homlok szolgálva tengelyül,
A két veszett csatázó forgott körül, körül.

Kiöltött nyelve kéken, hosszan függött alá,
Hátán a szórt miképp a sertét felborzolá;
Hasadt körmét gyep és föld veré sűrűn tele,
A port magasra hányni nem tudta már vele.

Elfulva mindenik már, nem bög, csak nyöszörög.
Töven vér serkendez fel, úgy csattog a türök;
Míglen a Szászé el nem veré az idegent,
Hogy szégyenében búsán bömbölve visszament.

S mely kotródott a hosszú viaskodás alatt:
Az ütközet helyén nagy kerek gödör maradt.

Szász a bikára sújtá
A görbe sombotot,
Mely megcsördülve szarván,
Lassan elballagott.
Szász fejcsóválva állt meg
Most a gödör felett,
S mi volt, mit oldalában
Egyszerre észrevett?
Széles, rozsdás vasabroncs. –

Szásznak se kelle több,
Nagy kése hasgatásán
Tágula szét a gyöp.
És addig ásta, véste
A föld rögét, porát:
Abroncsos oldalával
Mígnem kitűnt – egy kád.
Abroncsa rozsdáett volt,
Dongája korhatag,

Behorpadt volna egy jó
Ökölcsapás alatt;
És amint bizgatá Szász,
– Remélve, nyugtalan –
Lábáról majd leverte
A ráomlott – arany;
Mely a kádból csak úgy dőlt-
Kinyomva oldalát,
Míg szeme-szája Szásznak,
Bámultában elállt.
Magához térve később
Ijedt örömbül,
Amint csak torka szolgált,
Kiáltozott körül:
Elő hé! merre vagytok!?
Jertek csak! mi dolog...!
S a számos pásztoreMBER
Együtt álmétkodott.
De majd dologhoz láttak
Ugyancsak lelkesen,
Sütött bár a tüzes nap
Sugára mérgesen;

S a kád a föld öléből
Amint kivéteték:
Megtöltve színarannyal,
Hat volt körülte még!

A nagy kincsből, a helyre,
Melyen találtatott:
Rakának a folyónál
Elsőbb is templomot;
S kiirtatván tövestől
Körülte a berek:
Ott települtenek le
A pásztoremberek.

És a vének beszéde
Maradt firól fira,
Miként épült a város
A Borzsa partira;
Mely, minthogy Szász a kincset
Berekben lelte fel:
Emlék gyanánt, *Beregszász*
Nevet kapott s visel.

Az egyház, melyről a múlt idők regéje szól,
Nem rég emelkedett ki gyász omladékiból;
Ez, melyre a magyarnak a lengyelek keze,
Kölcsön fejében egykor jó leckét jegyeze.

Amit a műről tudnod kell!

Beregszász keletkezéséről egy legenda kering a helyiek között. A történet szerint a környéken legeltette gulyáját egy Szász nevű pásztor, amikor a szomszéd bika rátámadt az ő vezérbikájára. A két hatalmas állat élet-halál harcot vívott egymással, patáikkal erősen feltúrták a gyepet. Miután Szász botjával rásújtott az idegen bikára és elkergette azt, az egyik gödörben rengeteg aranyat talált. A hatalmas kincsből templomot építtetett, így hamarosan a környék is benépesült. Ezt a legendát dolgozta fel Tompa Mihály *Beregszász* című elbeszélő költeményében.

A MESEREGÉNYEK VILÁGA

Nota bene! A meseregény átmeneti műfaj, egyike az ismert keresztezett irodalmi műfajváltozatoknak, ugyanis a mese és a regény műfajának ötvözte.

Ezért párhuzamos bemutatáshoz kell folyamodnunk, ha be akarjuk mutatni, az azonosságok és az eltérések számbavételére teszünk kísérletet:

- A mese ősi műfaj, a regény viszonylag új keletű. A mese népköltészeti alkotás, a regény a feltörekvő polgárságé. A köztük levő hasonlóság: mindkettő jó ideig kirekesztődött a magas irodalomból, háttérbe szorította a líra, a dráma és az eposz.

- A mese viszonylag rövid, egyenesen célba tart. A regény terjedelmesebb, lassú folyású, kitérőkkel tarkított. A meseregény mindezt igyekszik elkerülni, ezért meseelemeket rak egymás mellé. Az eseménysort jobbra csak a főhős tartja össze.

- A mese jellemei változatlanok. A regény inkább a jellemek változásának, fejlődésének a műfaja. A meseregény ezt a jellemfejlődést ültette át sikeresen: a kis hősök egyre okosabbak, ügyesebbek, karakteresebbek lesznek kalandjaik során.

- A mesék, főként a meseátdolgozások naiv, gyermeki igény kielégítésére születnek. A regény többnyire tapasztalt és művelt olvasóra számít. A meseregény kettős műfajú, gyermek és felnőtt egyaránt befogadhatja, ugyanakkor nevelési igénnyel is dolgozik.

- A mese őrzi a csodát, valójában ez az éltető eleme. A regénynek viszont illik leszámolnia vele. A meseregény mégsem lehet meg csodás elemek nélkül, élnie kell a tündérkedés, a varázslás, az álom eszközeivel. Kiindulópontja a valós világ, ebből szökken szárba a mese, és ide tér vissza az esemény. Ezért is használja gyakran a legtöbb meseregény a keretes megoldást.

- A meseregény epizódjai valójában kalandok, így rokonítható a korai lovag-, illetve pikareszkregényekkel. Itt kell megemlítenünk azt is, hogy az izgalom, a mozgalmasság, az egzotikum a gyermekolvasó elemi igénye.

- Az igazi jó meseregény kortalan, egyaránt szól gyermekhez és felnőtthez. A felnőtthez nemcsak azzal, hogy megidézi egykori gyermek önmagát, hanem újabb értékeket is felfedezhet a műfajban. A kisiskolás a meseregénnyel lép be igazán az irodalom gazdag birodalmába.

A meseregény két évszázados történetét címekben foglalhatjuk össze röviden: G. A. Bürger: *Münchhausen báró* (1786), C. Collodi: *Pinokkió* (1883), Lewis Carroll: *Alice Csodaországban* (1865), *Alice Tükörországban* (1871), J. Frank Baum: *Óz, a nagy varázsló* (1900), J. M. Barrie: *Pán Péter* (1906), Selma Langerlöf: *Nils Holgersson csodálatos utazása* (1907), Móra Ferenc:

Kincskereső kisködmön (1920), P. J. Travers: *A csudálatos Mary* (1924), A. A. Milne: *Micimackó* (1926), *Micimackó kuckója* (1928), A. de Saint-Exupéry: *A kis herceg* (1943), Lázár Ervin: *Négyszögletű Kerek Erdő* (1985).

1. A kettős műfaj milyen tartalmi és formai jegyei azonosíthatók a meseregényben?
2. Ismerősek-e a fent felsorolt írók és műveik?

ALAN ALEXANDER MILNE (1882–1956)

Angol költő, regény- és drámaíró, publicista. Londonban élt. Értelmiségi családból származott, az egyetemet Cambridge-ben végezte. Az első világháború előtt a *Punch* című satirikus élclapnál dolgozott segédszerkesztőként. A háborút végigharcolta. Ezután írta gyermekkönyveit és verseit, amelyek meghozták számára a világhírt.

A *Micimackó*t 1926-ban írta Christopher Robin nevű fia számára, aki ebben az időben 5 év körüli lehetett éppúgy, mint a regénybeli mása, Róbert Gida.

A *Hatévesek lettünk* (1927) című verseskötet címetje szintén Christopher Robin. A *Micimackó* óriási sikerén felbuzdulva Milne megírta a folytatást is *Micimackó kuckója* (1928) címmel.

E két meseregény magyar fordítója, Karinthy Frigyes a fordulatos cselekmény nyelvi báját, szellemességét, gazdagságát s az ötletes verseket, a mű eredeti, klasszikus szépségével, erejével tolmácsolta. Népszerűségük már hosszú évtizedek óta töretlen, s fenntartja Milne nevét a magyar olvasók szívében.

Micimackó

(Részlet)

Első fejezet,

*amelyben bemutatnak bennünket Micimackónak és a méheknek,
mellékesen a könyv is elkezdődik*

Íme, Medveczky Medve úr, amint bukdácsol lefelé a lépcsőn, kopogtatva feje búbjával, kipp-kopp, minden lépcsőfokon egy koppanás. Előtte Róbert Gida, az ő gazdája. Amennyire Micimackó értelme terjed, meg van győződve róla, hogy ez az egyetlen módja a lépcsőn való közlekedésnek. Néha ugyan kétség fogja el, mintha lehetne másképp is, de ezt csak akkor tudná megfontolni, ha egy pillanatra megállnának a lépcsőn, és módjában volna fontolgatni. Talán akkor se.

Különben is épp most ért le a lépcső aljára, és hajlandó nektek bemutatkozni:

– Micimackó.

Amikor először hallottam a nevét, én is azt kérdeztem, amit ti akartok kérdezni: „Hát nem fiú? Azt hittem, fiú.”

– Én is azt hittem – mondja Róbert Gida.

– De hát akkor nem lehet Mici a neve! Mért hívod Micinek?

– Nem én hívom...

– De hát azt mondtad.

– Mert úgy hívják. Nem érted, hogy úgy hívják?

– De igen, hogyan – mondtam gyorsan, és remélem, hogy ti is befejezitek ezzel a kérdezősködést, mert bővebb magyarázat nem áll rendelkezésre.

Egyébként Micimackó néha játszani szeret, néha pedig leül szemben a kandallóval, és ilyenkor mesélni kell neki.

– Mesélünk? Micimackónak mesélj valami szépet – mondtad te.

– Megpróbálhatom – mondtam én. – Milyen mesét szeret?

– Mesét saját magáról. Ő már egy *ilyen* Mackó.

– Értem.

– De szépet!

– Majd meglátjuk – mondtam én.

– Hát lássuk...

Réges-régen, valamikor az ősidőkben, de legalábbis múlt péntek előtt, Micimackó egy erdőben élt, saját kunyhójában, Kovács János név alatt.

(Mi az, hogy Kovács János név alatt? – kérdezi Róbert Gida. – Ezt úgy kell érteni, hogy ez a név állott az ajtaja fölött aranybetűkkel, és ő ott lakott.)

– Micimackó, azt hiszem, nem tudta ezt eddig – mondja Róbert Gida.

– Most már tudom – feleli egy dörmögő hang.

– Akkor talán folytatom – jegyzem meg kissé sértődötten.)

Egy napon, mikor kint sétált az erdőben, egy tisztásra ért, és a tisztás közepén állt egy jókora tölgy, és a tölgy koronájából hangos döngicsélés és zümmögés ütötte meg a fülét.

Micimackó letelepedett a fa alá; mancsai közé fogta a fejét, és gondolkozni kezdett. Így kezdte: „Ez a döngicsélés jelent valamit. Olyan nincs, hogy csak döngicsélés van meg zümmögés, és az nem jelent semmit. Ha döngicsélés van

E. H. Shepard illusztrációja, 1928

meg zümmögés, akkor ez azt jelenti, hogy valaki vagy valami döngicsél, illetve zümmög, és amennyire az én műveltségem futja, az egyetlen elképzelhető ok, ami valakit döngicsélésre, illetve zümmögésre indíthat, abban a tényben leli magyarázatát, hogy az illető egy méhecske.”

Azután még hosszasan gondolkozott, és így fejezte be: „Ami pedig azt illeti, ha valaki már méh, ezt a minőségét arra szokta felhasználni, hogy mézet készítsen.”

Ezek után felállt, és így szólt: – A mézkészítésnek pedig egyetlen értelmes okát és célját abban látom, hogy én a mézet megegyem.

És már kapaszkodott is a fára.

És kapaszkodott, és kapaszkodott, és kapaszkodott, és miközben kapaszkodott, egy kis dalt dúdolt csak úgy, saját magának.

Ez a kis dal így hangzott:

*Erdei körökben az a nézet,
hogy a medve szereti a mézet,
ez nem csak afféle szerény
vélemény,
ez tény, tény, tény.*

Azután egy kicsit továbbkapaszkodott... megint egy kicsit tovább... és még egy kicsit tovább. De közben egy másik verset költött:

*Ha medvécske volna a méhecske,
fatörzs alján gyűlné a mézezske,
s ha méh volna a medve, amit feltehetek,
nem kéne megmászni ennyi emeletet.*

Tudniillik közben egy kicsit elfáradt, azért lett a vers ilyen bánatos. Már majdnem egészen fönt volt, de amint rálépett az egyik ágra...

Reccs!!!

Micimackó leesett a fáról. Első gondolata Róbert Gida, jobban mondva annak kék színű léggömbje volt. Remélte, azzal könnyűszerrel feljuthat a fán lévő mézhez, s a kék színű léggömböt a méhek majd felhőnek nézik, őt magát pedig fekete felhőnek. A mézhez azonban így sem tudott közel jutni, sőt a méhek is gyanakodni kezdtek. Ekkor Micimackó megkérte Róbert Gidát, hogy nyitott esernyővel sétáljon a fa alatt, s mondja azt, hogy „Ejnye, ejnye, esőt kapunk!”, talán így elterelheti a méhek figyelmét.

Végül Micimackó belátta, hogy nem szerezheti meg a mézet. Le szeretett volna jönni, de a léggömb felfelé szállt. Ekkor Róbert Gida célba vette a lufit.

...Fütyülve áradt ki a levegő, és Micimackó lassan leereszkedett. De a karjai úgy megdermedtek a madzagba való kapaszkodástól, hogy még egy hét után is felfelé tartotta őket, és ha légy repült az orrára, kénytelen volt elfújni.

- Vége? – kérdezte Róbert Gida.
- Ennek. De van más mesém.
- Mackóról meg rólam?
- És Malackáról és Nyusziról; hát nem emlékszel?
- Emlékszem, de mindig elfelejtem, mikor rágondolok.
- Hát amikor Mackó és Malacka el akarták fogni az Elefántot...
- De nem fogták el, igaz?
- Nem.
- Mackónak nincs is elég esze hozzá. Én fogtam el, ugye?
- Ez majd kiderül a meséből.

Róbert Gida bólintott.

– Most már emlékszem – mondta –, csak Mackó nem emlékszik, neki meséld el. Mert ez egy igazi mese, és nem csak olyan emlékezés.

– Én is úgy gondolom.

Róbert Gida megkönnyebbülten sóhajtott. Felkapta a medvét, és az ajtóhoz sétált, maga mögött hurcolva. Az ajtóban megfordult és visszaszólt:

- Most fürödni fogok; nem jössz be?
- Jöhetek – mondtam én.
- De nem sebesítettem meg, amikor rálöttem, ugye?
- Szó sincs róla.

Róbert Gida önérzetesen biccent, s a következő pillanatban már hallom – kipp-kopp, kipp-kopp – Mackó feje búbját a lépcsőfokokon.

1. Mikor, és kinek írta A. A. Milne a *Micimackó* és a *Micimackó kuckója* című meseregényeket?
2. Szerintetek jól ismerte Milne a gyerekek világát?
3. Sorold fel a meseregény szereplőit!
4. Hogyan keveredik a valóság és a mesevilág a regényben?
5. Hol játszódik a cselekmény? Mit jelent a *pagony* szó?
6. Valamennyi szereplőt pozitív tulajdonságok jellemeznek: tele vannak megismerési vágygal, tettere készek, segítőkészek, önfeláldozók és legfőképp toleránsak. Hogyan bizonyítanád ezt?
7. Kinek a remek fordításában olvashattok Róbert Gidáról, Micimackóról és a többiekről?

1. A Micimackó azt az üzenetet hordozza, hogy el kell fogadnunk egymást előítéletek nélkül, az együttélés titka a tolerancia. Szerinted, ha szeretettel és kedvességgel, építő jelleggel világítunk rá társaink emberi hibáira, akkor megbántás nélkül javíthatunk ezeken? Van-e a környezetekben olyan ember, akit hibái ellenére nagyon szeretsz? Fogalmazd meg véleményedet!

Micimackó kuckója

(Részlet)

Első fejezet,

amelyben Micimackó kuckót épít Füles számára

Egy napon, amikor Micimackónak semmi más dolga nem akadt, az jutott eszébe, hogy most tenni kellene valamit. Elment tehát Malackához, hogy meglesse, mit csinál Malacka. Még havazott, amikor Micimackó a zúzmarás erdei házat elérte. Arra gondolt, hogy Malackát a kandalló előtt találja, amint éppen csülköcskéit melegíti. De nagy meglepetésére tárva-nyitva találta az ajtót, és minél tüzetesebben pislogott befelé, annál kevésbé találta Malackát odabent.

– Elment hazulról – mondta Micimackó bánatosan. – Így van ez. Nincs itthon. Gyors gyalogsétára kell rászánnom magam. Gondolkodás okából. Borzasztó.

De hogy biztos legyen a dolgában, előbb még jó hangosan kopogott egyet... s miközben fülét hegyezve arra várt, hogy Malacka úgyse felel, ugrándozni kezdett, és a karját lóbálta, mert jó hideg volt, s egy kedves Zümmögő Versikét költött közben, ugyancsak a hidegre való tekintettel.

Minél inkább havazik
(Zik-zik!)
annál inkább hull a hó.
(Halihó!)
Minél inkább hull a hó,
(Halihó!)
annál inkább havazik.
(Zik-zik!)
Hull a hó és hózik,
(Zik-zik!)
Micimackó fázik.

Jelenet a *Micimackó kalandjai* c.
Disney-rajzfilmből, 1977

– Ez is megvolna – tette hozzá. – Most pedig a következő teendő következik. Hazamegyek, megnézem, hány óra, az is lehet, hogy jó meleg sálat kötök a nyakamba, aztán felkeresem Fülest, és eléneklem neki a Zümmögő Versikét.

Hazaszaladt hát, de úgy tele volt a Zümmögő Versikével, amit Füles számára tartogatott, hogy mikor Malackát felfedezte legjobb karosszékében üldögélve, csak a fejét tudta dörzsölgetni, és azon tűnődött, hogy ugyan kinek a házába került.

– Szervusz, Malacka! – mondta végre. – Azt hittem, hogy nem vagy otthon.

– Dehogyan – mondta Malacka –, te mentél el hazulról, Micimackó.

– Az igaz is – mondta Micimackó. – Tudtam, hogy egyikünk elment hazulról.

Órájára nézett, amelyik öt perccel tizenegy előtt megállott néhány héttel ezelőtt.

– Mindjárt tizenegy óra – mondta Micimackó dühösen –, éppen jókor érkezted, Malacka, egy kis nyalakodásra. – Bedugta fejét az almáriumba. – Aztán mennünk kell, Malacka, el akarom énekelni Fülenek a Zümmögő Versikémet.

– Melyiket, Micimackó?

– Azt, amit Fülenek el akarok énekelni.

Az óra még mindig öt perccel kevesebbet mutatott tizenegynél, amikor Malacka és Micimackó, jó félóra múlva, útnak indultak. Elállt a szél, és a hó, miután belefáradt, hogy mindig körbeszaladgáljon, összeszedte magát, és most szép csendesen lefelé kezdett szállingózni, helyet keresve magának, ahol lepihenhessen. Ezt a helyet hol Micimackó orra hegyén találta meg, hol egyebütt, és kis idő múlva Malacka éppolyan vastag sálát hordott a nyakán, mint Micimackó, csak fehérét; ami pedig a füleit illeti, úgy érezte, soha még ennyi hó nem gyűlt össze mögöttük, mint most.

– Micimackó – mondta végre, de csak halkan és közönyösen, mert nem akarta, hogy Micimackó esetleg gyávának tartsa őt. – Tudod, éppen tűnődöm. Azon tűnődöm, mi lenne, ha most szépen hazamennénk, és bemagolnánk azt a te Zümmögő Versikédet, és Fülenek csak holnap énekelnénk el... vagy... holnapután vagy amikor éppen találkozunk vele.

– Ez nagyon jó ötlet, Malacka – mondta Micimackó. – Be is fogjuk magolni most, mialatt bandukolunk. De akkor nem jó volna hazamenni, mert ez a dal egy különleges Szabadtéri Dal, amit különlegesen a Szitáló Hóban kell énekelni.

– Biztos vagy ebben? – kérdezte Malacka aggodalmasan.

– Magad is el fogod ismerni, Malacka, ha meghallgatod. Éppen erről van szó a versikében is. Minél inkább havazik (*Zik-zik!*), annál inkább...

– Zik, micsoda?

– Zik-zik – mondta Micimackó. – Azért tettem ezt bele, hogy annál zümmögőbb legyen.

– De azt mondtad, hogy havazik.

– Igen, de ezt előbb mondtam.

– A zik-zik előtt?

– Az megint más – mondta Micimackó türelmetlenül. – Elénekelem neked, és akkor mindjárt látni fogod.

És elénekelté:

Minél inkább havazik

(Zik-zik!)

annál inkább hull a hó.

(Halihó!)

Minél inkább hull a hó,

(Halihó!)

annál inkább havazik.

(Zik-zik!)

Hull a hó és hózik,

(Zik-zik!)

Micimackó fázik.

Így énekelté Micimackó, és amikor befejezte, szünetet tartott, remélve, hogy Malacka meg fogja jegyezni, miszerint ő már sok Szabadtéri Zümmögő Dalt hallott a Havazással kapcsolatban, de ilyen remeket még sohase hallott. De Malacka – óvatosan persze – csak ennyit jegyzett meg:

– Te, Micimackó – mondta ünnepélyesen –, azt hiszem, nem is annyira a házikóról lehetne szó, mint inkább a fülekről.

Közben egészen közel jutottak ahhoz a helyhez, ahol Füles merengeni szokott, s mivel Malacka füle mögött a hó nemhogy elolvadt volna, de inkább egyre vastagabb lett, s miután ő ezt határozottan unni kezdte, befordultak egy kis fenyőfaligetbe, és leültek arra a kapuféle korlátra, amit ott találtak. Itt legalább nem havazott, csak nagyon hideg volt itt is, és hogy ne fázzanak annyira, elénekelték vagy hatszor Micimackó Zümmögő Versikéjét. Malacka a *Zik-zik*-et énekelté, Micimackó a többit, és mindketten deszkadarabokkal verték hozzá a taktust, amiket a kapufélfáról szedtek le. Egy idő múlva nem fáztak annyira, megint lehetett nevetgélni.

– Arra gondoltam – mondta Micimackó –, hogy izé. Fülekre gondoltam.

– És mit gondoltál Fülekről?

– Azt, hogy szegény Fülenek nincs hol laknia.

– Nincs bizony – mondta Malacka.

– Neked is van kuckód, Malacka, és nekem is van kuckóm, és mind a két kuckó nagyon tiszta és csinos és rendes. Róbert Gidának is van kuckója és Bagolynak is és Kangának és Nyuszinak is, s még a Nyuszi rokonainak és üzletfeleinek is van kuckójuk vagy efféléjük. Csak szegény Fülenek nincs. Én tehát azt eszeltem ki: építsünk kuckót Fülenek.

– Ez egy Nagy Gondolat – mondta Malacka szünet után. – Hová építsük fel?

– Ide – mondta Micimackó. – Ide a Fenyvesligetbe, szélmentes zugba, mert az is fontos. És ha elkészültünk, elnevezzük Micimackó Kuckójának. Ezekből a dorongokból építünk egy kuckót Füle számára, és ez lesz a neve: Micimackó Kuckója Füle számára.

Építőanyagot a liget másik végén találtak, amit örömmel át is hurcoltak. Vidáman, énekelve készült Füles új kuckója. Az „építészek” csak azt nem tudták, hogy az építőanyag Füles régi házából való. Füles minderről semmit sem tudva kereste a házát. Róbert Gidát is segítségül hívta. A Fenyvesligetben rátaláltak az éneklő Micimackóra és Malackára. Micimackó nem merte bevallani, hogy mit tettek, minden áron arról akarta meggyőzni Fülest, hogy mindig is itt állt a háza. (...)

– Csodálatos dolog ez – mondotta. – Ez az én kuckóm, de én oda építettem, ahol mutattam nektek. Úgy látszik, a szél idefújta. Átfújta a fák fölött, az erdő fölött, és lefújta ide a földre. Egész jó helyre. Bizonyos tekintetben még jobb hely ez, mint odaát.

– Sokkal jobb – mondta Micimackó és Malacka egyszerre. – Ugye jobb, Micimackó? Ugye jobb, Malacka?

– Többet ésszel, mint erővel – mondta büszkén Füles. – Ide süssetek! Így kell egy szép kuckót felépíteni!

Ebben maradtak, és Róbert Gida hazament ebédelni barátaival, Micimackóval és Malackával, és útközben barátai bizalmasan elmondták neki, minő szörnyű félreértés áldozatai lettek ők ketten. Ezen mindhárman jót nevettek, utána együtt elénekelték a Havazásról szóló Szabadtéri Éneket. Malacka persze kontrázott.

„Könnyűnek látszik – gondolta magában Malacka –, de nem is olyan könnyű. Nem mindenki csinálná utánam.”

(*Karinty Frigyes fordítása*)

1. Mivel akarta meglepni Fülest Malacka és Micimackó?
2. Hogyan láttak neki a munkának?
3. Miből építették Füles új házát?
4. Örült Füles az új kuckónak?

Énekeljétek el együtt Micimackó *Zümmögő Versikéjét!*

Amit a műről tudnod kell!

A játék, a valóság és a fantázia közti lebegést példázza a meseregény. A főhős egy kisfiú, Róbert Gida, aki mesére vágyik játék mackójával, Micimackóval együtt. A fejezetekben Micimackó időtöltése, életének eseményei bontakoznak ki. Mindig kigondol magának és barátainak valamilyen „komoly” elfoglaltságot. Verset talál ki, dalol, szemlélődik, tűnődik, látogatóba megy, mézszerező kalandokba bocsátkozik, felfedez valamit – vagyis szívvel-lélekkel, nagy élvezettel játszik. Mivel kevés a tapasztalata – mint a kisgyerekeknek –, ezért jó szándékú, nyugodt ténykedéseibe mindig hiba csúszik, amelyet természetesen mindig gazdája, Róbert Gida hoz helyre, elnézően mondogatva: „*Csacsi, öreg medvém.*”

Micimackó a Százholdas Pagonyban él, s nagy baráti társasága van. Állandó kísérelője a nálánál is kisebb, kedvesen naiv Malacka. Gyakran találkoznak Fülelssel, a költő-csacsival, aki nagyon érzékeny lelkű, s „*mélázó helye a bánatos bozótos*”. Kanga és Zsebibaba, a kenguruk, Nyuszi és barátai, üzletfelei, Bagoly és Tigris magától értetődő kapcsolatban élnek egymással ebben a Róbert Gida számára teremtett mesevilágban, amelyet besugároz az író derűje és természetszeretete.

A mese kerete • Már az ókori Kelet irodalmában is ismertek voltak az úgynevezett keretes mesék. A mesélő szórakoztatásra, okításra és erkölcsnemesítésre szánja történeteit. A népmeséktől eltérően Milne a XX. századi szokás szerint egy gyerekeknek mesél. Milne bravúrja és világsikerének titka talán abban rejlik, hogy bár gyermekeknek mondja el Micimackó történeteit, a felnőtt olvasó is örömet leli bennük.

A Micimackó lazán összefüggő mesefüzér, amelynek nagyon kézenfekvő, egyszerű a kerete: a felnőtt esténként elmond egy-egy mesét az öt év körüli kisfiúnak. Ebben az életkorban a gyermek azokat a történeteket kedveli, amelyek magáról és szűkebb környezetéről szólnak. Ezért választja az író magát a kisfiút a mesék egyik hősével. Bár az epizódoknak középpontjában Micimackó áll, az olvasó érzi, hogy a szereplők Róbert Gida képzelet- és érzelmvilágát fejezik ki.

A keret jellegéből ered, hogy időnként a mesélő és a kisfiú párbeszédet folytat egymással, és menet közben értékeli a történeteket, illetve indítékot ad a következő mesére. Minden fejezet önálló, kerek történet, és csak úgy kapcsolódnak a többihez, hogy szereplői és helyszínei azonosak.

A mesélő és a kisfiú viszonya meghitt, nem alá- vagy fölérendeltségről tanúskodik. A mesélő gyakran azt az illúziót akarja és tudja kelteni, hogy maga Róbert Gida találja ki, éli meg a történeteket. Ez a felnőtt-gyerek viszony eszményi, és már önmagában is nevelő értéket hordoz. Fő erénye, hogy a felnőtt mesélő képes beleélni magát a gyermek képzeletvilágába. A kettejük közötti beszélgetések hangvétele demokratikus és nem gügyögő. A mesélő ugyanakkor észrevétlenül alakítja a kisfiú gondolkodását és önértékelését: a mesében előforduló konfliktusokat, nehéz helyzeteket csak Róbert Gida tudja megoldani. A meglevenített játékkátlakák szemében az embergyerektől várnak bölcs tanácsokat, eligazítást, segítséget, dicséretet, mindazt, amit a gyerek a felnőttől várna.

Minden egyes fejezet egy-egy önálló, kerek történet, melynek szerkezete így épül fel: feladatvállalás, a végrehajtás megkezdése, nehézségek felmerülése, „szorult” helyzet, minden jóra fordul. Ez egyébként a legősibb és legáltalánosabb mese-szerkezet.

A szereplők jellemzése • A szereplők Róbert Gida kivételével mind játékkátlakok, de gondolkodnak, beszélnek, viselkednek, mint a négy-ötéves kisgyerekek

■ **Micimackó:** a címszereplő. Őt mutatja be a legsokoldalúbban az író, és ő az, aki minden kalandban részt vesz. Kedves, szeretetreméltó lényét kétszeres metamorfózisnak köszönheti: eredetileg ugyanis játék mackó, tehát tárgy, e tárgy életre kel mint medvebocs, aki azonban úgy viselkedik, mint egy embergyerek. Az élő medveségre csupán mézkedvelő természete és bájos bumfordisága utal, embergyerekségét viszont vállalkozó kedve, költészetszeretete, okoskodó és verselő hajlama,

ravaszkodása és segítőszándéka tanúsítja. Micimackó szinte minden fejezetben kezdeményező, és amikor nem, akkor is elsőként vállalja a feladat megoldását. Érdeklődő természetű, és nemcsak a méz iránt. Több ízben érik kudarcok, de ezeket nem vállalja be, úgy tesz, mintha a dolgok alakulása az ő döntése és kedve szerint történe. Morfondírozásait költeményekbe foglalja. Jellemének fő vonása, hogy jó indulatú és segítőkész. Közös tulajdonsága a többi állatkával, hogy nem vállalja be, ha valamit nem tud.

■ **Malacka:** az Egészen Kicsike Állat jellemét már nem mutatja be olyan sokoldalúan az író. Egy három-négyéves gyermek fejlettségi fokán áll. Szereti sajnálni és sajnáltatni magát. Gyakran füllent, és füllentéseinek az a célja, hogy jobb színben tűnjék fel mások előtt. Nehéz helyzetben könnyen megfutamodik, nem ő a bátrak bátra.

■ **Nyuszi:** szerepe különösen a Kanga és Zsebibaba elleni merényletben jelentős. Ő dolgozza ki „*Zsebibaba elfogatásának általános tervrajzát*”. Az emberekre általában jellemző az idegenekkel szemben tanúsított ellenérzés és bizalmatlanság. Ez a jelenség az óvodás korú gyermekeknél is megfigyelhető, akik az újonnan jötteket ki akarják közösitni. Mint ahogy az emberek világában is befogadják az idegent, ha jobban megismerik, Nyusziék is megbarátkoznak Kangával és Zsebibabával.

■ **Kanga:** az összes állatszereplő közül egyedül ő az, aki felnőtt emberi tulajdonságokkal rendelkezik. Megtestesíti az anyai szeretetet és gondoskodást a műben. Okosságban és humorérzékből mintha fölényben is lenne az állatkákkal szemben. Figyelmének középpontjában a gyermeke áll.

■ **Zsebibaba:** ő képviseli a regényben a legkisebb korosztályt, és ezen keresztül még a félelmeiktől és megfontolásoktól mentes erőteljes életöszönt példázta: nem ijed meg, amikor elragadja a patak sodra, és akkor sem, amikor elrabolják.

■ **Bagoly:** műveltsége, tudása látszólagos. Róbert Gida nagy tisztelettel néz az olyan emberekre, akik számára érthetetlen szavakat használnak. Mivel a mesélő mindezt tudja Róbert Gidáról, azért ábrázolja ilyenek Bagolyt. De azt is bemutatja – nevelő szándékkal, nehogy az ilyen emberek iránt indokolatlanul kisebbségi érzés alakuljon ki a gyerekekben –, hogy nem ez az igazi tudás.

■ **Fülesnek,** a csacsinak állandóan kisebbségi érzése van. Úgy gondolja, ő az utolsó a társaságban. Ennek hangot is ad, és ily módon kényszeríti ki a figyelmet, a törődést. A regény végén, az estélyen kiderül, hogy igencsak el van telve magával. Azt hiszi ugyanis, hogy őt ünneplik, ő a dicséretre és jutalomra érdemes. Úgy gondolja, hogy a nagyképűség az ő legfőbb baja, de ezen azt érti, hogy nagy a képe. Melankolikus természetű, borúlátásra hajlik. Szinte rájátszik a maga vélt szerencsétlenségére. Füles karaktere ellenpontozza a regényben Micimackó és Malacka felhőtlenül derűs, elégedett természetét.

■ **Róbert Gida** az a szereplő, aki a megelevenített játékállatok és a felnőtt mesélő között áll, s mintegy összeköti a mesevilágot a való világgal. Csupán neki van kapcsolata a mesélővel. Amikor az állatkák ügyetlenségeiről, csacskaságairól, és

hibáiról esik szó, a mesélő összekacsint Róbert Gidával, tudatosítván benne, mi a helyes, mi a helytelen magatartás.

Az öt év körüli gyermek egyik legnagyobb vágya, hogy biztonságban érezze magát. Ez a vágy szinte mindegyik jelenetben vezérmotívum. Az életben ilyenkor többnyire a felnőtthöz, a biztonságadó erősebb, okosabb lényhez fordulnak, az állatkák számára Róbert Gida testesíti meg mindezt. Milne nagy erénye és leleménye azonban, hogy a bajban, a kiszolgáltatott helyzetben egymás segítségét igénylik.

A két regény mondanivalója • Mondanivalójában a gyermekkor szépségét, elmúlását, emlékekben élő szép világát őrzi a két meseregény, s ez a gondolat a befejező mondatokban teljesedik ki: „Így aztán együtt elindultak. De akárhová mennek, és akármi történik velük útközben, az Erdő végén, az Elvarázsolt Völgyben a kisfű meg a medvéje mindig játszani fognak.”

André Koehne:
Carlo Collodi és Pinokkió, 2006

Csipkerózsika, Hamupipőke, Csizmás Kandúr) fordította olasz nyelvre, de egy idő után a saját maga teremtette mesefiguráival kezdte elbűvölni közönségét.

Rónay György fordításában kitűnően érvényesül a meseregény mozgalmassága, szépsége.

CARLO COLLODI (1826–1890)

Carlo Lorenzini, ismertebb írói álnévén Carlo Collodi olasz író, újságíró, publicista, a *Pinokkió kalandjai* című könyv szerzője. Firenzében született. Apja szakács, anyja szolgálólány volt. A szülők tíz gyermeke közül ő volt a legidősebb. Gyermekkor nagy részét Collodiban töltötte, innen is vette írói álnévét. Tanulmányait egyházi iskolában végezte, de az

1848-as forradalmak hatására beállt önkéntesnek a hadseregbe és ez véget vetett papi hivatásának. Ezután újságírói, politikai és írói tevékenységet folytatott. Az 1870-es évek közepétől érdeklődése a gyermekirodalom felé fordult. Eleinte a francia Charles Perrault (e.: sárl perro) meséit (*Piroska és a farkas*,

Pinokkió kalandjai

(Részletek)

*Hogyan talált Rézorr mester egy darab fát,
amelyik sír is, nevet is, akár egy kisgyerek?*

Kezdődik a mese:

– Volt egyszer egy...

– Király! – szóltok közbe tüstént, kis olvasóim.

Csakhogy, barátocskáim, ezúttal tévedtek. Nem királyról szól a mese. Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy darab fa.

Mégpedig nem is valami pompás, hanem csak egy közönséges tuskó. Olyan, amilyet telente a tűzre raknak, kályhába, kandallóba, hogy a szobát fűtse.

Hogyan, hogyan nem, ez a tuskó egy szép napon egy öreg asztalosmester műhelyébe került. Az öregnek Antonió volt a tisztességes neve, de mindenki csak Rézorr mesternek hívta az orráról, mert annak a hegye rezesebben fénylett a legszebb vörösréznel.

Rézorr mester nagyon megörült, mikor meglátta azt a fahasábot. Elégedten dörzsölte a kezét, s azt dünnyögte hozzá:

– No, ez kapóra jött; éppen jó lesz asztallábnak.

Azzal már nyúlt is a fejszéért, hogy lehántsa a kérgét, lenyesse róla, ami fölösleg. Emelte a szerszámot, készült lecsapni, de a karja hirtelen megállt a levegőben. Vékonyka hangot hallott; azt mondta siránkozva az a cérnaszál kis hang:

– Ne csapj túl nagyot rám!

Képzeltetni, hogy meghökkent az öreg Rézorr mester. Elképedve nézett körül a műhelyben, jobbra kémlelt, balra kémlelt, mégse látott senkit. Belesett a pad alá: senki. Volt egy szekrénye, zárva tartotta mindig, abba is benézett: senki. Alaposan megvizsgálta a fűrészporos kosarat: senki. Kinyitotta az ajtót, kikukkantott az utcára: senki.

Tanácsalanul vakargatta a parókáját, aztán elmosolyodott.

– Ha itt sincs senki, ott sincs senki, akkor nyilván képzelődtem – dohogta. – Annyi baj legyen; folytassuk a munkát.

Fogta megint a fejszét, és istenesen rácsapott a fahasábra.

– Hujujuj! Hát ez bizony fáj! – jajdult föl az előbbi kis hang.

De erre már Rézorr mester maga is majdhogy tuskóvá nem vált az ijedségtől. Szeme kimeredt, álla leesett, még a nyelve is kilógott félelmében.

Mikor aztán nagy nehezen visszanyerte a szavát, jó, hogy el nem harapta a nyelvét a nagy reszketésben.

– Honnan jöhetett ez a jajveszékelés, ez a *hujujuj*? – dadogta. – Hiszen kívülem teremtett lélek sincs a szobában. Csak nem ez a buta tuskó sír-rí, mint egy kisgyerek? Nem, nem, az lehetetlen is, hihetetlen is. Akárhogy nézem, közönséges tuskó, olyan, mint a többi, kandallóba való meg tűzhelyen fazék alá, babot főzni. Vagy talán belebújt volna valaki? No, ha belebújt, maga lássa kárát! Majd én móresra tanítom.

Azzal megragadta két kézzel a tuskót, és irgalmatlanul a falhoz vágta.

Odavágta, aztán fülelni kezdett, nem hallja-e megint a hangot. Várt két percet: semmi. Várt öt percet: semmi. Várt tíz percet: semmi.

– Tiszta sor – mondta erre, és beletúrt nevetve a parókájába.

– Képzelőds volt az egész *hujujuj*. Lássunk dologhoz, nem nyikkant itt senki a világon.

De mert még mindig erősen motozott benne a félsz, úgy próbált bátorságot önteni magába, hogy elkezdett dudorászni.

Közben eltette a fejszét, és elővette a gyalut; gondolta, legyalulja szépen azt a tuskót. Hát ahogy gyalulja, föl-le, föl-le, megszólal újra a cingár hang, csakhogy most nem sírva, hanem vihorászva:

– Hagyd már abba, ne csiklandozz!

Szegény Rézorr mester úgy huppant a földre, mint akibe villám vágott. Ott ült iszonyú félelemben, és jókora idő eltelt, míg magához tért, és ki merte nyitni végre a szemét.

Arca egészen elváltozott a megrökönyödéstől, s orra hegye se piroslott, mint a réz, hanem szederjesen kéklett, mint az ócska bádóg. (...)

Rézorr mester a tuskót barátjának, Dzsepettónak ajándékozta; az pedig elhatározta, hogy olyan csodálatos bábut farag belőle, amelyik tud táncolni is, meg bucskázni is a levegőben.

Dzsepettó otthon nyomban munkához látott.

... „De milyen nevet adjak neki? – mormolta magában. – Tudom már: Pinokkió lesz, így fogják hívni, Pinokkiónak. Szerencsés név; ismertem egy családot, abban mindenkit Pinokkiónak hívtak: volt Pinokkió papa, Pinokkió mama, Pinokkió gyerekek, és mindnek jól ment a sora, akadt köztük, aki néha-néha egy egész hatost összekoldult egyetlen napon!”

Ha már megvan a név, legyen meg mielőbb a gazdája is. Az öreg hát alaposan nekilátott, és csakhamar elkészült előbb a haj, aztán a homlok, aztán a két szem.

Csak azt találta Dzsepettó fölöttébb furcsának, hogy ez a két szem, mielőtt elkészült, nyomban meg is mozdult. Megmozdult, rászégeződött, és elkezdte mereven bámulni.

Sehogy se tetszett neki a fából faragott szempárnak ez a nagy figyelme.

– Hát te meg mit báméskodol így, ha egyszer fából vagy?! – dohogta.

Semmi válasz.

Erre folytatta a munkát, a szemek után kifaragta az orrot. Amint kifaragta, az orr egyszerűben nőni kezdett, nőttön-nőtt, akkorára, mintha abba se akarná hagyni a növekedését.

„No, majd segítünk rajta” – gondolta Dzsepettó, és lefaragott belőle egy darabkát. De az orr nyomban tovább nőtt, mindig valamicskével nagyobbra, mint amekkorát Dzsepettó leszelt belőle.

Látva, hogy nem bír vele, letett róla, hogy megrendszabályozza, és faragni kezdte a bábu száját.

Még el se készült egészen, a szemtelen száj máris elkezdett vigyorogni meg fintorogni Dzsepettóra.

– Ne röhögj! – szólt rá bosszúsan Dzsepettó.

De mintha csak a falnak beszélt volna.

– Nem érted, hogy ne röhögj?! – förmedt rá vészjóslóan. A száj abbahagyta a vigyorgást. Kiöltötte helyette a nyelvét. Dzsepettó úgy tett, mintha nem vette volna észre. Tovább dolgozott.

A száj után kifaragta az állat, utána a nyakat, a vállat, a mellet és a hasat, végül a karokat és kezeket.

Alighogy a kézzel elkészült, érzi, hogy lekapják a fejről a parókát. Föl-néz, s mit lát? Sárga parókáját a bábu kezében.

– Pinokkió! Add vissza tüstént a parókámat!

Pinokkió ehelyett a saját fejébe nyomta a parókát; majdhogy el nem veszett alatta.

Dzsepettó elszomorodott erre a szemtelenségre, talán soha életében nem volt még ilyen szomorú. Pinokkióhoz fordult, azt mondta neki:

– Ebadta komisz kölyke! Még el se készültél egészen, és máris csúfot üzöl szegény apádból? Ej, ej, fiam, nem jól van ez így!

Még egy könny is kibuggyant a szegény öregnek a szeméből.

De azért kifaragta szépen a bábu combját és lábát is.

Mikor a lábbal is végzett, érzi hirtelen, hogy orrhegyen rúgják.

„Úgy kell nekem! – mondta magában. – Most már késő. Korábban kellett volna meggondolnom.”

Fogta hát a bábút, letette a földre, hadd járjon.

De Pinokkiónak még egy kicsit merev volt a lába, nem nagyon bírta mozgatni. Dzsepettó kézen fogta, lépésről lépésre tanítgatta járni. Pinokkió lábából lassan kiállt a zsidbadtság. Kezdett magától lépegetni, majd föl-alá futkosni a szobácskában. Addig-addig, míg az ajtóhoz nem oldalgott; akkor aztán kiugrott az utcára, és – uzsgyi! – neki a világnak.

Szegény Dzsepettó meg utána, de persze nem bírta utolérni. Az a mihaszna Pinokkió úgy futott, ide-oda ugrálva, akár a nyúl. Falába közben akkora

Jelenet a *Pinokkió kalandjai* c.
Disney-rajzfilmből, 2000

zajt ütött a kövezeten, mintha legalább húsz facipős atyafi kopogott volna el az utcán.

– Fogják meg! Fogják meg! – ordította Dzsepettó.

Dehogy fogták! Ahány járókelő az utcán volt, az mind megállt és bámult; még az álluk is leesett ennek a sebesen iszkoló bábunak a láttára; álltak, álltak és nevettek, csak úgy rázta őket a nevetés.

Szerencse, hogy végre előkerült valahonnét egy rendőr. Hallotta a lármát meg a szapora klipp-klappot az utcán, és azt hitte, egy csikó szökött meg a gazdájától, az vágtat ilyen zenében. Kiállt hát az út közepére, keményen megvetette a lábát, és erősen eltökélte magát, hogy ő bizony megfékezi ezt az elvadult jószágot, nehogy még valami nagyobb bajt csináljon.

Állt, mondom, mint a cövek, és Pinokkió már messziről meglátta. Még jobban nekiiramodott; az volt a szándéka, hogy becsapja egy csellel, és a szétvetett két lába közt szalad át.

Csakhogy pórul járt ökelme! Mert a rendőr szinte meg se mozdult, és máris orron kapta (annál a hosszú orránál fogva, mely mintha egyenest arra termett volna, hogy a rendőrök elkapják); aztán kiszolgáltatta Dzsepettónak. Az öreg, fenyítés céljából, ott helyben jól meg akarta húzni a rakoncátlan bábu fülét. Képzeljétek, hogy elképedt! Kereste a fület, de hiába, sehol sem találta: elfelejtett fület faragni Pinokkiónak!

Mi mást tehetett, nyakon ragadta, úgy cipelte hazafelé.

– Gyerünk csak, gyerünk! – dohogta közben komoran. – Otthon majd ellátom a bajodat, ne félj!

Pinokkió erre a biztatásra levetette magát a földre, és látszott, hogy ő inét egy tapodtat sem megy tovább. Közben pedig kezdett körülöttük egész kis kör formálódni mindenféle kíváncsiakból meg naplopókból.

Vitatták a dolgot, ki így, ki úgy.

– Szegény bábu! – mondta az egyik. – Igaza van, ha nem akar hazamenni. Még utóbb félholtra náspángolná ez a goromba vénember.

A másik így rosszmájúskodott:

– Lám, a mézesmázos Dzsepettó! Hanem a gyerekekkel nagy legény ám! Ha a keze közt hagyják ezt a szerencsétlen bábút, még képes ízekre tépni.

Szó szót követett, a lárma nőttön-nőtt, úgyhogy megint előkerült a rendőr, szabadon engedte Pinokkiót, a boldogtalan Dzsepettót meg fogta, és bevitte a dutyiba. Az öreg úgy megrökönyödött ettől a fordulattól, hogy először védekezni sem tudott; csak böggött bánatában, mint a zálogos borjú.

– Szerencsétlen kölyök! – hüppögte a börtön felé menet. – Ha meggondolom, mennyit fáradoztam, hogy tisztességes bábút faragjak belőle! De úgy kell nekem! Korábban kellett volna meggondolnom. (...)

(Rónay György fordítása és átdolgozása)

1. Miféle „gyerek” volt Pinokkió?
2. Milyen rosszaságokat követett el Pinokkió?
3. Jellemezd néhány szóval Dzsepettót!
4. Mit gondolsz, miért volt fontos Dzsepettónak Pinokkió még akkor is, ha szegénysége miatt áldozatokat kellett hoznia érte?
5. Te milyen fogadkozásokkal, ígéretekkel szoktad kiengesztelni a szüleidet, ha valami rosszat teszel? Meg szoktad tartani ezeket?

1. Írd le, téged mire tanított meg Pinokkió története?

Amit a műről tudnod kell!

A klasszikus gyermekirodalmi alkotás, a *Pinokkió kalandjai* 1883-ban jelent meg. 1881-ben először egy gyermekújság kezdte folytatásokban közölni *Egy bábú története* címmel, amelynek főhőse Pinokkió, egy életre kelt fabábú.

Olaszországban nagy hagyományai vannak a bábjátéknak. A tereken, parkokban ma is működnek alkalmi bábszínházak. *Pinokkió*ban is a bábhősök jellegzetes vonásai fedezhetők fel. Szemtelen és nagyotmondó, ahogy Collodi mondatja vele: „*én a világ legkomiszabb kölyke vagyok...*” Ugyanakkor kedves, mulatságos és szeretni való.

Szerkezete • Harminchat gondosan megszerkesztett fejezetből áll. Collodi lényegében két szálból fonja a cselekményt. Az egyik szál maga a mese, a kalandok sora, amelyeket Pinokkió átél. A másik szála a tanulságokat fűzi. Minden fejezetben van legalább egy szereplő, aki óvja, korholja, inti a fahasábból megelevenedő, felelőtlen észjárású Pinokkiót, amit ő nem vesz komolyan, sőt olykor gúnyolódik is a bölcselkedővel, és mintha mi sem történt volna, megy a saját feje után. Így aztán sok rossz dolgot tesz, amiért a mese szálaít gombolyító szerző minden esetben komolyan megleckézteti. Pinokkió gyakran kerül szörnyű helyzetbe, de szerencsére idővel kikeveredik a bajból. Csak a kalandok átélése után hisz a hallott bölcsességek igazságában, s a történet végére álma valóra válik, s a fabábúból igazi kisfiú lesz.

Szereplők • Dzsepettő, Pinokkió, Rézorr mester, Szóló Tücsök, Arlekinó, Gorilla, Róka, Kandúr, Tüznyelő, Hatalmas Cápa, Csigabiga, Galamb.

A mű cselekménye • Rézorr mester egy tuskóból akart asztallábat faragni. Munka közben tiltakozó szavakat hallott. Mialatt a hang forrását kereste, megérkezett öreg barátja, Dzsepettő, aki egy darab fát kért tőle. Elhatározta ugyanis, hogy egy táncolni, vívni, bukfencezni tudó csodabábut farag magának. Az ismeretlen vékony hangozska azonban veszekedést szított a két öreg között, sőt verekedésbe is keveredtek egymással, de azután gyorsan kibékültek, és Dzsepettő megkapta az eredetileg asztallábnak szánt tuskót.

Mielőtt hozzálátott a kifaragáshoz, elhatározta, hogy Pinokkió lesz a neve a bábunak. Pinokkiónak egyfajta tobozmagot neveznek Olaszországban.

Dzsepettő nagy szeretettel faragta bábuját, azonban az már félig készen elkezdte haszontalankodásait. Nyelvet öltött rá, lekapta az öreg parókáját, s mikor kifaragta a

lábát, azonnal orrhegyen rúgta. Majd kirohant az utcára, az emberek csodálkozására és Dzsepettó mérhetetlen kétségbeesésére. A rendőr orránál fogva kapta el a bábút, mert mint ekkor kiderült, az öreg elfelejtette a fülét kifaragni. Pinokkióval azonban nem lehetett bírni. Még Dzsepettót is ártatlanul börtönbe juttatta. Hazatérve a bajkeverő fabábu megismerkedett a Szóló Tücsökkel, aki figyelmeztette, hogy csintalanságaiért, szemtelenségéért végzetes bajok fogják érni. Pinokkió olyan dühbe gurult a leckéztetéstől, hogy egy fakalapácsot vágott hozzá, s ezzel örökre elnémította a tücsköt.

Rövidesen igen megéhezett hősünk. Talált egy tojást, de ahogy feltörte, egy kiscsirke köszönt rá, s vidáman elrepült, otthagya hoppon Pinokkiót. Mivel más enivalót nem talált, elindult éjnek évadján kenyeret koldulni. A felébresztett polgár vízzel öntötte le. Otthon úgy próbál átázva, fázva megmelegedni, hogy a parázs fölé teszi a lábát, s az elszenesedik, mire felébred. Reggelre szerencsére megjön az áldott szívű Dzsepettó, odaadja saját reggelijét, a három körtét a kیهezett bábunak, s új lábat is farag neki. Majd eladja a zekéjét, hogy Pinokkió iskolába mehessen.

Pinokkió el is indult nagy vígan és jó szándékkal telve az iskolába, de nem ért el oda, mert útba esett egy bábszínház. Gyorsan eladta az ábécéskönyvet, s a kapott pénzen bement. A bábuk hihetetlen nagy örömmel üdvözölték, de a bábos, Tűznyelő mester, el akarta égetni. Végül is megkönyörült rajta, sőt még öt arannyal is megajándékozta a papája részére.

Pinokkiónak azonban megint közbejött valami. Találkozott egy mihaszna rókával meg egy kandúrral, akik a hiszékeny bábutól kicsalták aranyait, sőt fel is akasztották. A kékhajú tündér mentette meg, de minden hiába, mert Pinokkió folyton összeakad rossz barátokkal és tanácsadókkal, s a meseregény valamennyi fejezetében rettenetes kalandokba sodródik. Többnyire az élete kockán forog, de az utolsó pillanatban mindig megmenekül.

Jellemzése • Pinokkió csak a saját hibáiból képes tanulni, így lesz egyre bölcsőbb és tapasztaltabb. Megtanulja, hogy a hazug embernek megnő az orra a hazugságtól; hogy a szófogadatlan gyerekekkel sok baj történik; valamint ha nem tanul, szó szerint számár, mégpedig sanyarú sorsú számár lesz belőle (iá-iá).

Végül Pinokkió ráakad a papájára, s innentől fogva azon van, hogy mindenben segítse a beteg öreget. A segítőkészsége, önzetlensége, szorgalma meghozza az eredményt. Teljesül legnagyobb vágya: igazi gyerek lesz belőle, s Dzsepettóval együtt boldogan élnek, vidáman dolgoznak, mert „*a jó gyerek körül minden otthon megszépül, s minden arc mosolygós*”.

Mondanivalója • A meseregény felfogható az emberi sors jelképeként, az emberré növekedés meséjeként is, amelyben a gyermek akarásokkal, vágyakkal, kudarcokkal, kíváncsisággal és félelmekkel, boldogsággal és szeretettel teli élete bontakozik ki. Jelleme az élmények és tapasztalatok kohójában formálódik, s így válik egyénisége sokszínűvé. Értelmezhetjük az alkotó sorsaként is, akinek művészete hanyattatások, vívódások, kísérletek közepette érlelődik, míg végre magára talál.

LYMAN FRANK BAUM

(1856–1919)

Amerikai gyermekkönyv-író, legismertebb munkája az *Óz, a csodák csodája* (ismert *Óz, a nagy varázsló* címen is). 13 folytatásos regényt, kilenc fantasy regényt és számos más kötetet tudhat magáénak, összesen 55 regényt, 82 novellát és 200 költeményt írt élete során.

Frank Baum 1856. május 15-én született New York állam Chittenango városkájában egy kilencgyermekes család hetedik gyermekeként.

Kalandos életet élt: volt kakastenyésztő, bolttulajdonos és számos újság alapítója. 1900-ban adták ki Denslow nevű társával az *Óz, a csodák csodáját*, c. mesét, mely attól kezdve két éven át vezette a

gyermekkönyv-eladási listákat Amerikában, s Baum további 13 regényben mesélt a történet szereplőinek sorsáról.

1919. május 6-án halt meg.

Óz, a nagy varázsló

(Részletek)

1. A forgósél

Dorka a beláthatatlan kansasi rónaság kellős közepén lakott Henrik bácsival, aki földecskéjét művelte, meg Emmi nénivel, Henrik bácsi feleségével. A házuk kicsike volt, mert a fát, amiből épült, székéren kellett hozni sok-sok mérföldnyi távolságból. Négy fal, padló, mennyezet: ennyi kell minden szobához; és abban az egyetlen szobában nem volt egyéb, csak egy rozsdás tűzhely, egy kredenc, egy asztal, három-négy szék meg az ágyak. Henrik bácsi és Emmi néni egy nagy ágyban aludtak a szoba egyik sarkában, Dorka meg a kis ágyban a másik sarokban. Padlója nem volt a háznak, se pincéje – csak egy földbe vájt kicsi lyuk: ciklonpincének hívják az ilyet, mert az egész család belebújhat, ha olyan ciklonnak nevezett, hatalmas forgósél támad, ami elsöpör minden útjába kerülő épületet. A padló közepébe csapóajtó volt vágva, s onnét létra vezetett le a kicsi, sötét lyukba. (...)

(...) Messze északon egyszer csak halkán, panaszosan felzúgott a szél, és a magas fű hullámozott, meghajolt a közelgő vihar előtt. Egyszer csak dél felől is élesen felsüvített a levegő, és amikor Henrik bácsi meg Dorka arrafelé néztek, látták, hogy a magas fű azon az oldalon is hullámozik, megremeg.

Henrik bácsi felugrott.

– Forgósél közeledik, Emmi! – szólt be a feleségének. – Megyek, utána nézek az állatoknak. – Azzal már szaladt is a tehén- meg lóistállók felé.

Emmi néni abba hagyta a mosogatást, az ajtóhoz lépett és kinézett. Azonnal fölmérte a közelgő veszélyt.

– Siess, Dorka! – kiáltotta. – Gyorsan a pincébe!

Totó kiugrott Dorka karjából, és az ágy alá bújt. A leányka utána vetette magát, hogy megfogja. Emmi néni nagy ijedelmében gyorsan kinyitotta a padlóba vágott csapóajtót, és lemászott a létrán a kis fekete pinceodúba. Dorkának végre sikerült megfognia Totót, és ő is le akart menni a pincébe a nénikéje után. De alig ért a szoba közepére, mikor a szél elbődült, és a ház úgy megrázkódott, hogy Dorka elvesztette lába alól a talajt, és hirtelen lehuppant a földre.

És akkor furcsa dolog történt.

A ház egyet-kettőt perdült, és azután lassan a levegőbe emelkedett. Dorka úgy érezte magát, mintha léggömbben szállna fel. (...)

Nagyon sötét volt, és a szél félelmetesen süvített körös-körül, de Dorka nem félt – nagyszerűen bírta az utazást. Az első néhány fordulattól meg ijesztő billenéstől eltekintve úgy érezte magát, mint a kisbaba, ha bölcsőben ringatják.

Totónak azonban sehogy se tetszett a dolog. Ide-oda szaladgált a szobában, és hangosan csaholt; Dorka pedig nyugodtan ült a padlón, és várta, hogy mi lesz.

Egyszer aztán Totó túlságosan közel került a nyitott csapóajtóhoz, és beesett rajta; a leányka előbb azt hitte, örökre elvesztette játszópajtását. Csakhamar azonban meglátta a nyílásban az egyik fülét: az erős légnyomás tudniillik fenntartotta, úgyhogy nem esett le. Akkor Dorka odakúszott a nyíláshoz, megragadta Totót a fülénél fogva, és visszahúzza a szobába; azután pedig becsukta a csapóajtót, hogy ne történhesen újabb baleset. (...)

És hiába imbolygott a ház, hiába süvöltött a szél: Dorka becsukta a szemét, és hamarosan mély álomba merült.

Jelenet az *Óz, a csodák csodája* c. filmből, 1939

2. Dorka a mumpicokkal tanácskozik

Arra ébredt, hogy a ház megrázkódik, mégpedig olyan hirtelen és olyan erősen, hogy – ha nem fekszik a puha ágyban, biztosan megütötte volna magát. De még így is akkorát zökkent, hogy a lélegzete elakadt; elképzelni se tudta, hogy mi történhetett, Totó pedig odadugta arcához a hideg orrocskáját, és kétségbeesetten nyüszített. Dorka felült; akkor vette észre, hogy a ház már nem mozog, és nincs is sötét – az ablakon át ragyogóan süt a nap, elárasztja az egész kicsi szobát. Dorka kiugrott az ágyból, az ajtóhoz szaladt – Totó a nyomában –, és felrántotta az ajtót.

Felsikoltott ámulatában, ahogy körülnézett, és a szeme egyre nagyobbra, egyre kerekébbre tágult meglepetésében.

A forgósél csodálatosan szép táj kellős közepén tette le a házat – forgósélhez képest eléggé szelíden. (...)

A mumpicok birodalmába került, ahol a nemes lelkű Varázslónő, az Északi Boszorkány köszöntötte, s elmondta, hogy az itt lakók örökre hálásak lesznek neki, mert elpusztította a gonosz Keleti Boszorkányt. A leereszkedő ház lapította össze. A Varázslónő Dorkának ajándékozta a Keleti Boszorkány piros cipellőjét. Dorka kérésének, hogy segítse őt haza, nem tud eleget tenni, hanem Ózhoz irányítja Smaragdvárosba, aki biztosan segíteni fog.

Odalépett Dorkához, és szelíden megcsókolta a homlokát. Ajka érintésének nyomán kerek, sugárzó folt támadt, amint Dorka később tapasztalta.

– A Smaragdvárosba vezető út sárga téglával van kikövezve – magyarázta a Boszorkány. – Nem tévesztheted el. És ha Óz színe elé kerülsz, ne ijedj meg, bátran add elő a történetedet, és kérd meg, hogy segítsen rajtad. Minden jót, kislányom! (...)

3. Dorka megmenti a Madárijesztőt

(...) Néhány mérföldnyi gyaloglás után úgy gondolta, pihen egy kicsikét, felmászott az út menti kerítésre, és leült. A kerítésen túl hatalmas búzatábla terült el, s a búzaföldben nem messze Dorka egy Madárijesztőt pillantott meg, magas karó tetejébe szúrva, hogy elriassza a madarakat az érett gabonától.

Dorka a kezébe támasztotta állat, és merengve nézte a Madárijesztőt. Fejét szalmával kitömött vászonzacskóból formázták, szemet, orrot, száját is festettek rá, hogy arca legyen. Ócska, hegyes kék süveget nyomtak a fejébe, ami valaha az egyik mumpicé lehetett, alakjának többi része pedig avított, színelhagyott kék öltönyből készült, amit ugyancsak szalmával tömtek ki. Lábán kék hajtókás csizma, amilyent minden férfi viselt a mumpicok országában. Hátába karót szúrtak, arra tették fel, hogy a búzatábla fölé magasodjék.

Ahogy Dorka komolyan, merengve nézte a Madárijesztő fura, pingált ábrázatát, egyszer csak meglepetten észlelte, hogy az a fél szemével rákacsint.

Előbb azt hitte, tévedett, mert Kansasban a madárijesztők sohasem kacsingatnak; de a figura most már barátságosan biccentett feléje. Dorka ekkor lemászott a kerítésről, és odament hozzá; Totó a karó körül ugrált és csaholt.

– Jó reggelt – mondta a Madárijesztő kissé rekedtesen.

– Te szóltál? – kérdezte a leányka ámuldozva.

– Én hát, ki más? – válaszolta a Madárijesztő. – Hogy vagy?

– Köszönöm szépen, nagyon jól – felelte Dorka udvariasan. – Hát te?

– Én nagyon rosszul érzem magam – mondta a Madárijesztő, és rámosolygott Dorkára –, mert szörnyen unalmas itt felnyársalva rostokolni éjjel-nappal és madarakat ijesztgetni.

– Nem tudsz lejönni? – kérdezte Dorka.

– Nem, mert ez az átkozott karó a hátamba fúródik. Roppantul leköteleznél, ha kivennéd belőlem.

Dorka felnyúlt, és leemelte a Madárijesztőt a karóról; tudniillik, szalmával lévén kitömve, igen könnyű volt.

– Nagyon köszönöm – hálálkodott a Madárijesztő, mikor földet ért. – Úgy érzem magam, mintha újjászülettem volna.

Dorkának szöveget ütött a fejébe a dolog, mert hogyan születhet újjá valaki, aki meg sem született? Különben is furcsa volt látni, hogy ez a szalmabélű ember beszél, hajlong, járkál.

A Madárijesztő vakaródzott, aztán nagyot nyújtózott, és megkérdezte:

– Ki vagy, és hová mész?

– Nevem Dorka – válaszolta a leányka. – A Smaragdvárosba igyekszem, a bölcs Ózhoz, hogy megkérjem, küldjön haza Kansasba.

– Hol van a Smaragdváros? – kérdezte a Madárijesztő. – És ki az az Óz?

– Jé, hát te ezt nem tudod? – álmélkodott Dorka.

– Nem bizony; én nem tudok semmit. Tudod, én szalmával vagyok kitömve, és egy csepp eszem sincs – magyarázta búsan a Madárijesztő.

– Ó, te szegény! – mondta Dorka. – Igazán sajnállok!

– Mit gondolsz, ha elmegyek veled a Smaragdvárosba, Óz talán adna nekem egy kis eszet? (...)

Visszamentek az útra. Dorka átsegítette a kerítésen, és elindultak együtt a sárga téglás úton a Smaragdváros felé. (...)

Útközben találkoztak a Bádóg Favágóval, aki szívet akart kérni Óztól. Keresve sem találhattak volna alkalmasabb útítársat, mert csakhamar olyan helyre érte, ahol a fák ágai úgy benőtték az utat, hogy lehetetlen volt áthatolni rajtuk. De a Bádóg Favágó azonnal munkához látott, és csakhamar utat nyitott az egész társaságnak. Dorka és barátai egész idő alatt sűrű erdőn keresztül haladtak. Az út továbbra is sárga téglával volt köveztve. Hirtelen iszonyú bőgés hangzott fel az erdő mélyéből, és a következő pillanatban óriási Oroszlán ugrott eléjük, amiről kiderült, hogy a világ leggyávább oroszlánja. Ő is csatlakozott a kis társasághoz abban a reményben, hogy Óz bátorságot ad majd neki.

(Szőlősi Klára fordítása)

1. Miért akart eljutni Dorka Smaragdvárosba?
2. Milyenek ismerted meg Dorkát a részletek alapján?
3. Kik csatlakoznak hozzá az út során?
4. Miért tart vele a Madárijesztő? Szerinted valóban buta volt?
5. A Madárijesztő leleményessége nagyon sok esetben kisegíti a kis társaságot a bajban. Mondj példákat!
6. Mit szeretett volna a Bádogember? Hogyan segítette a barátait az úton?
7. Miért tartott Dorkával a Gyáva Oroszlán?

1. Fogalmazd meg néhány mondatban, miért van szüksége az embernek az egymással való kapcsolatban észre, szívre és bátorságra!

Amit a műről tudnod kell!

Őz, a nagy varázsló egy történet, amely gyerekeknek íródott. De ez egy kis tanulmányos történet a felnőttek számára is.

Szereplők • Dorka¹, Madárijesztő, Bádogember, Oroszlán, Glinda, a Jó Boszorkány, a Keleti és Nyugati Boszorkány, Óz, Totó.

A mű cselekménye • Dorkát egy forgósél Óz birodalmába repíti, ahol Glinda, a Jó Boszorkány adja tudtára, hogy elpusztította a Gonosz Keleti Boszorkányt. Dorka a Jó Boszorkánytól megkapja a Gonosz Boszorkány piros cipellőjét, ám a Nyugati Boszorkány (a Keleti Boszorkány húga) megharagszik a lányra, s meg akarja szerezni tőle a varázscipőket. A Sárgaköves Úton Dorka elindul Totó kutyával Smaragdvárosba, hogy Óz, a nagy varázsló hazarepítse a fekete-fehér Kansasba. Az úton Dorka rájön, hogy nincs egyedül, másoknak is vannak problémáik, találkozik új útítársaival, a Madárijesztővel, a Bádogemberrel és a Gyáva Oroszlánnal. A Madárijesztő agyat szeretne, több észet, a Bádogember szívet, érzelmeket szeretne, az

Jelenet az *Őz, a csodák csodája* c. filmből, 1939

Oroszlán bátorságot kérne. Ők is Dorkával mennek. Útközben a Nyugati Boszorkány elrabolja a lányt, de ő a barátai segítségével legyőzi a gonosz boszorkányt, aki elolvad. A nagy Ózról pedig kiderül, hogy csak egy közönséges szélhámos, de Glinda segítségével mindenki megkapja, amit akar, Dorothy pedig végre hazajut, azaz felébred.

A mű mondanivalója • Néha kell valaki, aki útba igazít, mint ahogyan Dorkát is. Kell valaki, aki elmondja, hogy nem egysze-

¹ Az eredeti műben Dorothy a főszereplő neve, Szöllősy Klára fordításában Dorkaként szerepel

rú kaland vár ránk, de hogy ott a végén megtaláljuk, amit nagyon akarunk. Utunk során persze csodálatos, új embereket, helyzeteket fedezünk fel, és ettől érezzük majd azt, hogy nagyszerű feladat volt, hogy sok-sok új tapasztalatra tettünk szert. Beértünk a célba.

A valóság akár csak a mese, hogy amikor Dorka és a barátai odaérnek Ózhoz, megtanulják a legfontosabb leckét: *Már korábban is megvolt mindenük, amit a várászlónál kerestek. A legfontosabb üzenet az, hogy mindaz, amit keresel, már bened van. Meg kell tanulnod, hogy bízzál a válaszaidban.*

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY

(1900–1944)

Antoine de Saint-Exupéry (e.: szen-egzүpéri) Lyonban látta meg a napvilágot. Édesapja korai halála után mélyen vallásos özvegy édesanyjára hárult Antoine és négy testvérének felnevelése. Már kislúként a repülés szerelmese volt, „feltalált” egy repülő biciklit és elhatározta, hogy egy napon pilóta lesz. Lyonban, majd egy svájci kollégiumban tanult, ahol 1914-ben Egy kalap története című dolgozatával elnyerte az év legjobb pályázatáért járó díjat. Érettségi után, 1921-ben bevonult a Strasbourgban állomásozó 2. vadászrepülő ezredhez katonának.

1928-ban megjelent első regénye a *Déli futárgép*. A következő években kinevezték az Aeroposta Argentína légitársaság igazgatójává. Repülőgéppel bejárta az egész világot, erről legátfogóbban az *Éjszakai repülés* c. könyvében olvashatunk, amely művéért a legrangosabb irodalmi díjjal, a Prix Féminával tüntették ki hazájában. 1935-ben benevezett a Párizs–Saigon közötti légi út megtételének világrekordjára. Nekivágott a nagy útnak, ám egy szerencsétlen műszaki hiba folytán a gép a Líbiai sivatag fölött lezuhant. A fiatal író szerencsével határos módon túlélte a becsapódást, ám napokig élelem és víz nélkül tengődött a homoktengerben, mígnem egy arra járó karaván rátalált az akkor már alig élő kapitányra. Ez az élmény ihlette a későbbiekben leghíresebb művei, így *A kis herceg* és a *Citadella* megírására is.

A II. világháború alatt felderítő munkát végzett. 1944. július 31-én repülni indult, de gépe már sohasem tért vissza, a Földközi-tenger kéklő hullámai örökre elnyelték utasával együtt. A levegő virtuóza, az arany szívű pilóta épp olyan hirtelen távozott, és ugyanolyan űrt hagyott maga után, mint kis barátja: a szelíd, kíváncsi, aranyszőke kis herceg.

2000 nyarán egy Lockheed Lightning P-38-as repülőgép roncsaira bukkannak Marseille mellett, amiről kiderült, hogy nem más, mint a majd 60 éve eltűnt író legkedvesebb útítársa. Felderítés közben lőtték le. Mint minden felderítőgép, ez is csak csekély fegyverzettel felszerelt, katapult nélküli gép volt. Saint-Exupery kapitánynak a találatot követően esélye sem volt a menekülésre. A repülő 100 méteres zuhanást követően csapódott a vízbe, ahol azonnal felrobbant. A pilóta testét sohasem találták meg.

A kis herceg

(Részletek)

8.

Rövidesen jobban is megismerhettem ezt a virágot. A kis herceg bolygóján mindig voltak virágok, nagyon egyszerű virágok, egy sor szírommal, helyet is alig foglaltak, és nem zavartak senkit. Reggel megjelentek a fűben, estére elhervadtak. De ez egy szép napon egyszerre csak kicsírázott, magva a jó ég tudja, honnét került oda, és a kis herceg aprólékos gonddal figyelte a zsenge hajtást, amelyik semmilyen más hajtáshoz sem hasonlított. Ki tudja, nem holmi majomkenyérfa-féleség-e? A vesszőcske növekedése azonban abbamaradt, és a kis növény hozzákezdett a virágkészítéshez. A kis herceg szemmel kísérte, hogyan jelenik meg rajta egy óriási bimbó, és sejtette, hogy csodálatos tünetény fog kibontakozni belőle; a virág azonban végevárhatatlanul, egyre csak szépítgette magát odabent a zöld szobájában. Nagy gonddal válogatta meg a színeit. Lassan öltözködött, egyenként igazította magára a szirmait. Nyilván nem akart olyan gyűrötten napvilágra lépni, mint a pipacsok. Nem akart megmutatkozni, csak szépsége teljes sugárzásában. Úgy bizony! Nagyon kacér virág volt! Így aztán hosszú napokon át tartott a titokzatos öltözködése. Aztán egy hajnalban, éppen napkeltekor, végre megjelent.

Ásított egyet, és azt mondta, ő, aki olyan aggályos pontossággal dolgozott:

– Ó, még szinte föl sem ébredtem... Elnézést kérek... Még meg se fészülködtem...

A kis herceg nem bírta magába fojtani a csodálkozását:

– Milyen szép vagy!

– Ugye? – felelte kedvesen a virág. – És épp egyszerre születtem a napal...

A kis herceg ebből könnyen kitalálta, hogy a virág nem valami szerény; viszont olyan megható volt!

– Azt hiszem, épp most van a reggeli ideje – tette hozzá a virág kisvártatva. – Volnál szíves gondoskodni rólam?

A kis herceg pedig, mélységes zavarban, sietve kerített egy öntözőkannát, és kiszolgálta a virágot.

Az meg már mindjárt az elején zaklatni kezdte az ijedős hiúságával. Egy napon például, mikor a négy töviséről beszélt, azt mondta a kis hercegnek:

– Most aztán jöhetnek a tigrisek a karmaikkal!

– Az én bolygómon nincsenek tigrisek – jegyezte meg erre a kis herceg. –

A tigrisek különben sem esznek fűvet.

– Én nem vagyok fű – felelte szelíden a virág.

Jelenet *A kis herceg* c. francia animációs filmből, 2015

– Bocsáss meg...

– Különben sem félek a tigrisektől. A huzattól viszont irtózom. Nincs véletlenül valamilyen szélfogód?

„Irtózni a huzattól – gondolta a kis herceg – elég kockázatos kilátás egy növénynek. – Furcsa egy virág ez...”

– Esténként tégy majd bura alá. Nagyon hideg van itt nálad. Rosszul vagy berendezkedve. Ahonnét én jöttem...

De nem folytatta. Hiszen mag formájában jött: más világokról nem tudhatott semmit. Szégyenében, hogy ilyen együgyű füllentésen kapatta rajta magát, kettőt-hármat köhintett, így akart fölébe kerekedni a kis hercegnek.

– A szélfogó?

– Épp azért indultam, de elkezdtél beszélni hozzám...

Erre a virág még jobban köhécselt, hadd furdalja csak a lelkiismeret a kis herceget.

Annak pedig, hiába volt tele jóakaró szeretettel, előbb-utóbb mégiscsak megrendült a bizalma a virágban. Minden lényegtelen megjegyzést a szívére vett, és kezdte nagyon-nagyon boldogtalannak érezni magát.

– Nem lett volna szabad meghallgatnom – vallotta meg egy napon. – A virágok szavát sosem szabad meghallgatni. Nézni kell őket, beszívni az illatukat. Az enyém egész bolygómat elárasztotta az illatával, mégse tudtam örülni neki. Annyira bosszantott az a tigriskarom-história, holott inkább meg kellett volna hatódnom rajta...

Aztán:

– Bizony, nagyon értelmetlen voltam én akkor! A tetteiből kellett volna megítélnem, nem a szavaiból. Beburkolt az illatával, elborított a ragyogásával. Sosem lett volna szabad megszöknöm!

Szegényes kis csalafintaságai mögött meg kellett volna éreznem gyöngéd szeretetét.

Minden virág csupa ellentmondás. De én még sokkal fiatalabb voltam, semhogy szeretni tudtam volna!

1. „Rövidesen jobban is megismerhetem ezt a virágot.” Te milyennek ismerted meg? Jellemezd külső és belső tulajdonságait!
2. „A virágok szavát sosem szabad meghallgatni.” Szerinted miért?
3. Mire kellett volna figyelnie inkább a kis hercegnek?
4. Boldogtalanságában mire szánta el magát?

20.

Egy szép napon aztán, miután sokáig vándorolt homokon, sziklákon, havon keresztül, a kis herceg végre rábukkant egy útra.

És az utak mind az emberekhez vezetnek.

– Jó napot! – mondta.

Virágzó rózsakert előtt állt.

– Jó napot! – mondták a rózsák.

A kis herceg csak nézte őket. Mind olyanok voltak, mint a virágja.

– Kik vagytok? – kérdezte meghökkenően.

– Rózsák vagyunk – felelték a rózsák.

– Ó! – mondta a kis herceg.

És nagyon boldogtalannak érezte magát. Neki a virágja azt mesélte, hogy sehol a világon nincsen párja; és most ott volt előtte ötezer, szakasztott ugyanolyan, egyetlen kertben!

„Hogy bosszankodnék, ha látná! – gondolta. – Iszonyatosan köhécselne, és úgy tenne, mint aki a halálán van, csak hogy nevetségessé ne váljék. Nekem pedig úgy kellene tennem, mintha ápolnám; különben még valóban meghalna, csak hogy megszégyenítsen...”

És utána még ezt gondolta: „Azt hittem, gazdag vagyok, van egy párjanincs virágom; és lám, nincs, csak egy közönséges rózsám. Ezzel meg a három térdig érő vulkánommal, melyek közül az egyik talán egyszer s mindenkorra kialudt, igazán nem vagyok valami híres nagy herceg...”

Lefeküdt a fűbe, és sírni kezdett.

A. de Saint-Exupéry illusztrációja

1. Mire bukkant, és kikkel találkozott a kis herceg hosszú sivatagi vándorlása során?
2. „Lefeküdt a fűbe és sírni kezdett.” Miért? Fogalmazd meg elkeseredésének okát!

1. Képzeltben lépj oda a kis herceghez, és vigasztald meg! Írd le a beszélgetéseket! Légy te is olyan udvarias, mint ő szokott lenni! Ne feledkezz meg a köszönetéről sem!

21.

Akkor jelent meg a róka.

– Jó napot! – mondta a róka.

– Jó napot! – felelte udvariasan a kis herceg. Megfordult, de nem látott senkit.

– Itt vagyok az almafa alatt – mondta a hang.

– Ki vagy? – kérdezte a kis herceg. – Csinosnak csinos vagy...

– Én vagyok a róka – mondta a róka.

– Gyere, játsszál velem – javasolta a kis herceg. – Olyan szomorú vagyok...

– Nem játszhatom veled – mondta a róka. – Nem vagyok megszelídítve.

– Ó, bocsánat! – mondta a kis herceg. Némi tünődés után azonban hozzátette: – Mit jelent az, hogy „megszelídíteni”?

– Te nem vagy idevalósi – mondta a róka. – Mit keresel?

– Az embereket keresem – mondta a kis herceg. – Mit jelent az, hogy „megszelídíteni”?

– Az embereknek – mondta a róka – puskájuk van, és vadásznak. Mondhatom, nagyon kellemetlen! Azonfölül tyúkot is tenyésztnek. Ez minden érdekességük. Tyúkokat keresel?

– Nem – mondta a kis herceg. – Barátokat keresek. Mit jelent az, hogy „megszelídíteni”?

– Olyasmi, amit nagyon is elfelejtettek – mondta a róka. – Azt jelenti: kapcsolatokat teremteni.

– Kapcsolatokat teremteni?

– Úgy bizony – mondta a róka. – Te pillanatnyilag nem vagy számomra más, mint egy ugyanolyan kisfiú, mint a többi száz- meg százezer. És szükségem sincs rád. Ahogyan neked sincs énrám. Számodra én is csak ugyanolyan róka vagyok, mint a többi száz- meg százezer. De ha megszelídítesz, szükségünk lesz egymásra. Egyetlen leszel számomra a világon. És én is egyetlen leszek a te számodra...

– Kezdem érteni – mondta a kis herceg. – Van egy virág... az, azt hiszem, megszelídített engem...

– Lehet – mondta a róka. – Annyi minden megesik a Földön...

– Ó, ez nem a Földön volt – mondta a kis herceg.

A róka egyszeriben csupa kíváncsiság lett.

– Egy másik bolygón?

– Igen.

A. de Saint-Exupéry illusztrációja

tára: – Nekem bizony egyhangú az életem. Én tyúkokra vadászom, az emberek meg énám vadásznak. Egyik tyúk olyan, mint a másik; és egyik ember is olyan, mint a másik. Így aztán meglehetősen unatkozom. De ha megszelídítesz, megfényesednék tőle az életem. Lépések nesztét hallanám, amely az összes többi lépés nesztétől különböznék. A többi lépés arra késztet, hogy a föld alá bújjak. A tiéd, mint valami muzsika, előcsalna a lyukamból. Aztán nézd csak! Látod ott azt a búzatáblát? Én nem eszem kenyeret. Nincs a búzára semmi szükségem. Nekem egy búzatábláról nem jut eszembe semmi. Tudod, milyen szomorú ez? De neked olyan szép aranyhajad van. Ha megszelídítesz, milyen nagyszerű lenne! Akkor az aranyos búzáról rád gondolhatnék. És hogy szeretném a búzában a szél susogását...

A róka elhallgatott, és sokáig nézte a kis herceget.

– Légy szíves, szelídíts meg! – mondta.

– Kész örömet – mondta a kis herceg –, de nem nagyon érek rá. Barátokat kell találnom, és annyi mindent meg kell ismernem!

– Az ember csak azt ismeri meg igazán, amit megszelídít – mondta a róka. – Az emberek nem érnek rá, hogy bármit is megismerjenek. Csupa kész holmit vásárolnak a kereskedőknél. De mivel barátkereskedők nem léteznek, az embereknek nincsenek is barátaik. Ha azt akarod, hogy barátod legyen, szelídíts meg engem.

– Jó, jó, de hogyan? – kérdezte a kis herceg.

– Sok-sok türelem kell hozzá – felelte a róka. – Először leülsz szép, tisztas távolba tőlem, úgy, ott a fűben. Én majd a szemem sarkából nézlek, te pedig nem szólsz semmit. A beszéd csak félreértések forrása. De minden áldott nap egy kicsit közelebb ülhetsz...

Másnap visszajött a kis herceg.

– Jobb lett volna, ha ugyanabban az időben jössz – mondta a róka. – Ha például délután négykor érkezel majd, én már háromkor elkezdek örülni. Minél előrébb halad az idő, annál boldogabb leszek. Négykor már tele leszek izgalommal és aggodalommal; fölfedezem, milyen drága kincs a boldogság.

De ha csak úgy, akármikor jössz, sosem fogom tudni, hány órára öltöztessen díszbe a szívemet... Szükség van bizonyos szertartásokra is.

– Mi az, hogy szertartás? – kérdezte a kis herceg.

– Az is olyasvalami, amit alaposan elfelejtettek – mondta a róka. – Attól lesz az egyik nap más, mint a másik, az egyik óra különböző a másiktól. Az én vadászaimnak is megvan például a maguk szertartása. Eszerint minden csütörtökön elmennek táncolni a falubeli lányokkal. Ezért aztán a csütörtök csodálatos nap! Olyankor egészen a szőlőig elsétálok. Ha a vadászok csak úgy akármikor táncolnának, minden nap egyforma lenne, és nekem egyáltalán nem lenne vakációm.

Így aztán a kis herceg megszéldítette a rókát. S amikor közeledett a búcsú órája:

– Ó! – mondta a róka. – Sírnom kell majd.

– Te vagy a hibás – mondta a kis herceg. – Én igazán nem akartam neked semmi rosszat. Te erősködtél, hogy szelídítselek meg.

– Igaz, igaz – mondta a róka.

– Mégis sírni fogsz! – mondta a kis herceg.

– Igaz, igaz – mondta a róka.

– Akkor semmit sem nyertél az egészszel.

– De nyertem – mondta a róka. – A búza színe miatt. – Majd hozzáfűzte: – Nézd meg újra a rózsákat. Meg fogod érteni, hogy a tiéd az egyetlen a világon. Aztán gyere vissza elbúcsúzni, s akkor majd ajándékuul elárulok neked egy titkot.

A kis herceg elment, hogy újra megnézzék a rózsákat.

– Egyáltalán nem vagytok hasonlók a rózsámhoz – mondta nekik. – Ti még nem vagytok semmi. Nem szelídített meg benneteket senki, és ti sem szelídítettetek meg senkit. Olyanok vagytok, mint a rókám volt. Ugyanolyan közönséges róka volt, mint a többi száz- meg százezer. De én a barátommá tettem, és most már egyetlen az egész világon.

A rózsák csak fészengtek, ő pedig folytatta:

– Szépek vagytok, de üresek. Nem lehet meghalni értetek. Persze egy akármilyen járókelő az én rózsámra is azt mondhatná, hogy ugyanolyan, mint ti. Holott az az igazság, hogy ő egymaga többet ér, mint ti valamennyien, mert ő az, akit öntözgettem. Mert ő az, akire burát tettem. Mert ő az, akit szélfogó mögött óvtam. Mert róla öldöstem le a hernyókat (kivéve azt a kettőt-hármat, a lepkék miatt). Mert őt hallottam panaszkodni meg dicsekedni, sőt néha hallgatni is. Mert ő az én rózsám.

Azzal visszament a rókához.

– Isten veled – mondta.

– Isten veled – mondta a róka. – Tessék, itt a titkom. Nagyon egyszerű: jól csak a szívével lát az ember. Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan.

– Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan – ismételte a kis herceg, hogy jól az emlékezetébe vesse.

– Az idő, amit a rózsádra vesztegetted: az teszi olyan fontossá a rózsádat.

– Az idő, amit a rózsámra vesztegettem... – ismételte a kis herceg, hogy jól az emlékezetébe vesse.

– Az emberek elfelejtették ezt az igazságot – mondta a róka. – Neked azonban nem szabad elfelejtened. Te egyszer s mindenkorra felelős lettél azért, amit megszelídítettél. Felelős vagy a rózsáért...

– Felelős vagyok a rózsámért – ismételte a kis herceg, hogy jól az emlékezetébe vesse.

A. de Saint-Exupéry illusztrációja

(Rónay György fordítása)

1. Milyen véleménnyel volt a róka az emberekről?
2. A róka szerint mit jelent a *megszelídíteni* és a *szertartás* szó?
3. Mit jelent a róka számára a kis herceg első találkozásukkor, és mit utolsókor?
4. Miután megszelídítette a rókát a kis herceg, hogyan tekint a rózsájára?
5. Mit jelentettek neki a rózsakert rózsái?
6. Keresd meg, írd le és tanuld meg a róka titkát!

Írd le, hogy te mit vagy kit „szelídítettél” már meg! Miért, vagy kiért vagy felelős? Fogalmazd meg azt is, hogy mit teszel érte?

Amit a műről tudnod kell!

1939-ben megszületett az író legkedvesebb könyve: *A kis herceg*, amelyet a világ 110 nyelvére fordítottak le és máig a legolvasottabb könyvek egyike, de csak 1943-ban jelent meg. A mű alapját képező erkölcsi tanítás örökérvény: „...jól csak a szívével lát az ember. Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan.”

A történet • A regény visszaemlékezések sorozata. Az író saját gyermekkori emlékeit eleveníti fel, vagyis a hatéves emberke első tapasztalatait a felnőttekkel való társalgás eredményeiről. Az elbeszélte történet jelene egy, az íróval hat évvel korábban megtörtént esemény ideje.

A kis herceg vándorútja kereken egy évig tartott – ennek az évnek az utolsó hetét töltötte együtt a pilótával. Néhány vezérgondolat vonul végig az egész könyvön.

Ilyen például a *felelősség tudata*, vagy az, hogy megértsük, *mi dolgunk a világban, mi tesz bennünket egyénivé, másokkal összetéveszthetetlené.*

A klasszikussá vált mesét szerzője barátjának, Leon Werthnek ajánlotta, ki mindent meg tud érteni, még a gyerekeknek szóló könyvet is. Az ajánlásban ironia bujkál, az írói szándék azonban világos: a mű nemcsak gyerekeknek szól.

Szerkezete • A kisregény 27 fejezetből áll. A kerettörténet (kényszerleszállás a sivatagban, megismerkedés egy rejtélyes kisfiúval, a visszatérés) valóságba oltott mese, megtörtént események költői változata. Az igazi mesevilág a B–612-es kisbolygón tárul elénk. Ezen a gyermekkorú idéző játékbolygón él a címszereplő, s innen indul el látogatóba a szomszédos planéták lakóihoz. E különös mesefigurák – köztük a király, akinek mindenki alattvaló; a hiú ember, aki csak csodálókat ismer; az iszákos, aki azért iszik, hogy elfelejtse szegyenét és szegyenkezik, mert részeges – valamennyien a valóság visszásságairól beszélnek. A gyermekmesén belül ott van egy másik mese: egy gyermek utazásának története, aki ártatlan szemével értetlenül figyel a felnőttek világát. Hat bolygón tett látogatás tanítja meg a kis herceget, miképpen nem szabad élni. A Földön az első kissé keserű figyelmeztetést a kígyótól kapja, amikor magányosságról panaszkodik. Az emberek között is egyedül van az ember. A nagy titkot a rókától tudja meg, aki elárulja neki, hogy az élet értelme a szeretetben, a kapcsolatteremtésben rejlik. Ez az egyetlen módja, hogy az emberek kitörjenek magányuk börtönéből. A rókától tudja meg azt is, hogy mi köt erős szálakkal az élethez: „*Örökre felelős leszel azért, mert megszelídítettél.*” A kis herceg halála jelképes; elhagyja a Földet, hogy visszatérjen bolygójára, miután megtanulta, hogyan kell élni.

A kis herceg tehát megtanulja, hogyan kell élni, hogy mi a jó és mi a rossz, valamint a legfontosabbat: a titkot, miszerint *az élet értelme a szeretet.* Közös beszélgetéseik által a pilóta is újra gyermekké válik, megtanulja az elemek és az élet őszinte tiszteletét. Ez a *lelki fejlődés csúcspontja, hiszen önzetlenséget, fenntartások nélküli végtelen szeretetet jelent, melyre csak a gyermekek képesek igazán.*

A *kis herceg* írója emlékeiből formálja főhőseit, a pilótát és a gyermeket, akik őt magát jelentik. E két szereplő voltaképpen tehát egyet jelent. A kis herceg az író gyermekkori gondolatait, a pilóta a felnőtt ember érzéseit, tapasztalatait, a gyermeki őszinteségre és igazságérzetre való felnőtt reakciókat közvetíti.

Szereplők, rövid jellemzésük • A mű szereplői egy-egy embertípust képviselnek.

■ **Kis herceg:** tiszta lelkű, gyermeki naivitással rendelkező személy, aki a mű elején nem sokat tud a rajta kívül álló világról. Őszinte, érdeklődő, nyitott személyiség. Egy képzelet szülte bolygón, az író fantáziájában, néhány térdig érő vulkán és rózsza közt él, aki a természet és az ember harmóniájára törekszik. *Azért indul el a bolygójáról, hogy barátokat keressen.* Miután a kis herceg megszelídíti a rókát, azaz összebarátkoznak, fontossá válnak egymás számára. A kis herceg megérti, hogy *a barátság lényege az összetartozás, egymás segítése.* A barátok felelősek egymásért. Nemcsak örömeiket osztják meg, de a bajban is egymás mellett állnak. Elfogadják egymás hibáit is. Ezután már más szemmel néz a többi rózsára. Rájön,

hogy számára az ő megszelídített rózsája az egyetlen, rossz tulajdonságai ellenére is kiemelkedik a többi rózsá közül.

■ **Király:** ő uralkodó típus, aki mindegy, hogy kin vagy min, de uralkodni akar. Hogy miért? Azt sokszor ő maga sem tudja megmondani.

■ **Híú ember:** a csak önmagával törődő embert személyesíti meg. Elvárja, hogy minden mozdulatát dicsérik, ám ugyanezt embertársának nem viszonzza.

■ **Üzletember:** a fontoskodó embert személyesíti meg, aki állandó időzavarral küzd, és mindig fontoskodik. Nincs ideje csak a „munkájára”. A lényegtelen dolgokra nem pazarolja az időt. Hogy mi a lényeges és mi nem, az teljesen viszonylagos.

■ **Az iszákos:** egy olyan embertípust mintáz meg, aki tetteire nem tud magyarázatot adni: azért iszik, hogy elfelejtse, hogy iszik. Ez a legfurcsább magatartás a kis herceg számára.

■ **A lámpagyújtogató:** végzi a dolgát, mert azt mondták. De hogy ki és miért? Azt az embertípust képviseli, aki irányítható, önálló gondolatok nélkül, egyéniség nélkül cselekszik.

■ **A róka:** az egyetlen olyan lény, amely elgondolkodtató és építő információkat ad a főszereplőnek. Ám mindig ott van a kettősség is benne, hiszen a rókához a ravasz jelzőt társítjuk önkéntelenül is.

A mű jelentősége • *A kis herceg* hatalmas sikerét bizonyítja, hogy szinte valamennyi nyelvre lefordították, de filmek is készültek belőle. A regény nyelvezete egyszerű, költői szépségű és tisztaságú. Mondanivalója viszont többretegű, a sorok között is olvasni kell. Ez egy olyan mű, mely nem ér véget az olvasással, a továbbgondolással kezdődik csak a regény mondanivalójának megértése.

A klasszikus francia remekművet Saint-Exupéry színes rajzokkal maga illusztrálta. Magyar nyelven Rónay György fordításában jelent meg.

TUDÁSPRÓBA

A kis herceg

1. Melyik csoportba sorolnád a megismert regényt?
  - a) ifjúsági regény
  - b) állatregény
  - c) meseregény
  - d) kalandregény
2. Írd le, hogyan nézett ki a kis herceg bolygója!
3. Tündérmesékre jellemző, hogy a hős vándorútra indul, útja során próbatételeket kell kiállnia, melyhez általában segítséget kap, gonosz ellenfeleket kell legyőznie, hogy elnyerje boldogságát. Biztosan észrevetted a rokonságot a kis herceg meséjével. Vizsgáld meg néhány elemét!
  - a) Miért indult vándorútra a kis herceg?
  - b) Mik voltak az ő próbatételei?

- c) Kik segítették, és mivel?
 d) Mit kellett legyőznie, hogy visszataláljon a rózsájához?
4. A regény legbölcsebb szereplője nem ember, hanem állat. Mit gondolsz, miért?
  5. Saját szavaiddal fogalmazd meg, mit tanult tőle a kis herceg!
  6. A regény két főszereplője a pilóta és a kis herceg. Az egyik valóságos, a másik képzeletbeli alak. Milyenek ismerted meg őket a regényből? Mutasd ezt be tömör, de találó jellemzéssel!
  7. Hogyan ajánlanád *A kis herceget* azoknak, akik még nem ismerik? Készíts róla könyvismertetést! Az alábbi szempontok szerint dolgozz!
    - a) A bevezetésben írd le a könyv legfontosabb adatait: szerző, cím!
    - b) A főrészben mutasd be a regény témáját, a legfontosabb szereplőket, emelj ki egy-egy jellemző részletet! Mindez legyen érdekes, figyelemfelkeltő!
    - c) Fogalmazd meg véleményed is! Neked mi tetszett benne a legjobban, miért érdemes elolvasni?
  8. Gondold végig saját helyzetedet! Te miért, és kikért tartozol felelősséggel?

LÁZÁR ERVIN

(1936–2006)

„Olyan világban élünk, amelyben már nemigen hisz senki senkinek. De van egy író, Lázár Ervin, akinek hiszünk. Mert ő a hihetetlenről ír. Arról, hogy van örömteli meglepetés és szép szomorúság, van a világban még titok és jószág. Arról ír, hogy mégiscsak jó, fájdalmas és nagyszerű dolog embernek lenni.” – így vall Hankiss Elemér a Kossuth-díjas elbeszélőről, meseíróról.

Gyermekkorát Alsórácegrespusztán töltötte. Ez a kis dunántúli falu nagy hatással volt rá, az itteni élmények írásaiban gyakran visszaköszönnek. Magyartanári diplomát szerzett, később számos lapnál dolgozott.

Meséit, történeteit felnőttek és gyerekek egyaránt kedvelik sajátos hangja, humora, nyelvi játéka miatt. A *Hétfőjű Tündér* (1973) az egyik legnépszerűbb műve. A *Szegény Dzsoni és Arnika* című meséjét meg is filmesítették. Mesevilága, mesetechnikája összetéveszthetetlen. Nemcsak meséket ír, világot teremt, ahol nem számít, ha az ember kicsit eltér az átlagostól: például más a külseje, mások a szokásai, szeleburdi, öreg vagy zárkózott, ahol az ember megértésre talál, ahol szeretik, és ahol elfelejtheti minden szomorúságát!

Lázár Ervin odavarázsol minket egy ilyen birodalomba, a Négyszögletű Kerek Erdőbe. Itt a mindennapok a szeretetről, a barátságról, a segítőkészségről szólnak. Ismerkedj meg te is *Mikkamakkával*, *Bruckner Szigfriddel* az orosz lányal, *Aromóval* a nagyészű nyúllal, *Ló Szerafinnal* a kék lóval, *Vacsamatival* a feledékeny macskával, *Nagy Zoárdal* a lépkedő fenyőfával, *Szörnyeteg Lajossal* a legjobb szívű behemóttal, és *Dömdödömmel*!

Velük mindig történik valami, de a csapatban senki sincs egyedül ... ők igazi barátok!

Vacskamati virágja

Ott állt Vacskamati Mikkamakka előtt. Kicsit sírósan, kicsit nevetősen – egyszóval úgy, ahogy szokott.

– Mikkamakka, ugye, te mindent tudsz? – kérdezte reménykedve.

Mikkamakka elég komor képet vágott.

– Egyszer beszéltünk már erről – mondta mogorván.

– Na ugye! – mondta boldogan Vacskamati.

– Mit na ugye! – mérgelődött Mikkamakka. – Akkor megállapodtunk abban, hogy majdnem mindent tudok, avagy majdnem tudok mindent, vagyis hogy mindent majdnem tudok.

– Ez az, ez az, emlékszem! – kiáltott Vacskamati.

– Emlékezni azt tudtok – morogta Mikkamakka. – Azazhogy csak emlékezni tudtok.

Vacskamati izgett-mozgott.

– Nem értem pontosan, mit mondtál – mondta.

– Nem baj – legyintett Mikkamakka –, nem azért mondtam.

Vacskamati kicsit félénken azt kérdezte:

– Ugye, meghallgatsz?

Mikkamakka ábrázata azt mondta: meg hát.

– Egy kérdésem lenne – folytatta Vacskamati.

Mikkamakka ábrázata azt mondta: elő vele.

– Ugye nekem van születésnapom? – rukkolt elő a nagy kérdéssel Vacskamati.

Mikkamakka ábrázata azt mondta: de még mennyire.

– Tudtam, tudtam! – örült Vacskamati. – Hát mégis igaz.

– Születésnapja mindenkinek van – jelentette ki Mikkamakka.

– Jó, jó, ezt tisztáztuk – komorodott el Vacskamati –, de mikor?

– Hogyhogy mikor? – tárta szét a kezét Mikkamakka. – Nekem például december elsején.

– Neked – mondta fitymálva Vacskamati –, neked! De nekem mikor van?

– Honnan tudnám azt én? Neked kéne tudni.

– De nem tudom – mondta szomorúan Vacskamati.

Mikkamakka vakarta a feje búbját.

– Ajaj! – mondta.

– Azazhogy még sincs születésnapom – keseredett el Vacskamati.

– De ha egyszer van! – mérgelődött Mikkamakka.

Vacskamati nem tárgított.

– Mikor?

– Például ma – mondta sarokba szorítva Mikkamakka.

Vacskamati felvidult.

– Kedden?

Mikkamakka bólintott. Nagy kő esett le a szívéről.

– Tehát minden kedden – virult Vacskamati.

– Azt már nem. Milyen kedd van ma?

– Április tizenötödike, kedd.

– Na, akkor ez az – emelte fel az ujját Mikkamakka –, április tizenötödikén születél.

– Nem lehetne inkább kedd?

– Hogyhogy kedd? Hiszen kedd van.

– Hogy minden kedden születésnapom legyen.

– Még mit nem! Csak minden április tizenötödikén. Egy évben mindenkinek csak egyszer lehet születésnapja.

– Kár – mondta Vacskamati.

Mikkamakka mélyen elgondolkozott.

– Tényleg kár – mondta aztán, és újra gondolataiba mélyedt.

– De hiszen akkor... – kiáltott Vacskamati.

– Mit akkor?

– Ma április tizenötödike van!

– És akkor mi van?

– Hát a születésnapom!

– Jé, majd elfelejtettem! – ugrott fel Mikkamakka, és felragyogott az arca. – Isten élteszen!

Réber László illusztrációja, 2012

Kiszaladt a tisztás közepére.

– Fiúk – kiabálta –, Vacskamatinak születésnapja van!

Elő is sereglettek mind. Ló Szerafin, Nagy Zoárd, Bruckner Szigfrid, Aromo, Szörnyeteg Lajos és Dömdödöm. Ott sűrögtek-forogtak Vacskamati körül.

– Isten éltesen, Isten éltesen! – kiabálták.

Bruckner Szigfrid hirtelen elhallgatott. De olyan feltűnően, hogy a többiekbe is belefulladt a szusz.

– Mi történt? – kérdezte Nagy Zoárd.

– Csak... csak... elég furcsa – mondta Bruckner Szigfrid, és Vacskamatihoz fordult. – Már tizenöt éve ismerlek, és eddig egyszer sem volt születésnapod.

– De ma kedd van – mondta Vacskamati.

– Az mindjárt más! – kiáltott Bruckner Szigfrid.

A többiek meg suspitoltak. Összedugták a fejüket, sutyuru-mutyuru. Vacskamati meg úgy tett, mintha nem tudná miről van szó. Pedig hozzá is elhallatszott, ahogy Dömdödöm azt mondja: „Dömdödöm.” Ezt pedig csak az nem érti, aki mind a két fülére süket. Vagy még annál is jobban. Merthogy Dömdödöm azt mondta, adjunk ajándékot az ünnepeltnek, akinek tizenöt év óta ez a kedd az első születésnapja.

El is futottak mindjárt. Vissza is jöttek mindjárt. Na és a kezükben, na lám, a kezükben, odanézz, a kezükben egy cserép virág! Lila is volt, zöld is volt, sárga is volt, kék is volt, csuda egy virág volt.

Úgy hívták: Vacskamati virágja.

Láttátok volna Vacskamatit! Irult-pirult, sápadozott, táncolt, ugrált, sikongatott, simogatta, dédelgette, becézgette, lehelgette a virágját. Igen boldog volt.

Hát így zajlott le az a születésnap.

Aztán elmúlt. Sok kedd elmúlt. De egyik sem volt Vacskamati születésnapja.

A virág meg! Uramfia! Szegény, szegény Vacskamati virágja! Azt hiszitek, törődött vele? Nem törődött. Azt hiszitek, öntözte? Nem öntözte. Azt hiszitek, kapálgatta? Nem kapálgatta. Azt hiszitek, rá is nézett? Nem nézett rá.

A virágnak odalett zöldje, sárgája, lilája, kékje, kornyadozott, fonnyadozott.

Egészen addig, amíg egyszer csak nagy mérgesen azt nem mondta Dömdödöm, hogy „dömdödöm”.

– Hallottátok? – mondta Ló Szerafin. – Dömdödöm azt mondta, hogy dömdödöm.

Hogyne hallották volna!

– Bizony nem gondolja a virágját.

- Bizony nem öntözi.
- Bizony rá se néz.
- Bizony hervadozik szegény virág.
- Bizony kornyadozik.

Így beszélt Ló Szerafin, Nagy Zoárd, Aromo, Bruckner Szigfrid, Dömdödöm és Szörnyeteg Lajos.

– Jaj, elfelejtettem! – sápítózott Vacskamati. – Pedig az én virágom, Vacskamati virágja. Mindig tudtam. Ne haragudjatok!

- Hát akkor gondozd!
- Hát akkor öntözd!
- Hát akkor törődj vele!

A virág hervadt volt, fonnyadt volt, de biztosan nagyon dörömbölt akkor a szíve. Dörömbölt boldogan. Vacskamati meg nekiesett, öntözte reggeltől estig, estétől reggelig, kapálta naphosszat, csak úgy sercegett szegény virág gyökere.

És két nap múlva azt mondta:

– Öntöztelek, kapáltalak, két napja csak veled foglalkozom, mégis kornyadsz, mégis hervadsz! Mi lesz már! Tessék sárgállani, tessék zöldelleni, tessék lilállani, tessék kékelleni!

Na, erre megint összesereglett Ló Szerafin, Nagy Zoárd, Aromo, Bruckner Szigfrid, Szörnyeteg Lajos és Dömdödöm.

– Mit képzelsz – mondta Ló Szerafin –, hónapokig nem törödtél vele, és most azt hiszed, két nap alatt virulni fog?!

- Zöldelleni!
- Sárgállani!
- Lilállani!
- Kékelleni!
- Dömdödöm!

– Úgy határoztunk – mondta Bruckner Szigfrid –, hogy elveszük tőled a virágot.

- Jaj, ne! – esett kétségbe Vacskamati.
- De igenis elveszük!
- Dömdödöm – mondta ekkor Dömdödöm.

Csodálkozva néztek rá.

– Azt mondod, hogy kérdezzük meg a virágot is?

– Döm.

Megkérdezték hát a virágot.

– Akarsz Vacskamatinál maradni?

A virágnak szép virághangja volt.

– Igen – mondta.

- De hiszen nem öntözött!
  - Tudom – mondta a virág.
  - De hiszen nem kapálgatott!
  - Tudom – mondta a virág.
  - De hiszen rád se nézett!
  - Tudom – mondta a virág.
  - Aztán meg agyonöntözött.
  - Tudom – mondta a virág.
  - Agyonkapált.
  - Tudom – mondta a virág.
  - Sápadt lettél.
  - Tudom – mondta a virág.
  - Csenevész lettél.
  - Tudom – mondta a virág.
  - Akkor meg miért maradnál nála?! – mordult rá Bruckner Szigfrid.
  - Azért, mert szeretem – mondta a virág.
  - Miért szereted? – háborgott Aromo.
  - Csak – mondta a virág.
- Vacskamati táncra perdült, ugrált a virágja körül, alig látott az örömtől.
- Meglátod, rendesen öntözlek, kapállak, törődöm veled ezután – mondta a virágnak.
- A virág meg azt mondta:
- Hiszi a piszi.
- És olyan boldog volt, amilyen még soha.

1. Miről szólnak a mindennapok a Négyszögletű Kerek Erdőben?
2. Sorold fel a mű szereplőit! Kik ők? Valóságos vagy mesebeli lények?
3. Milyennek ismerted meg Vacskamatit? Jellemezd!
4. Kiktől kapta Vacskamati a virágot? Milyen alkalomból?
5. Hogyan viselkedett Vacskamati, amikor megkapta a virágot? Gyűjtsd ki a meséből az író szavait!
6. Mit tett, illetve mit nem tett Vacskamati a virággal, amikor elmúlt a születésnapja?
7. Fogalmazd meg, szerinted mit tett rosszul Vacskamati!
8. Miért nem akarta a virág, hogy elvegyék Vacskamatitól?
9. Mit tanácsolnál Vacskamatinak, mit tegyen, ha legközelebb virágot kap? Rakd össze a szótagokból!
ve- gon- ön- tö- dozd -tözd -rödj -le
10. Hogyan fejezik ki Lázár Ervin emberszeretetét hősei? Mondj példákat!

Hasonlítsd össze a kis herceg viszonyát rózsájához és Vacskamati hozzáállását az ajándékba kapott virághoz! Írd le néhány mondatban véleményedet! A kulcsszó a *felelősségtudat*.

A csodapatika

– Mit nem képzeli?! – ordított első vevőjére torkaszakadtából Rimapénteki Rimai Péntekh vadonatúj patikájában, amit éppen az imént nyitott meg Rimapéntek főterén.

– Hogyhogy mit képzeli?! – emelte fel a hangját az első vevő. – Talán nem az van kiírva a maga boltjára, hogy patika?!

– De az – mondta Rimapénteki Rimai Péntekh.

– Akkor meg mit ordítózik, ha aszpirint kérek? Hol kérem, ha nem patikában?

– Az is ki van írva, hogy ki a cégtulajdonos – mondta fölényesen Rimapénteki Rimai Péntekh.

– Mit érdekel engem a cégtulajdonos – háborgott az első vevő –, nekem aszpirin kell, és kész.

– Csak nem képzeli, hogy egy Rimapénteki Rimai Péntekh vacak aszpirineket, fejfájás elleni porokat, lázcsillapítókat, lábizzadásgátlókat és popsikenőcsöket árul?!

– Mi a szösz árulna mást egy patikában? – mérgelődött az első vevő.

– Embernek fia – mondta kissé lecsillapodva Rimapénteki Rimai Péntekh –, ez nem a test, ez a lélek patikája.

Az első vevő szemében érdeklődés csillant.

– Lelki bajok ellen?

– Igen – mondta Rimapénteki Rimai Péntekh.

Most már teljesen elpárolgott a mérge, szinte kedvesen nézett az első vevőre. Ami az ő esetében elég nagy szó.

– Tisztelt barátom – folytatta kissé ünnepélyesen –, mivel ön az első vevőm, bármit vásárol, ingyen kapja. Válasszon!

– Hogy őszinte legyek – toporgott izgatottan az első vevő –, nem pontosan értem, hogy mire lehet gyógyszer kapni az ön patikájában... bár reménykedem... de reményemet ki sem merem mondani.

– Mondja csak bátran – biztatta Rimapénteki Rimai Péntekh.

– Netalán irigység, gőg, nagyképűség, gyávaság, káröröm, rosszindulat...

Rimapénteki Rimai Péntekh átszellemült arccal bólogatott és folytatta:

– Meg kicsinyesség, kapzsiság, nagyravágyás, álszerénység, alamuszóság, lustaság, torkosság, tohonyaság, lelki restség, pénzsóvárság és mindenféle gonoszság, eltévelyedés és átok ellen vannak írjaim, balzsamjaim, cseppjeim és pasztilláim.

– Ez nagyszerű! Uram, bocsásson meg, hogy az imént emeltebb hangot merészelt megengedni magamnak. Akkor még nem tudhattam, hogy ön

egy zseni, az emberiség megmentője. Egyúttal az én megmentőm is. Házsártosság ellen is van gyógyszere?

– Van – mondta gyanakodva Rimapénteki Rimai Péntekh. Az első vevő tapsikolt és ugrándozott örömeiben.

– Tetszik tudni, van egy házsártos, irigy, lusta és nagyképű feleségem, egy kicsinyes, kapzsi napam, egy torkos, tohonya, pénzsóvár ipam, egy alamuszi ángyikám, egy kárörvendő bácsikám, mindnek kérek, ami jár, ír, balzsam, pasztilla egyre megy, csak használjon.

Rimapénteki Rimai Péntekh vakarta a feje búbját.

– Van egy bökkenő – mondta.

– Engem már semmi meg nem akadályoz, hogy megmentsem a feleségemet, ipamat, napamat, ángyikámat, bácsikámat. Mindenre hajlandó vagyok a gyógyszerekért. Halljam azt a bökkenőt!

– Annyicska csak – mondta Rimapénteki Rimai Péntekh –, hogy a gyógyszerert mindenkinek magának kell kérnie a bajára, különben nem használ.

– Úgy érti... – tátotta el a száját az első vevő.

– Úgy – bólintott a mondat végét meg sem várva Rimapénteki Rimai Péntekh.

– Hát azt várhatja – mondta elkeseredetten az első vevő.

– Mit?

– Hogy, mondjuk, a feleségem idejőjön, és gyógyírt kérjen irigység, lustaság, házsárt és nagykép ellen a saját maga számára.

– Már miért ne történhetne meg?

– Mert azt hiszi magáról, hogy jóindulatú, szerény, szorgalmas. Éppen rólam állítja, hogy irigy, lusta, veszekedős és nagyképű vagyok.

A Fekete Sas Patikamúzeum, Székesfehérvár

– Szívesen állok rendelkezésére – készségeskedett Rimapénteki Rimai Péntekh –, kérjen csak akármelyik ellen, egy szempillantás alatt meggyógyul.

– Csak nem képzeled, hogy igaz?! Még hogy én irigy?! Még hogy én lusta?! Még hogy én nagyképű?! Nevetséges!

– De veszekedősnek csak veszekedős. Velem is mindjárt veszekedni kezdett, ahogy belépett.

– Én?! Ember, maga veszekedett! Legjobb lenne, ha beszedne valamit veszekedősség ellen a híres gyógyszereiből. Tablettát, irt vagy balzsamot.

– Maga nagyképű fajankó! – ordította el magát Rimapénteki Rimai Péntekh. – Takarodjon innét, mert úgy kivágom, mint a sicc!

Az első vevő sem volt rest, visszaordított. Egy darabig válogatott sértéseket ordígtattak egymásnak, aztán a vevő elunta, nagy dérrrel-dúrral becsapta maga után a patikaajtót. Durr!

Hátha mégis igaza van – gondolta Rimapénteki Rimai Péntekh –, és be kellene vennem egy hirtelen harag elleni tablettát. Ugyan – legyintett azonnal –, nem hirtelen harag ez, egyszerűen csak igazságosság. Igazságos vagyok, annyi az egész. Abból meg kár volna kigyógyulni.

Nem is vett be semmilyen tablettát. Leült, várta a vevőket. Jöttek is, de mind másnak akart venni a balzsamokból, írokból, tablettákból. Saját magának egyik sem. Minek, hiszen nekik aztán semmi hibájuk sincs!

Lassan-lassan el is maradoztak a vevők. Nem akadt senki Rimapénteken, aki elismerte volna magáról, hogy nagyképű, rosszindulatú, irigy, kétszínű, kicsinyes, kapzsi, Rimapénteken laksz, elmentél volna-e Rimapénteki Rimai Péntekh patikájába valamilyen gyógyszerért? Igen? Nem?

Mert így bizony fölkapott az álla szegény csodapatikusnak. Írjai megpenészedtek, balzsamjai megpimpósodtak, tablettái szétporladtak, ő maga meg búbában-bánatában elbujdosott, ma sem tudja senki, hol lakik, mit csinál – hacsak Bab Berci nem. De ő mélyen hallgat felőle.

tohonya – nehézkesen mozgó, lomha, illetve ilyen emberre jellemző; **ír** – itt: gyógykenőcs; **ipa** – após; **napa** – anyós; **ágy** – idősebb asszonyrokon

1. Mit lehet kapni a patikában?
2. Mit gyógyítanak a patika szereit?
3. A vevők miért nem vehettek végül semmit?
4. Miért volt a patika tulajdonosa mérges a mese elején a vevőre?
5. Ha te lennél a patikus, mivel vennéd rá a vevőket a vásárlásra?
6. Milyen közös jellemvonása van a vevőnek és a patikusnak?
7. Te elmentél volna ebbe a patikába venni valamit? Miért?

1. Hogyan, és miért változtak a vevő érzelmei a történetben? Mit érzett a mese elején, közepén, és miért?

Amit a műről tudnod kell!

Lázár Ervin *Bab Berci kalandjai* című művében található *A csodapatika* című mese. Egy vásárló betér Rimapénteki Rimai Péntek csodapatikájába, hogy aszpirint vegyen. Hamar kiderül azonban, hogy ez nem egy hétköznapi patika – már a neve is mutatja –, mert itt bizony a lelki bajokra található csak ír. A vásárló felvillanyozódik és hirtelen az összes rokonának szeretne venni a különböző balzsamokból, írekből, kenőcsökből. Mert rokonai közül felesége házsártos, irigy és lusta, napája kicsinyes és kapzsi, ipája torkos, tohonya és pénzsóvár, s így tovább, az egész rokonsága rossz tulajdonságoktól szenved. Rimapénteki Rimai Péntek azonban csak annak tud orvosságot adni, aki a saját bajára kéri – kiderül azonban, hogy hősünk tökéletes, feddhetetlen jellem. Ahogy jöttek a vevők, akik mindig csak ismerőseiknek, családtagjaiknak akartak balzsamokat venni, kiábrándultan távoztak, hiszen mindannyian tökéletesek voltak: szépen lassan elmaradoztak – így ment tönkre Rimapénteki Rimai Péntek.

AZ ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNY

Az elbeszélő költemény műfaja a XVIII. században keletkezett, virágkora a XIX. század, s a XX. században elhalt. A magyar költészetben a népiesség korához kötődik.

Nota bene! Az elbeszélő költemény költői elbeszélés, „költői beszély”, különféle témájú, hangvételi, szerkezetű verses formájú epikai alkotások összefoglaló neve.

A magyar irodalom számos elbeszélő költeménnyel büszkélkedhet, néhány ezek közül: Fazekas Mihály *Lúdas Matyi* (1804), Vörösmarty Mihály *Eger* (1827), *A két szomszédvár* (1831), Petőfi Sándor *János vitéz* (1845), *Az apostol* (1848), Arany János *Toldi*-trilógiájának első két darabja (1846, 1854), a *Bolond Istók* (1853–1873) stb.

IRODALOMELMÉLETI ISMERETEK

Az elbeszélő költemény • Terjedelmes verses epikai mű. Az elbeszélő költemény cselekményt (eseményeket) részletező műalkotás, benne fontosabb szerep jut az elbeszéléstől a következő közlésformáknak:

- a) a **leírásnak**: a színhelyek, személyek, tárgyak stb. bemutatásának
- b) a szereplők **párbeszédének** (dialógus), valamint a szereplő önmagához intézett **belső beszédének**, vagyis a monológnak.

Fontosabb jellemzői:

- Valóságos vagy képzeletbeli helyen és időben játszódik a cselekménye;

- Szereplőinek, a fő- és mellékszereplőknek az érzelmei, gondolatai, tettei összhangban vannak a jellemek fejlődésével, a cselekmény alakulásával, a környezetrajzzal;

- Az elbeszélő költemény történetét a költő közvetíti, mondja el, akinek a magartartása sokféle lehet: megjegyzéseket fűzhet az eseményekhez, vagy éppen bátoríthatja, intheti, figyelmeztetheti hőseit;

- A stíluseszközök, vagyis a képes kifejezések, szóképek, a szó- és mondataalakzatok az elbeszélő költemény világát az érzelmi-hangulati elemekkel szemléletessé teszik;

- Az elbeszélő költemény verses formájú.

Cselekmény és szerkezet • Az elbeszélő művek cselekményét az események összefüggő sora alkotja, ami nem más, mint az elbeszélés során megformált történet. Az egyes részek sorrendjét és kapcsolatát a mű szerkezete határozza meg. A mű szerkezete a mű felépítésének a módja. A cselekmény fő mozzanatai a következők:

I.	II.	III.	IV.	V.
Kiindulópont (expoziáció)	Bonyodalom	Kibontakozás	Tetőpont (kulmináció)	Megoldás
Bevezetés a cselekménybe. Itt ismerkedünk meg a szereplőkkel, a cselekmény körülményeivel, az idővel és térrel, amelyben a cselekmény elindul.	Az az esemény, amely megindítja a cselekményt, általában a főhős életében valamilyen fordulat áll be.	Ez a legterjedelmesebb része a műnek, rendszerint a bonyodalomból eredő események sorozatát mutatja be, a cselekmény késleltetésekkel megszakított fejlődése egészen a legfeszültebb pillanatig.	A cselekmény legfeszültebb része, az összeütközést ábrázoló szakasz.	A bonyodalom megszűnését ábrázoló rész, amelyben megoldódik a mű fő problémája, lezárul a cselekmény.

PETŐFI SÁNDOR

(1823–1849)

„...Künt harangoztak, megkezdődött az új év, az 1823-as. Mint a függöny szétválásakor a gongütés: ez indítja meg előttünk is a cselekményt.

Egy alföldi faluban, Kiskőrösön egy parasztházban, amely semmiben sem különbözött az ország ezer meg ezer parasztházától, egy kicsi, feketehajú asszony fölkiált, vajúdik. Szlovákul jajong. Napközben rendszeren magyarul beszél, de az ima és a sírás gyermekkorá szavait szakítja föl benne.

Férje a konyhából hallgatja. Az öntudatlan szavak, amelyek az aggodalom és a tehetetlenség lök a nyelvre, magyarul szűrődtek ki fogai közül.

Végre bentről gyermeksírás hangzott, a csecsemők nemzetközi panasza az éles levegő, a hideg, az élet miatt, amiatt, hogy világra születtek. Fiú született. ... Piros, ráncos arcú kis emberke volt, semmivel sem különb, mint ilyenkor akármilyen más csecsemő. ... Mi lesz belőle?"

(Illyés Gyula: *Petőfi Sándor*)

Életpályája • Petőfi Sándor 1823. január 1-jén született Kiskőrösön. Édesanyja Hrúz Mária, édesapja Petrovics István vállalkozó szellemű mészáros, kocsmáros. Testvére Petrovics István.

Petrovics István   Hrúz Mária

Az iskolát Kiskunfélegyházán kezdte, majd Kecskeméten folytatta. Jómódú édesapja egyre jobb iskolákat keresett számára, tanult Sárszentlőrincen, Pesten majd Aszódon. Az aszódi gimnázium jelentős állomás volt életében: itt írta első verseit. Időközben szülei elvesztették a szorgalommal gyűjtött vagyont, ennek ellenére még beírták őt a selmeci gimnáziumba. 1839-ben elhagyta ezt az iskolát, és

Pestre ment színházi statisztának. Hat keserves esztendő következett életében. Erről így vallott: *„Hat esztendeig voltam istentül, embertül elhagyott földönfutó; hat esztendeig volt két sötét árnyékomban: a nyomor és a lelki fájdalom ... és mikor? ifjúságom kezdetén, az élet legszebb szakaszában, mely csupán az örömeknek van teremtve, tizenhatodik esztendőmtől a huszonkettedikig.”*

A nyugtalan kóborlás idején katonáskodott Sopronban, de súlyosan megbetegedett és leszerelt. 1841-ben Pápan tanult. A pápai gimnázium diákja volt ekkor Jókai Mór és Orlai Petrich Soma is.

1842. Fontos év az életében. Megjelent nyomtatásban első verse, *A borozó*. Ekkor vándorszínészekkel járta az országot. 1843 őszén egy szintársulattal érkezett Debrecenbe. Itt töltötte a telet betegen, éhezve, fázva. 1844 elején gyalog és szekéren egy kötetnyi kéziratos verssel Pestre indult kiadót keresni. A kor koszorús költőjét, Vörösmarty Mihályt kereste fel, aki segítséget nyújtott Petőfinek. Állást kapott a *Pesti Divatlap*nál, melynek szerkesztője Vahot Imre volt. 1844. október 27-én megjelent *A helység kalapácsa* című vígposza, és november 10-én első verseskötete *Versék* címmel. Még ebben az évben megírta a *János vitézt*, amely 1845. március 6-án látott napvilágot a *Pesti Divatlap*ban és országszerte híres költővé tette.

1846-ban ismerkedett meg Szendrey Júliával. 1847. szeptember 8-án tartották meg az esküvőt Erdődön. 1847-től, a *Toldi* megjelenésétől legjobb, leghűségesebb barátja Arany János volt. 1848. március 13-án megírta a *Nemzeti dalt*, amit 14-én fel is olvasott a Pilvax kávéházban. A vers lelkesítő szavai ezreket és ezreket állítottak a forradalom mellé.

1848. december 15-én született meg Zoltán fia. 1849. március 21-én meghalt édesapja, május 17-én édesanyja.

Az 1848–49-es szabadságharc eseményeiben tevékenyen részt vett, a legendás hírű Bem apó szárnysegédje volt. 1849. július 31-én tűnt el a segesvári csatában.

1. Mondd el, milyen embernek ismerted meg a költőt rövid életrajza alapján!
2. Hogyan kapcsolódnak a költőhöz a következő földrajzi nevek: Kiskőrös, Kiskunfélegyháza, Kecskemét, Sárszentlőrinc, Pest, Aszód, Sopron, Pápa, Debrecen, Erdőd, Segesvár?
3. Miért fontos év az 1842-es esztendő Petőfi életében?
4. Melyik műve tette országszerte híres költővé?

1. Halálával kapcsolatban milyen legendák keltek szárnyra? Kérdezd meg nagyszüleidet, szüleidet!
2. Kölcsonöld ki a könyvtárból Illyés Gyula *Petőfi Sándor* (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974) című könyvét! A költő életének minden állomásáról olvashatsz benne részletesen.

1. Petőfi költeményeiben nyílt őszinteséggel, közvetlen hangon vall önmagáról, a számára legkedvesebb személyekhez, szülőföldjéhez, az élettel teli tájhoz, kora történelmi eseményeihez fűződő hangulatairól, gondolatairól, érzelmeiről. Olvasd el a következő verscsokrot: *A borozó* (1842), *Első szerepem* (1842), *Jövendölés* (1843), *Egy estém otthon* (1844), *István öcsémhez* (1844), *Egy telem Debrecenben* (1844), *A Tisza* (1847), *Szabadság, szerelem* (1847), *Nemzeti dal* (1848)! Írd be az olvasónaplódba is!

János vitéz

I.

Tüzesen süt le a nyári nap sugára
Az ég tetejéről a juhászbojtárra.
Fölösleges dolog sütnie oly nagyon,
A juhásznak úgyis nagy melege nagyon.

Szerelem tüze ég fiatal szívében,
Úgy legelteti a nyájt a faluvégen.

Zelenák Crescencia rajza. Jelenet a *János vitéz* c. diafilmből, 1963

Faluvégen nyája míg szerte legelész,
Ő addig subáján a fűben heverész.

Tenger virág nyílik tarkán körülötte,
De ő a virágra szemét nem vetette;
Egy kőhajtásnyira foly tőle a patak,
Bámuló szemei odatapadtanak.

De nem ám a patak csillámló habjára,
Hanem a patakban egy szőke kislyányra,
A szőke kislyánynak karcsú termetére,
Szép hosszú hajára, gömbölyű keblére.

Kisleány szoknyája térdig föl van hajtva,
Mivelhogy ruhákat mos a friss patakba’;
Kilátszik a vízből két szép térdecskéje
Kukorica Jancsi gyönyörűségére.

Mert a pázsit fölött heverésző juhász
ki is lehetne más?
Ki pedig a vízben a ruhát tisztázza,
Iluska az, Jancsi szívének gyöngyháza.

„Szívemnek gyöngyháza, lelkem Iluskája!”
Kukorica Jancsi így szólott hozzája:
„Pillants ide, hiszen ezen a világon
Csak te vagy énnekem minden multságom.

Vesd reám sugarát kökényszemeidnek,
Gyere ki a vízből, hadd öleljelek meg;
Gyere ki a partra, csak egy pillanatra,
Rácsókolom lelkem piros ajakadra!”

„Tudod, Jancsi szívem, örömet kimennék,
Ha a mosással oly igen nem sietnék;
Sietek, mert másképp velem rosszul bánnak,
Mostoha gyermeke vagyok én anyámnak.”

Ezeket mondotta szőke szép Iluska,
S a ruhákat egyre nagy serényen mosta.
De a juhászbojtár fölkel subájáról,
Közelebb megy hozzá, s csalogatva így szól:

„Gyere ki, galambom! gyere ki, gerlicém!
A csókot, ölelést mindjárt elvégzem én;
Aztán a mostohád sincs itt a közelben,
Ne hagyj, hogy szeretőd halálra epedjen.”

Kicsalta a leányt édes beszédével,
Átfogta derekát mind a két kezével,
Megcsókolta száját nem egyszer sem százszor,
Ki mindeneket tud: az tudja csak, hányszor.

juhászbojtár – a juhász kisegítője, fiatal pásztor; **vagyon** – van, a létige E/3. személyének régiebb, teljesebb alakja; **suba** – juhbőrből készült, ujjatlan hosszú bunda, nyáron szőrével kifelé, télen befelé fordítva viselték; **kőhajásnyira** – nem messze; **kökényszemű** – kék szemű; **eped** – vágyakozik

1. Figyeld meg, milyen évszakban játszódnak az események?
2. Kiket ismertél meg ebben a részletben?
3. Mit tudtál meg róluk?
4. Hogyan élnek, hol élnek? Valóságos faluban, valóságos emberek?
5. Miért emlékeztet mégis ez a fejezet a népmesék bevezetésére? Bizonyítsd!
6. Hogyan beszélt egymáshoz Jancsi és Iluska?
7. Miért nevezzük a *János vitéz*t műköltészeti alkotásnak?

Olvassátok fel a párbeszéd részeket! Érzékeltessétek a szereplők tulajdonságait és érzéseit hangszínnel, hangerővel, beszédtempóval!

1. Tanuld meg emlékezetből az 1–6. strófát!

IRODALOMELMÉLETI ISMERET

Költői jelző • A képszerűség egyik eszköze a pontos ábrázolást, festőiséget és élelenséget biztosító képes kifejezés.

Például: a *János vitéz*ben a *patak csillámló habjáról* ír Petőfi. A csillámló melléknév, jelző, szinte láthatóvá, szemléletessé teszi a szót (a patak habját), amelyhez tartozik.

II.

Az idő a közben haladott sietve,
A patak habjain piroslott az este.
Dúlt-fúlt Iluskának gonosz mostohája:
Hol marad, hol lehet oly soká leánya?

A rossz vén mostoha ekképp gondolkodott;
Kövelték ezek a szók a gondolatot:

Zelenák Crescencia rajza.

Jelenet a *János vitéz* c. diafilmből, 1963

(S nem mondhatni, hogy jó kedvvel ejtette ki,
„Megnézem, mit csinál? ha henyél: jaj neki!”

Jaj neked Iluska, szegény árva kislyány!
Hátad mögött van már a dühös boszorkány;
Nagy szája megnyílik, tüdeje kitágul,
S ily módon riaszt föl szerelem álmából:

„Becstelen teremtés! gyalázatos pára!
Ilyet mersz te tenni világnak csúfjára?
Lopod a napot, és istentelenkedel...
Nézze meg az ember... hogy tüstént vigyen el”

„Hanem most már elég, hallja-e kend, anyjuk?
Fogja be a száját, vagy majd betapasztjuk.
Úgy merje kend Ilust egy szóval bántani,
Hogy kihullanak még meglevő fogai.”

Reszkető kedvese védelmezésére
Ekképp fakadt ki a nyáj bátor őrzője;
Azután haragos szemmel fenyegetve
Az elmondottakhoz e szavakat tette:

„Ha nem akarja, hogy felgyújtsam a házát,
Meg ne illesse kend ezt a szegény árvát.
Úgyis töri magát, dolgozik eleget,
És mégsem kap száraz kenyérenél egyebet.

Most eredj, Iluskám. Megvan még a nyelved,
Hogy elpanaszold, ha rosszul bánik veled. –
S kend ne akadjon fönn azon, mit más csinál,
Hisz kend sem volt jobb a deákné vásznánál.”

Kukorica Jancsi fölkapta subáját,
S sebes lépésekkel ment keresni nyáját,
Nagy megszeppenéssel most vette csak észre,
Hogy imitt-amott van egy-kettő belőle.

pára – lélek, teremtés, teremtmény; **kend** – kegyelmed (népies megszólítás); **meg ne illesse** – ne nyúljon hozzá, ne bántsa; **kend sem volt jobb a deákné vásznánál** – a mostoha sem jobb másoknál (szólásmondás)

1. Adj címet ennek a fejezetnek?
2. Kit ismertél meg? Miből tudjuk, hogy Iluska mostohája gonosz volt? Sorold fel külső tulajdonságait!
3. Hogyan kelt Iluska védelmére Jancsi? Keresd ki a részletet a fejezetből!
4. Miért szeppent meg Jancsi? Hogyan lehet más szóval kifejezni a *megszeppent* igét?
5. Mit vett észre Jancsi? Miért következett be a baj? Miből támadt a bonyodalom?
6. Milyen súlyos következménnyel járt Jancsi kötelességmulasztása?

Olvassátok fel a párbeszéd részeket! Érzékeltessétek a szereplők tulajdonságait és érzéseit hangszínnel, hangerővel, beszédtempóval!

1. Gyűjtsd össze Jancsi eddig megismert tulajdonságait! Bővítsd majd ezt a listát minden fejezet elolvasása után!

III.

A nap akkor már a földet érintette,
Mikor Jancsi a nyáját félig összeszedte;
Nem tudja, hol lehet annak másik fele:
Tolvaj-e vagy farkas, ami elment vele?

Akárhová lett az, csakhogy már odavan;
Búsulás, keresés, minden haszontalan.
Most hát mihez fogjon? nekiszánva magát,
Hazafelé hajtja a megmaradt farkát.

„Majd lesz neked Jancsi... no hiszen lesz neked!”
Szomorún kullogva gondolta ezeket,
„Gazduramnak úgyis rossz a csillagzatja,
Hát még... de legyen meg isten akaratja.”

Ezt gondolta, többet nem is gondolhatott;
Mert ekkor a nyájjal elérte a kaput.
Kapu előtt állt az indulatos gazda,
Szokás szerint a nyájt olvasni akarta.

„Sose olvassa biz azt kelmed, gazduram!
Mi tagadás benne? igen nagy híja van;
Szánom, bánom, de már nem tehetek róla, ”
Kukorica Jancsi e szavakat szőlte.

Gazdája meg ezt a feleletet adta,
S megkapta bajsztát, és egyet pödrött rajta:
„Ne bolondozz, Jancsi, a tréfát nem értem;
Amíg jól van dolgod, föl ne gerjeszd mérgem.”

Kisült, hogy koránsem tréfaság a beszéd,
Jancsi gazdájának majd elvette eszét;
Jancsi gazdája bóg, mint aki megbőszült:
„Vasvillát, vasvillát!... hadd szúrjam keresztül!

Jaj, a zsvány! jaj, az akasztani való!
Hogy ássa ki mind a két szemét a holló!...
Ezért tartottalak? ezért etettelek?
Sohase kerüld ki a hóhérkötelet.

Elpusztulj előlem, többé ne lássalak!”
Jancsi gazdájából így dőltek a szavak;
Fölkapott hirtelen egy petrencés rudat,
A petrencés rúddal Jancsi után szaladt.

Kukorica Jancsi elfutott előle,
De korántsem azért, mintha talán félne,
Markos gyerek volt ő, hús legényen kitett,
Noha nem érte meg még hússzor a telet.

Csak azért futott, mert világosan látta,
Hogy méltán haragszik oly nagyon gazdája;
S ha ütlegre kerül a dolog, azt verje,
Ki félig apja volt, ki őt fölnevelte?

Futott, míg a szuszból gazdája kifogyott;
Azután ballagott, megállt, meg ballagott
Jobbra is, balra is; s mindevvel mit akar?
Nem tudta, mert nagy volt fejében a zavar.

falka – állatok kisebb csoportja; **rossz a csillagzatja** – rossz csillagzat alatt született. Régen a babonás emberek hittek abban, hogy a csillagok állása meghatározza életüket; **indulatos** – haragos, bosszús; **petrence** – lekaszált szénacsomó szállítására szolgáló rúd; **Hogy ássa ki mind a két szemét a holló** – a gazda azt kívánja, hogy Jancsit akasszák fel, s a holló vájja ki a szemét

1. Adj címet a harmadik fejezetnek! Ki az új szereplő?
2. Hogyan jellemeznéd Jancsi gazdáját?
3. Igaza volt-e a gazdának, vagy nem? Miért? Miből tudtuk meg, hogy Jancsi gazdája bizalmatlan és nagyon indulatos ember volt (szavai, tettei)?
4. Hány éves volt ekkor Jancsi?

Jancsi tudta, hogy hibás? Hogy gondolod, miért reagált másként a gazda haragjára, mint a mostoháéra? Miért szaladt el inkább a dühös gazda elől? Válaszodat írd le!

IRODALOMELMÉLETI ISMERET

A megszemélyesítés • Elvont dolognak (érzésnek, eszmének), élettelen tárgynak, természeti jelenségeknek, növényeknek, állatoknak felruházása emberi tulajdonságokkal.

Például: *A patak habjain piroslott az este. (II./1. vsz.)*

A nap akkor már a földet érintette... (III./1. vsz.)

Mikor utójára megállt s visszanezett

A torony bámult rá... (IV./12. vsz.)

A köznyelv is szívesen használja ezt a szóképet: *jár az óra, áll az asztal, megy a mosógép*. A mesékben is találkoztl a megszemélyesítéssel: beszélnek az állatok, beszél a nap, a szél, a hold stb.

IV.

Mikorra a patak vize tükörré lett,
Melybe ezer csillag ragyogása nézett:
Jancsi Iluskáék kertje alatt vala;
Maga sem tudta, hogy miképp jutott oda.

Megállt, elővette kedves furulyáját,
Kezdte rajta fújni legbúsabb nótáját;
A harmat, mely ekkor ellepett fűt, bokort,
Tán a szánakozó csillagok könnye volt.

Iluska már aludt. A pitvar eleje
Volt nyár idejében rendes fekvőhelye.
Fekvőhelyéről a jól ismert nótára
Fölkelt, lesietett Jancsi látására.

Jancsinak látása nem esett kedvére,
Mert megijedt tőle, s ily szót csalt nyelvére:
„Jancsi lelkem, mi lelt? mért vagy oly halovány,
Mint az elfogyó hold bús őszi éjszakán?”

„Hej, Iluskám! hogyne volnék én halovány,
Mikor szép orcádat utószor látom tán...”
„Jancsikám, látásod úgyis megrémített;
Hagyd el az istenért az ilyen beszédet!”

„Utószor látlak én, szívem szép tavasza!
Utószor szólt itten furulyám panaszra;
Utószor öllelek, utószor csókollak,
Örökre elmegyek, örökre itt hagylak!”

Most a boldogtalan mindent elbeszélé,
Ráborult zokogó kedvese keblére,
Ráborult, ölelte, de képpel elfordult:
Ne lássa a leány, hogy könnye kicsordult.

„Most hát, szép Iluskám! most hát, édes rózsám!
Az isten áldjon meg, gondolj néha reám.
Ha látsz száraz kórót szélvészről kergetve,
Bujdosó szeretőd jusson majd eszedbe.”

„Most hát, Jancsi lelkem, eredj, ha menned kell!
A jóisten legyen minden lépéseddel.
Ha látsz tört virágot útközépre vetve,
Hervadó szeretőd jusson majd eszedbe.”

Elváltak egymástól, mint ágtól a levél;
Mindkettejük szíve lett puszta, hideg tél.
Könnyeit Iluska hullatta nagy számmal,
Jancsi letörölte inge bő ujjával.

Indult; nem nézte egy szemmel sem, hol az út?
Neki úgyis mindegy volt, akárhova jut.
Fütyörésztek pásztorgyermekek mellette,
Kolompolt a gulya... ő észre sem vette.

A falu messzire volt már háta megett,
Nem látta lobogni a pásztortüzeket;
Mikor utójára megállt s visszanézett,
A torony bámult rá, mint sötét kísértet.

Ha ekkor mellette lett volna valaki,
Hallotta volna őt nagyot sóhajtani;
A levegőget daruk hasították,
Magasan röpültek, azok sem hallották.

Ballagott, ballagott a halk éjszakában,
Csak nehéz subája suhogott nyakában;
Ő ugyan subáját gondolta nehéznek,
Pedig a szíve volt oly nehéz szegénynek.

vala – a *volt* régies alakja; **pítvar** – a régi parasztháznak az a helyisége, amelybe közvetlenül az udvarból vagy a tornácra lehet bejutni, s ahonnan a többi helyiség nyílik; **gulya** – szarvasmarhák napjelenként tartott nagyobb csoportja; **daru** – a gólyához hasonló, az alföldön honos madár

1. Miért szép az esti táj leírása? Miért illik az események hangulatához? Milyen az elénk táruló jellegzetes falusi kép?

2. Hogyan hatott Iluskára Jancsi szokatlan látogatása? Mit mondott neki? Mihez hasonlította?

3. Milyen szavakat ismételt Jancsi? Számold meg, hányszor mondta!

4. Milyen mondatokkal fejezi ki a költő a fiatalok érzelmeit?

5. Miért volt olyan kétségbeesett Jancsi?

6. Hogyan búcsúzkodnak? Miért találó az őszi falevelekhez való hasonlítás?

7. Mit tett Jancsi? Hová indult?

8. Mit látott utoljára Jancsi és miért érezte nehéznek a subáját?

IRODALOMELMÉLETI ISMERET

A hasonlat • Két dolog (személy, tárgy, esemény, jelenség) összehasonlítása közös tulajdonság vagy hangulati hasonlóság alapján. Mindig két önálló részből, általában két tagmondatból áll, az egyikben van a *hasonlított*, a másikban a *hasonlító*. A tagmondatokat a *mint*, *mintha*, *akár*, *akárcsak* kötőszó fűzi össze, amelyek elé írásban vesszőt teszünk. Ha a *mint* kötőszót *-ként* képző helyett használjuk, vesszőt nem teszünk elé. Például: *Jancsi mint huszár*.

Petőfi a *János vitéz*ben nagyon gyakran hasonlítja össze szereplőinek lelkiállapotát a természeti jelenségekkel. Például:

Hasonlított	Hasonlító
...oly halovány,/	<i>mint az elfogyó hold bús őszi éjszakán?</i> (IV./ 4. vsz.)
Elváltak egymástól,	<i>mint ágtól a levél</i> (IV./10. vsz.)

Jancsi és Iluska válása (hasonlított rész) olyan, mint amikor az ágtól elválik a levél (hasonlító rész).

TUDÁSPRÓBA

A János vitéz I – IV. fejezetéből

1. Melyik összefoglaló címet adnád az alábbiak közül e négy fejezetnek? Indokold választásodat!
  - a) Jancsi és Iluska
  - b) János vitéz falujában
  - c) Kukorica Jancsi világgá megy
  - d) A fájdalmas búcsúzás
2. Idézd fel az eseményeket!
  - a) helyszínek: patakpart – kapu előtt – kert alatt – vándorúton
  - b) időpontok: tüzes nyári nap – pirosló este – alkonyat – éjjel
  - c) szereplők: Jancsi és Iluska ←→ mostoha és gazda
3. A *János vitéz* első négy fejezetében egy alföldi falu képe rajzolódik ki előtted. Mutasd be a költő leírása alapján!
4. Jellemezd találó kifejezésekkel a megismert szereplőket: Kukorica Jancsit, Iluskát, a mostohát, a gazdát!
  - a) beszéljeteK arról, hogy milyen kapcsolatban vannak ők egymással!
  - b) kivel, és miért kerül Jancsi ellentétbe?
  - c) melyik összeütközésnek van döntő szerepe Jancsi életének megváltozásában?
5. Figyeld meg, ki hogyan beszél!
  - a) milyen szavakat, kifejezéseket, mondatfajtákat használ?
  - b) milyen érzelmek határozzák meg beszédmódját (szerelem, harag stb.)?
  - c) miért beszél Jancsi más-más módon a különböző helyzetekben?
6. Keress olyan jelzőket, amelyek elképzelhetővé teszik a szereplők külsejét és belső tulajdonságait!
  - a) milyennek látod Iluskát a költő szavai nyomán?
7. Meséld el Jancsi bujdosásának okát!
  - a) miért csak egyedül Iluskától vesz búcsút Jancsi, mielőtt elindul?

V.

Mikor a nap fölkel, s a holdat elküldte,
A puszta, mint tenger, feküdt körülötte;
A nap fölkelésétől a nap enyészéig
Egyenes rónaság nyújtózkodott végig.

Nem volt virág, nem volt fa, nem volt bokor ott,
A harmat apró gyér füveken csillogott;
Oldalvást a napnak első sugarára
Fölpiroslott egy tó; környékezte káka.

A tónak szélénél a káka közepett
Egy hosszú nyakú gém eledelt keresett,
És a tó közepén gyors halászmadarak
Hosszú szárnyaikkal le s föl szállongtanak.

Jancsi csak ballagott sötét árnyékával
S elméjének sötét gondolkozásával;
Az egész pusztában széjjel süttött a nap,
De az ő szívében éjek éje maradt.

Mikor a nap elért az ég tetejére,
Eszébe jutott, hogy falatozni kéne,
Tennap ilyen tájban evett utójára,
Meg alig is bírta már lankadó lába.

Letelepült, elővette tarisznyáját,
Megette maradék kevés szalonnáját.
Nézte őt a kék ég, a fényes nap... alább
Ragyogó szemével a tündér délibáb.

A kis ebéd neki jóízűen esett,
Megszomjazott rá, a tóhoz közeledett,
Kalapjának belemártá karimáját,
Ekképp enyhítette égő szomjúságát.

A tónak partjáról nem távozott messze:
Az álom szemének pilláját ellepte;
Vakondoktúrásra bocsátotta fejét,
Hogy visszanyerhesse elfogyott erejét.

Az álom őt odavitte, ahonnan jött,
Iluskája pihent hű karjai között,
Mikor a kisleányt csókolni akarta,
Hatalmas mennydörgés álmát elzavarta.

Szétnézett a puszta hosszában, széltében;
Nagy égiháború volt keletkezőben.
Oly hamar támadott az égiháború,
Mily hamar Jancsinak sorsa lett szomorú.

A világ sötétbe öltözködött vala,
Szörnyen zengett az ég, hullt az istennyila;
Végtére megnyílt a felhők csatornája,
S a tó vize sűrű buborékot hánya.

Jó hosszú botjára Jancsi támaszkodott,
Lekonyította a karimás kalapot,
Nagyszőrű subáját meg kifordította,
Úgy tekintett bele a vad zivatarba.

De a vihar ami hamar keletkezett,
Oly hamar is hagyta el megint az eget.
Megindult a felhő könnyű szélnek szárnyán,
Ragyogott keleten a tarka szivárvány.

Subájáról Jancsi lerázta a vizet,
Miután lerázta, újra útnak eredt.
Mikor a nap leszállt pihenni ágyába,
Kukorica Jancsit még vitte két lába.

Vitte őt két lába erdő közepébe,
Sűrű zöld erdőnek sötét közepébe;
Ott őt köszöntötte holló károgaása,
Mely éppen egy esett vadnak szemét ásta.

Sem erdő, sem holló őt nem háborgatván,
Kukorica Jancsi ment a maga útján;
Erdő közepében sötét ösvényére
Leküldte világát a hold sárga fénye.

káka – sásféle, magasra növő vízinövény; **délibáb** – síkságon a talaj felmelegedésekor keletkező fényjelenség, amely a távoli tárgyakat felemelve és megfordítva mutatja; **hullt az istennyila** – villámlott

VI.

Az idő járása éjjél lehetett már,
Mikor szemébe tűnt egy pislogó sugár.
Amint közelebb ért, látta, hogy ez a fény
Ablakból világít az erdő legmélyén.

Jancsi e látványra ekképp okoskodék:
„Ez a világ aligha csárdában nem ég;
Bizonyára úgy lesz – hál’ a jóistennek!
Bemegyek az éjre, benne megpihenek.”

Csalatkozott Jancsi, mert az nem volt csárda,
Hanem volt tizenkét zsványnak tanyája.

Nem állott üresen a ház, a zsványok
Mind a tizenketten odabenn valának.

Éjszaka, zsványok, csákányok, pisztolyok...
Ha jól megfontoljuk, ez nem tréfadolog;
De az én Jancsimnak helyén állt a szíve,
Azért is közélők nagy bátran belépe.

„Adjon az úristen szerencsés jó estét!”
Mondott nekik Jancsi ilyen megköszöntést;
Erre a zsványok fegyverhez kapának,
Jancsinak rohantak, s szólt a kapitányok:

„Szerencsétlenségnek embere, ki vagy te?
Hogy lábadat mered tenni e küszöbre.
Vannak-e szüleid? van-e feleséged?
Akármid van, nem fog többé látni téged.”

Jancsinak sem szíve nem vert sebesebben
E szókra, sem nem lett haloványabb színben;
A zsványkapitány fenyegetésire
Meg nem ijedt hangon ily módon felele:

„Akinék életét van miért félteni,
Ha e tájt kerüli, nagyon bölcsen teszi.
Nekem nem kedves az élet, hát közétek,
Bárkik vagytok, egész bátorsággal lépek.

Azért, ha úgy tetszik, hagyjatok életben,
Hagyjatok ez éjjel itten megpihennem;
Ha nem akarjátok ezt: üssetek agyon,
Hitvány életemet védeni nem fogom.”

Ezt mondta, nyugodtan a jövődöt várva,
A tizenkét zsvány csodálkozására.
A kapitány ilyen szókat váltott véle:
„Egyet mondok, öcsém, kettő lesz belőle;

Te derék legény vagy, azt a bátor szented!
Téged az isten is zsványnak teremtett.
Éltedet megveted, a halált nem féled...
Te kellesz minekünk... kezet csapunk véled!

Rablás, fosztogatás, ölés nekünk tréfa,
E derék tréfának díja gazdag préda.
Ez a hordó ezüst, ez meg arany, látod?...
Nos hát elfogadod a cimboraságot?”

Furcsa dolgok jártak Jancsi elméjében,
S tettetett jókedvvel szólt illetéknéppen:
„Cimborátok vagyok, itt a kezem rája!
Rút életemnek ez a legszebb órája.”

„No, hogy még szebb legyen,” felelt a kapitány,
„Lássunk, embereim, az áldomás után;
Papok pincéjéből van jó borunk elég,
Nézzük meg a kancsók mélységes fenekét!”

S a kancsók mélységes fenekére néztek,
S lett eltemetése fejökben az észnek;
Maga volt csak Jancsi, ki mértéket tartott,
Kínálgatták, de ő aprókat kortyantott.

Álmod hozott a bor latrok pillájára...
Jancsinak sem kellett több, ő csak ezt várta.
Mikor a zsványok jobbra, balra dőltek,
Jancsi a beszédet ilyformán kezdé meg:

„Jó éjszakát!... nem kelt föl titeket sem más,
Majd csak az ítéletnapitrombitálás!
Élete gyertyáját soknak eloltátok,
Küldök én örökös éjszakát reátok.

Most a kincses kádhoz! megtöltöm tarisznyám,
Hazaviszem neked, szerelmes Iluskám!
Cudar mostohádnak nem lesz többé rabja,
Feleségül veszlek... isten is akarja.

Házat építtetek a falu közepén,
Ékes menyecskének odavezetlek én;
Ottan éldegélünk mi ketten boldogan,
Mint Ádám és Éva a paradicsomban...

Istenem teremtem! mit beszélek én itt?
Zsványoknak vigyem el átkozott pénzt?
Tán minden darabhoz vérfoltok ragadtak,
S én ilyen kincsekkel legyek boldog, gazdag?

Hozzájok sem nyúlok... azt én nem tehetem,
Nincs elromolva a lelkiismeretem.
Édes szép Iluskám, csak viseld terhedet,
Bízd a jóistenre árva életedet!”

Mikor elvégezte Jancsi a beszédet,
Az égő gyertyával a házból kilépett,
Meggyújtá födelét mind a négy szögleten,
Elharapózott a mérges láng sebesen.

Egy láng lett a födel szempillantás alatt,
A láng piros nyelve az ég felé szaladt,
Feketévé vált a tisztakék égi bolt,
Elhaloványodott a teljes fényű hold.

A szokatlan világ amint elterjedett,
Fölriasztotta a baglyot, bőregeret;
Kiterjesztett szárnyok sebes suhogása
A falombozatok nyugalmát fölrázta.

A föltámadó nap legelső sugára
Lesütött a háznak füstölgő romjára,
Pusztult ablakán át benézett a házba,
Ott a haramjáknak csontvázait látta.

csákány – fejtésre, bontásra használt szerszám – *itt*: régi fegyver; **préda** – *itt*: erőszakkal szerzett zsákmány; **nem kelt föl titeket sem más, / Majd csak az ítéletnap** **trombitálás** – bibliai eredetű szólás. A Biblia szerint az utolsó ítéletkor trombitaszó kelti életre a holtakat

1. Adj címet az V. és VI. fejezetnek!
2. Hova jutott Jancsi a bujdosás első napján, és hogyan állta ki az első próbát?
3. Szerinted kapcsolatban van a táj a hős hangulatával? Bizonyítsd!
4. Miért nevezzük az V. fejezetet a *test erőpróbájának*?
5. A VI. fejezet a *lélek erőpróbája*. Miért? Helyesen cselekedett-e Jancsi, hogy nem nyúlt a haramiák rablott kincseihez?
6. Meséld el Jancsi első kalandját egyes szám első személyben!

1. Hasonlítsd össze tetteik alapján Jancsit és a haramiákat! Jancsi újonnan megismert tulajdonságait írd be a füzetedbe!

IRODALOMELMÉLETI ISMERET

A metafora • Két dolog, személy, tárgy, esemény, jelenség azonosítása valamilyen külső vagy belső tulajdonság, hangulati egyezése alapján. A legtömörebb költői kép, hiszen egyetlen szó vagy szókapcsolat formájában jelenik meg. Lehet egyszerű vagy teljes. A metaforákban a költők gyakran távoli dolgokat kapcsolnak össze. A teljes metafora kéttagú, *azonosított* (amit azonosítunk valamivel) és *azonosító* (amihez azonosítunk valamit) részre tagolódnak:

Azonosított	Azonosító
<i>Mikorra a patak vize Mindkettőjük szíve Nem kínzanád tovább az én</i>	<i>tükörré lett. lett puszta, hideg tél. galambomat</i>

A víz és a tükör közös tulajdonsága: a visszatükrözés. A költő a közös tulajdonság alapján azonosítja a kettőt: a víz a tükör.

Iluskát kedvessége, szelídsége azonosítja a galambbal.

A köznapi beszéd is gazdag metaforákban: *galamblelkű, mézédés, nádszálvékony, hófehér stb.*

VII.

Jancsi már hetedhét országon túl jára,
Nem is igen gondolt a zsványtanyára;
Egyszerre valami csillámlott előtte,
Hát sugarát a nap fegyverekre lőtte.

Katonák jövének, gyönyörű huszárok,
A nap fénye ezek fegyverén csillámlott;

Jelenet Jankovics Marcell *János vitéz* c. rajzfilmjéből, 1973

Alattok a lovak tomboltak, prüszögtek,
Kényesen rázták szép sörényes fejüket.

Mikor őket Jancsi közeledni látta,
Alig fért meg szíve a baloldalába,
Mert így gondolkodott: „Ha befogadnának,
Be örömet mennék én is katonának!”

Amint a katonák közelébe értek,
Ily szavát hallotta Jancsi a vezérnek:
„Vigyázz, földi! bizony rálépsz a fejedre...
Mi ördögért vagy úgy a bűnnek eredve?”

Jancsi pedig szólott fohászkodva nagyot:
„Én a kerek világ bujdosója vagyok;
Ha kegyelmetekkel egy sorban lehetnék,
A ragyogó nappal farkasszemet néznék.”

Szólott megint a vezér: „Jól meggondold, földi!
Nem mulatni megyünk, megyünk öldökölni.
Rárontott a török a francia népre;
Franciáknak megyünk mi segedelmére.”

„Hát hisz akkor én meg még jobban szeretném,
Ha magamat lóra, nyeregbe vethetném;
Mert ha én nem ölök, engem öl meg a bű –
Nagyon kívánt dolog nekem a háború.

Igaz, hogy eddig csak szamarat ismértem,
Mivelhogy juhászság volt a mesterségem.
De magyar vagyok, s a magyar lóra termett,
Magyarnak teremt az isten lovat, nyeret.”

Sokat mondott Jancsi megeredt nyelvével,
De még többet mondott sugárzó szemével;
Nagyon természetes hát, hogy a vezérnek
Megtetszett, és be is vette közlegénynek.

Cifra beszéd kéne azt elősorolni,
A vörös nadrágban mit érezett Jancsi,
Mit érezett, mikor a mentét fölkapta,
S villogó kardját a napnak megmutatta.

Csillagokat rúgott szilaj paripája,
Mikor Jancsi magát fölvetette rája,
De ő keményen ült rajta, mint a cövek,
A földindulás sem rázhatta volna meg.

Bámulói lettek katonapajtási,
Nem győzték szépségét, erejét csodálni,
És amerre mentek, s beszállásozának,
Induláskor gyakran sírtak a leányok.

Lyányokra nézve ami Jancsit illeti,
Egyetlenegy leány sem tetszett őneki,
Az igaz, hogy noha sok földet bejára,
Sehol sem akadt ő Iluska párjára.

rálépsz a fejedre – lógatod a fejedet; **mente** – a huszárok rövid, díszes kiskabátja, amelyet félvállra vetve hordtak; **Csillagokat rúgott szilaj paripája** – szikrázott a ló patkója; **beszállásozának** – szállást kaptak valahol

VIII–IX.

A huszárok éppen Tatárország közepén járnak, amikor a tatár fejedelem jön szembe sok ezernyi emberével.

A fejedelem kérdőre vonja Jancsiékat, hogy hogy mernek engedély nélkül átkelni az országon. A magyar huszárok megijednek, hiszen a tatárok sokszoros túlerőben vannak, ráadásul emberhúst esznek.

Szerencsére éppen a közelben van Szerecsenszág királya, aki fiatal korában beutazta Magyarországot és megszerette a magyarokat.

A király a magyarok védelmére kel és megkéri a tatár fejedelmet, hogy engedje át békében a huszárokat Tatárországon. A tatár fejedelem a szercsen király kedvéért meg is teszi ezt, a magyar sereg menlevelet kap, amivel átkelhetnek az országon.

Valóban nem is bántja őket senki, semmi bajuk nem történik, de azért minden huszár örül, amikor végre elhagyják Tatárország barátságtalan földjét.

Tatárországot elhagyva a huszárok Taljánországba érnek, ami arról nevezetes, hogy mindig nagyon hideg tél van.

A katonák küzdenek a hóval, faggyal, és amikor már nagyon fáznak, akkor leszállnak a lóról, és a hátukra kapják az állatokat, úgy menetelnek, hogy felmelegedjenek.

X.

Ekképpen jutottak át Lengyelországba,
Lengyelek földéről pedig Indiába;
Franciaország és India határos,
De köztök az út nem nagyon mulatságos.

India közepén még csak dombok vannak,
De aztán a dombok mindig magasabbak,
S mikor a két ország határát elérik,
Már akkor a hegyek fölnyúlnak az égig.

Tudni való, hogy itt a sereg izzadott,
Le is hányt magáról dolmányt, nyakravalót...
Hogyne az istenért? a nap fejük felett
Valami egy óra-járásra lehetett.

Enni nem ettek mást, mint levegőeget;
Ez olyan sűrű ott, hogy harapni lehet.
Hanem még italhoz is furcsán jutottak:
Ha szomjazztak, vizet felhőből facsartak.

Elérték végtére tetejét a hegynek;
Itt már oly meleg volt, hogy csak éjjel mentek.
Lassacskán mehettek; nagy akadály volt ott:
Hát a csillagokban a ló meg-megbotlott.

Amint ballagtak a csillagok közepett,
Kukorica Jancsi ekképp elmélkedett:
„Azt mondják, ahányszor egy csillag leszalad,
A földön egy ember élete megszakad.

Ezer a szerencséd, te gonosz mostoha,
Hogy nem tudom, melyik kinek a csillaga;
Nem kínnád tovább az én galambomat –
Mert lehajítanám mostan csillagodat.”

Eztán nemsokára lejtősen haladtak,
Alacsonyodtak már a hegyek alattok,
A szörnyű forráság szinte szünni kezdett,
Mentül beljebb érték a francia földet.

1. Mi füzi egymáshoz a VII–XI. fejezetet?
  2. Mi az előzménye ennek az eseménysornak?
  3. Mivel bizonyítod, hogy Petőfi Sándor a mesék birodalmába viszi az olvasót?
4. Kikkel találkozott főhősünk *hetedhét országon túl*?
- a) merre járt a sereg? Mi a valóság, és mi a meseszerű ezeknek az országoknak a bemutatásában?
  - b) milyen rendkívüli, csodás események részese Jancsi a huszárkaland során?
  - c) mutasd be a huszárokat a következő szempontok szerint!
öltözetük – fegyverzetük – viselkedésük

5. Petőfi nemcsak a nép nyelvét, szokásait, hanem babonáit is jól ismerte. A *János vitéz*ben kétszer is szerepel az a babonás elképzelés, hogy a csillagok állása meghatározza az emberek sorsát. Mikor, és milyen szereplőkkel kapcsolatban jut eszébe Jancsinak ez a néphit?
6. Milyen új tulajdonságokkal gazdagodott Jancsi?

1. Adj címet a fejezeteknek, és készítsd el a cselekményvázlatot az olvasottak alapján!

XI.

A franciák földje gyönyörű tartomány,
Égész paradicsom, egész kis Kánaán,
Azért is vásott rá a törökök foga,
Pusztító szándékkal azért törtek oda.

Mikor a magyarság beért az országba,
A törökök ott már raboltak javába’;
Kirabolták a sok gazdag templom kincsét,
És üresen hagytak minden borospincét.

Látni lehetett sok égő város lángját,
Kivel szemközt jöttek, azt kardjokra hányták,
Magát a királyt is kiűzték várából,
S megfosztották kedves egyetlen lányától.

Így találta népünk a francia királyt,
Széles országában föl s lebujaosva járt;
Amint őt meglátták a magyar huszárok,
Sorsán szánakozó könnyet hullatának.

A bujaosó király ily szókat hallatott:
„Ugye, barátim, hogy keserves állapot?
Kincsem vetélkedett Dárius kincsével,
S most küszködnöm kell a legnagyobb ínséggel.”

A vezér azt mondá vigasztalására:
„Ne búsulj, franciák fölséges királya!
Megtáncoltatjuk mi ezt a gonosz népet,
Ki ily méltatlanul mert bánni tevéled.

Ez éjjelen által kipihenjük magunk,
Mert hosszú volt az út, kissé elfáradtunk;
De holnap azután, mihelyt fölkel a nap,
Visszafoglaljuk mi vesztett országodat.”

„Hát szegény leányom, hát édes leányom?”
Jajdult föl a király, „ötet hol találok?
Elrabolta tőlem törökök vezére...
Aki visszahozza, számolhat kezére.”

Nagy buzdítás volt ez a magyar seregnek;
Minden ember szívét reménység szállta meg.
Ez volt mindenkinek fejében föltéve:
„Vagy visszakerítem, vagy meghalok érte.”

Kukorica Jancsi tán egymaga volt csak
Meg nem hallója az elmondott dolognak;
Jancsinak az esze más egyeben jára:
Visszaemlékezett szép Iluskájára.

Kánaán – Palesztina bibliai neve – általánosságban: tejjel-mézszel folyó, dúsan termő ország; **Dárius** (Dareiosz) – perzsa király, a leggazdagabbnak tartott uralkodó volt az ókorban – *Dárius kincse*: mérhetetlen kincs

XII.

Másnap reggel a nap szokás szerint fölkelt,
De nem lát és nem hall olyat minden reggel,
Mint amilyet hallott, mint amilyet látott
Mindjárt, mihelyst a föld szélére hágott.

Megszólalt a sereg harsány trombitája,
Minden legény talpon termett szózatára;
Jól kiköszörülték acél szablyáikat,
Azután nyergelték gyorsan a lovakat.

A király erőnek erejével rajt volt,
Hogy ő is elmegy, s a többiekkel harcol;
Hanem a huszárok bölcseszű vezére
A királyhoz ilyen tanácsot intéze:

„Nem, kegyelmes király! csak maradj te hátra,
A te karjaid már gyöngék a csatára;
Tudom, meghagyta az idő bátorságod,
De mi haszna? hogyha erőd vele szállott.

Bízd az isten után mireánk ügyedet;
Fogadást teszünk, hogy mire a nap lemegy,

Országodból tova űzzük ellenséged,
S elfoglalhatd újra a királyi széket.”

Erre a magyarság lóra kerekedett,
S keresni indult a rabló törököket;
Nem soká kereste, mindjárt rájok akadt,
És egy követ által izent nekik hadat.

Visszajött a követ, harsog a trombita,
Rémséges zúgással kezdődik a csata;
Acélok csengése, torkok kurjantása
Volt a magyaroknál harci jel adása.

A sarkantyút vágják lovak oldalába,
Dobogott a földön lovak patkós lába,
Vagy talán a földnek dobbant meg a szíve,
E vést jövendőljő zajra megijedve.

Törökök vezére hétlófarkú basa,
Ötakós hordónak elég volna hasa;
A sok borítottól piroslik az orra,
Azt hinné az ember, hogy érett uborka.

A török csapatnak nagy hasú vezére
Rendbe szedte népét a harcnak jelére;
A rendbe szedett nép ugyancsak megállott,
Amint megrohanták a magyar huszárok.

De nem volt gyerekség ez a megrohanás,
Lett is nemsokára szörnyű rendzavarás;
Izzadott a török véres verítéket,
Tőle a zöld mező vörös tengerre lett.

Hej csinálom-adta! meleg egy nap volt ez,
Heggyé emelkedett már a török holttest.
De a basa még él mennykő nagy hasával,
S Kukorica Jancsit célozza vasával.

Kukorica Jancsi nem veszi tréfának,
S ily szóval megy neki a török basának:
„Atyafi! te úgyis sok vagy egy legénynek;
Megállj, én majd kettőt csinállok belőled.”

S akként cselekedett, amint megfogadta,
Szegény török basát kettéhasította,
Jobbra-balra hullott izzadó lováról,
Így múlt ki ökelme ebből a világból.

Mikor ezt látta a gyáva török sereg,
Uccu! hátat fordít és futásnak ered,
Futott, futott s talán mostanság is futna,
Hogyha a huszárok el nem érték volna.

De bezzeg elérték, le is kaszabolták;
Hullottak a fejek előttök, mint a mák.
Egyetlenegy nyargal még lóhalálába',
Ennek Kukorica Jancsi ment nyomába.

Hát a török basa fia vágatott ott,
Ölében valami fehérféle látszott.
A fehérség volt a francia királylány;
Nem tudott magáról semmit, elájulván.

Soká nyargalt Jancsi, amíg utolérte,
„Megállj, a hitedet!” kiáltott feléje,
„Állj meg, vagy testeden mindjárt nyitok kaput,
Melyen által hitvány lelked pokolba fut.”

De a basa fia meg nem állott volna,
Ha a ló alatta össze nem omolna,
Összeomlott, ki is fújta ott páráját.
Basa fia ilyen szóra nyitá száját:

„Kegyelem, kegyelem, nemes lelkű vitéz!
Ha semmi másra nem: ifjúságomra nézz;
Ifjú vagyok még, az életet szeretem...
Vedd el mindenemet, csak hagyd meg életem!”

„Tartsd meg mindenedet, gyáva élhetetlen!
Kezem által halni vagy te érdemetlen.
Hordd el magad innen, vidd hírül hazádnak,
Haramja fiai hogy és miképp jártak.”

Leszállott lováról, királylányhoz lépe,
És beletekintett gyönyörű szemébe,
Melyet a királylány épen most nyit ki,
Mialatt ily szókat mondának ajaki:

„Kedves szabadítóm! nem kérdezem, ki vagy?
Csak annyit mondok, hogy hálám irántad nagy.
Háladatosságából én mindent megteszek,
Hogyha kedved tartja, feleséged leszek.”

Jancsi ereiben nem folyt víz vér helyett,
Szívében hatalmas tusa keletkezett;
De lecsillapítá szíve nagy tusáját,
Emlékezetébe hozván Iluskáját.

Nyájasdalon így szólt a szép királylányhoz:
„Menjünk, rózsám, elébb az édesatyádhoz.
Ott majd közelebről vizsgáljuk a dolgot.”
S ló előtt a lánnyal lassacskán ballagott.

harsány – erős, hirtelen felcsendülő hang; **szózat** – *itt*: a trombiták figyelmeztető hangja; **szablya** – széles, hajlított pengéjű, rövid kard; **hétlőfarkú basa** – rangos basa, a lőfárok-zászló katonai rangjelzés volt a törököknél; **akó** – régi űrmérték, kb. 53, 72 l; **csinálom adta** – trefás szidalmazás; **lóhalálában** – gyorsan, nagy sietséggel

1. Adj címet a XI–XII. fejezetnek!
2. Milyenek látják a bevonuló huszárok Franciaországot? Vajon milyen lehetett, mielőtt *rárontott a török*?
3. Értelmezd a következő sorok jelentését!
Azért is vásott rá a törökök foga...
Kivel szemközt jöttek, azt kardjokra hányták, ...
Aki visszahozza, számolhat kezére...
4. A francia király éppúgy beszél, mint bárki a magyar huszárok közül. Sőt! Beszédében számtalan ízes népi kifejezés található. Hogyan lehetséges ez? Keress példákat!
5. Meséld el a csata napján történeteket!
6. Hogyan teszi a költő elképzelhetővé, mozgalmassá, hallhatóvá a csata képeit? Gyűjts ilyen szavakat!
7. Szerkesszetek eseményvázlatot az olvasottak alapján!
8. Jellemezd a két fejezet szereplőit tetteik, beszédük, öltözetük stb. alapján!
  - a) Jancsi
  - b) a francia király
  - c) a törökök
  - d) a huszárok
  - e) a basa
  - f) a basa fia

1. Szerinted miért éppen Jancsi győzi le a basát, a basa fiát és szabadítja ki a királylányt? Ha te is a huszárok között lettél volna, vállaltad volna-e a harcot a törökök ellen? Miért? Válaszodat írd le néhány mondatban!

XIII.

Este van már, mire Jancsi és a királylány visszaérnek a csata helyére. Mindenhol török holttestek hevernek.

A csatatér mellett van egy tó, annak a vize is piroslik, mert a magyar huszárok abban mosták le magukról a török vért.

A magyar katonák visszakísérik a francia királyt a közelben lévő várába. Mire odaérnek, Jancsi is megjelenik a királylánnyal.

A francia király öröme határtalan, hogy visszakapta a lányát, megvendégeli a huszárokat.

A vacsora jó hangulatban telik, amikor a francia király csendet kér és beszélni kezd. Először annak a katonának a nevét kérdezi, aki megmentette a lányát.

Jancsi pedig bemutatkozik: Kukorica Jancsinak hívják, nem túl nemes név, de ez jutott neki.

Kukorica Jancsi ekképpen felele,
Azután a király ily szót váltott vele:
„Én a te nevedet másnak keresztelek,
Mától fogva neved János vitéz legyen.

Derék János vitéz, halld most beszédemet:
Mínthogy megmentetted kedves gyermekemet,
Vedd el feleségül, legyen ő a tied,
És vele foglald el királyi széketem.

A királyi széken én sokáig ültem,
Rajta megvénültem, rajta megőszültem.
Nehezek nekem már a királyi gondok,
Annak okáért én azokról lemondok.

Homlokodra teszem a fényes koronát,
Fényes koronámért nem is kívánok mást,
Csak hogy e várban egy szobát rendelj nékem,
Melyben hátralevő napjaimat éljem.”

A király szavai ím ezek valának,
Nagy csodálkozással hallák a huszárok.
János vitéz pedig e szíves beszédet
Alázatos hangon ekképp köszöné meg:

„Köszönöm szépen a kelmed jó'karatját,
Amely reám nézve nem érdemlett jószág;
Egyszersmind azt is ki kell nyilatkoztatnom,
Hogy én e jószágot el nem fogadhatom.

Hosszú históriát kéne elbeszélnem,
Míért e jószággal lehetetlen élnem;
De attól tartok, hogy megünnák kelmetek;
S én másnak terhére lenni nem szeretek.”

„De csak beszélj, fiam, meghallgatjuk biz azt;
Hiábavalóság, ami téged aggaszt.”
Így biztatta őt a jó francia király,
S János vitéz beszélt, amint itt írva áll:

szinte – *itt:* is, szintén

XIV.

„Hogy is kezdjem csak hát?... Mindennek előtte
Hogyan tettem szert a Kukorica névre?
Kukorica között találtak engemet,
Úgy ruházták rám a Kukorica nevet.

Egy gazdaember jólelkű felesége
Amint ő nekem ezt sokszor elmesélte
Egyszer kinézett a kukoricaföldre,
S ott egy barázdában lelt engem heverve.

Szörnyen sikítottam, sorsomat megszánta,
Nem hagyott a földön, felvett a karjára,
És hazafelé ezt gondolta mentiben:
„Fölnevelem szegényt, hisz úgy sincs gyermekem.”

Hanem volt ám neki haragos vad férje,
Akinek én sehogy sem voltam ínyére,
Hej, amikor engem az otthon meglátott,
Ugyancsak járták a cifra káromlások.

Engesztelte a jó asszony ily szavakkal:
„Hagyjon kend föl, apjok, azzal a haraggal.
Hiszen ott kinn csak nem hagyhattam vesztére,
Tarthatnék-e számot isten kegyelmére?”

Aztán nem lesz ez a háznál haszontalan,
Kednek gazdasága, ökre és juha van,
Ha felcsuporodik a kis istenadta,
Nem kell kednek bérest, juhászt fogadnia.”

Valahogy, valahogy csakugyan engedett;
De azért rám soha jó szemet nem vetett.
Hogyha nem ment dolgom a maga rendiben,
Meg-meghusángolt ő amúgy istenesen.

Munka s ütlek között ekképp nevelkedtem,
Részesültem nagyon kevés örömben;
Az egész örömem csak annyiból állott,
Hogy a faluban egy szép kis szóke lány volt.

Ennek édesanyja jókor a síré lett,
Édesapja pedig vett más feleséget;
Hanem az apja is elhalt nemsokára,
Így jutott egyedül mostohaanyjára.

Ez a kis leányzó volt az én örömem,
Az egyetlen rózsza tüskés életemen.
Be tudtam is őtet szeretni, csodálni!
Úgy híttak minket, hogy: a falu árvái.

Már gyerekkoromban hogyha őt láthattam,
Egy túrós lepényért látását nem adtam;
Örültem is, mikor a vasárnap eljött,
És vele játszhattam a gyerekek között.

Hát mikor még aztán sihederré lettem,
S izegni-mozogni elkezdett a szívem!
Csak úgyis voltam ám, mikor megcsókoltam,
Hogy a világ összedőlhetett miattam.

Sokszor megbántotta gonosz mostohája...
Isten neki soha azt meg ne bocsássa!
És ki tudja, még mit el nem követ rajta,
Ha fenyegetésem zabolán nem tartja.

Magamnak is ugyan kutyául lett dolga,
Belefektettük a jó asszonyt a sírba,
Aki engem talált, és aki, mondhatom,
Mint tulajdon anyám, úgy viselte gondom.

Kemény az én szívem, teljes életemben
Nem sokszor esett meg, hogy könnyet ejtettem,
De nevelőanyám sírjának halmára
Hullottak könnyeim zápornak módjára.

Iluska is, az a szép kis szóke leány,
Nem tettetett bútól fakadt sírva halmán;
Hogyne? az istenben boldogult jó lélek
Kedvezett, amiben lehetett, szegénynek.

Nem egyszer mondta, hogy: „várakoztatok csak!
Én még benneteket összeházásítlak;
Olyan pár válik is ám tibelőletek,
Hogy még!... várjatok csak, várjatok, gyerekek!”

Hát hiszen vártunk is egyre keservesen;
Meg is tette volna, hiszem az egy istent,
(Mert szavának állott ő minden időbe’)
Ha le nem szállt volna a föld mélységébe.

Azután hát aztán, hogy meghalálozott,
A mi reménységünk végkép megszakadott:
Mindazonáltal a reménytelenségbe’
Úgy szerettük egymást, mint annakelőtte.

De az úristennek más volt akaratja,
Szívünknek ezt a bús örömet sem hagyta.
Egyszer én valahogy nyájam elszalasztám,
Annak következtén elcsapott a gazdám.

Búcsút mondtam az én édes Iluskámnak,
Keserű érzéssel mentem a világnak.
Bujdosva jártam a világot széltére,
Mígnem katonának csaptam föl végtére.

Nem mondtam én neki, az én Iluskámnak,
Hogy ne adja szívét soha senki másnak,
Ő sem mondta nekem, hogy hűséges legyek
Tudtuk, hogy hűségünk úgysem szegjük mi meg.

Azért szép királylyány ne tarts reám számot;
Mert ha nem bírhatom kedves Iluskámat:
Nem is fogok bírni senkit e világon,
Ha elfelejtkezik is rólam halálom.”

barázda – ekével a földbe vágott hosszú mélyedés; **felcsuporodik** – felcseperedik, felnőtt; **siheder** – serdülő korú, 16–17 éves fiú; **zabolán** – féken; *zabola, zabla* – lószerszám

Ki ismeri közületek legjobban a *János vitéz* szövegét? Mutassatok be egy-egy jelenetet némán, csak mozgással, arcjátékkal! Aki felismeri a jelenetet, idézzen egy találó sort a mű bemutatott részéből!

XV.

János vitéz ekképp végzé történetét,
Nem hagyta hidegen a hallgatók szívét;
A királylány arcát mosta könnyhullatás,
Melynek kútfeje volt bánat s szánakozás.

A király e szókat intézte hozzája:
„Nem erőltetek hát, fiam, házasságra;
Hanem amit nyújtok hálámnak fejében,
Elfogadását nem tagadod meg tőlem.”

Erre kinyitotta kincstárát a király;
Parancsolatjára egy legény előáll,
S arannyal tölti meg a legnagyobb zsákot,
János ennyi kincset még csak nem is látott.

„Nos hát János vitéz, lyányom megmentője,”
Beszélt a király, „ez legyen tetted bére.
Vidd el mindenestül ezt a teli zsákot,
És boldogítsd vele magadat s mátkádat.

Tartóztatnálak, de tudom, nem maradnál,
Kívánczol lenni máris galambodnál,
Eredj tehát – hanem társid maradjanak;
Éljenek itt néhány mulatságos napnak.”

Úgy volt biz az, amint mondotta a király,
János vitéz kívánt lenni galambjánál.
Búcsúzott a királylánytól érzékenyül;
Aztán a tengerhez ment és gályára ült.

A király s a sereg elkísérte oda.
Tőlük sok „szerencsés jó utat” hallhatta,
S szemekkel néztek mindaddig utána,
Míg a nagy messzeség ködöt nem vont rája.

kútfeje – forrása, eredete

1. Hol játszódnak a XIII–XV. fejezet eseményei?
2. Mi a legfontosabb mozzanat?
3. Miért tartotta szükségesnek János, hogy mindent elmondjon önmagáról?
4. Igazold, hogy Jancsi mindkét neve találó! Bizonyítsd be, hogy méltó a János vitéz névre!

5. Mondd el Jancsi – János vitéz életének eddig megismert eseményeit időrendben! Születésétől kezd a történetet!
6. Az egyszerű juhászbojtárból vitéz katona lett. Alakja új jellemvonásokkal gazdagodott. Melyek ezek?
7. Hogyan köszöni meg a király leánya megmentését? Mi emlékeztet szavaiban a népmesékre?
8. Miért nem fejeződik be Jancsi története úgy, ahogy a mesékben szokott?
9. Készítsd el a fejezetek eseményvázlatát, a főrész a XIV. fejezet legyen!

1. Az alábbiak közül melyik szerep tetszik neked? Éld bele magad, és írd le!
  - a) A győztes huszár
  - b) A francia király
  - c) Kukorica Jancsi

XVI–XVII. fejezet

A hosszú tengeri úton Franciaország és Magyarország között János vitéz hajótörést szenvedett, s így egy griffmadár hátán tér haza, akárcsak Fehérlófia az ismert népmesében. A griffmadár leteszi falujában Jancsit, de mint ágrólszakadt, kiszolgált katonát kincsek nélkül. Itt tér vissza a valóság talajára a cselekmény, de csak átmenetileg. Hosszú idő telt el azóta, hogy Jancsi elhagyta a faluját, amit az is bizonyít, hogy a rossz hírt (hogy Iluska meghalt) adó menyecske Jancsit bácsinak szólítja.

Olvasd el a két fejezetet! Írd be az olvasónaplóba!

XVIII.

János reáborult az asztal sarkára,
 S megeredt könnyének bőséges forrása,
 Amit mondott, csak úgy töredezve mondta,
 El-elakadt a nagy fájdalomtól hangja:

„Miért nem estem el háború zajában?
 Miért a tengerben sírom nem találtam?
 Miért, miért lettem e világra, miért?
 Ha ily mennykőcsapás, ilyen gyötrem ért!”

Kifáradt végre őt kínozni fájdalma,
 Mintha munkájában elszenderült volna,
 „Hogy halt meg galambom? mi baj lett halála?”
 Kérdé, s a menyecske ezt felelte rája:

„Sok baja volt biz a szegény teremtésnek;
 Kivált mostohája kínzása töré meg,
 De meg is lakolt ám érte a rossz pára,
 Mert jutott înséges koldusok botjára.

Aztán meg magát is szörnyen emlegette,
Jancsi bácsi; ez volt végső lehellete:
Jancsikám, Jancsikám, az isten áldjon meg,
Másvilágon, ha még szeretsz, tied leszek.

Ezek után kimúlt az árnyékvilágból;
A temetőhelye nincsen innen távol.
A falu népsége nagy számmal kísértte;
Minden kísérője könnyet ejtett érte.”

Kérelemszavára a szíves menyecske
Jánost Iluskája sírjához vezette;
Ottan vezetője őt magára hagyta,
Lankadtan borult a kedves sírhalomra.

Végiggondolta a régi szép időket,
Mikor még Iluska tiszta szíve égett,
Szíve és orcája – s most a hideg földben
Hervadtan, hidegen vannak mind a ketten.

Leáldozott a nap piros verőfénye,
Halovány hold lépett a napnak helyébe,
Szomorún nézett ki az őszi homályból,
János eltántorgott kedvese hantjától.

Még egyszer visszatért. A sírhalom felett
Egyszerű kis rózsabokor nevelkedett.
Leszakította a virágszálat róla,
Elindult s mentében magában így szóla:

„Ki porából nőttél, árva kis virágszál,
Légy hűséges társam vándorlásaimnál;
Vándorlok, vándorlok, a világ végeig,
Míg kívánt halálom napja megérkezik.”

1. Miért sietett haza János vitéz? Milyennek képzeled János vitéz gondolatban a boldog jövőt?
2. Kukorica Jancsi az alföldi pusztán került viharba, János vitéz a tengeren. Hasonlítsd össze a két vihar leírásának képeit! Hol szemlélője, és hol túlélője a viharnek?
3. Mi a mesészerű János vitéz utazásában?
4. János a mesés utazás után ismét a való világba, falujába tér vissza. Milyennek látja?
5. Mi vár rá az elképzelt boldogság helyett szülőfalujában?
6. Bizonyítsd a műből vett kifejezésekkel, hogy Jancsi hosszú ideig volt távol szülőföldjétől!
7. Mit vitt magával Jancsi?

1. Figyeld meg, hogyan mutatja be a költő Jancsi lelkiállapotát és annak külső megnyilvánulásait a várakozás izgalmától a halált kereső elkeseredéséig! Egészítsd ki a képek sorát!

*A pitvarajtónál be reszketett keze, ...
Vándorlok, vándorlok, a világ végéig,
Míg kívánt halálom napja megérkezik.*

TUDÁSPRÓBA

A János vitéz V–XVIII. fejezetéből

1. A XVIII. fejezettel lezárul a földi kalandok sora. Jancsi elbujdosott falujából, s mint János vitéz ugyanoda tért vissza. Történetében a valóság és mese állandó összefonódásával találkozott. Mi a több: a valóság vagy a mese?
  - a) mely fejezetek tartalmazzák a legtöbb valóságelemet? Figyeljétek meg a helyszíneket, az eseményeket, a szereplők tulajdonságait!
  - b) milyen meseelemekkel találkozott eddig? Mely fejezetekben található a legtöbb?
2. Állítsd össze az V–XVIII. fejezet eseményvázlatát a kérdések alapján:
  - I. Hol játszódtak Jancsi kalandjai?
    - a) a pusztában
    - b) az erdőben
    - c) a huszárok között
    - d) Franciaországban
    - e) a tengeren
  - II. Miért tér vissza Jancsi falujába?
    - a) mi vár itt rá?
    - b) miért?
  - III. Mit tesz János vitéz?
3. Írd le Jancsi történetét tömören, 8–10 mondatban a fenti vázlat alapján!
4. A költő a nyelv eszközeivel teszi szemléletessé, elképzelhetővé az ábrázolt dolgokat, jelenségeket, hat a képzeletünkre, hangulatunkra.
  - a) Milyen jelzőket írhatnál a következő verssorokba a pontok helyére?

*De nem ám a patak ... habjára, ...
Csillagokat rúgott ... paripája...*

Keressd meg a költő jelzőit! Milyen különbséget érzel a magad választotta jelzők és a költői jelzők között?
  - b) A szemléletesség mely eszköze pótolható a következő sorokban?

*Tán a ... csillagok könnye volt.
Vagy talán a földnek ... meg a szíve,*

Elevenítsd meg a környezetekben lévő tárgyak egyikét: az iskolatáskádat, az irodalomkönyvedet stb.!
  - c) Keress az elolvasott fejezetekben hasonlatokat és metaforákat! Állapítsd meg, milyen közös vonás alapján történik az összehasonlítás vagy az azonosítás! Írd le!

- d) A mindennapi nyelvben, az élőbeszédben is használunk szemléletes kifejezéseket. Egészítsd ki hasonlattá a következőket!

fehér, mint a ...

édes, mint a ...

kemény, mint a ...

- e) Tömörítsd ezeket a hasonlatokat egy-egy összetett szóba, majd foglald a szavakat mondatba!

XIX.

Jancsi újra neki indul a nagyvilágnak, két társa van csak, a bánat, amitől a halált várja és kardja, ami még török vértől rozsdás.

A bánat azonban nem öli meg János vitézt, bármennyire is szeretné, csak búskomorrá teszi a fiút.

János vitéz vándorlása során egy nagy erdőbe ér, ahol egyszercsak észrevesz egy szekeret, ami az út közepén vesztegel.

Kiderül, hogy a szekér egy fazekasé, és azért áll, mert beleragadt a sárba. János vitéz szívesen segít, és miközben egy mozdulattal kirántja a szekeret a sárból, megkérdezi, hogy a jobb felé kanyarodó ösvény vajon merre vezet.

A fazekas rémulten mondja, hogy arra ne menjen, mert azt ugyan senki sem tudja, hogy hova vezet, de nem is jött még arról vissza soha senki.

Jancsinak persze ez rögtön felkelti az érdeklődését, hátha végre megtalálja az oly régen keresett halált. Mire a fazekas megköszönné a vitéz segítségét, Jancsi már a jobb felé kanyarodó úton ballag.

János vitéz ment, és elért nemsokára

Az óriásföldnek félelmes tájára.

Egy vágató patak folyt a határ mellett;

Hanem folyónak is jóformán beillett.

A pataknál állt az óriásföld csősze;

Mikor János vitéz a szemébe néze,

Oly magasra kellett emelnie fejét,

Míntha nézné holmi toronynak tetejét.

Óriások csősze őt érkezni látta,

S míntha mennykő volna, így dörgött reája:

„Ha jól látom, ott a fűben ember mozog;

Talpam úgyis viszket, várj, majd rád gázolok.”

De az óriás amint rálépett volna,

János feje fölött kardját föltartotta,

Belelépett a nagy kamasz és elbődült,

S hogy lábát felkapta: a patakba szédült.

„Épen úgy esett ez, amint csak kívántam,”
János vitéznek ez járt gondolatában;
Amint ezt gondolta, szaladni is kezdett,
S az óriás felett átmente a vizet.

Az óriás még föl nem tápázkodhatott,
Amint János vitéz a túlpartra jutott,
Átjutott és nekisuhintva szablyáját,
Végigmetszette a csósz nyaka csigáját.

Nem kelt föl többé az óriások csósze,
Hogy a rábízott tájt őrző szemmel nézze;
Napfogyatkozás jött szeme világára,
Melynek elmúlását hasztalanul várta.

Keresztülfutott a patak vize testén;
Veres lett hulláma vértől befestetvén.
Hát Jánost mi érte, szerencse vagy ínség?
Majd meghalljuk azt is, várjunk csak kicsinyég.

posványos – iszapos, mocsaras, ingoványos; **dejsz** – de hiszen; **az óriás felett át-
mente a vizet** – hídnak használta az óriás testét

XX.

János az erdőben mindig beljebb haladt;
Sokszor meg-megállt a csodálkozás miatt,
Mert nem látott minden léptében-nyomában
Olyat, amit látott Óriásországban.

Volt ennek a tájnak sok akkora fája,
Hogy a tetejüket János nem is látta.
Aztán olyan széles volt a fák levele,
Hogy szűrnek is untig elég volna fele.

A szunyogok itten akkorákra nőttek,
Hogy ökrök gyanánt is máshol elkelnének.
Volt is mit aprítani János szablyájának,
Minthogy feléje nagy mennyiségben szálltak.

Hát még meg a varjúk!... hú, azok voltak ám!
Látott egyet ülni egyik fa sudarán,
Lehetett valami két mérföldre tőle,
Mégis akkora volt, hogy felhőnek vélte.

Így ballagott János bámulva mód nélkül.
Egyszerre előtte valami sötétül.
Az óriás király nagy fekete vára
Volt, ami sötéten szeme előtt álla.

Nem hazudok, de volt akkora kapuja,
Hogy, hogy... biz én nem is tudom, hogy mekkora,
Csakhogy nagy volt biz az, képzelni is lehet;
Az óriás király kicsit nem épített.

Hát odaért János s ekképp elmélkedék:
„A külsejét látom, megnézem belsejét;”
S nem törődve azon, hogy majd megugratják,
Megnyitotta a nagy palota ajtaját.

No hanem hisz ugyan volt is mit látnia!
Ebédelt a király s tudj' isten hány fia.
Hanem mit ebédelt, ki nem találjátok;
Gondolnátok-e, mit? csupa kösziklákát.

Mikor János vitéz a házba belépett,
Nem igen kívánta meg ezt az ebédet;
De az óriások jószívű királya
Az ebéddel őt ily szépen megkínálta:

„Ha már itt vagy, jöszte és ebédelj velünk,
Ha nem nyelsz kösziklát, mi majd téged nyelünk;
Fogadd el, különben száraz ebédünket
Ízről porrá morzsolt testeddel sózzuk meg.”

Az óriás király ezt nem úgy mondotta,
Hogy János tréfára gondolhatta volna;
Hát egész készséggel ilyen szókkal felelt:
„Megvallom, nem szoktam még meg ez eledelt;

De ha kívánjátok, megteszem, miért ne?
Társaságotokba beállok ebédre,
Csupán egyre kérlek, s azt megtehetitek,
Számomra előbb kis darabot törjetek.”

Letört a sziklából valami öt fontot
A király, s a mellett ily szavakat mondott:
„Nesze, galuskának elég lesz e darab,
Aztán gombócot kapsz, hanem összeharapd.”

„Harapod bizony te, a kínos napodat!
De fogadom, bele is török a fogad!”
Kiáltott fel János haragos beszéddel,
S meglódította a követ jobb kezével.

A kő úgy a király homlokához koppant,
Hogy az agyveleje azonnal kiloccsant.
„Így híj meg máskor is kőszikla-ebédre,”
Szólt s kacagott János „ráforrt a gégédre!”

És az óriások elszomorodának
Keserves halálán a szegény királynak,
S szomorúságokban elfakadtak sírva...
Minden csepp könnyök egy dézsa víz lett volna.

A legöregebbik szólt János vitézhez:
„Urunk és királyunk, kegyelmezz, kegyelmezz!
Mert mi téged íme királynak fogadunk,
Csak ne bánts minket is, jobbágyaid vagyunk!”

„Amit bátyánk mondott, közös akaratunk,
Csak ne bánts minket is, jobbágyaid vagyunk!”
A többi óriás ekképpen esengett,
„Fogadj el örökös jobbágyidul minket.”

Felelt János vitéz: „Elfogadom tehát
Egy kikötéssel a kendtek ajánlatát.
Én itt nem maradok, mert tovább kell mennem,
Itt hagyok valakit királynak helyettem.

Már akárki lesz is, az mindegy énnekem.
Kendtektől csupán ez egyet követelem:
Amidőn a szükség úgy hozza magával,
Nálam teremjenek kendtek teljes számmal.”

„Vidd, kegyelmes urunk, magaddal e sípot,
S ott leszünk, mihelyst jobbágyidat hívod.”
Az öreg óriás ezeket mondotta,
S János vitéznek a sípot általadta.

János bedugta a sípot tarsolyába,
Kevélyen gondolva nagy diadalmára,
És számos szerencse-kívánások között
Az óriásoktól aztán elköltözött.

szúr – posztóból készült hosszú kabát, amelyet sok hímzéssel díszítettek; **sudara** – hosszú, egyenes, hajlékony faág: a fa törzsének az első ágból a koronáig terjedő része; **mérföld** – régi hossz mérték, kb. 1,5 km; **jöszte** – gyere (régies kifejezés); **font** – régi súly mérték, kb. fél kilogramm; **ráforr a gégedre** – népies kifejezés: meghaltál; **dézsza** – hajlított deszkából összeállított, kétfülű, nyitott edény; **jobbágy** – a földesúr szolgálatára kötelezett paraszt – *itt*: szolga; **cseng** – kérlel, könyörög; **tarsoly** – szíjon lógó, vállon hordott díszes tarisznya

1. János vitéz a huszárokkal már megközelítette a mesék birodalmát. Most, amikor szíve nagy bánatával ismét elhagyta faluját, be is lépett a mesevilágba. Éppen ezért a XIX. fejezetet az elbeszélő költemény menetében fordulópontnak nevezzük. Adj címet a XIX. és a XX. fejezetnek!

- Kik voltak János vitéz útítársai?
  - Idézd fel az eseményeket a kulcsszavak segítségével: búbánat, szekér, csodálkozás, fák, falevelek, szunyogok, varjúk, vágatató patak, csősz, fekete vár, kőszikla, örökös jobbágyok, varázssíp!
- János vitéz bátorsága, leleményessége ebben a részben is megmutatkozik. Igazold ezt a cselekedeteivel!
  - A fazekassal való találkozása során új jellemvonásait ismerted meg. Melyek ezek?
  - Humoros részletekkel fűszerezte Petőfi Sándor a két fejezet eseményeit. Például szerinted valóban udvarias volt az óriások jószívű királyának ebédmehívása? Keres olyan részleteket, amelyek bizonyítják a fentieket!
  - Sorolj legalább négy bizonyítékot arra, ami ezekben a kalandokban a népmesékre emlékeztet!

1. Gyűjts Óriásország méreteire utaló költői kifejezéseket! Írd le a füzetedbe a teljes hasonlatokat!

XXI.

Nem bizonyos, mennyi ideig haladott,
De annyi bizonyos, mennél tovább jutott,
Annál sötétebb lett előtte a világ,
S egyszerre csak annyit vesz észre, hogy nem lát.

„Éj van-e vagy szemem világa veszett ki?”
János vitéz ekképp kezdett gondolkodni.
Nem volt éj, nem veszett ki szeme világa,
Hanem hogy ez volt a sötétség országa.

Nem süttött az égen itt sem nap, sem csillag;
János vitéz csak úgy tapogatva ballag,
Néha feje fölött elreppent valami,
Szárnysuhogás-formát lehetett hallani.

Nem szárnysuhogás volt az tulajdonképpen,
Boszorkányok szálltak arra seprőnyélen.

Boszorkányoknak a sötétség országa
Rég ideje a, hogy birtoka, tanyája.

Ország gyűlését ökelmök itt tartanak,
Éjféli idejében idelovaglanak.
Most is gyülekeznek ország gyűlésére
A sötét tartomány kellő közepére.

Egy mélységes barlang fogadta be őket,
A barlang közepén üst alatt tűz égett.
Ajtó nyílásakor meglátta a tüzet
János vitéz s annak irányán sietett.

Mikor János vitéz odaért: valának
Egybegyülekezve mind a boszorkányok.
Halkan lábujjhegyen a kulcslyukhoz mene,
Furcsa dolgokon is akadt meg a szeme.

A sok vén szipirtyó benn csak úgy hemzsegett.
Hánytak a nagy üstbe békát, patkányfejet,
Akasztófa tövén nőtt füvet, virágot,
Macskafarkat, kígyót, emberkoponyákat.

De ki tudná sorra mind előszámlálni?
Csakhogy János mindjárt át kezdette látni,
Hogy a barlang nem más, mint boszorkánytanya.
Erre egy gondolat agyán átvillana.

Tarsolyához nyúlt, hogy sípját elővegye,
Az óriásoknak hogy jöjjön serege,
Hanem megakadt a keze valamiben,
Közelebb vizsgálta s látta, hogy mi legyen.

A seprők voltak ott egymás mellé rakva,
Miken a boszorkány-nép odalovagla.

Fölnyalábolta és messzire elhordá,
Hogy a boszorkányok ne akadjanak rá.

Ekkor visszatért és sípjával füttyentett
És az óriások rögtön megjelentek.
„Rajta, törjetek be szaporán, legények!”
Parancsolá János, s azok betörének.

No hisz keletkezett cifra zenebona;
A boszorkánysereg gyorsan kirohana;
Keresték a seprőt kétségbeeséssel,
De nem találták, s így nem repülhettek el.

Az óriások sem pihentek azalatt,
Mindenikök egy-egy boszorkányt megragadt,
S úgy vágta a földhöz dühös haragjába,
Hogy széjjellapultak lepénynek módjára.

Legnevezetesebb a dologban az volt,
Hogy valahányszor egy-egy boszorkány megholt,
Mindannyiszor oszlott az égnek homálya,
S derült lassanként a sötétség országa.

Már csaknem egészen nap volt a vidéken,
Az utolsó banya volt a soron épen...
Kire ismert János ebbe' a banyába'?
Hát Iluskájának mostohaanyjára.

„De, kiáltott János, ezt magam döngetem,”
S óriás kezéből kivette hirtelen,
Hanem a boszorkány kicsusszant markából,
Uccu! szaladni kezd, és volt már jó távol.

„A keserves voltát, rugaszkodj utána!”
Kiáltott most János egyik óriásra.
Szót fogadott ez, és a banyát elkapta,
És a levegőbe magasra hajtotta.

Így találták meg az utolsó boszorkányt
Halva, János vitéz faluja határán;
S minthogy minden ember gyűlölte, utálta,
Mégcsak a varjú sem károgott utána.

Sötétség országa kiderült végképen,
Örökös homálynak napfény lett helyében,
János vitéz pedig rakatott nagy tüzet,
A tűz minden seprőt hamuvá égetett.

Az óriásoktól azután búcsút vett,
Szívükre kötvén a jobbágyi hűséget.
Ezek ígérték, hogy hűségesek lesznek,
S János vitéz jobbra és ők balra mentek.

szipirtyó – veszekedős, rosszindulatú, csúnya vénasszony

XXII.

Vándorolgatott az én János vitézem,
Meggyógyult már szíve a bűtől egészen,
Mert mikor keblén a rózsaszálra nézett,
Nem volt az többé bú, amit akkor érzett.

Ott állott a rózsa mellére akasztva,
Melyet Iluskája sírjáról szakasztta,
Valami édesség volt érzésében,
Ha János elmerült annak nézésében.

Így ballagott egyszer. A nap lehanyatlott,
Hagyva maga után piros alkonyatot;
A piros alkony is eltűnt a világról,
Követve fogyó hold sárga világától.

János még ballagott; amint a hold leszállt,
Ő fáradottan a sötétségben megállt,
S valami halomra fejét lehajtotta,
Hogy fáradoalmát az éjben kinyugodja.

Ledőlt, el is aludt, észre nem is véve,
Hogy nem nyugszik máshol, hanem temetőbe’;
Temetőhely volt ez, ócska temetőhely,
Harcoltak hantjai a rontó idővel.

Mikor az éjfélnek jött rémes órája,
A száját mindenik sírhalom feltátja,
S fehér lepedőben halvány kísértetek
A sírok torkából kiemelkedtenek.

Táncot és éneket kezdetek meg legott,
Lábok alatt a föld reszketve dobogott;
Hanem János vitéz álmai közepett
Sem énekszóra, sem tánkra nem ébredett.

Amint egy kísértet őt megpillantotta,
„Ember, élő ember!” e szót kiáltotta,
„Kapjuk fel, vigyük el! mért olyan vakmerő,
Tartományunkba belépni miképp mer ő?”

És odasuhantak mind a kísértetek,
És körülötte már karéjt képeztenek,
És nyúltak utána, de a kakas szólal,
S a kísértet mind eltűnt a kakasszóval.

János is felébredt a kakas szavára,
Testét a hidegtől borzadás átjárta;
Csípős szél lengette a síri füveket,
Lábra szedte magát s útra kerekedett.

legott – rögtön; **lábra szedte magát** – fölkelt

1. Mi a közös a XXI–XXII. fejezetben?
  - a) Mit tudsz a boszorkányokról és a kísértetekről?
  - b) Hogyan nevezi Petőfi (a XXI. fejezetben) a seprűnyélen szállókat?
2. Adj címet a történetnek!
3. Szerkeszd meg az események vázlatát!
  - a) előzmény
  - b) főesemény
  - c) következmény
4. Kik siettek János vitéz segítségére?
  - a) a XXI. fejezetben
  - b) a XXII. fejezetben
5. Szerinted miért hagyta a költő, hogy Iluska mostohája kicsusszanjon Jancsi kezéből?
  - a) Hogyan értelmezed: „*Mégcsak a varjú sem károgott utána*”?

1. Keresd ki a XXII. fejezetből, milyen babonás elképzelések fűződnek a kísértetekhez! Írd ki!

XXIII.

János vitéz egy nagy hegy tetején jár,
Hogy a kelő hajnal rásütött arcára.
Gyönyörűséges volt, amit ekkor látott,
Meg is állt, hogy körülnézzé a világot.

Haldoklófélben volt a hajnali csillag,
Halovány sugára már csak alig csillog,
Mint gyorsan kiröppent fohász, eltűnt végre,
Mikor a fényes nap föllépett az égre.

Föllépett aranyos szekeren ragyogva,
Nyájasan nézett a sík tengerhabokra,
Mik, úgy tetszett, mintha még szenderegének,
Elfoglalva térét a végtelenségnek.

Nem mozdult a tenger, de fickándoztanak
Sima hátán néha apró tarka halak,
S ha napsugár érte pikkelyes testöket,
Tündöklő gyémántnak fényeként reszketett.

A tengerparton kis halászkunyhó álla;
Öreg volt a halász, térdig ért szakálla,
Éppen mostan akart hálót vetni vízbe,
János odament és tőle ezt kérdezte:

„Ha szépen megkérem kendet, öreg bátya,
Átszállít-e engem tenger más partjára?
Örömet fizetnék, hanem nincsen pénzem,
Tegye meg kend ingyen, köszönettel vészem.”

„Fiam, ha volna, sem kéne pénzed nékem,”
Felelt a jó öreg nyájasan, szelíden.
„Megtermi mindenkor a tenger mélysége,
Ami kevésre van éltemnek szüksége.

De micsoda járat vetett téged ide?
Az Óperenciás-tenger ez, tudod-e?
Azért semmi áron által nem vihetlek,
Se vége se hossza ennek a tengernek.”

„Az Óperenciás?” kiáltott fel János,
„Annál inkább vagyok hát kíváncsiságos;
De már így átmegyek, akárhová jutok.
Van még egy mód hátra... a sípomba fúvok.”

És megfújta sípját. A sípnak szavára
Egy óriás mindjárt előtte is álla.
„Át tudsz-e gázolni ezen a tengeren?”
Kérdi János vitéz „gázolj által velem.”

„Át tudok-e?” szól az óriás és nevet,
„Meghiszem azt; foglalj a vállamon helyet.
Így ni, most kapaszkodj meg jól a hajamba.”
És már meg is indult, amint ezt kimondta.

XXIV.

Vitte az óriás János vitézünket;
Nagy lába egyszerre fél mérföldet lépett,
Három hétig vitte szörnyű sebességgel,
De a túlsó partot csak nem érhatték el.

Egyszer a távolság kékellő ködében
Jánosnak valami akad meg szemében.
„Nini, ott már a part!” szólt megörvendezve.
„Biz az csak egy sziget,” felelt, aki vitte.

János ezt kérdezte: „És micsoda sziget?”
„Tündérország, róla hallhattál eleget.
Tündérország; ott van a világnak vége,
A tenger azon túl tűnik semmiségbe.”

„Vigy oda hát engem, hűséges jobbágyom,
Mert én azt meglátni fölötte kívánom.”
„Elvihetlek,” felelt az óriás neki,
„De ott életedet veszély fenyegeti.

Nem olyan könnyű ám a bejárás oda,
Őrizi kapuját sok iszonyú csoda...”
„Ne gondoldj te azzal, csak vigy el odáig;
Hogy bemehetek-e vagy nem, majd elvállik.”

Szófogadásra így inté az óriást,
Aki tovább nem is tett semmi kifogást,
Hanem vitte ötét és a partra tette,
És azután útját visszafelé vette.

XXV.

Tündérország első kapuját őrzötte
Félrőfös körmökkel három szilaj medve.
De fáradságosan János keze által
Mind a három medve egy lett a halállal.

„Ez elég lesz mára,” János ezt gondolta,
Nagy munkája után egy padon nyugodva.
„Ma ezen a helyen kissé megpihenek,
Holnap egy kapuval ismét beljebb megyek.”

És amint gondolta, akképp cselekedett,
Második kapuhoz másnap közeledett.
De már itt keményebb munka várt ám rája,
Itt őrzőnek három vad oroszlán állta.

Hát nekigyürkőzik; a fenevadakra
Ráront hatalmasan, kardját villogtatva;
Védelmezték azok csúnyául magokat,
De csak mind a három élete megszakadt.

Igen feltüzelt ez a győzelem,
Azért, mint tennap, most még csak meg sem pihen,
De letörölve a sűrű verítéket,
A harmadik kapu közelébe lépett.

Uram ne hagyj el! itt volt ám szörnyű strázsa;
Vért jéggé fagyasztó volt rémes látása.
Egy nagy sárkánykígyó áll itt a kapuban;
Elnyelne hat ökröt, akkora szája van.

Bátorság dolgában helyén állott János,
Találos ész sem volt önála hiányos,
Látta, hogy kardjával nem boldogul itten,
Más módot keresett hát, hogy bemehessen.

A sárkánykígyó nagy száját feltátotta,
Hogy Jánost egyszerre szertesét harapja;
S mit tesz ez, a dolog ilyen állásába?
Hirtelen beugrik a sárkány torkába.

Sárkány derekában kereste a szívet,
Ráakadt és bele kardvasat merített.
A sárkány azonnal széjjelterpeszkedett,
S kinyögte magából a megtört életet.

Hej János vitéznek került sok bajába,
Míg lyukat fúrhatott sárkány oldalába.
Végtére kifúrta, belőle kimászott,
Kaput nyit, és látja szép Tündérországot.

rőf – kelmék mérésére használt régi hossz mérték, kb. 78 cm; **strázsa** – ör, őrség; **találós** – találékony

1. Hol, és hogyan folytatódik János vitéz kalandja?
2. Figyeld meg a leírás rendjét:
  - a) XXIII. fejezet: hegytető, tenger, tengerpart, halászkunyhó, öreg halász. Valószínűleg mutatja-e be a költő János vitéz és az öreg halász találkozását?
  - b) XXIV. fejezet: óriás, tenger, a távolság kékellő ködje, sziget, Tündérország.
3. Hány hétig tart az út Tündérorszáig?
4. Mire figyelmezteti az óriás János vitézt?
5. Milyen próbákat kellett Jánosnak kiállnia? Miért emlékeztetnek ezek a mesék próbatételeire?
6. Figyeld meg a költői nyelv hangulatteremtő erejét! Nézd János vitézzel együtt a napfelkeltét és a tengert!

XXVI.

Tündérorszában csak híre sincs a télnek,
Ott örökös tavasz pompájában élnek;
S nincsen ott nap kelte, nap lenyugovása,
Örökös hajnalnak játszik pirossága.

Benne tündérfiak és tündérleányok
Halált nem ismerve élnek boldogságnak;
Nem szükséges nekik sem étel sem ital,
Élnek a szerelem édes csókjaival.

Nem sír ott a bánat, de a nagy örömtől
Gyakran a tündérek szeméből könny gördül;
Leszivárog a könny a föld mélységébe,
És ennek méhében gyémánt lesz belőle.

Szőke tündérlyányok sárga hajaikat
Szálanként keresztülhúzzák a föld alatt;
E szálakból válik az aranyak érce,
Kincsleső emberek nem kis öröme.

A tündérgyerekek ott szivárványt fonnak
Szemsugarából a tündérleányoknak;
Mikor a szivárványt jó hosszúra fonták,
Ékesítik vele a felhős ég boltját.

Van a tündéreknek virágnyszolyája,
Örömtől ittasan heverésznek rája;

Illatterhes szellők lanya fuvallatja
Őket a nyoszolyán álomba ringatja.

És amely világot álmaikban látnak,
Tündérország még csak árnya e világnak.
Ha a földi ember először lyányt ölel,
Ennek az álomnak gyönyöre tölti el.

méhében – mélyében, belsejében; **virágnyoszolya** – virágokból készült ágy

XXVII.

Hogy belépett János vitéz ez országba,
Mindent, amit látott, csodálkozva látta.
A rózsaszín fénytől kápráztak szemei,
Alighogy merészelt körültekinteni.

Meg nem futamodtak tőle a tündérek,
Gyermekszelídséggel hozzá közelgének,
Illeték őt nyájas enyelgő beszéddel,
És a szigetbe őt mélyen vezették el.

Amint János vitéz mindent megszemléle,
S végtére álmából mintegy föleszméle:
Kétségbeesés szállt szívének tájára,
Mert eszébe jutott kedves Iluskája.

„Itt hát, hol országa van a szerelemnek,
Az életen által én egyedül menjek?
Amerre tekintek, azt mutassa minden,
Hogy boldogság csak az én szívemben nincsen?”

Tündérországnak egy tó állott közepén,
János vitéz búsán annak partjára mén,
S a rózsát, mely sírján termett kedvesének,
Levette kebléről, s ekképp szólítja meg:

„Te egyetlen kincsem! hamva kedvesemnek!
Mutasd meg az utat, én is majd követlek.”
S beveté a rózsát a tónak habjába;
Nem sok híja volt, hogy ő is ment utána...

De csodák csodája! mit látott, mit látott!
Látta Iluskává válni a virágot.

Eszeveszettséggel rohant a habokba,
S a föltámadt leányt kiszabadította.

Hát az élet vize volt ez a tó itten,
Mindent föltámasztó, ahova csak cseppen.
Iluska porából nőtt ki az a rózsa,
Így halottaiból őt föltámasztotta.

Mindent el tudnék én beszélni ékesen,
Csak János vitéznek akkori kedvét nem,
Mikor Iluskáját a vízből kihozta,
S rég szomjas ajakán égett első csókja.

Be szép volt Iluska! a tündérleányok
Gyönyörködő szemmel mind rábámulának;
Őt királynéjoknak meg is választották,
A tündérfiak meg Jánost királyokká.

A tündérnemzetség gyönyörű körében
S kedves Iluskája szerető ölében
Mai napig János vitéz őkegyelme
Szép Tündérországnak boldog fejedelme.

(Pest, 1844. november – december)

láta – látta; **Illették őt nyájas, enyelgő beszéddel** – kedvesen, tréfálkozva beszélgettek vele; **Nem sok hija volt, hogy ő is ment utána...** – kis híján öngyilkosságot követett el

1. Adj címet a XXVI–XXVII. fejezetnek!
  2. Milyenek látta János vitéz Tündérországot? Melyek az uralkodó színek?
  3. Hogyan fogadták János vitézt az álmélkodó tündérek?
4. Miért érezte mégis magányosnak magát a főhős?
5. Mi állt Tündérorszag közepén? Mi történt az Iluska sírjáról szakított rózsával?
6. Gondolkodjatok el, miért Tündérorszagban lesz boldog János vitéz?
a) Vitassátok meg, méltó-e János vitéz Iluska kezére!

1. Képzeld magad János vitéz helyébe! A boldog viszontlátáskor bizonyára sok mondanivalójuk van egymásnak.
  2. Mondd el Jancsi nevében (egy-egy szám első személyben) röviden Iluskának a kalandokat, viszontagságokat!
a) Mi történt a zsványtanyán?
b) Miért kapta a János vitéz nevet?
c) Hogyan utasította vissza a francia királylány kezét?
3. Meséld el Jancsinak Iluska nevében, mi történt, miután ő elhagyta a falut!

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • A költő a *János vitéz*t rövid idő alatt írta meg: 1844 végén néhány nap alatt „...*pontosan hat nap és hat éjszaka alatt megalkotja a magyar népies költszet legegységesebb, legtisztábbban csengő aranypénzét*” – írta Illyés Gyula, aki teljes könyvet szentelt Petőfi Sándor életének.

Petőfi lendületesen, a szöveget alig javítva írt. Természetes könnyedséggel vetette papírra a történetet.

Műfaja • A *János vitéz* népmesei elemekre épülő elbeszélő költemény, költői beszély. Ez a műfaji meghatározás azonban nem zárja ki, hogy verses műmesének, verses meseregénynek vagy tündérmesének nevezzük, hiszen mindezek érvényesek rá. Vahot Imre *kalandos csodás mesének*, Toldy Ferenc *tündéries népmesének* határozza meg műfaját. A *János vitéz* tehát meseszerű, csodás elemekben gazdag elbeszélő költemény. Petőfi a népmesékből, tündérmesékből merítette a mű számos részletét, de egyéni felfogásban dolgozta fel a történetet. A költő egyes szám harmadik személyben, verses formában eseménysort mond el. Az események menetét többször megszakítja leíró és párbeszédés részekkel. Bemutatja az események színhelyeit, a természet szépségét és a szereplők külsejét. Megszólaltatja a szereplőket, és megszólal ő maga is, hangot ad érzéseinek, érzelmeinek egyes szám első személyben.

Nyelvezete • Petőfi Sándor a *János vitéz* megírásában tudatosan a *népnyelv* felé fordult, annak *kifejezéseit, szólásait használta fel*. Nemcsak falusi szereplői szólnak meg így a műben, hanem a történet elbeszélése is ilyen módon történik. Emiatt a mű *nyelvezete, hangvétele a régi népmesékhez hasonló*. Emellett a költő maga is sok népmesére jellemző kifejezést talált ki, melyek tovább gazdagították a mű nyelvzetét.

A János vitéz főhőse • Kukorica Jancsi, az egyszerű juhászbojttár, egy alföldi faluból indul vándorútra, mert boldogságát megakadályozza Iluska mostohája és az indulatos gazda, aki világgá kergeti.

Jancsi vándorútja nehéz, megpróbáltatásokkal teli. A zsványok között veszélyben forog a becsülete, de legyőzi a zsványok kincsének csábítását. Csatlakozik a hu-

szárokhoz, kalandos úton érkezik Franciaországba. Küzd a francia népre támadó törökök ellen, menti a királylányt, és kiérdemli a János vitéz nevet. A királyságot és a királylány kezét azonban nem fogadja el, visszaindul falujába, Iluskájához. A háborgó tenger elnyeli kincseit, ő maga csodás

Sárossy Eta: *János vitéz Tündérorszámban*, 1960-as évek

módon megmenekül, a mesebeli griffmadár hátán éppen falujába érkezik. Itt újabb megpróbáltatás vár rá, Iluskát halálra gyötörte gonosz mostohája.

Másodszor is világgá megy, de most már a mesék birodalmában jár. Szolgáivá teszi az óriásokat, elpusztítja a sötétség országát, átkel az Óperenciás-tengeren és legyőzi a Tündérország három kapuját őrző szörnyeket.

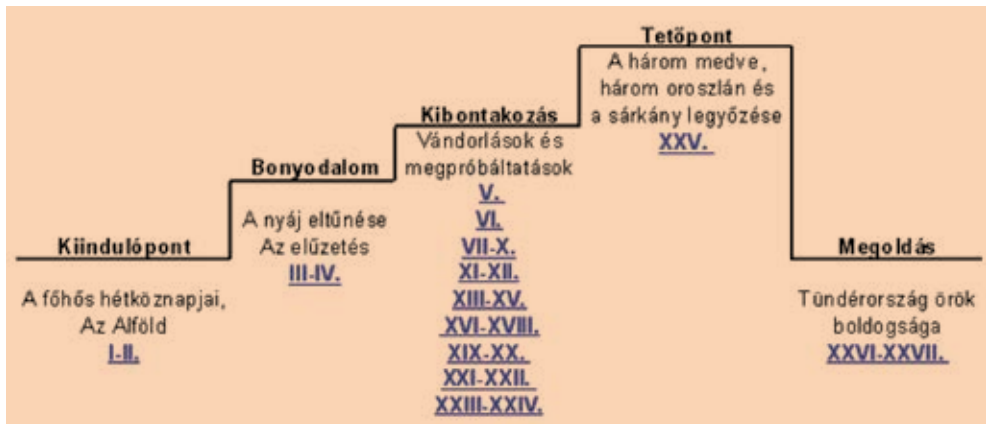
János vitéz bejut abba a csodálatos országba, ahol *nem sír a bánat*, ahol lehetséges az is, hogy az Iluska porából nőtt rózsza visszaváltozzon leánnyá, a falu két árvája boldog legyen, mint Tündérország királya és királynéja.

A *János vitéz* szereplői – egyszerű falusi emberek, királyok, óriások és tündérek – egy nyelven beszélnek, a magyar nép ízes nyelvén.

Szerkezete • A *János vitéz* keretes szerkezetű mű, amely Kukorica Jancsi és szerelme, Iluska boldog együttlétével kezdődik, és azzal is zárul, igaz ekkor már Tündérország királyaként és királynőjeként ölelik egymást.

Az elbeszélő költemény 374 négy soros versszakra, 27 római számmal jelölt részre tagolódik. Az elbeszélés folytonosságát a XIV. (14.) fejezet töri meg, amelyben Jancsi elmondja életét a francia király udvarában. Az időbeli visszautazás fejezete (visszanyúló szerkesztés) egyben a mű szerkezeti központja is. A *János vitéz* epikai jellege mögött elsősorban a mű lírai alaptermészetén van a hangsúly. Az egyes fejezetek változó terjedelműek. A leghosszabb részek a legmozgalmasabbak is egyben, a hőstettek is ezekben valósulnak meg.

A *János vitéz*ben az epikus művek tagolása (kiindulópont – bonyodalom – kibontakozás – tetőpont – megoldás) érvényesül.

Tartalmilag három fő részre osztható a történet:

I. TARTALMI EGYSÉG: a mű *kezdő hat fejezetét* öleli fel, amelyek története Jancsi falujában, illetve annak környékén játszódik. Az a rész, amely a falusi idillel és a fiatalok szerelmének bemutatásával kezdődik és a zsványkalanddal ér véget.

II. TARTALMI EGYSÉG: a *hetedikétől a tizenhetedik fejezetig* terjed, melyben Kukorica Jancsi katonának áll, majd hősként segíti a franciákat a törökök ellen vívott harcban. Francia földről már János vitézként távozik. Ez a rész a süllyedő hajó valamint a griff hátán menekülő János vitéz képével zárul. Bár már itt is találunk valóságos túli elemeket, a valódi meserész a harmadik egységgel kezdődik.

III. TARTALMI EGYSÉG: a *tizennyolcadiktól a huszonhetedik fejezetig* tart, reális képekkel kezdődik ugyan, amikor János vitéz visszatér falujába, de az elbeszélő költemény utolsó fejezetei már egyértelműen a mesék, mindenekelőtt a tündérmesék világába kalauzolnak bennünket.

A *János vitéz*ben az epikus művek tagolása (kiindulópont – bonyodalom – kibontakozás – tetőpont – megoldás) érvényesül.

Verselése • A *János vitéz* minden sora 12 szótagból áll, formája felező tizenkettes, páros rímű vers. A sorok két fő ütemre oszthatók, ezeket rövid szünet választja el egymástól. Ezért nevezzük felező tizenketteseknek. Egy sorban négy hangsúlyos szótag van, közülük a főhangsúlyok a hat szótagos ütemegységek elejére esnek, a mellékhangsúlyok pedig a harmadik vagy a negyedik szótagra.

A mű jelentősége • A *János vitéz* a szegények, az elnyomottak győzedelmes felülkerekedését hirdeti a szenvedéseken, megpróbáltatásokon. A cselekményben a valószínű falusi életkép keveredik a népmesei motívumokkal. A főhősre útja során nemcsak szellemi és fizikai kihívások várnak, de jellempróbáló erkölcsi csapdákon is túl kell jutnia. A költő alapvetően mindenkit jónak lát, a bűnösök elnyerik méltó büntetésüket, az erényesek pedig a megérdemelt jutalmat. Petőfi a nép számára írta a verset, ezért lesz a népmese a vers mintája.

AZ IFJÚSÁGI REGÉNYEK ÉS NOVELLÁK VILÁGA

A szép dolgokat falba kell vésni, hogy megmaradjanak.

(Elek Tibor)

A tankönyvnek ebben a fejezetében többnyire olyan regényekkel, elbeszélésekkel, novellákkal ismerkedhetsz meg, amelyek merőben más világot tárnak eléd, mint a mesék, a való életet mutatják be. Időben is a valósághoz kötődnek: a múltbeli és a mai gyerekek életével ismertetnek meg.

A mesékben olyan vágyak jutnak kifejezésre, amelyeket az ember a valóságban nem tud elérni, így a mesék végén mindig jóra fordul minden. A jó elnyeri jutalmát, a gonosz a büntetését. Az életben ez nagyon sokszor nem így történik. A regények, elbeszélések a való életet tükrözik, ezért nem mindig úgy fejeződnek be, ahogy szeretnénk, ahogy megnyugtató lenne számunkra, hanem úgy, ahogy az életben történni szokott.

A művek középpontjában az ember áll hétköznapi élethelyzetekben. Az elbeszélések, regények hőseit sohasem segíti varázserő, mindig maguknak kell dönteni, cselekedni az adott helyzetben. Úgy döntenek, cselekednek, ahogy ez tulajdonságaikból, jellemükből fakad. Így olvasás közben sokféle emberi magatartással találkozol. Az irodalmi alkotásokból mindig kicsendül az író állásfoglalása is, tudjuk, hogy kinek az oldalán áll, kivel érez együtt, mi az, amit helytelenít, elítél.

Az ifjúsági regény • A világ hosszú ideig megvolt regény nélkül, az ifjúsági próza viszont nem. A gyermek- és ifjúsági irodalom születése ugyanis egybeesett a regényírás kezdeteivel. A nemzeti gyermekirodalmak kibontakozása pedig akkor történt, amikor a regény műfaja kiteljesedett.

Az ifjúsági regény legismertebb műfajai: *robinzonád, indiánregény, lányregény, állatregény, tudományos-fantasztikus regény.*

Nota bene! Az ifjúsági regény olyan regény, amely fiataloknak szól, gyakran fiatalok, gyerekek a szereplői; epikai műfaj, időben és térben kiterjedő eseményeket mond el, és sokszor több szálon futó történetet egyesít.

Az ifjúsági irodalom érdekessége, hogy egyrészt számos, korábban felnőtteknek írt mű mára az ifjúsági irodalom része lett: **Swift** társadalmi satírája, a *Gulliver*, **Gárdonyi** történelmi regénye, az *Egri csillagok*, vagy **Verne** utopisztikus művei, másrészt ennek fordítottja is igaz, sok eredetileg ifjúsági műnek induló, de másképp sikeredett alkotás komoly irodalmi elismerésre tett szert: például **Kodolányi János** *Vízözönje*, **Lewis Carroll**tól az *Alice Csodaországban* vagy **J. R. R. Tolkien**től *A hobbit* vagy *A Gyűrűk Ura*.

A XIX. századi amerikai regénynek elvitathatatlan érdemei vannak az ifjúsági regényváltozat kialakulásában: **Melville** *Moby Dick, a fehér bálna*, **Mark Twain** *Hucklebery Finn*, **H. Beecker-Stowe** *Tamás bátya kunyhója*.

A XIX. század végén a regényirodalomban polgárjogot nyert a gyermekábrázolás: **Dickens** *Copperfield David*, *Twist Oliver*, **M. Twain** *Tom Sawyer*. A XX. század elején jelenik meg a bandaregény: **Molnár Ferenc** *A Pál utcai fiúk*, **L. Pergand** *Gombháború*.

MOLNÁR FERENC

(1878–1952)

Molnár Ferenc (Neumann Ferenc) német-zsidó polgárcsaládban született. Édesapja, Neumann Mór sebész, édesanyja Wallfisch Jozefa volt.

Középiskolai tanulmányait 1887 és 1895 között a Lónyai utcai Református Gimnáziumban végezte. Ekkor már aktívan újságírónak készült, de szülei nyomására 1896-tól egy évig a genfi egyetemen, később Budapesten jogot tanult. Nemzetközi jogásznak készült, de 22 éves korában egyszerre hátat fordított a jogtudománynak, és újságírónak állt. Szinte azonnal feltűnt csillogó szellemességével, satirikus humorával, részvevő érzelmességével. Stílusa kezdettől mindvégig választékosan szabatos: mesélő leleménye és ötletgazdagsága kimeríthetetlen.

Első regénye, az *Egy gazdátlan csónak története* (1901). Az elbeszélő próza nagy ígéretének tartották. Huszonkilenc éves korában készült el *A Pál utcai fiúk*, amelyet azóta is világszerte a világirodalom egyik legjobb ifjúsági regényének ítélnék. Legnagyobb színpadi sikerét a *Liliommal* aratta. Darabjait játszották világszerte: Ausztriában, Olaszországban, az Egyesült Államokban. Egész életében megmaradt ízig-vérig a pesti polgárság írójának.

A fasizmus terjedésének idején 1937-ben Svájcba, majd New Yorkba menekült. Amerikában forgatókönyveket, színdarabokat írt.

1952. április 1-jén halt meg New Yorkban, 74 éves korában.

A Pál utcai fiúk

(Részletek)

I.

A regény elején rögtön megismerkedünk az osztályban a kémia órán a főbb szereplőkkel. A kísérlet közben megszólalt az utcáról egy verkli, és minden figyelem odalett. Tavasz volt és a nap már csalogatta ki a fiúkat a szabadba. Délután gyűlést szerveztek és elnökválasztást.

(...)

– A Múzeumban tegnap megint einstandot csináltak!

– Kik?

– Hát a Pásztorok. A két Pásztor.

Nagy csönd lett erre.

Ehhez tudni kell, mi az az einstand. Ez különleges pesti gyerekszó. Mikor valamelyik erősebb fiú golyózni, tollazni vagy szentjánoskenyér-magba – pesti nyelven: boxenlibe – játszani lát magánál gyöngébbet, s a játékot el akarja venni tőle, akkor azt mondja: einstand.

Ez a csúf német szó azt jelenti, hogy az erős fiú hadizsákmánynak nyilvánítja a golyót, s aki ellenállni merészel, azzal szemben erőszakot fog használni. Az einstand tehát hadüzenet is. Egyszersmind az ostromállapotnak, az erőszaknak, az ököljognak és a kalózuralomnak rövid, de velős kijelentése.

(...)

– Hát hogy történt?

– Az einstand?

– Az. Mikor volt?

– Tegnap délután.

– Hol?

– A Múzeumban.

A Múzeum-kertet hívták így.

– Hát mondd el úgy, ahogy volt, de pontosan úgy, ahogy volt, mert nekünk az igazat kell tudnunk, ha csinálni akarunk ellenük valamit...

A kis Nemecek is izgatott volt, mert most a figyelem középpontjába került, s ez ritkán fordult elő vele. A játékban pont ott tartottak, hogy Nemecek nyert, amikor a Pásztorok elvették az összes golyót.

Ez már komoly fejlemény. Délután majd mindent megbeszélnek a grundon. Valami megmagyarázhatatlan izgalom hatalmasodott el rajtuk: érezték, hogy nagy dolgok előtt állnak (...)

II.

Délután fél háromkor még senki se volt a grundon. A kaliba előtt lópokróc volt a földön, és ezen aludt édesen a tót. A tót mindig nappal aludt, mert éjszaka a farakások közt kóborolt, vagy fönn ült az egyik erődben, és bámulta a holdvilágot. A gőzfűrés zúgott, a kis fekete kémény köpködté a hófehér gőz felhőcskéket, és az aprófa potyogott a nagy kocsiba.

Fél három után néhány perccel megcsikordult a Pál utcai kisajtó, és bejött rajta Nemecek. Egy nagy darab kenyeret húzott ki a zsebéből, körülnézett, s miután látta, hogy még senki sincs itt, csöndesen majszolni kezdte a kenyér héját. De előbb gondosan bereteszelte az ajtót, mert a grund törvényei közt az volt egyike a legfontosabbaknak, hogy aki bejön, tartozik maga után bereteszelni az ajtót. Aki ezt elmulasztotta, annak várfogság járt. Általában igen nagy volt a katonai fegyelem.

Arra lett figyelmes, hogy Hektor, a tót Janó kutyája ugatja az egyik farakást, amelyen erőd volt kiépítve, és rajta lengett a kicsi piros-zöld zászló.

– „Ne félj, Nemecek” – mondta magának, és óvatosan kapaszkodott tovább. Minden foknál újra bátorította magát.

Amikor felért a farakás tetejére, ott állt vele szemben Áts Feri, a vörösingesek vezére, mindannyiuk ellensége, és gúnyosan mondta:

– Ne félj, Nemecek!

Nemecek nagyon megijedt, s a grund felé szaladt. Amikor visszanézett, már nem volt a farakás tetején a zászló.

Végre megérkezett Boka, Csele és Geréb. Nemecek elmondta nekik, mi történt. Elhatározták, hogy először tejhatalmú elnököt választanak, mert lehet, hogy háború lesz. Most jött el az ideje, hogy Nemecek tiltakozzon: ő az egyedüli közlegény. Sírva is fakadt, de össze kellett szednie magát, ha nem akarta, hogy kizárják. Boka végül megígérte, hogyha kitünteti magát, májusban még tiszt is lehet belőle. Egyelőre viszont le kell mondania az előléptetésről. Kinek parancsolt volna akkor a sok hadnagy, főhadnagy! A szavazócédulákat végül Csele gyűjtötte Nemecek kalapjába, mert a Barabásét és Kolnayét túl zsírosnak ítélték. Elkészült a szavazatok számlálása. Tizenegyen voltak, Boka tizenegy szavazatot kapott, őt választották elnöknek.

– Éljen a grund!

És fölrepültek a kalapok. Mindenki teli torokkal, lelkesen kiáltotta:

– Éljen a grund!

Háborúra kellett készülniük, ez nyilvánvalóan látszott. El fognak menni a Fűvészkertbe.

III.

Már gyújtogatták az utcán a lámpákat, amikor kijöttek a gyorsírásóráról. Mindenki Bokára figyelt.

– Mielőtt támadnánk, be fogjuk bizonyítani, hogy mi is vagyunk olyan bátrak, mint ők. Én magam mellé fogom venni a két legbátrabb emberemet, és kimegyünk velük a Fűvészkertbe. Be fogunk hatolni az ő szigetükre, és odaszögezzük a fára ezt a papirost.

Azzal elővett a zsebéből egy darabka piros papírt, amelyre csupa nagybetűvel ez volt írva:

ITT VOLTAK A PÁL UTCAI FIÚK!

A többiek áhítattal nézték a papirost. Csónakos, aki nem tanult gyorsírást, de akit a kíváncsiság idevonzott, megjegyezte:

«És odatűzzük egy fára ezt a papirot!»

Boka az üzenettel.

Illusztráció a könyv első kiadásából, 1907

– Valami gorombaságot is kelle-
ne arra a papírra írni.

Boka tagadólag rázta a fejét.

– Nem szabad. Sőt mi nem fo-
gunk olyasmit cselekedni, aminőt
Áts Feri tett, mikor elvitte a zászlón-
kat. Mi csak meg fogjuk nekik mu-
tatni, hogy nem félünk tőlük, s oda
merünk menni az ő birodalmukba,
ahol a gyűléseiket tartják, és ahol
a fegyvereik le vannak rakva. Ez a
darab piros papír a mi névjegyünk.
Ezt ott hagyjuk nekik.

(...)

Boka Nemecekkel és Csónakos-
sal indult el a Fűvészkertbe. Nem volt
könnyű terep a Fűvészkert. Hatalmas
kőfal vette körül, felnőtt, éjszakai őr
is vigyázott a kertre. Volt egy rom és
egy sziget a közepén, amit csónakkal
vagy a hídon lehetett megközelíteni,

de ott két ór állt a vörösingesek közül. A fiúk nehezen jutottak előre, csalános volt a térség, az örökkel is vigyázni kellett és a Fűvészkert öre is nagyon szemfüles volt. A szigetre csónakkal jutottak be végül és Nemecek beleesett a jég hideg vízbe és bőrig ázott. A csónaknál otthagyták Csónakost és Nemecek és Boka kúszott tovább a helyre, ahol a vörösingesek tanácskoztak. Ekkor meglátták a vörösingesek közt Gerébet és ki is hallgatták, ahogy mindent elmond a grundról, amit a vörösingesek meg akarnak szerezni. Mikor elmentek, Boka kitűzte a papírt és rohantak vissza Nemecekkel. A vörösingesek hamar észrevették, hogy ott jártak, és utánuk iramodtak. A három fiú egy üvegházba menekült, ahol Nemecek ismét a hideg medencében kötött ki. Végül sikerült elmenekülniük a Fűvészkertből. Nemeceknek összeadtak a lóvasútra, hogy minél hamarabb hazaérjen, mert már jéggé fagyott a márciusi szélről a vizes ruhákban.

Nemecek a fűvészkerti Pálmaházban.

Illusztráció a könyv első kiadásából,
1907

IV. rész

Az iskolában mindenki az előző napi kalandot tárgyalta. Tudták, hogy a három fiú sikerrel járt, de nem tudták a részleteket, mert Bokából és Nemecekből egy szót sem lehetett kihúzni, Csónakos pedig összevissza fecsegett és nagyokat lódított. Óra után Rác tanár úr behívatta magához Weiszet, Barabást, Kolnajt, Cselét, Nemeceket, Richtert, Lesziket és felelősségre vonta őket a gittegyelet miatt. Kiderült minden. A tisztségek, a feladatok, előkerült a pecsét, a zászló, a gitt, és Rác tanár úr elkobzott mindent, és feloszlatta az egyesületet, valamint megtiltotta, hogy bármilyen egyesületet alapítsanak. Mialatt a kioktatás folyt, Nemecek kikapart egy jó adag gittet, ami az új egylet alapja lehet. El is határozták, hogy a grundon közgyűlést tartanak délután. El is kezdték a gyűlést délután, de Nemecek észrevette az áruló Gerébet, aki a tóhoz sompolygott a farakások közt. Nemecek kihallgatta őket és megtudta, hogy Geréb szivarral lefizette a tót, hogy kergesse ki a fiúkat a grundról, mert más fiúk akarnak ide jönni, akik mindig tudnak majd szivart, sőt forintot is adni. A tót belement.

Nemecek nagyon feldúltan visszament a többiek közé, hogy elmondja Bokának, de ő még nem érkezett meg, ezért elé akart menni, mert azt gondolta, hogy ő talán még tud hatni Gerébre. Közben a gittegyelet nem tudta, milyen fontos ügyben szaladgált Nemecek, ők csak azt látták, hogy nem törődött a gyűléssel és elment, ezért gyávának és árulónak mondták ki, és beírták a nevét a fekete könyvbe, csupa kisbetűvel: „*nemecek ernő áruló!!!*”

Nemecsek az utcán elmondott mindent Bokának és még látták Gerébet, de amikor utána kiáltottak, az csak nevetve elszaladt.

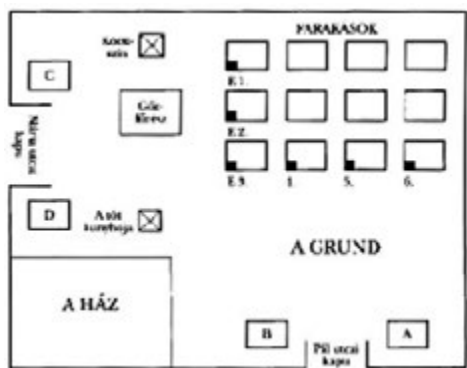
V–VII. rész

Két nappal később a Fűvészkertben a vörösingések gyűlést tartottak. Áts Feri, a vörösingések vezére kihirdette, hogy holnapra tűzte ki a háborút. A raktáros jelentette, hogy a raktárból ellopták a Pál utcaiaktól zsákmányolt zászlót, és hogy egy picinyke lányom volt a raktár körül. Meghallgatták Gerébet, aki elmondta, hogy megvesztegette a tótot, hogy harc nélkül megkapják a grundot. Áts Feri nagyon mérges lett emiatt, és gyávának nevezte Gerébet, de ő azt mondta, hogy ő bizony nem gyáva, és velük tart a Pál utcaiak ellen. Gyávának nevezte a Pál utcaiakat, de ekkor leugrott Nemecsek a fáról, ahol addig rejtőzött és a szemükbe vágta, hogy közülük a legkisebb sem gyáva, hiszen Ő is ellopta a zászlót, és akár megverhetik, de ő nem fut el. Áts Ferinek nagyon megtetszett a bátor kislegény, és hívta, hogy álljon be közéjük. Nemecsek persze nem lett áruló. Kicsavarták a kezéből a zászlót, és mivel Áts Feri azt mondta, hogy túl kicsi a veréshez, hát megfürösztyötték. A kicsi Nemecsek büszkén kiáltotta Geréb szemébe, hogy áruló, és mikor elment, tisztelegtek neki a vörösingések, Gerébet pedig rögtön kizárták a csapatukból.

A Pál utcai fiúk felkészültek a támadás visszaverésére. Elkészítették a grund tervrajzát, mindenki megkapta harci feladatát. Úgy készültek játszóterük megvédésére, mintha szülőföldjüket védelmeznék. Nemecsek azonban már nincs köztük: ágyban fekvő beteg. Bokát megkeresi az áruló Geréb, aki megbánta már bűnét, és jóvá akarja tenni. De Boka nem fogadja vissza a csapatba.

VIII. rész

Gyönyörű nap volt a háború napja. Hatalmas volt a sietség az iskola után, és háromnegyed kettőkor már mindenki a helyén volt. Boka elmondta, hogy kissé megváltoztatta a haditervet és egy sánctól ásatott, ahol a legerősebbek megbújnak majd, és onnan támadnak az ellenségre. Fél háromkor megérkezett az ellenség, és csak a csapat egyik része támadott az idősebb Pásztor vezetésével. Áts Ferivel a vörösingések másik felével a jelre várt, hogy majd akkor támadnak, ha Pásztorék már győztek. Pásztorékat azonban legyőzték a Pál utcaiak és egyenként bezárták őket a tót kunyhójába. Hiába várta Áts Feri a trombitajelet, az nem jött. Aztán azt hallották, hogy a Pál utcaiak éljeneztek. Erre berontottak, nagyon erősen nyomultak előre, majd Áts Feri elkiáltotta magát, hogy szabadítsák ki a kunyhóban levőket. Egyszerre azonban ott termett Nemecsek,

A grund tervrajza.

Illusztráció a könyv első kiadásából, 1907

aki a láztól „megtáltosodva” a földre fektette az idegen vezért. A vörösingesek között hatalmas lett a zavar és végérvényesen elvesztették a háborút. Az ellenség elment és csak Áts Feri álldogált ott és nézte, amint mindenki körülvette Nemeceket, akit kineveztek kapitánynak. Amikor Áts elment, mindenki tisztelgett neki. Aztán megjelent Nemecek rémült édesanyja, aki már mindenütt kereste a beteg fiút, aki csak úgy megszökött az ágyából. Az egész csapat hazáig kísérte őket. Végül csak Boka maradt a ház előtt és keservesen sírt. Aztán megérkezett Nemecek apja is és ő is csak sírt vele. Aztán Boka egyedül maradt az utcán, de látta Áts Ferit, aki eljött, hogy Nemecek állapota felől érdeklődjön.

IX–X. rész

Itt néhány bejegyzés következett a gittegylet jegyzőkönyvéből, ami tartalmazta, hogy Nemecek Ernő nem gyáva és nevét tévedésből írták kisbetűvel, és hogy Boka János nevét a történelemlétkönyvbe be kell írni Hunyadi neve mellé, mert legalább olyan jó vezér ő is. És a legyőzöttek nevei közé pedig az Áts Feri nevét.

A Rákos utcai kis sárga házban nagy volt a csend. Még a lakók is, akik rendszerint hangos pletykára szoktak gyűlni az udvarra, most lábujjhegyen mentek el a Nemecek szabó ajtaja előtt. (...)

(...) Három órakor hazajött a szabó. Az üzletben volt, ahonnan munkát hozott haza. Vigyázva, csöndesen nyitott be a konyhába, és nem is kérdezett semmit a feleségétől. Csak ránézett. És a felesége meg őreá nézett. És már mind a ketten értették is egymást. Csöndesen állottak egymással szemben, a szabó le se tette a kabátokat, amelyeket a karján hozott.

Aztán lábujjhegyen bementek mind a ketten a szobába, ahol a kisfiú fekdött az ágyon. Bizony nagyon megváltozott a Pál utca egykor vidám közlegénye, most szomorú kapitánya. Lesoványodott, a haja megnőtt, az arca beesett. Nem volt halovány, és talán éppen az volt a dologban a szomorú, hogy mindig piros volt a két orcája. Nem egészséges pirosság volt ez. A belső tűznek volt a sugárzása, ami napok óta szüntelenül égette. (...)

Szerény kopogtatás hallatszott kívülről, az udvari ajtó felől.

Boka jött meg, leült a nagybeteg kisfiú ágya mellé. Elmesélte, hogy a vörösingesek új vezére az idősebb Pásztor lett, de a fiúkat kitiltották a Fűvészkertből. Nemecek lázában már félrebeszélt.

Kipirult az arca, felragyogott a szeme. Felkiáltott:

– A grundra akarok menni!

És mivel senki se felelt erre a kiáltására, megismételte, de most már dacosabban, követelő hangon:

– El akarok menni a grundra!

Boka megfogta a kezét:

– Majd eljössz a jövő héten, ha meggyógyulsz, megint eljössz.
– De nem! – erősködött. – Most akarok odamenni! Most rögtön! Adjátok rám a ruhámat, és én fölteszem a fejemre a Pál utcai sapkát!

A párnája alá nyúlt, és diadalmas arccal kotorászta onnan elő a laposra nyomott piros-zöld sapkát, amelytől egy pillanatra se vált meg. Föltette a fejére.

– Adjátok rám a ruhámat!

Az apja búsan mondta:

– Majd ha meggyógyulsz, Ernő.

De most már nem lehetett bírni vele. Ahogy beteg tüdeje bírta, kiabált:

– Én nem gyógyulok meg!

És miután ezt parancsolólag mondta, senki se mondott neki ellent.

– Nem gyógyulok meg! – kiáltotta. – Ti hazudtok nekem, mert én jól tudom, hogy meghalok, és én ott halok meg, ahol nekem tetszik. Én ki akarok menni a grundra! (...)

És valósággal előntötte a láz a kisfiút. Bolondul hadonászott, piros volt, kitágultak finom kis orrlyukai. És szónokolt:

– A grund – kiáltotta – az egy egész birodalom! Ti azt nem tudjátok, mert ti még sohasem harcoltatok a hazáért! (...)

A kis kapitánnyal pedig most már nem lehetett bírni. Erőre kapott, és felállott az ágyban. Hosszú hálóingecskéje a bokájáig ért. Fején kackiásan félre volt csapva a piros-zöld sapka. Szalutált. Most már hörögve beszélt, és a tekintete valahol a semmiben révedezett.

– Jelentem alássan, tábornok úr, földhöz vágtam a vörösinges vezért, kérem az előléptetést! Úgy nézzetek rám, hogy én most már kapitány vagyok! Én harcoltam a hazáért, és én meghaltam a hazáért! Trará! Trará! Fújjad, Kolnay!

(...) Most hosszas csönd lett. A kisfiú lehunyta a szemét, s hosszasat, nagyot sóhajtott, mintha minden szomorú ember minden fájdalma az ő kis lelkébe szorult volna.

Csőnd volt. (...)

Az asszony pedig ölelte, csókolta a kis halott gyereket, aztán letérdelt az ágya elé, a kispárnába temette az arcát, és ő is zokogni kezdett. Nemecek Ernő gittegyeleti titkár, a Pál utcai grund kapitánya pedig örök csöndességben, falfehéren, lehunyt szemmel feküdt hanyatt az ágyban, s most már bizonyos volt róla, hogy semmit nem lát, és semmit nem hall, ami körülötte történik, mert Nemecek kapitány látásáért és hallásáért eljöttek az angyalok, és elvitték oda, ahol csak az olyanok hallanak édes muzsikát, és látnak fényes tündöklést, mint amilyen Nemecek kapitány volt. (...)

Alkonyatkor nekivágott Boka az utcának. Tanulnia kellett volna, mert holnap nehéz nap következik. Nagy latinlecke. És már régóta nem felelt, biztosra vette, hogy Rác tanár úr ki fogja hívni. De nem volt kedve a tanuláshoz. Félrelökte a könyvet meg a szótárt, és elment hazulról. (...)

Boka céltalanul kóborolt az utcán. Egyszerre a grundon találta magát. Véletlenül bepillantott a konyhóba. A deszkafalhoz támasztva furcsa eszközöket pillantott meg. Janótól megtudta, hogy beépítik a grundot. Hétfőn kezdik a munkát. Emeletes házat építenek.

Bokával fordult egyet a világ.

A kapuból még visszánézett egyszer. Mint aki a hazáját hagyja el örökre. És abban a nagy fájdalomban, mely erre a gondolatra a szívét összeszorította, csak egy csöppecske, csak egy nagyon kicsi vigasztalás vegyült. Ha már szegény Nemecek nem érte meg azt, hogy a gittegylet bocsánatkérő küldöttségét fogadhassa, legalább nem érte meg azt sem, hogy elveszik tőle a hazáját, amiért meghalt.

És másnap, mikor az egész osztály néma, ünnepies csöndben ült a helyén, és Rác tanár úr komoly léptekkel, lassan, ünnepélyesen ment föl a katedrára, hogy onnan a nagy csöndben halk szóval emlékezzék meg Nemecek Ernőről, és felszólítsa az egész osztályt, hogy holnap délután három órakor valamenynyien fekete vagy legalábbis sötét ruhában gyülekezzenek a Rákos utcában, Boka János komolyan nézett maga elé a padra, és most először kezdett derengeni egyszerű gyereklelkében a sejtés arról, hogy tulajdonképpen mi is az élet, amelynek mindnyájan küzdő, hol bánatos, hol vidám szolgálai vagyunk.

gigerli – piperkőc, külsejére, ruházatára nagy gondot fordító férfi; **minutum** – perc, pillanat; **grund** – beépítetlen városi telek; **verkli** – rögzített dallamokat játszó, hajtókar forgatásával működő, szekrény alakú egyszerű, mechanikus hangszer, sípláda, zenegép; **labirintus** – útvesztő; **citadella** – fellelgvár; **egzecíroz** – gyakorlatozik

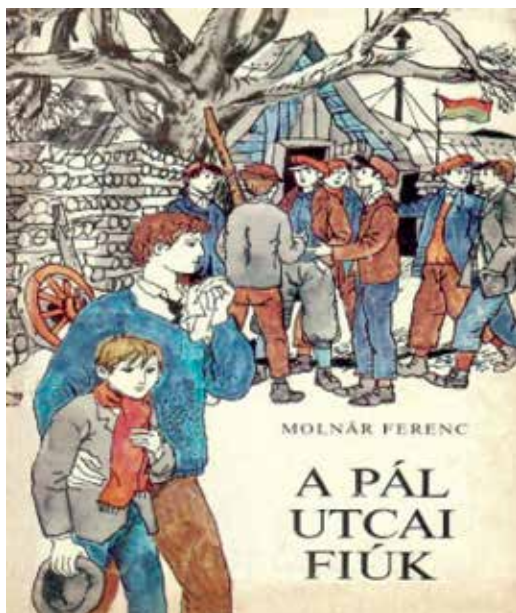
1. Mutasd be *A Pál utcai fiúk* c. mű íróját!
2. Mikor játszódik a regény cselekménye?
3. Hány nap alatt zajlottak az események?
4. Miért állnak szemben egymással a Pál utcaiak és a vörösingesek?
5. Mi az einstand? Hogyan vélekedsz róla?
6. Állítsd össze a regény szerkezeti vázlatát!
7. Csoportosítsd a regény szereplőit jó és rossz tulajdonságuk alapján!
8. Jellemezz egy tetszés szerinti szereplőt!
9. Rajzold le a grundot!
10. Bizonyítsd be, hogy Nemecek méltó arra, hogy példakép legyen!

1. Mit tettél volna Boka helyében akkor, amikor megengedte Gerébnek, hogy részt vegyen a csatában? Fogalmazd meg néhány mondatban a véleményedet!

Amit a műről tudnod kell!

A mű keletkezése • A Pál utcai fiúk Molnár Ferenc 1907-ben megjelent ifjúsági regénye. „A Pál utcai fiúk a legjobban szívemhez nőtt könyvem, 1906-ban írtam folytatásokban egy ifjúsági lap (Tanulók Lapja) számára, amelyet volt tanárom, Dr. Rupp Kornél szerkesztett. Abban az időben természetesen még nem volt rendezett írói beosztásom, s így a körüti művészakadémia karzatán írtam délutánonként az egyes folytatásokat. Erre a szedő személyesen ügyelt fel, és szinte kitépkedte kezemből az esedékes kéziratlapokat... Szóval ezen a nyugodt helyen álmodtam vissza a gyerekkoromat, amikor még a Lónyai utca reformá-

tus gimnáziumába jártam, és valóban megvolt a grund a Pál utcában.”

Témája • A témát saját gyermekkorának emlékeiből merítette, szereplőit élő figurákról, barátairól, osztálytársairól mintázta Molnár Ferenc. A regény főszereplői – Nemecek Ernő, Boka, Geréb, Áts Feri – olyan karakteres emberi viselkedési mintákat mutatnak, amelyeket a név pusztá említése felidéz – és a könyv olyan jól ismert, hogy ezeket a neveket gyakran használjuk is emberi jellemek tömör leírására. A szereplők nevéen kívül fogalommal váltak a regényből például a *gittegylet*, az *einstand* vagy a *grund* szavak is.

Műfaja • Ifjúsági regény és kalandregény a javából. Két fiúcsapat küzd egymással a grundért, hogy legyen hol játszaniuk. A Pál utcaiak védik a „hazájukat”, a vörösingesek a Fűvészkertből támadnak. Hogy kinek az oldalán áll a mindenható narrátor-író?! Minden esetre Molnár Ferenc számára nincsenek ellenszenves, vásott gyerekek. A Pál utcaiak kedves kiskamaszok, de a fűvészkertiek is derék fiúk. Igaz, a két Pásztor eléggé nagy gazember: elszedik a kisebbektől a golyókat.

Regényidő, helyszín • A regény valódi helyszíneken játszódik, Budapest VIII. és IX. kerületében, a Józsefváros és a Ferencváros egykori utcái, terei, épületei jelennek meg a műben. Az időpontot is pontosan tudjuk a gittegylet pecsétje alapján: 1889. Az író mindössze 10–12 napba sűríti az eseményeket. A történet pontosan időrendben követhető.

A regény terének középpontjában a grund áll. A beépítetlen terület, a közös játékok helyszíne a gyerekek számára a szabadságot jelenti, amelyet minden áron meg kell védeni. Ezenkívül még három helyszín van a regényben: az iskola, a Fűvészkert és Nemecekék otthona.

Szerkezete • A regény tíz fejezetre tagolódik. Molnár Ferenc úgy zárja le az egyes részeket, hogy felcsigázza az érdeklődést, és ezáltal a következő olvasásához is kedvet ad.

I. Előkészítő rész: 1–2. fejezet: Nemecek beszámolója az einstandról, Elnök-választás a grundon.

II. Bonyodalom: 3–5. fejezet: „Itt jártak a Pál utcai fiúk.”, A gittegylet felszámolása, Nemecek hőstette a Fűvészkertben

III. Kibontakozás: 6–7. fejezet: A kiáltvány, Ajándékkönyv és küldöttség

IV. Tetőpont: 8–9. fejezet: A csata napja, Bejegyzések a gittegylet nagykönyvében

V. Megoldás: 10. fejezet: A díszoklevél

Cselekménye • A Pál utcai grundon délutánonként kisdiaokok játszanak. Hírét veszik, hogy a Fűvészkertben tanyázó rivális társaság, amelynek Áts Feri a vezére, rohamra készül, hogy elfoglalja a Pál utcaiak grundját. A fiúk felkészülnek az ellenséges támadásra. Bokát választják vezérül, a többiek is kapnak rangot, egyedül a vézna, szőke Nemecek Ernő marad közlegény. Geréb, aki szintén a vezéri rangra pályázott, bosszúból a fűvészkertiekkel szövetezik. Az árulás gyanúja Nemecekre terelődik. A vézna kisfiú, hogy bebizonyítsa hűségét, visszaszerzi az ellenség által elrabolt grundzászlót. Akciója során kényszerű fürdőt vesz a fűvészkerti tó hideg vizében. Elérkezik a csata napja. A lázasan fekvő Nemecek kiszökik betegágyából és bátran veszi ki részét a harcból. Ő is hozzájárul a Pál utcaiak győzelméhez. De nem sokáig örülhet új kapitányi rangjának, mert a fürdés miatt tüdőgyulladást kap.

Szereplők, rövid jellemzésük • Az író a gyermeklélek kitűnő ismerője. Főszereplője Nemecek és a többiek: Boka és Áts Feri, a két tábor vezére, Geréb, a bűnbánó áruló, a finomkodó Csele, Weisz, Barabás, Richter, Kolnay, Leszik, a két Pásztor, Szebenics, mind bonyolult, alakuló egyéniség. Gondolatviláguk, magatartásuk különböző.

■ **Nemecek Ernő:** vézna testalkatú, szőke, kis növésű fiú. Alázatos, udvarias, érzékeny. Hektor (a tót kutyája) mellett ő az egyedüli közlegény a Pál utcai fiúknál, akinek mindenki előtt haptákba (vigyázzba) kellett állnia. „*Se nem osztott, se nem szorzott, mint az 'egy' a számtanban. Senki se törődött vele. Jelentéktelen kis sovány fiú volt, gyöngye gyermek.*” Mindezek ellenére vonzó lelki tulajdonságokkal bír: becsületes, szerény, önzetlen, szolgálatkész, határtalanul szereti a grundot, bátran kiáll a közösségéért. Ezek a nagyszerű lelki, jellembeli tulajdonságok ösztönzik Nemeceket arra, hogy félénkségét legyőzze, és végrehajtsa azokat a nagyszerű tetteket, amelyek őt végül a grund legnagyobb hőségévé avatják, s erkölcsileg is magasan társai fölé emelik.

A saját társai egy gittegyleti közgyűlésen igaztalanul gyávának és árulónak tartják, nevét pedig megszégyenítésül csupa kisbetűvel írják le a közgyűlési jegyzőkönyvbe. A grundért vívott csatát Nemecek Ernő – a legkisebb és leggyengébb a fiúk közt – dönti el. Nemecek a hazájáért felelősséget vállaló kisember önfeláldozó, hősieb bátorságának a jelképe, akit társai nem értettek meg, félreszorítottak és megszégyenítettek, a történet végén a grund hőseként hal meg. A szürke kis közlegény

ezzel a mártírsorsot is vállaló hősiességnek és hazaszeretetnek ragyogó példaképévé válik.

■ **Boka János:** a Pál utcai fiúk elnöke, 14 esztendő kamaszfiú. Magabiztos fellépésű, határozott jellem, komoly, meggondolt vezető. Mindig kiáll az igazság mellett. Képes arra, hogy felismerje a hibáit és kijavítsa azokat. A Pál utcai vezérként hamar bebizonyítja alkalmasságát a feladat elvégzésére. Nem találunk benne a felnőttekre jellemző negatív tulajdonságokat. Becsvágy, hatalomvágy még nyomokban sem fordul elő benne. A Fűvészkertben történtek után nem árulta el a társainak, hogy Geréb a vörösingések között az elárulásukon mesterkedik. Igazságszerető, megveti a hazugságot. Híven örökdió Nemecek betegágya mellett.

■ **Áts Feri:** egyike a legkarakteresebb szereplőknek. Bátor, erőteljes, következetes. A vörösingések vezéréként korához képest nagy érettséggel követeli meg az általa hozott döntések betartását (a Pásztorok megbüntetése a gyerekek meglopásáért). Bátor, erős, az ellenségben is tiszteli a bátrát, elítéli a durvaságot, az árulót megveti, nyílt. Egyedül behatol az ellenség főhadiszállására. Lenézi Gerébet, aki elárulja saját csapatát, és megveti, hogy lefizeti a grund őret. Áts Feri több mint egy hadvezér vagy egy utcagyerek, érettségét az is bizonyítja, mikor a háború elvesztése után félretéve az esetleges haragot, keserűséget, lelkifurdalásától hajtva elmegy Nemecekék házához, hogy érdeklődjék a kisfiú állapotáról.

■ **Geréb Dezső:** Boka ellenfele az elnökválasztás alkalmával. Dacos sértődöttsége viszi az ellenség táborába. Árulóvá válik, elárulja a Pál utcaiakat a vörösingéseknek. Egyéni érdekből képes alattomos cselekedetekre is. Nemecek bátorsága azonban rádöbbeneti tettének aljasságára. Büntudatát, szégyénérzetét fokozza, hogy a vörösingések nem becsülik, s kivetik maguk közül. Ezért keresi az utat vissza a Pál utcaiakhoz, s akkor érzi csak igazán, hogy hozzájuk tartozik, amikor a kis csapat megvetéssel utasítja el közeledését. A próba azonban szerencsésen segíti elő erkölcsi megtisztulását: a csatában már bátor hősként viselkedik, és szívvel-lélekkel harcol a grundért.

■ **Csónakos:** elsősorban a legváratlanabb pillanatokban felhangzó füttye, jó kedélye, humoros szavajárása (*Papuskám!*) különbözteti meg a többiektől. Bátorság, találékonyság dolgában ő is az elsők között van.

■ **A Pásztor testvérek:** a vörösingések tagjai. A Pásztor fiúk *einstandot* hajtanak végre a golyózó Pál utcaiakkal szemben. Elveszik Nemecektől az üveggolyóit. Mivel Nemecek nem adja oda a zászlót, kicsavarják a kezéből. Később Áts Feri megfürdetteti őket a Fűvészkert tavában, mert kisebb és gyengébb gyerekeket bántottak.

A mű mondanivalója és jelentősége • A millennium¹ idei pesti gyermekvilág lírai krónikája ez a mű. Kevés regény ábrázolja olyan sokrétűen és érzékenyen a kamaszok világát, mint Molnár Ferenc műve, *A Pál utcai fiúk*. A hiteles lélekábrázolás mellett a könyv erénye a regényesség. *A Pál utcai fiúkat* az teszi népszerűvé,

---

¹ *millennium* – ezredév; *itt:* ezredévi ünnep, a magyar honfoglalás 1896-ban ünnepelt ezredik évfordulója

hogy az élet minden ága-boga benne van: iskola és játék, barátság és harc, pártoskodás és összetartás – minden, egészen a halálig. S az író mindezt gyerekésznek, gyerekzívnek szólóan szötte regénybe. A gyerekvilág tükrében láttatja a világot. Nemecek, Boka, Áts Feri és a többiek története átélhető csaknem bárhol, az ezredfordulón semmivel sem kevésbé, mint születésekor, a XX. század kezdetén vagy a XXI. század elején. Talán ez a magyarázata a regény példátlan világsikerének.

A grund világának igazi törvényei, szokásai, egyesületei, erődítményei, vezérei és közkatonái vannak. A fennmaradásért háborúzni kell és a közkatonának áldozatul kell esnie, hogy ily módon igazi hőssé váljon. A grund már több mint játszótér, jelkép, a haza jelképe, ahol a harc az igazságért folyik. Nemecek tulajdonképpen a kisember, aki nem bátor és nem hős, de azzá válik a grundért folyó háborúban. Önfeláldozása nem elegendő a „haza” megvédésére, az urbanizáció¹ mohósága beépíti az „édes grund”-ot is.

TUDÁSPRÓBA

A Pál utcai fiúk

1. Mutasd be az író!
2. Mikor jelent meg *A Pál utcai fiúk* c. regény?
3. Mikor játszódik a cselekmény?
4. A következő kifejezések nyomán idézd fel a cselekményt: *einstand, elnökválasztás, cédula, kényszerű fürdés, Nemecek a grundon, megérkezik a gittegylet, Boka a grundon, levél Gerébtől, küldöttség a vörösingesektől, küldöttségben a vörösingeseknél, a gittegylet felosztása, Geréb megszegyenyítése, a haditerv!*
5. Hány napig vagyunk együtt a mű szereplőivel?
6. Mutasd be a helyszíneket, ahol játszódnak az események!
7. Miért fontosak ezek a helyszínek: iskola, múzeum, grund, Fűvészkert? Van-e még szerinted fontos helyszín?
8. Miért állnak egymással szemben a Pál utcaiak és a vörösingesek?
9. Gyűjtsd össze a regény szereplőit! Csoportosítsd őket különböző szempontok alapján!
10. Hasonlítsd össze a szereplőket tetteik, gondolkodásuk alapján!
11. Tudod-e, hogy kik ők? Igazak-e az állítások, ezek a jellemvonások?
  - a) Komoly, meggondolt, előrelátó, nem zsarnokoskodik és nem él vissza a hatalmával.
  - b) Az ő kalapja a legtisztább. Lapokat visz az iskolába.
  - c) Dacos, sértődékeny, alattomos is tud lenni, sőt a vesztegetéstől sem riad vissza.
  - d) A grundhoz való ragaszkodásuk közösséggé kovácsolja őket.
  - e) Jó kedélye, fel-felhangzó füttye, humoros szavajárása különbözteti meg társaitól.

¹urbanizáció – itt: városrendezés, várostervezés

f) „... mindig lehajtott fővel jártak...”

g) „... az örök tisztelegtek neki...”

Kikről nem olvastál itt? Hasonló formában mutasd be őket!

12. Néhány mondatban fogalmazd meg véleményedet a következő állításról: *A Pál utcai fiúk* c. regény a hőssé válás regénye!

JOSEPH RUDYARD KIPLING

(1865–1936)

Sir Philip Burne Jones:
Rudyard Kipling portréja,
1899

Joseph Rudyard Kipling (e.: dzsozef rádjárd kipling) angol költő, novellista, regényíró, főként az Indiában lévő, angol katonákról szóló történeteiről, verseiről és gyerekeknek szóló meséiről vált emlékezetessé, melyekért 1907-ben elnyerte az irodalmi Nobel-díjat.

Bombayben született. Családja az Indiában élő angol közösség magasabb köreihez tartozott. Az akkori szokásoknak megfelelően hatéves korától hűgával együtt Angliában nevelkedett. Az iskola elvégzése után 1882-ben visszatért Indiába, ahol újságírással foglalkozott. Számtalan verse és elbeszélése jelent meg, melyek Angliában is nagy feltűnést keltettek. Rudyard Kipling legismertebb irodalmi művei: *A dzsungel könyve* (1894, történetek gyűjteménye, melyekhez a *Riki-tiki-tévi* is tartozik), *Kim* (1901), *Gyermekmesék*, *Elefántkölykök* (1902). Gyermekkönyvei örökzöld klasszikus gyermekirodalmi alkotások. George Orwell úgy nevezte, mint „*a brit imperializmus profétája*”.

A dzsungel könyve

(Részlet)

Maugli testvérei

Szép meleg este volt. Farkas apó felébredt álmából. Ideje vadászni indulni: a négy farkaskölyök éhes. Ekkor váratlan látogató érkezett hozzájuk: a sakál, az élősködő Tabaki, aki hízelegve, alattomosan hozza-viszi a híreket. Most is pletykálkodni, indulatokat szítani jött: megtudta, hogy Sir Kán, a tigris elhagyta régi vadászterületét.

Hallható is már a tigris távoli üvöltése. Talán emberre vadászik? Az nem lehet! A Dzsungel Törvénye tiltja, méghozzá jól felfogott érdekből: senki sem akarja ok nélkül magára haragítani az ellenséget.

– Valami fölfelé jön a dombon – mondta a fülét hegyezve Farkas anyó. – Vigyázz!

Farkas apó ugrásra készen állt, lendült, aztán feleugortában megállt, majdnem ott ért le megint a földre, ahonnan elindult:

– Ember! – kaffantotta. – Emberkölyök! Nézzétek!

Előttük, egy alacsony ágba kapaszkodva meztelen, barna kisgyerek állt, éppen csak járni tudott még. A csöppség utat tört a farkaskölykök között, hogy Farkas anyó meleg testéhez közelebb kerülhessen. És elkezdett szopni a kis farkaskölykökkel együtt. Akkor megjelent Sir Kán és Tabaki. Sir Kán a zsákmányát, az emberkölyköt követelte. Farkas anyó haragjával szemben azonban tehetetlen volt:

– Itt pedig én beszélek, Ráksa, a Démon! Az emberkölyök az enyém, halod, te béna? Az enyém! Nem öli meg senki. Életben marad, együtt fog járni, együtt fog vadászni a Csapattal... a végén pedig, tudd meg, te csupasz kis kölykökre vadászó, békaevő, halpusztító hitvány, rád fog vadászni! Most pedig hordd el magad, mert különben Szamburra, az őzbakra mondom, akit megöltem (én nem élek ám holmi eléhezett szarvasmarha húsán!), bénábban mégy vissza az anyádhoz, mint ahogy a világra jöttél, te égett mancsú, te! Takarodjál!

Sir Kán meghátrált, de bosszút forralt. Viszont a Csapatnak tényleg meg kell mutatni a kis jövevényt. A Dzsungel Törvénye szerint a farkaskölyköket, ha már saját lábukon állnak, be kell mutatni a többi farkasnak. Elérkezett az idő, Farkas apó és anyó elvitték kölykeiket és Mauglit bemutatni a többieknek.

Végül – és most Farkas anyó nyakán minden szőrszál égnek meredt – Farkas apó Mauglit, a Békát (ahogy ők nevezték) tuszkolta a középre. Nevetve ült ott, és játszadozott a holdfényben csillogó kavicsokkal.

Akela föl sem emelte fejét mancsáról, csak folytatta egyhangú kiáltását:

– Nézzétek meg jól!

A sziklák mögül fojtott morgás hallatszott. Sir Kán hangja, aki azt kiáltotta:

– Ez a kölyök az enyém! Adjátok ide! Mi köze a Szabad Népeknek az emberkölykéhez?

Vitás esetben a Vadon Törvénye az, hogy két, csapatbeli farkasnak kell a pártját fogni a kölyöknek, de az sem apja, sem anyja nem lehet.

– Ki fogja pártját ennek a kölyöknek? – kérdezte Akela. – Ki akar szólni a Szabad Nép közül?

Semmi válasz. Farkas anyó pedig már készült a harcra: tudta, hogy utolsó harca lesz az, ha arra kerül a sor. Akkor aztán az egyetlen idegen fajtagé, akinek szabad megjelennie a Csapat gyűlésén, Balú, az álmos barnamedve, aki a Dzsungel Törvényére tanítgatja a farkaskölyköket; az öreg Balú, aki járhat-kelhet, amerre neki tetszik, mert csak diót, gyökeret, mézet eszik, Balú, mondom, hátsó lábára ült, és dörögni kezdett.

– Az ember kölyke, az ember kölyke? – mondta. – Hát én pártját fogom az ember kölykének.

Jelenet *A dzsungel könyve* c.
Disney-rajzfilmből, 1967

Fekete árnyék suhant be a körbe. Bagira volt, a fekete párduc. Vele senkinek sem volt kedve összeakaszkodni, mert ravasz, merész, vad és féktelen volt. Doromboló hangján a következőket mondta:

– Ó, Akela és ti, Szabad Nép gyermekei, nekem nincs jogom, hogy a ti gyűléseteken szót emeljek; de a Vadon Törvénye azt mondja, hogyha két-ség támad: meg kell-e ölni az új kölyköt vagy sem, akkor meg lehet váltani a kölyök életét. Azt pedig, hogy a váltságdíjat ki fizetheti, ki nem: a Törvény nem mondja meg. Igazat

szólok-e?

– Helyes! Helyes! – mondták a mindig éhes fiatal farkasok. – Halljuk Bagirát! A kölyköt meg lehet váltani. Ez a Törvény!

– Egy meztelen kölyköt megölni: szégyen. Mellesleg szólva, mulatságnak is jobb lesz akkor vadászni rá, ha megnő. Balú már pártját fogta, én pedig megtoldom Balú szavát egy kövér bikával, most ejtettem el, nem egészen fél-mérföldnyire innét. Ezt ajánlom föl nektek, ha a Törvény parancsa szerint befogadjátok az emberkölyköt. Hát olyan nehéz dolog ez?

Akela és a farkasok bölcsen döntöttek. Akela tudta, hogy valamikor még segítségükre lehet az emberkölyök. Sir Kán pedig dühöngött. Hát így került be Maugli a szioni farkascsapatba egy bika árán és Balú jó szaváért

Most aztán bele kell nyugodnotok abba, hogy átsiklunk tíz-tizenegy esztendőn, s csak találgathatjátok, milyen csodálatos életet élhetett Maugli a farkasok közt, hiszen sok-sok könyvet kellene teleírnom, ha aprajára el akarnám beszélni. A farkaskölykökkel nőtt fel, csakhogy azok felnőtt farkasok voltak már, mire őbelőle nagyobbacska gyerek lett.

A farkasok, Balú és Bagira mindent megtanítottak neki. Egyre ügyesebb lett, s a farkasok között is tekintélyes. Az emberekben viszont nem bízott, mert csapdákat állítottak az erdő népének. De Bagira azt is megmutatta neki, hogyan kerülheti el a csapdákat. Arra is figyelmeztette Mauglót, hogy szarvasmarhát soha ne ejtsen el és ne egyen, mert egy bika

váltotta meg az életét. Erre mindig emlékezzen! Ez a Vadon Törvénye! Maugli pedig engedelmeskedett a Törvénynek.

Maugli tudta, hogy a legnagyobb ellensége Sir Kán. Eleget figyelmeztette erre Farkas anyó és Bagira.

– Testvérkém, hányszor mondtam már neked, hogy Sir Kán ellenséged?

– Annyiszor, ahány dió van ezen a pálmán – felelte Maugli, mert számolni persze nem tudott. – Hát aztán? Álmos vagyok, Bagira, Sir Kánnak pedig egyebe sincs, csak hosszú farka és hangos toroka, akárcsak Maónak, a Pávának. (...)

– Ó, te emberkölyök vagy – mondta nagyon gyöngéden a fekete párduc –, és éppen úgy, ahogy én visszatértem a vadonba, neked is vissza kell térned végül az emberek közé, embertestvéreid közé, ha a Gyűlésen meg nem ölnék.

– De hát miért akarna akárki is megölni engem? – kérdezte Maugli.

– Nézz rám – mondta Bagira, és Maugli keményen a szeme közé nézett.

A nagy párduc fél perc múlva félrefordította a fejét.

– Hát ezért – mondotta, végighúzva mancsát a faleveleken. – Még én sem tudok a szemed közé nézni, pedig én emberek közt születtem, és szeretlek téged, testvérkém. A többiek gyűlölnék, mert nem állják a tekintetedet, mert bölcs vagy, mert tüskéket húztál ki a lábukból, mert ember vagy.

Mauglinak tehát vissza kell mennie az emberek közé. Embernek emberek között a helye! Maugli tiltakozott: ő a Vadon része, neki semmi keresnivalója nincs az emberek között. De a dzsungel is egyre veszélyesebb számára. Sir Kán, Akela meggyengülését kihasználva, Maugli ellen hangolta a folyton éhes fiatal farkasokat. Bagira azt tanácsolta neki, hogy megvédheti magát, ha megszerzi az emberektől a Piros Virágot, a tüzet. Az állatok annyira félnek a tüztől, hogy a nevéen sem merik nevezni.

Az ember gyerekétől, aki nagyon hasonló volt hozzá, Maugli könnyen megszerezte a tüzet.

Mauglinak este Gyűlésbe kellett mennie. Akela elhibázta az ugrást. Új vezért kell választani. A farkasok közt ott járt-kelt Sir Kán is. Biztatta a farkasokat Akela és Maugli ellen. Óriási vita kerekedett.

– Hát Sir Kán vezeti a Csapatot? Mi köze a tigrisnek a Szabad Néphez? – kérdezte Maugli.

Ekkor Akela emelkedett szólásra. Egyetlen farkas sem vállalta, hogy egyedül szálljon szembe Ridegfarkassal.

Mauglit is védte, hiszen az emberkölyök minden Törvényt betartott. Bagira pedig a váltságdíjra hivatkozott. De Sir Kán csak magának követelte a fiút.

Maugli ekkor döbbent rá, hogy mennyire gyűlölik a farkasok, akiket eddig testvéreinek hitt.

– Te vagy az úr – mondta fojtott hangon Bagira. – Mentsd meg Akelát a haláltól. Mindig barátod volt.

Akela, a zord, vén farkas, aki soha életében senkitől nem kért kegyelmet, szánni való pillantást vetett Mauglira, amint ott állt, anyaszült meztelenen, hosszú fekete haját vállára vetve, a lobogó láng fényében, amely ugráltatásra szkettette az árnyakat körülötte.

– Jól van! – mondta Maugli lassan körülnézve. – Látom, hogy kutyák vagytok. Elmegyek tőletek az én népemhez, ha ugyan valóban az én népem. A vadon bezárult előttem, el kell felejtennem a beszédeket, a társaságokat; de irgalmasabb akarok lenni, mint ti vagytok.

Mivel testvéretek voltam, ha vér szerint nem is: megígérem, hogyha majd ember leszek az emberek között, nem árullak el úgy az embereknek, ahogy ti elárultatok engem. – Megrúgta a tüzet, s a szikrák magasra szálltak. – Nem lesz háború köztem és a Csapat között. De még egy adósságot meg kell fizetnem, mielőtt elmegyek. – Előrement, oda, ahol Sir Kán ült, bambán belebámulva a lángokba, s megragadta a szakállánál fogva. Bagira utána sompolygott, hogy baj ne érhesse. – Állj föl, kutya! – kiáltotta Maugli. – Állj fel, ha ember beszél, mert kiégetem a bundádat!

Sir Kán füle hátralapult, a szemét pedig behunyta, mert közel volt hozzá az izzó ág.

– Ez a marhampusztító azt mondta, hogy megöl engem a Gyűlésen, mert kölyök koromban nem tudott megölni. No, hát így verjük a kutyát, ha emberré cseperedünk! Meg ne mocsanj, Béna, mert torkodba szalasztom a Piros Virágot! – Fejbe verte Sir Kánt az ággal, s a tigris vinnyogott, nyöszörgött halálos félelmében.

– No, most mehatsz, te megpörkölt vadmacska! De el ne felejtse, hogy amikor legközelebb idejövök a Gyűlés Sziklájához, férfiként jövök, és Sir Kán bundája lesz rajtam. Egyébként pedig Akela elmehet, és szabadon élhet, ahol akar. Nem fogjátok megölni, mert én nem akarom. És ti se üljetek itt tovább, a nyelveketek lógatva, mintha valakik volnátok.

Kutyák vagytok, és én elkergetlek – így ni! Mehettek!

A tűz lángolva égett az ág végén, Maugli pedig jobbra-balra, körös-körül vagdalózott vele, s a farkasok üvöltve rohantak el, bundájukat kiégette a szikraeső. Végül nem maradt ott más, csak Akela, Bagira és vagy tíz farkas, aki Mauglinak fogta volt pártját. Aztán valami fájni kezdett Maugliban –, de úgy, ahogy soha életében nem fájt neki semmi, és elakadt a lélegzete, és zokogott, s a könnyek csak úgy patakzottak az arcán.

– Mi ez? Mi ez? – kérdezte. – Nem akarom itt hagyni a Vadont, és nem tudom, mi ez. Talán meghalok, Bagira?

– Nem, testvérkém. Csak könnyek ezek, emberi könnyek – mondta Bagira. – Most már tudod, hogy nem vagy többé emberkölyök, hanem ember. A

Vadon immár csakugyan bezárul előtted. Hadd hulljon, Maugli... csak könnyez, semmi más.

Maugli hát ott ült, és úgy sírt, mintha a szíve szakadna meg; sohasem sírt még életében.

– Most pedig – mondotta – elmegyek az emberekhez. De előbb el kell még búcsúznom az anyámtól. – S elment a barlangba, ahol Farkas apóék laktak, és ráborulva anyó bundájára, keservesen sírt, a négy kölyök pedig siralmasan üvöltött. (...)

Pirkadni kezdett, amikor Maugli magányosan lement a domb oldalán, hogy megismerkedjék azzal a titokzatos teremtéssel, amelynek neve: ember.

(Benedek Marcell fordítása)

Amit a műről tudnod kell!

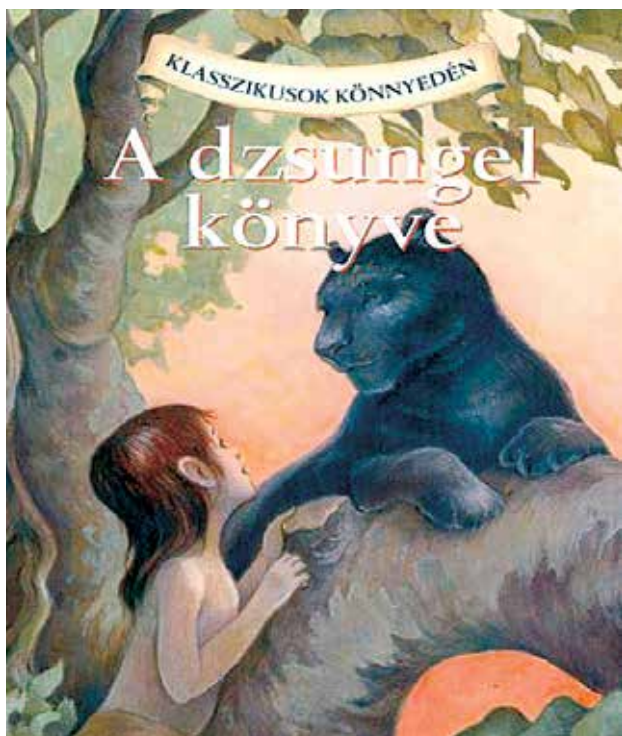
A mű keletkezése • 1894-ben írta *A dzsungel könyvét*. Ez az a mű, melyet, ha gyermek vesz kezébe, életre szóló útravalót kap belőle, ha felnőtt veszi a kezébe, gyermekkorának legszebb emlékeit idézheti fel általa. A történet helyszíne India, ahogyan gyakran az író más műveiben is.

Kipling több mendemondát hallott farkasok által felnevelt embergyerekekről. Ez adta a regény alapötletét. De a műben sikerült megfogalmazni örökérvényű igazságokat is az identitásról¹, sorsról, felnőtté válásról. Maugli történetével Kipling azt tanítja, hogy az élet állandó küzdelem, amelyben a gyengébb áldozatul esik az erősebbnek. A dzsungel kegyetlen törvényeiből azonban nem hiányzik a méltányosság és a szolidaritás sem. Akela, a farkasok bátor és igazságos vezére, Ká, a bölcs óriáskígyó, Bagira, a bölcs párduc és Balú, a medve segítségével Maugli a farkasfalka egyenrangú tagja lesz, teljesen otthonossá válik a dzsungel világában. De az állatvilágnak is megvannak az önző és gonosz tagjai, Sir Kán, az alattomos tigris, Tabaki, a sakál és a lusta, élősdij majmok számos galibát okoznak, nemegyszer nehéz helyzet elé állítva Mauglit. Ő azonban képességeivel lassan az állatok fölé emelkedik. Mindnyájan elismerik a dzsungel urának. Az állatok törvényei szerint nevelkedett Mauglit – bár megdöbbenik az emberi élet furcsaságai – ember mivolta végül is arra kényszeríti, hogy fájó szívvel bár, de búcsút mondjon népének és visszatérjen az emberek közé.

A könyvet Benedek Marcell fordította magyarra, Weöres Sándor gyönyörű versfordításai, Szántó Piroska rajzai festőien tárják az olvasó elé a dzsungel semmihez sem hasonlítható világának tájait és alakjait.

Szereplők • Farkas apó, Farkas anyó, Maugli, Akela, Balú, Bagira, Ká, Csil, Sir Kán, Tabaki, Messzua.

¹ *identitás* – azonosság, önazonosság

A 2010-ben megjelent *Klasszikusok könnyedén* sorozat borítója

Műfaja, szerkezete •

A *dzsungel könyve* novellagyűjtemény. A novellák legnagyobb része az indiai őserdőben játszódik, és Maugliról szól. A többi történet helyszíne is India, kivéve a *Kvikvern* és *A fehér foka* című novellákat. Kipling Indiában született, így jól ismerte az indiai dzsungelt. A könyvben szereplő történeteknek rendszerint súlyos erkölcsi mondanivalójuk van, amely mint a **dzsungel törvénye** jelenik meg a novellákban. Mindegyik történetben szerepelnek emberi tulajdonságokkal felruházott állatok. Minden novella egy verssel kezdődik és végződik. 15 fejezetből áll.

I. Maugli testvérei:

Maugli, az indiai gyermek szüleit megöli Sir Kán, a tigris. A fiút a Szioni dombokon élő farkasfalka neveli fel. Tíz év elteltével Maugli bosszút áll Sir Kánon.

II. Ká vadászata: a hétéves Mauglit elrabolja egy majomcsapat. Barátai, Balú, a medve és Bagira, a fekete párdurc Kától, az óriáskígyótól kérnek segítséget, hogy megmentse a fiút.

III. Tigris! Tigris!: Maugli megpróbál beilleszkedni az emberek közé, egy Messzua nevű asszony fogadja be. Sir Kán bosszút akar állni Mauglin, aki végül legyőzi a tigrist.

IV. Rátok szabadítom a dzsungelt: az emberek boszorkánysággal vádolják Messzuát, és meg akarják égetni. Maugli a vadállatok segítségével kiszabadítja az asszonyt, és lerombolja a falut.

V. A vörös kutyák: A dólok, a Dekkán-fennsíkon élő vadkutyák behatolnak a farkasok vadászterületére. Maugli segít a farkasoknak legyőzni a betolakodókat.

VI. A király ankusa: Maugli egy elhagyott városban egy kincseskamrát talál, amelyet egy fehér kobra őriz. A kígyó figyelmeztetése ellenére Maugli elhoz egy ankust (elefánt-ösztrékélő fegyvert) a kamrából, és ez a tette négy ember életébe kerül.

VII. Hogyan született a félelem: Háti, a bölcs elefánt elmeséli Mauglinak, miért vannak olyan éjszakák, amikor a tigrisek ölhetnek embert.

VIII. Tavasi futás: tavasszal az összes állat elfordul az immár felnőtt Maugli-tól, aki úgy határoz, újból visszatér az emberekhez. Balú, Bagira, Ká és a farkasok felkeresik, hogy búcsút vegyenek tőle.

IX. Riki-tiki-tévi: Riki-tiki-tévit, a fiatal mongúzt egy Indiában élő angol család fogadja be. A mongúz megvédelmezi a családot Nagtól és Nagainától, a két kobrától.

X. A fehér főka: Kotik, a fehér főka úgy határoz, hogy megkeresi a helyet, ahol az emberek nem vadásznak a fókákra, és elvezeti oda a népét.

XI. Kis Tumáj és az elefántok tánca: Tumáj, a fiatal elefánthajcsár egy éjszaka szemtanúja lesz az elefántok táncának.

XII. A krokodilus története: A mugger-gauti Mugger, egy istenként tisztelt emberevő krokodil elmeséli élete történetét egy sakálnak és egy marabunak.

XIII. Kvikvern: Kotuko, az eszkimó fiú és egy eszkimó lány magukra maradnak a sarki télben, amíg hűséges szánhúzó kutyáik meg nem találják őket.

XIV. A királynő szolgálói: a történet elbeszélője fültanúja lesz az indiai hadsejregben szolgáló állatok beszélgetésének, akik egy katonai parádéra készülnek.

XV. Purun bagát csodája: egy indiai katonatiszt, Purun Dász lemond hatalmáról, remete lesz a Himalájában. Egy éjszaka megment egy falut a földcsuszamlástól.

Üzenete • Ebben a történetben a dzsungel nem csupán egzotikus környezet, hanem az itt élő állatok közösségének színtere. Ebben a közösségben mindenkinek megvan a helye, szerepe és vadászterülete. Az erőviszonyok alapján kirajzolódik az alá- és fölérendeltségi kapcsolatrendszer is közöttük. A dzsungeltársadalom életét is törvények igazgatják, mint az emberekét: a Vadon Törvényei, amelyek szigorúak, igazságosak, áthághatatlanok, ám időnként kegyetlenek is. Kipling ábrázolásában ez az állati társadalom a maga természetes életmódjával igazságosabb világ, mint az úgynevezett civilizált emberi közösség.

1. Ki, és mikor írta *A dzsungel könyve* című művet? Honnan merítette az alapötletet az író?
2. Hány fejezetre tagolódik a mű?
3. Sorold fel a regény fontosabb szereplőit!
4. Milyen örökérvényű igazságokat fogalmazott meg Kipling? Mondj példákat!
5. Mit jelent a név: Maugli? Kitől kapta a nevét?
6. Az alábbi megállapítások igazak vagy hamisak?
  - a) Sir Kán Farkas anyó haragjával szemben tehetetlen volt.
  - b) Sir Kán meghátrált, és nem vadászott tovább Mauglira.
  - c) Bagira egy kövér őzet adott váltságdíjra a farkasoknak.
  - d) Bagira állta alatt a foltot egy vad elejtésekor szerezte.
  - e) Maugli megvédheti magát a Vadonban, ha megszerzi az emberektől a Piros Virágot.
  - f) Balú, Bagira és Ká mindenben segíti Mauglit.
  - g) Maugli nem búcsúzott el senkitől sem.

1. Jól tette-e Maugli, hogy visszatért az emberek közé? Véleményedat érvekkel támaszd alá!

GÁRDONYI GÉZA

(1863–1922)

Eredetileg Ziegler Géza író, költő, drámaíró, újságíró, pedagógus, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja. A XIX–XX. századforduló magyar irodalmának népszerűségében máig kiemelkedő alakja.

Első ízben tizennyolc évesen, 1881. május 5-én az egrri *Fülfentőben* megjelent humoreszkjét írta alá *Gárdonyi Z. Géza* néven. Írói nevét születési anyakönyvezési helyszíne, Gárdony után választotta, s 1881 után – a Z. elhagyásával – egyre gyakrabban, az 1890-es évektől pedig kizárólagosan ezt tüntette fel művei fejlécén A pályafutását 1881-ben népkiskolai tanítóként kezdő, majd 1885 után újságíróként folytató

Gárdonyi 1897 után vidéki visszavonultságban alkotott, szépírói munkásságának szenteltesse életét. Az utókor *egri remeteként* is emlegeti. Pályáját folyamatos útkeresés, tematikai és formai kalandozás jellemezte, prózaírói életműve ennek fényében három korszakra osztható. Az 1890-es években írt népies hangvételű novellái és elbeszélései hozták meg számára a kortársak elismerését (*Az én falum*, 1898), de az utókor elsősorban a századfordulót követő évtizedben keletkezett történelmi regényei révén ismeri (*Egri csillagok*, 1901; *A láthatatlan ember*, 1902; *Isten rabjai*, 1908), illetve a magyar lélektani regény korai darabjainak szerzőjét tisztelettel személynében (*Szunyoghy miatyánkja*, 1913; *Ida regénye*, 1920). Bár költői és drámaírói munkássága kevésbé bizonyult maradandónak, szintén jelentős.

Gárdonyi Géza sírja az egrri várban, a Bebek-bástyán található, rajta a felirat: „*Csak a teste*”.

Bűntárgyalás

Marci új irkát vett. A kezében hozta, hogy össze ne gyűrődjék. Az irka sárga volt, mint a citrom. A keze piros volt, mint a mályva. Az orra is piros volt: kicsípte a hideg.

Az iskolában halk zajgás van, mikor Marci belődül. Mindig így szokott lenni a tanítás előtt. A gyerekek beszélgetnek, mint az emberek, komolyan, tréfásan, a dolguk szerint.

Mindenki beszélhet a körülötte ülőkkel, csak kiáltania nem szabad. Aki kiált, annak a nevét Istenes Imre fölírja a táblára.

Marcinak a második padban van a helye, Koszó Jancsi mellett. Jancsi is hétesztendős fiú. Eleven, kis barna gyerek. Mindig licseg-locsog a szomszédjaival, hol az előtte ülővel, hol a mögötte ülővel. Még mikor csendesen kell ülnie, akkor is könnyebb a lelkének, ha a lábát rázhatja, vagy ha a rátekinzőnek szeme közé kaffanthat, mint a kutya szokott kaffantani a légyre.

De éppen azért is ül Marci mellett. Marci komoly és nyugodt vérű. Ha sohase szólna, azt lehetne vélni, hogy mindent tud, mint a püspök. Nem tud pedig szegény semmit, csak éppen a szeme okos.

Hát Marci beül a padba. A nagy báránybőr satyakot begyűri maga elé. A kis zömök tintásüveget leoldja a madzagról, és a padra állítja. Odaállítja az új sárga borítékú irka fölé.

Aztán belenyúl a vászontarisznyába, s kiemel onnan egy táblát, egy könyvet, egy birsalmát és egy tekercs madzagot. Végül már könyékig nyúl a tarisznyába, s még az ottmaradt szerszámok közül egy tollszárat kotor elő.

A tollszár vasában farral kifelé áll a réztoll. Kirántja és rátűzi a vasra.

E készülődések alatt hárman is elkapják előle az új irkát. és megnézik. Ilyen zrinyi miklósos irka van elég az iskolában, de azért megnézik. Zrinyi Miklóst is megnézik, az egyszeregyet is megnézik. Megolvassák, hány levél van az irkában, pedig soha sincs se kevesebb, se több hatnál.

Marci mind a háromszor visszarántja az irkát. Utoljára kapja a nagy birsalmát, ráteszi. A birsalmához már nem mer senki sem nyúlni. Az már haragot keltene. Annak nebánstsd a neve.

Marci a foga közé veszi a tintásüveg dugóját, és egyet csavar az üvegen.

A szomszéd mindeddig a padon térdelt, s a mögötte ülő leánykával valami palavessző cseréjét tárgyalta. A csere elvégződött. Jancsi megfordult. Hirtelen fordult, ahogy szokott. A dugó éppen akkor cuppant ki az üvegből. Jancsi megtaszította Marcit.

A tinta kilottyant.

Marci visszahőkölt, és kikerekedett szemmel, szinte dermedten bámult az irkára, az almára meg a tarisznyára. Az üveg tartalma azon a három tárgyon folydogált. Az irkán fekete Balaton, az almán fekete gyöngy. A tarisznyán fekete Tisza, Duna, Dráva, Száva. Csöpög mind a négy folyó a padlóra.

A következő pillanatban lobot vetett a Marci szeme, s úgy teremtette képen Jancsit, hogy az szegény majd kiesett a padból.

Én éppen akkor léptem be az iskolába.

A gyerekek fölkeltek, és dicsértesséket kiáltottak. De az arcokon a káröröm ragyogása, izgalom és kérdés látszott. Hátral egy leány a szájára tette a kezét, hogy a mosolygását eltakarja.

Mert a pofont mindnyájan látták. S azt is látták, hogy az én két szemem a két gyerekre szegeződik.

Marci sápadt, Jancsi piros. Az iskola csendes és visszafojtott az izgalomtól.

A szavamat lesték.

A pofozkodás nagy bűn. Az emberi arc szent. A pofozkodás polgári szentségtörés.

– Spongyát! – szólaltam meg végre hideg nyugalommal. Istenes Imrének mondtam ezt. Istenes a tábla mellett ül. Legközelebb őhózzá van a spongya.

– Töröld le a tintát arról a fiúról!

Istenes nagy csöndességben letörölgette az irkát, a padot, a tarisznyát. Aztán meglátta, hogy Jancsi homlokán is van egy babszemnyi folt. A spongyával

odatörült. Több rákenődött, mint amennyi ott volt, de ez az ügynek komolyságán és ünnepiségén mit sem változtatott.

Akkor újra megszólaltam:

– Ez a két fiú tanítás után itt marad. Most nincs idő, hogy tárgyaljuk a cselekedetüket. Értetted, Nagy Márton? Értetted, Koszó János?

– Értettem – felelte búsan a két bűnbe esett.

Komoly és szótlan maradt mind a kettő egész délután. A kezüket soha buzgóbban nem fonták össze a mellükön magyarázat alatt, és soha jobban nem figyelmeztek. Mindössze egyszer történt a számolás ideje alatt, hogy Marci belenyúlt a tarisznyájába, és kivette a birsalmát. Megnézte komoly szemmel, és ugyanoly komolyan megnyalta. Aztán visszadugta a tarisznyába.

Estefelé elbocsátottam a gyerekeket. Csak a két bűnös maradt ottan, meg két leánya. A két leánynak az iskolát kellett megsöpörnie. Sorrendben söprik mindennap az iskolát (...)

Nézek az iskolába, hát ott ül a két bűnös a padlásig kavargó porban, tárt ablak, tárt ajtó között, hajadonfővel. Mind a kettő a helyén. Ülnek szótlánul, kezüket a mellükön összefonva. Az arcukon gondolkodás és aggodalom.

– Gyertek be a szobámba!

Bekocognak. Mind a kettőn a térdig érő vászontarisznya. A Marci tarisznyájában még ott dudorodik a birsalma is.

Leülök egy székre. A két gyerek egy intésemre elém áll. Állnak előttem olyan arccal, mint a latrok szoktak az akasztófa alatt.

– Hát, Nagy Márton, te beszélj először!

Nagy Márton hebegve elmondja, hogy új irkát vett, és hogy Jancsi meglökte a tintásüveget.

Azzal megáll.

– Tovább. Még nincs vége.

– Hén aztán..., hén aztán...pofon h... vágтам...h.

– No, most már beszéljen Koszó János!

Koszó János valamivel nyugodtabb. Csak az orra mozog meg a szemöldöke. Már bizonyára sokszorosán átfontolgatta az esetet, s a maga bűnét sokkal kisebbnek tudja, mint a Marciét.

– Nem láttam, hogy izé... mit csinál Marci – mondja ártatlankodva. – Csak ahogy megfordultam, meglöködt.

– Ha tudtad volna, hogy tinta van a kezében, meglökted volna-e?

– Dehogy.

– No, Nagy Márton! Bűnösnek vádolod-e még Jancsit?

– Nem...h.

– Jól tetted-e, hogy pofon vágтад?

Erre nem felelt azonnal. Egyet nyelt, aztán megint egyet nyelt. A szó nem jön.

– No?

Könnyező szemmel feleli:

– Nem...h.

– Tudod-e te azt, hogy nagy bűnt cselekedtél? Hogy az embernek arca a lélek virága? Aki az arcot megüti, a lelket üti meg!

A fiú szeméből könnyek görögnek.

A szavakat aligha értette: de a hangnak is van értelme, mikor a hang a szívhez szól.

– Bánod-e, hogy ezt cselekedted?

– Bánom, h.

– Hát ha bánod, csókold meg ott, ahol megütötted!

Jancsi odafordítja az arca jobb felét. Marci bűnbánattal megcuppantja. Aztán megint állnak várakozó szemmel, de most már nyugodtabban.

– Haragszol-e még, Jancsi, Marcira?

– Nem haragszok – feleli a fiú csöndesen.

– De ennek most nincs tintája. Megfelezed-e vele a magad tintáját?

– Meg.

– Hát akkor elmehettek.

Az ablakon utánuk néztem. Kint a havas kocsúton csendesen ballagtak egymás mellett. A dombon, a keresztnél Marci megállt. Belenyúlt könyékig a tarisznyába. Jancsi is megállt, s várakozón nézte a munkálatot.

Marci előmunkálta a tarisznya aljából a nagy birsalmát meg a bugylibicskát. Az almát kettévágta. Odanyújtotta a felét Jancsinak.

Jelenet a *Bűntárgyalás* c. diafilmből.

Rajzolta Nagy Éva, 1975

báránybőr-satyk – báránybőr sapka; **spongya** – szivacs; **görögnek** – gördülnek; **bugylibicska** – széles pengéjű, fanyelű, behajtható kés; **haraszt** – avar, száraz fű

1. Milyen embernek ismerted meg a *Bűntárgyalás* íróját?

2. Ismeretes, hogy Gárdonyi Géza tanárember is volt. Így írt tanítványairól: „A gyermekeket nemcsak a kenyér, hanem a szeretet is élteti. A gyermeki lélek

fundamentuma az igazság.” Értelmezd a fenti gondolatokat!

3. Hol játszódnak az események a *Bűntárgyalás* c. elbeszélésben?

4. Az író nem nevezi meg az évszakot, amelyben az esemény játszódik. Keresd ki a szövegből azokat a mondatokat, amelyek az évszakra utalnak!

5. Fogalmazd meg néhány mondatban az elcsattant pofon előzményeit, okát, következményét!

6. Mi Marci bűne? Mi Jancsié?

7. Szerinted miért adta Gárdonyi ezt a címet?

8. Milyennek ismerted meg Marcit és Jancsit (külsőjük, belső tulajdonságaik alapján)? Használd az író szavait is!

9. Van-e szerepe a környezetnek a szereplők jellemének alakulásában?

10. Gárdonyi néhány tömör mondatral érzékelteti azt a légkört, amely a belépő tanítót fogadja.

a) Keresd ki a szövegből az osztály magatartását jellemző kifejezéseket!

b) „*Marci sápadt, Jancsi piros.*” Mi mindent mond el az író ebben az egyetlen mondatban?

11. A műnek egy részlete nem tartozik szorosan az eseményekhez, de a tanító úr tulajdonságaiból sokat árul el. Melyek ezek a tulajdonságok?

12. Milyen lelkiállapotot fejeznek ki a következő szókapcsolatok: *kikerekedett szemmel, dermedten bámult, lobbot vetett Marci szeme*? Gyűjts velük rokon értelmű szavakat, kifejezéseket!

Játsszátok el szereposztásban a tanító úr szobájában zajló eseményeket!

1. Bizonyára a te osztályodban is előfordult, hogy valaki vétett társa ellen. Ki miben volt vétkes? Fogalmazd meg néhány mondatban a történeteket!

Amit a műről tudnod kell!

Gárdonyi Géza első jelentős novelláskötetében, *Az én falum* címmel összegyűjtött írásai közt található a *Bűntárgyalás* című novella is. Itt jelenik meg az a sajátos, a kívülálló szemével láttatott, mégis megértő humorral és derűvel ábrázolt falukép, mely egész életművét meghatározza.

A kötet voltaképpen egy novellafüzér: történetei, életképei, hol derűsek, hol komorak, egyszer-egyszer tragikusak vagy anekdotikusak, de mindegyikből sugárzik az író, a hajdani néptanító emberismerete, embersége; sugárzik a falun élő emberek iránti szolidaritása és hagyomány tisztelete.

Az elbeszélői hangnem néhány állandó jegye: az egyszerűség, a humor, a derű. Gárdonyi megértésre törekvő, azonosuló kívülálló. Ebből az alapállásból indulnak ki szövegei. Jellegzetes szereplője, a részben önéletrajzi elemekből felépített néptanító, aki nevelni próbálja a falusiakat – gyermekeket és felnőtteket egyaránt –, de ő maga is képes változni, alakulni ebben a folyamatban.

MÓRA FERENC

(1879–1934)

Az egyik legnagyobb magyar ifjúsági író, az ifjúsági irodalom klasszikusa. Könyveit jó olvasni, mert gyönyörködünk a történetben, izgulunk a hősökért, mosolygunk, de közben érezzük a szomorúságot, a tragédiát is.

Az író szegény családból származott. Családi hagyomány volt az 1848-as emlékek ápolása: lelkesedett Kossuthért, Petőfiért. Atyja, Móra Márton foltozó szücslegény, majd mester, anyja, Juhász Anna kenyérsütő asszony. Tanulmányait – a család szegénysége miatt – nehéz körülmények között végezte. A budapesti egyetemen földrajz-természetrész szakos tanári diplomát szerzett, de csupán egy évig tanított mint segédtanár a Vas vármegyei Felsőlövön.

Innen még a század elején mint a *Szegedi Napló* munkatársa került Szegedre. A lapnak 1913–1919 között főszerkesztője volt, majd haláláig állandó munkatársa maradt. 1904-től a Somogyi Könyvtár és a Közművelődési Palota tisztviselője, könyvtárosa, emellett a régészetre is szakosodott, ásatásokat végzett.

Pályáját versírással kezdte (*Az aranyszőrű bárány*, 1902; *Szegénysoron*, 1905). Elbeszéléseiben és regényeiben a parasztság kiszolgáltatottságának egyik legérzékenyebb ábrázolója. Széprózáját kitűnő mesélőkészség, higgadt humor és az élőbeszédhez közelálló világos magyaros stílus jellemzi. 1905-ben Szegeden ismerkedett meg Pósa Lajossal, aki a gyermekirodalom felé fordította figyelmét. Ifjúsági művei, amelyeknek ihlető anyagát gyermekkori élményei szolgáltatták, a magyar ifjúsági irodalom klasszikusává tették. Művei több idegen nyelven is olvashatók. 1934-ben Szegeden hunyt el.

Megy a ködmön világgá

Szegény embernek szegény a gyásza is. Erre az igazságra Bordács keresztapám tanított meg bennünket már a temetés másnapján.

– Elég volt a sírás-rívásból, komámasszony – mondta a jó ember. – Szegény Márton komát már azzal úgyse támasztjuk föl, aztán nem sírhatja magát agyon az ember, mint anyjavesztett bárány. Értsünk szót: mi szándékban van most már maga?

Szegény szülém csak összébb húzta magán a nagykendőt, és maga elé meredt szemmel megcsóválta a fejét. Mi szándéka lehet a törzse nélkül maradt fagallynak?

– Nem úgy van az – feddőzött a keresztapám –, a gyerekkel is gondolni kell.

Megtalálta azt a szót, amivel szülémet vissza lehetett téríteni az élethez.

A szívére szorítva zokogott föl:

– Ezt az egyet senkinek se adom a világon!

– Nono – pislogott szaporán a keresztapám –, hiszen nem is kéri az ifiurat tudtommal senki se. Nagyon jó embernek kellene lenni, aki a mai világban ekkora koloncot venne a nyakába. Mit gondol, komámasszony, tán majd a király kéri el a Gergő gyereket princnek?

– Nem gondoltam olyasmire – mondta szülém olyan hangon, mint aki egészen rendjén valónak találná, ha a király aranyos hintót küldene az ő egyetlen fiáért. – Itt van őneki a legjobb helye énmellettem.

– Itt ám, itt majd nyelheti az éhkoppot – bólintott csúfolódva Bordács –, hiszen örülhet, komaasszony, ha maga meg tud élni az arasztos földcskájéből. Kettejük kenyerét bizony ki nem nézem belőle.

– Ha neki kicsi jut, nekem a semmi is elég.

– De hát nem jobb volna, ha magának maradna a kicsi, neki meg a sok jutna? Nézze, komaasszony, én magamhoz venném a gyerekét, és elhiheti, hogy nevelnék belőle olyan embert, mint én vagyok.

Ez nem volt nagyon kecsegtető ajánlat, mert keresztapám nem volt az emberek elejéből való. Hosszúra fölmagzott ugyan, mint az őszi saláta, de nagyon ösztövérenek maradt, s a feje olyan töpörödött volt, hogy sórtartónak is kicsi lett volna.

Móra Ferenc
KINCSKERESŐ
KISKÖDMÖN

Reich Károly illusztrációja

eressen-e, ne-e, utoljára mégiscsak azt mondta, hogy: „Hát akkor áldjon meg az isten, drága kis virágszálam, hiszen úgyis csak az én fiam leszel minden vasárnap.”

Mert az ki volt alkudva, hogy a vasárnapot mindig a malomházban töltöm. Jólesik majd a sok hétköznapi csörögefánkra egy kis ünneplős dercekenyér.

Belebújtam a ködmönbe, és nekivágtunk a világnak. Örülni örültem, hogy énbelőlem most már telkes gazda lesz, de azért igen jó volt, hogy keresztapám jó erősen belefogta a markába a kezemet. Mert ahogy az útkanyarulatnál megláttam szülémet a malomház falára borulva sírdogálni, nagy kedvem volt elfutni a telkes gazdaságtól.

Nem volt messze a keresztapám háza, déli harangszóra odaértünk. Szép cseréptetejű ház volt, a nagy ámbituson már várt bennünket a keresztanyám.

Nagy sopánkodásban volt a jó lélek, hogy nem főzött ebédet, mert nem tudta bizonyosan, hogy jövünk-e.

– Mármost nem adhatok egyebet egy karéj kenyérgénél, lelke.

– Azt is köszönöm – mondtam én fanyalogva, mert nem egészen ilyennek képzeltem a telkes gazda ebédjét. De keresztapám haragosan közbevágott:

– Nem kell az a nagy eszem-izsom. Olyan szomorú ez a szegény gyerek, hogy egy falat le nem menne a torkán. Aztán meg a szőlőbe akarunk menni, s a nagy jóllakás ellustítja az embert. Igaz-e, Gergő fiam?

Úgy nézett rám, mint a vasvilla, hát azt kellett mondanom, hogy igaz.

Erre azt kérdezte tőlem, hogy tudok-e fára mászni.

– Mint a mókus – villant föl a szemem.

– Derék dolog – veregette meg a vállam jókedvűen kacarászva. – Hát a körtét szereted-e?

– Mint a rigó – mondtam nagy örömmel.

– Bolondság! – vett erőt rajta megint a méreg, és nagyot taszított rajtam. – Sohase láttam még ilyen gyereket, akinek mindig az evésen jár az esze.

De mire befogta a számárkát a kordéba, akkorra megint megjött a kedve, és heherészve kocogtatta meg az ostornyéllal a vállamat.

– No, hát repkedj, rigóm!

Föl akartam kapaszkodni a kordéra, de már akkor megint nem voltam rigó.

– Ohó, csacsikám – vihogott az öreg telkes gazda –, nem úgy lesz az! Fogadást kötöttem a fülessel, hogy te vagy a futósabb. Hát most már ezt szeretném látni, a Gergő csacsi érdemli-e meg jobban az abrakot vagy a Virgonc csacsi.

Így aztán én versenyt futottam a Virgonccal, gyámapám meg csak nevetett a kordéból.

– Szorítsd, Gergő! Ne hagyd magad, Virgonc!

Az volt a szerencsém, hogy a Virgoncnak csak a neve volt virgonc. Nagyon megfontolt járású paripa volt, a csontjai jobban zörögtek, mint a szerszámszíjak, látszott rajta, hogy zsugori gazdának csakugyan kórón él a számára.

Így is alig pihogtam, mire kiértünk, s nehezen vártam, hogy a csacsit kicsapjuk az árokpartra legelgetni. Utána én is sorra kerülök – gondoltam –, kapom az abrakot.

Kaptam ám egy barackot a fejem búbjára.

– Csacsinak kicsi vagy még, hékám; nézem no: különb vagy-e rigónak?

Egyszerre fönt voltam a fán, az öreg meg fölnyújtotta a kosarat, hogy azt tele kell szedni.

– De csak a szépét válogasd, Gergő!

Hát hiszen csak a szépét válogattam én az aranysárga császárkörtének, de ahogy a leggömbölyűbbe bele akartam harapni, haragosan fölrikkantott rám keresztapám: – Fütüülni, rigókám, fütüülni! Micsoda rigó vagy te, ha még fütüülni se tudsz?

Soha rigó még olyan keservesen nem fütüült, mint amilyen keserves fütüörészést én véghezvittem a Bordács-szőlőben. Mindig fütüülnöm kellett, míg csak a kosár tele nem lett. Ha elhallgattam egy kicsit, hogy pihentessem a csücsörgetésbe belefáradt számat, az öreg mindjárt azt gondolta, hogy a körtét kóstolgom, és mérgesen ripakodott rám:

– Fütüülni, fütüülni, rigó, hadd örüljek a szép nótádnak!

Egy harapás nem volt sok, annyit nem kaptam a körtéből. Igaz, hogy ő maga se kóstolt bele.

– Napvilágon nem jó körtét enni – tette föl a tele kosarat a kordéra –, mert kihull tőle az embernek a foga. Csipje meg a csóka, jobb annál a sóska.

Szép nagylevelű sóska zöldellt a dűlőúton. Persze csak afféle vadon nőtt sóska. Megrágtam egy-két levelet. Legalább szomjam oltottam vele.

Reich Károly rajza

– Jó-e, Gergő fiam? – fogta be gyám-
apám a csacsikát. S úgy nézett rám, mint
aki nagyon büszke arra, hogy milyen pom-
pásan megvendégeli ő most a fogadott fiát.

– Jobb volna tejföllel – mondtam ki
szerényen az igazságot.

A telkes gazda vígan csattantotta össze
a tenyerét:

– Angyal szólt ki belőled, fiúcska! Ha-
nem azt mondom neked, hogy aki jobb
szereti a körtét, az ne egyen sóskát. Inkább
tömjük meg vele a kordét. Pénzt adnak
ezért a piacon, Gergő, majd meglátod!

Nekiestünk a sóskának, és teletöm-
ködtük vele a kordé derekát. Legalább jó
ülésünk lesz rajta hazafelé, gondoltam ma-
gamban.

Az ám, a gyám-
apám elhelyezkedett benne nagy kényelmesen, nekem meg
azt mondta:

– Étel után jólesik a mozgás, fiúcska. Ahol nagy a homok, segíthetsz is a
csacsikának. Ő húzza a hintót, te meg toljad; ha egy körte lerázódna a többi
közül, azt fölveheted, és majd otthon beszámolsz vele.

Mire hazaértünk, a nyelvem lógott a fáradtságtól. Keresztapám sietett is
belekottyanni, mikor keresztanyám megint előhozakodott a kenyérkarajkával:

– Ugyan ne kényeztesd már megint evésre azt a szegény gyereket, hiszen
látod, milyen elesett. Nem kell annak most már semmi se, úgy kimulatta ma-
gát a szőlőben. Csak vackot vess neki hamar, anyó!

A vackolás hamar ment, mert anyó csak egy rossz katonaköponyeget ve-
tett a ládára, aztán nyájasan megcirókált:

– No, hát akkor imára, tente, kisgyerek.

Kihámoztam magam a ködmönkéből, és végigdültem a köponyegen,
amelynek hosszú sárgaréz gombjai kegyetlenül törték a derekamat. Telefu-
tott a szemem könnyel, ahogy a malomházi puha, meleg kis nyoszolyámra
gondoltam. Aztán meg az irigység fogott el, ahogy a szoba végében a szép
tulipántos ágyakat láttam, amikben padlásig ért a sok csipkés, dagadó párna.

Persze, azokban ők maguk alszanak – néztem a jó emberekre, akik jöt-
tek-mentek még egy darabig körülöttem. Fényesre törülgették, kis kosarakba
szétrakosgatták a körtét, készülődtek a hajnali hetipiacra.

Egyszer aztán azt mondja keresztapám az anyókéjének:

– Fújd el a lámpát, most már bevilágít a hold az ablakon. Aztán ágyaz-
hatsz is, mert egyszerre reggel lesz.

Bizony anyó maguknak se az ágyba ágyazott, csak a földre. Szép tiszta lepedővel leterített egy viselt subát, aztán az egyik is a feje alá gyűrt egy elnyűtt pruszlikot, a másik is: ez volt az egész. Keresztapám egy darabig még pipázgatott csöndesen, aztán megszólalt:

– Jó vásárt csináltunk ezzel a Gergő gyerekekkel. Úgy nézem, mindenre kantáros legény lesz.

– Megtakarítjuk vele a kisbérest, ugye? – kérdezte keresztanyám.

– No, meg – hagyta helyben a nagyon jó ember. – Csak úgy nézem, nagyon étkes lesz, ne kapasd rá a dínomdánomra.

Úgy hullott a könnyem, hogy szinte kopogott a köpönyegen, mikor megint a nagyon jó asszony szólalt meg:

– Hanem azt hiszem, ennek a cifra ködmönnek nagyon jó árát adnák. Úgyse való az ilyen szegény gyerekeknek. De ez a Márton, isten nyugtassa, a csillagokat is rárakta volna a fiára.

De már erre elállt a könnyem hullása, a harag vett rajtam erőt. Ohó, a ködmönömet nem engedem!

Moccanás nélkül várahoztam egy kicsinység, s mikor hallottam, hogy a jó emberek fújják már a kását, lelopódtam a ládáról, belebújtam a ködmönbe, és kiosontam az ajtón. Fél nap alatt az egész életre elkészültem a gazdapályával.

Már hajnalodott, mikor öreg házunk felé vivő utam a piacon vitt keresztül. Nevető szemű, piros képű inaskák már nagyban dolgoztak a mindenféle sátorrudakkal, frissek voltak és jókedvűek és rongyosak is egy kicsikét. És én elgondoltam magamban, hogy énbőlőlem nagyszerű inaska válnék, és ilyen sorban a ködmön is minél hamarabb elszaggatódna.

1. Foglald össze röviden Móra Ferenc életrajzát! A szerény anyagi körülmények között felnőtt író melyik művében írt saját gyermekkori tapasztalatairól?

2. Mi volt az író elsődleges célja a mű megírásával? Mit mutat be Molnár Ferenc a *Kincskereső kisködmön*ben?

a *Kincskereső kisködmön*ben?

3. Mikor jelent meg az ifjúsági regény? Ki a főszereplője?

4. A *Megy a ködmön világgá* c. fejezet szomorú eseménnyel kezdődik. Mi történt ekkor?

5. Mit tudnál elmondani az édesanya és a fia kapcsolatáról?

6. Mit ígér Bordács, és mivel sikerül elcsábítania Gergőt?

7. A megígért csőrögefánk helyett egész nap dolgoztatja a keresztapja. Mi mindent csinált Gergő?

8. Este mivel szembesült Gergő? Milyen vacsorát kap és milyen „ágyat” vet neki a keresztanyja?

9. Mi az, ami végképp felháborítja a kisiút? Mit tesz ekkor?

10. Milyen hatással volt rátok az elbeszélés?

11. Mutasd be Bordácsot (külsőjét, belső tulajdonságait)!

a) ahogy az író teszi

b) ahogy a novella hatására kialakult benned

12. Keresd meg azokat a képeket, amelyek a kisiú l lelkiállapotát láttatják!

1. Készítsd el a történet cselekményvázlatát!
2. Te mit tennél volna Gergő helyében? Maradsz, vagy te is elszöksz?

Amit a műről tudnod kell!

Van Móra Ferencnek egy elmés aforizmája: „A jó könyveket el kellene tiltani, hogy olvassák őket.” Jól tudjuk, a gyermeki érdeklődés sokszor daczból serken ki. Ha erőltetünk valamit, csak azért sem foglalkoznak vele. Nem így van ez Móra Ferenc legismertebb és legtündéribb művével, a *Kincskereső kisködmön*nel (1920). Egyes történetével már alsós korotokban is találkozhatok. A mű művészi önéletrajz. Idill és tragédia, fény és árnyék. Pont olyan, amilyen az élet: folytonos küzdelem.

Sokan népmesének hiszik ezt a művet s ez nem is csoda, hiszen ez a gyönyörűséges gyerekregény tele van folklorisztikus motívumokkal. A szegény foltozó szücs olyan ködmönkét ígér fiának, amely kis gazdáját minden bajban megsegíti, s előbb vagy utóbb még kincshez is juttatja Gergőt, az elbeszélésfűzér kis hőstét. A kincskereső kisködmön ugyan nem talál kincset, de emberi értékeket igen, sőt a lelkiismeret szavát is tolmácsolja. Az érzékletesen megírt, megszenvedett hitelű könyvecske végső tanulsága: „A szeretet: az élet.” A kezdeti irigység, csalás magának való, önző szellemét legyőzve jut el Gergő az áldozat és a barátság erkölcsi magaslatára. Legnagyobb kincsét áldozza fel a megbántott bicebócaért. A szeretet kiterjed Gergő rokonai, ismerősi körére (szülei, a kis bicebóca, Küsmödi, Messzi Gyurka), kizárva belőle a zsigori Bordácsot.

A műben fontos, üzenethordozó szerepe van a különböző tárgyakkal, így a ködmönnek, a körtemuzsikának és a teleszkópnak is. Ezek egytől-egyig csak akkor válnak hasznossá és csakis akkor segítik gazdájukat, ha ő igazat mond, és becsületesen viselkedik. Mindennek kulcsa a szeretet, sugallja a tárgyak üzenete. Ha az ember szívében szeretet van, már semmi sem lehetetlen.

Szerkezete • A mű 24 fejezetből áll. A történetgyűjtemény elsődleges célja a szegénységet is legyőző családi szeretet és összetartás bemutatása. A következő fejezetek olvashatók benne: 1. Szépen szóló muzsika. 2. A cinegék királya. 3. A ősök kincse. 4. A sarkantyús csizma. 5. Hogyan tanultam meg olvasni? 6. A gyémántcserép. 7. Miben lakik a magyar tündér? 8. Az utolsó öltés. 9. Apám. 10. Megy a ködmön világgá. 11. Csontos Szigfrid. 12. Malvinka. 13. Megurasodom. 14. Gá-bor-ka. 15. Puli. 16. Néha a bő ködmön is szorít. 17. Az ezüstköröm. 18. A búbajos előkerül. 19. A kis bicebóca. 20. Péter apó. 21. Az égbelátó. 22. Elvisz a markoláb. 23. A kövek megszólalnak. 24. Ünnepe a malomházban.

Rövid tartalom • „A szeretet: az élet.” Ezt megtanulni nem kis feladat, főleg Gergő számára. A kisfiú és szülei nagy szegénységben élnek egy malomházban. A szülők odaadással, bölcsességgel és nagy-nagy szeretettel nevelik gyermeküket. De hát milyen egy gyermeki lélek? Gergő mindig álmodozik, terveket sző, és szeretne olyan gazdag lenni, mint a vele egykorú és egy társaságban lévő gyerekek. Mindent odaadna azért, hogy szép ruhákban járhasson, főként egy csizmaért, amelyet a bíró fia húz a lábára nap mint nap. És láss csodát, Gergő megkapja vágyai tárgyát, a csizmát. Aztán szép lassan rá kell jönnie, hogy ez sem teszi boldoggá, hiszen a csizmában nem lehet sem járni, sem pedig kapálni. Pedig a fiú számára a boldogságkeresés mellett fontos a munka szeretete is, hiszen az erőt és önbizalmat ad az embernek. Mégis valahogy Gergőn elhatalmasodik a gazdagság iránti vágy, amiből

nem akar engedni. Erre a helyzetre pedig nincs más megoldás csak és kizárólag a mesék világa. Azt gondolja, hogy: „*Ki ma szegény, holnap gazdag lehet!*” Talán így van, talán nem. Mindenesetre az édesapa megpróbál kedvében járni a fiának és egy ködmönt ajándékozik neki, amelyben egy tündér lakozik. A kiskabátot a szülők féltő gonddal és szeretettel készítették, hátha majd ez valamelyest enyhíti a fiú gazdagság iránti vágyán.

Gergő türelmetlenül várja már, hogy elkészüljön a nagy mű, és persze mindjárt egy álmot is kapcsol hozzá. Azt képzei, hogy a ködmön őt kincses nagyúrrá fogja tenni. Épp hogy elkészül a ruhadarab, amikor a fiú édesapja elhalálozik, de a szívében lakozó tündér tovább él a ködmönben és végigkíséri Gergő további életét, amely eléggé nehézkesnek ígérkezik. Szép lassan rájön, hogy a vagyonos emberektől sok jót nem várhat, mert azoknak a szíve üres és nincs benne semmi emberi érzés. Felismeri, hogy vannak jó és rossz emberek, és a ködmön is csak akkor simul jól az emberhez, ha jót cselekszik, emberségesen viselkedik. Így aztán, ha bűnt követ el, a kabát szorítani kezd, és már egyáltalán nem kényelmes viselet. Az élet nagy igazsága kezd Gergő számára is egyértelművé válni, miszerint a tündér nem is az ő ködmönében lakozik, hanem az emberek szívében. Segítségével valódi kincstre lel, megtalálja önmagát és a saját lelkéhez vezető utat.

Szereplők és rövid jellemzésük • Gergő, Gergő szülei, Messzi Gyurka, Titulász doktor, a Bordács házaspár, Malvinka, Cötkény Gáborka, Cintula, Pálistók Peti, Janó bácsi, Marika, Gáspár apó, Bátor cigány, Kése kalapos, Csorbóka úr, Pipitér.

■ **Gergő:** a regény főhőse, szegény szülők gyermeke, tele csupa gyermeki vonásokkal. Jóságos, barátságos, kicsit félénk, ugyanakkor igazságos. A felnőttek világát nem nagyon érti még. Gyenge testalkata miatt is óvják szülei, társaitól sok mindenben különbözik. A kisfiú a történet során edződik erre a világra. Töpreng, tapasztalatokat gyűjt. Körülveszik álombeli tünemények, tündérek, tudós öregek, szeretők, bölcs szülők. És ott vannak a kudarcok és a csalódások. Gergő lassan megtanulja, hogy vannak önzők, gonosz emberek, akiktől távol kell tartania magát, és vannak becsületes, igaz emberek, akikre mindig lehet számítani.

■ **Márton:** Gergő édesapja, foltozószücs. Szorgalmas, dolgos, pozitív értékrenddel rendelkező férfi, aki csavaros észjárásával és különös példabeszédeivel neveli fiát.

■ **Gergő édesanyja:** egyszerű szegény asszony. Gyermekeit félti és óvja mindentől és mindenkitől. Valami különös szál fűzi fiához.

■ **Marika:** Gergő kishúga, beteges törékeny kislány.

■ **Titulász doktor:** idős, köztisztelőben álló módosabb ember.

■ **Janó:** játékot áruló tót.

■ **Messzi Gyurka:** öreg csősz, aki mindent ismer a mezőn. Gergő sokat tanul tőle. Nagy tudású egyszerű ember.

■ **Küsmödi:** bűbájos javasember. Kis gömbölyű öreg volt ez a bűbájos Küsmödi, hosszú fehér szakállá leért a derekáig, télen-nyáron ködmönben járt és báránybőr sapkában, ami alól azonban a fülei mindig kimaradtak. Szép nagy szélfogó fülei voltak, mint a túri kancsónak, tömpe kis orra és olyan szemöldökei, mintha tévedésből a homlokán nőtt volna ki a bajusza. Aki ránézett, annak mindjárt az jutott az eszébe, hogy ilyenek lehetnek azok a törpék, akik sötét barlangok fenekén a kincseket őrzik. Görnyedt testalkata, szakadt ruházata és furcsa beszéde miatt Gergő félt tőle. Valójában egy egyszerű titokzatos öregember volt.

■ **Kese kalapos:** a „vad” tanító. Ez a jó ember csak nyáron foglalkozott kalaposmesterséggel, télen beállt tanítónak. Persze csak olyan vad-tanítónak. Szegény emberek adták a keze alá a gyereküket, akik messzilettek vagy drágállották az igazi iskolát. A Kese kalapos iskolájába nem kellett se könyv, se írka. A kalapos az ajtaja felső felére fölírta krétával az ábécét – s a gyerek addig rajzolgatta őket az alsó felére, míg egészen írástudóvá nem vált bele.

■ **Bordács keresztapa:** gazdag parasztember.

■ **Malvinka:** kisruha-varrónő, aki kinézete és munkája miatt olyan, mint egy tündérke.

■ **Pálistók Peti:** a kis bicebóca, Gergő osztálytársa. Sánta járása miatt visszahúzó és ezt sokan ki is használják. Pedig valójában okos és értékes kisfiú.

Nyelvezete • Móra Ferencnek különleges tehetsége volt a pontos, érzékletes, ugyanakkor művészi megfogalmazáshoz. A *Kincskereső kisködmön* történetei is bővelkednek kifejező eszközökben, hasonlatokban, metaforákban. A meggyötört édesanyjai kezet például így jellemzi: „*munkában megbarnult, jeges vizekben megvörösödött, éles szelekben reszelőre fűjt*”.

A történetek nyelvezetének fontos alkotóeleme a népnyelv, a kiskunfélegyházi nyelvjárás is, amelynek egyedülálló jellegzetessége a kicsinyítő képzők gyakori használata, valamint az érzelemgazdag fogalmazásmód.

Jelentősége • A *Kincskereső kisködmön* nem csupán gyermekek számára készült gyönyörűséges olvasmány, de Móra művészi önéletrajza is. Nem elsősorban tényleges élményeit írta meg, hanem gyermekkorra érzéseit örökítette meg a könyvben. Bár a regényben sok a meselem, a főhős, a gyermek Gergő élő és hiteles alakként ismerkedik környezetével, a felnőttek felemás világával és természetesen saját lelkével is. Nyiladozó elméje megkülönbözteti a jót és a rosszat, érzékeny szíve, ébredező lelkiismerete előbb-utóbb a helyes útra viszi. A valóság izgalmait, nyomorúságait és örömeit a gyermek szemével láttatja az író. Az élet olyan, amilyen, döbben rá Gergő, de szeretet nélkül elviselhetetlen! Szülei igazságainak elfogadásához idő kell és némi érettség. Sok apró igazság tárháza a *Kincskereső kisködmön*, ezeket fogadja el és próbál szerintük élni a regény végére a cseperedő fiú.

A könyv irodalmi értékein túl mindenekelőtt egy gyermek tisztelgése szülei emléke előtt, akik megtanították neki, hogy az életben semmi nem fontosabb a szeretetnél (*A szeretet: az élet*). Ettől nagyobb tanulság nem is létezhet egyetlen olvasónak sem.

IRODALOMELMÉLETI ISMERETEK

A regény • Nagyobb terjedelmű, prózai formájú irodalmi alkotás. Cselekménye általában több szálon fut, rendszerint sok szereplője van, akiket az író többnyire sokoldalúan jellemez. A regények meghatározott térben (regénytér) és időben (regényidő) játszódnak. Ezek a formai elemek hordozzák az író üzenetét, állásfoglalását, mondanivalóját.

Az elnevezés a XII. században keletkezett Franciaországban, ahol *romannak* kezdték hívni azokat az irodalmi műveket, melyeknek nyelve a *lingua romana* (e.: *lingva*), tehát a beszélt köznyelv volt, s nem a tudósok által használt latin. Ennek nyomán Európa-szerte ez a kifejezés terjedt el (több változatban) a műfaj megjelölésére. A magyar 'regény' elnevezés a nyelvújítás korában keletkezett, és a 'regélni', azaz 'mesés történetet elmondani' kifejezést őrzi.

A XIX. században vált az epika műnem uralkodó műfajává a regény. Témájuk szerint beszélhetünk például *történelmi*, *társadalmi*, *kaland-* stb. *regényekről*. Cselekményük alapján megkülönböztetjük a *kaland-*, *család-* vagy *művészregényeket*. A formájukat figyelve *levél-*, *napló-*, *keretes* stb. regényeket ismerünk. Terjedelme alapján megkülönböztethető a nagyregény és a kisregény műfaja. A szórakoztató irodalom körébe sorolható a *szerelmi*, a *háborús regény*, az *útikaland*, a *science fiction*, a *detektívregény*, a *western* stb. Az olvasók életkorához igazodva megkülönböztethetjük a *gyermek-* és *ifjúsági regényeket*.

A novella • Olyan kisepikai műfaj, mely rendszerint egyetlen, rövidre fogott, de nagyon jellemző eseményt mond el. A latin eredetű szó újdonságot, érdekes hírt, különös történetet jelent. A történet gyakran hoz sorsfordulatot kevés és csak egy-két lényeges vonással jellemzett hőse számára és csattanószerűen zárul. Nagyon fontos eleme a **fordulat**, a cselekmény menetében, elbeszélésmódjában bekövetkezett hirtelen változás, ami a cselekmény látszólagos logikáját megtöri, a novella tempóját felgyorsítja, és a végkifejlet közeledtét jelzi.

Az elbeszélés • Régi magyar nevén *beszély*. Kisepikai műfaj, mely terjedelmét tekintve a kisregény és a novella között helyezkedik el. Általában egyetlen cselekménysorozatra épül, a novellánál bőségesebben kifejtve, többszöri helyzetváltozással, szabadabb, több és alaposabban jellemzett szereplőkkel dolgozik. Tempója lassúbb, tartalma oldottabb. A magyar irodalomban Mikszáth Kálmán első írói sikerét *A tót atyafiak* (1881) négy balladai hangvételű elbeszélése hozta meg (pl.: *Az a fekete folt*), de a műfaj jelentős a XX. században is.

TARTALOM

BEVEZETŐ	3
AZ IRODALOM KEZDETEI	5
A KÖNYVEK BIRODALMA	8
A KÖNYVTÁR	8
Rónaszegi Miklós: Hogyan lettem olvasóvá?.....	11
A NÉPKÖLTÉSZET VILÁGA	13
KÖZMONDÁSOK, SZÓLÁSOK, TALÁLÓS KÉRDÉSEK	14
A NÉPDAL	16
Megrakják a tüzet.....	18
Tavaszi szél vizet áraszt.....	18
Az árgyélus kis madár.....	19
Az aradi nagy kaszárnya dombon van.....	19
Elindultam szép hazámból.....	20
Rákóczi kesergője.....	21
Felszállott a páva.....	22
Irodalomelméleti ismeretek: Az ütemhangsúlyos verselés. A ritmus és a rím, A refrén. A természeti kép.....	23
A NÉPMESE	25
A kis kakas gyémánt félkrajcárja.....	27
AZ ÁLLATMESE	29
Aiszóposz: A róka és a szőlő.....	30
La Fontaine: A holló meg a róka.....	31
Fáy András: A fiatal daru.....	32
Lev Tolsztoj: Az oroszlán és az egér.....	33
A TÜNDÉRMESE	34
Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi.....	34
A HŐSMESE	40
Fehérlófia.....	41
A TRÉFÁS MESE	48
Ilók és Mihók.....	48
A CSALIMESE	52
Csalimese.....	53
HAZUGMESE	53
A süket, a vak és a kopasz.....	54
Hazugmese.....	54
Bolondmese.....	56
A LÁNCMESE	57
A kakas és a pipe.....	57
A KELETI MESÉK	59
A halász és az ifrit.....	60
A MŰMESE	63

Jacob és Wilhelm Grimm: A békakirály.....	65
H. C. Andersen: A rendíthetetlen ólomkatona	70
A MONDÁK VILÁGA	76
AZ EREDETMAGYARÁZÓ MONDA	77
A csodaszarvas-monda.....	79
A TÖRTÉNETI ÉS HIEDELEMMONDA	80
Botond legyőzi a görög óriást.....	82
A munkácsi vár kútja.....	83
Mikes kútja.....	84
A derceni hegy mondája.....	85
A MONDAKÖR	88
Mátyás királlyá választása	89
Mátyás király Gömörben	91
Rákóczi virágai.....	92
MONDÁK AZ IRODALOMBAN	93
Arany János: Rege a csodaszarvasról	94
Mikszáth Kálmán: Beckó vára	97
Tompa Mihály: Beregszász	100
A MESEREGÉNYEK VILÁGA	104
Alan Alexander Milne: Micimackó.....	105
Micimackó kuckója	109
Carlo Collodi: Pinokkió kalandjai	115
L. F. Baum: Óz, a nagy varázsló	122
A. de Saint-Exupéry: A kis herceg.....	128
Lázár Ervin: Vacskamati virágja.....	138
A csodapatika	143
AZ ELBESZÉLŐ KÖLTEMÉNY	146
Irodalomelméleti ismeretek: Az elbeszélő költemény.	
Cselekmény és szerkezet	146
Petőfi Sándor.....	147
János vitéz.....	149
Irodalomelméleti ismeret: A költői jelző.....	151
Irodalomelméleti ismeret: A megszemélyesítés	155
Irodalomelméleti ismeret: A hasonlat	157
Irodalomelméleti ismeret: A metafora.....	164
AZ IFJÚSÁGI REGÉNYEK ÉS NOVELLÁK VILÁGA	198
Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk	200
Rudyard Kipling: A dzsungel könyve. Maugli testvérei	212
Gárdonyi Géza: Bűntárgyalás	220
Móra Ferenc: Megy a ködmön világgá	225
Irodalomelméleti ismeretek: A regény. A novella. Az elbeszélés	233

Навчальне видання

ДЕБРЕЦЕНІ Оніка Олександрівна

Інтегрований курс
„ЛІТЕРАТУРА”
(угорська та зарубіжна)

5 клас

Підручник для закладів загальної середньої освіти

Видання друге, доопрацьоване відповідно до чинної навчальної програми

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Угорською мовою

Ілюстрації на сторінках 8, 13, 15, 16, 18, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 41, 51, 54, 58, 59, 61, 65, 68, 70, 72, 73, 76, 78, 79, 82, 84, 85, 90, 91, 93, 94, 97, 98, 100, 105, 106, 109, 115, 118, 122, 123, 126, 127, 129, 130, 132, 134, 137, 139, 144, 147, 148, 149, 152, 164, 196, 199, 202, 203, 204, 208, 212, 214, 218, 220, 223, 224, 226, 228, 232, 236
взято з вільних джерел Інтернет.

Зав. редакцією *А. А. Варга*

Коректор *Г. М. Турканич*

Підбір та обробка фотоілюстрацій *М. Д. Дебрецені*

Обкладинка *Ю. Є. Валленфанг*

Формат 70×100/16. Обл.-вид. арк. 18,2.

Ум. друк. арк. 19,116.

Тираж 2318 пр. Зам. № 29П.

Державне підприємство

„Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”

79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014

www.svit.gov.ua

e-mail: office@svit.gov.ua

Віддруковано у ТДВ «Патент»

88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 4078 від 31 травня 2011 р.

NÉPMESE

